

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. КОРЕЦЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕТРЕНКО АНАТОЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 341.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА І РОЗВИТКУ У СФЕРІ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

293 – «Міжнародне право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. А. Петренко

Науковий керівник: Проценко Ірина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Петренко А. А. Правотворча функція Організації економічного співробітництва і розвитку у сфері інвестицій та діяльності багатонаціональних підприємств. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право» (29 – Міжнародні відносини). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2022.

У дисертації прослідковано закономірності та тенденції розвитку правотворчої функції ОЕСР на прикладі міжнародно-правового регулювання сфери інвестицій та діяльності багатонаціональних підприємств. Передусім, охарактеризовано інституційну структуру ОЕСР та порядок схвалення рішень і рекомендацій її вищим керівним органом – Радою. Також вивчено види процедур голосування, запроваджені в ОЕСР, а саме: взаємну згоду (консенсус); одностайність та голосування кваліфікованою більшістю. В результаті зроблено висновок про існування в рамках цієї Організації доволі гнучкої системи прийняття рішень та винесення рекомендацій, адже, наприклад, консенсус в процесі розробки рішень та рекомендацій в постійних комітетах рівнозначний консенсусу в Раді ОЕСР; залучення третіх країн до роботи органів ОЕСР забезпечує розробку рішень та рекомендацій, що враховують інтереси широкого кола держав тощо. Також підсумовано, що запроваджена для вирішення звичайних питань процедура прийняття рішення «за відсутності заперечень з боку 15% й більше держав-членів» є різновидом взаємної згоди (консенсусу), адже повна одностайність не є обов'язковою ознакою консенсусу, а 15% це та критична частка держав-членів, наявність якої свідчить про відсутність консенсусу.

В ході аналізу правових форм закріплення стандартів ОЕСР були розглянуті рішення Ради ОЕСР, рекомендації Ради ОЕСР, декларації ОЕСР, міжнародні договори, домовленості та взаєморозуміння, розроблені в рамках ОЕСР. У зв'язку із специфікою правової природи рішень Ради ОЕСР, які не є міжнародними договорами в розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., однак в силу ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р володіють обов'язковою юридичною силою для їх

учасників, було виокремлено низку факторів, які сприяють обов'язковому виконанню цих рішень на практиці, а саме: процес розширення ОЕСР є поступовим і в його ході об'єднуються держави, що сповідують спільні цінності; держави-члени, ЄС та певні треті країни часто залучаються до роботи різних органів ОЕСР, що дає їм можливість брати участь в розробці різних актів Організації й зумовлює подальше їх виконання. Також було розглянуто питання змісту та юридичної сили «*acquis* ОЕСР» в сучасний період, в результаті чого було встановлено, що вживаність цього поняття в різних актах Організації не вплинула на набуття ним того значення, яке має концепція «*acquis* ЄС».

Співробітництво ОЕСР з третіми країнами є важливим напрямком її роботи, що забезпечує не тільки широку реалізацію стандартів Організації, а й участь цих країн в процесі правотворчості. Форми організації співробітництва ОЕСР з третіми країнами та міжнародними організаціями і форумами постійно модифікувалися і вдосконалювалися, в результаті чого нині в рамках Організації функціонує система Глобальних відносин з третіми країнами, міжнародними економічними організаціями та форумами, яка реалізується, зокрема, на рівні: держав, які перебувають в процесі набуття членства в ОЕСР; ключового партнерства (має місце у відносинах з 5 державами, які є найбільшими економіками світу (Бразилією, Індією, Індонезією, Китаєм та ПАР); співробітництва в рамках регіональних підходів; покраїнового підходу (яке, порівняно із ключовим партнерством, сприймається в якості субсидіарної, додаткової до основних, форми реалізації ОЕСР її глобальних устремлінь та здійснюється тільки у тих сферах економіки, в яких конкретна держава бачить таку необхідність).

Стандарти ОЕСР з інвестиційних питань та діяльності багатонаціональних підприємств нині закріплені у Кодексі ОЕСР щодо лібералізації руху капіталу 1961 р. та Кодексі ОЕСР щодо поточних невидимих операцій 1961 р., а також у Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні компанії 1976 р., яка складається з тексту власне Декларації та двох додатків до неї: Додатку I «Керівні принципи для багатонаціональних компаній: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті» та Додатку II «Колізійні вимоги, що стосуються

багатонаціональних підприємств». Специфікою Декларації ОЕСР 1976 р. та її Додатків є те, що їх юридична сила має гібридний характер, тобто варіюється в залежності від предмету і суб'єкту правового регулювання, а саме: власне Декларація 1976 р. та Додаток II до неї є юридично обов'язковими документами, в той час як Керівні принципи, що містяться в її Додатку I, є обов'язковими для держав-учасницьданої Декларації та рекомендаційними для багатонаціональних підприємств, які діють на території цих держав. Також в дисертації вивчено зміст одного з ключових елементів Декларації 1976 р. – Керівних принципів, що становлять собою стандарти відповідального ведення бізнесу, яке є багатоаспектним поняттям, орієнтованим на введення гуманної складової в діяльність багатонаціональних підприємств, на її спрямування на задоволення загальносуспільних потреб, а саме сприяння сталому розвитку в тих країнах, в яких ці підприємства діють. Окрім цього, в роботі проаналізовано інші ключові елементи Декларації 1976 р., а саме: Національний режим, Міжнародні інвестиційні стимули та антистимули (інструменти стримування), Подолання суперечливих вимог. Додатково, в дисертації розглянуто причини непідписання Багатосторонньої угоди про інвестиції, проект якої розроблявся в рамках ОЕСР протягом 1995-1998 рр.

Також в роботі проаналізовано зв'язок стандартів ОЕСР у сфері інвестування та діяльності багатонаціональних підприємств із сталим розвитком, зокрема їх взаємодія із міжнародно-правовим регулюванням в сфері прав людини, охорони природи та боротьби із корупцією. Соціальний розвиток, а саме досягнення сталої зайнятості та підвищення рівня життя, було одним з основних напрямків роботи ОЕСР від моменту її формування як міжнародної організації, що також знайшло відповідне втілення й в Декларації 1976 р. та Керівних принципах ОЕСР. Зокрема, в цих актах передбачаються обов'язки держав і багатонаціональних підприємств в сфері прав людини, працевлаштування, зайнятості, захисту прав споживачів та охорони природи.

Так, Керівні принципи ОЕСР містять як зобов'язання держав захищати права людини, так і очікувану поведінку від підприємств щодо прав людини. Однак, цим актом не запроваджується власний каталог прав людини, який мають захищати

держави і поважати підприємства, а застосовуються ті з них, що вже знайшли міжнародно-правове визнання іншими міжнародними організаціями, які спеціалізуються на цьому питанні. Також, Розділ IV «Права людини» Керівних принципів ОЕСР побудовано на основі розроблених в рамках ООН «Керівних принципах підприємницької діяльності в аспекті прав людини» 2011 р., що є додатковою гарантією їх практичної реалізації.

Специфікою поведінки багатонаціональних підприємства в сфері прав людини, згідно Керівних принципів, є те, що вони мають поважати їх незалежно від виконання державою своїх зобов'язань в цій сфері міждержавних відносин та й, навіть, тоді, коли держава порушує їх; у випадку ж суперечності національного законодавства визнаним на міжнародному рівні правам людини підприємства мають відшукувати спосіб виконувати їх, не порушуючи вимог національного законодавства.

Способом забезпечення дотримання багатонаціональними підприємствами положень Керівних принципів ОЕСР щодо прав людини, як, власне, і інших його положень, є звернення окремої особи, організації чи групи осіб до Національних контактних пунктів зі скаргою на те, що певна корпорація порушує положення Керівних принципів. В дисертації досліджено правовий статус Національних контактних пунктів, сформульовано їх визначення, а також висвітлено процедуру звернення до них та розгляду ними конкретних випадків. Окрім цього, дана оцінка правового статусу та діяльності Національного контактного пункту України.

ОЕСР було здійснено суттєвий внесок у формування основоположних засад міжнародного права навколишнього середовища, зокрема, шляхом розробки концептуальних засад принципу «забруднювач платить» та принципу «попередньої оцінки впливу на довкілля». Окрім цього, Керівні принципи ОЕСР, розглядаючи багатонаціональні підприємства в якості економічно потужних суб'єктів, потенціал яких може як завдати значної шкоди природі, так і зробити позитивний внесок в її охорону, передбачають в Преамбулі та в низці Розділів положення, дотримання яких сприяє прогресу в сфері екології та зведенню до мінімуму труднощів, які можуть виникнути в результаті різноманітних операцій цих підприємств. Правовими рамками діяльності багатонаціональних підприємств в сфері охорони довкілля, згідно

Керівних принципів, є: національні нормативно-правові акти та адміністративна практика тих держав, на території яких вони здійснюють свою діяльність, а також міжнародні угоди, принципи, цілі і стандарти, незалежно від участі в них держави, на території якої підприємства здійснюють свою діяльність.

В цілому, зобов'язання багатонаціональних підприємств з охорони довкілля, передбачені Керівними принципами, побудовані на основі концепції екологічного менеджменту. Нині ця концепція є ключовим фактором стійкого розвитку та найбільш важливим корпоративним пріоритетом, визнаним в такій якості на рівні ООН, зокрема, у Порядку денному на ХХІ століття. Екологічний менеджмент є способом саморегулювання, внутрішньою політикою та програмою діяльності багатонаціонального підприємства, яка орієнтується на мінімізацію шкідливих наслідків їх діяльності для здоров'я людини і довкілля та передбачає заходи із забезпечення екологічно раціонального та відповідального виробництва, що постійно переглядаються та оцінюються з точки зору їх ефективності, а також заходи, що стосуються забезпечення відкритості та діалогу із працівниками та громадськістю. В дисертаційному дослідженні докладно показано імплементацію ключових елементів цієї концепції у Керівних принципах ОЕСР.

В сфері боротьби з корупцією, визнаною на рівні ООН в якості фактору, що є істотною перешкодою для сталого розвитку, ОЕСР зосередило свою увагу на проблемі подолання підкупу посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях. Результати їх роботи в цьому напрямку виразилися в схваленні юридично обов'язкового міжнародно-правового акту – Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях 1997 р., процес приєднання до якої Україна розпочала влітку 2022 р. Ця Конвенція побудована на основі принципу «функціональної еквівалентності», а тому її цілі досягаються за допомогою національних засобів і прийомів держав-учасниць, які можуть бути різноманітними. В Конвенції 1997 р. встановлено зобов'язання держав передбачити в національному законодавстві кримінальну відповідальність за активне хабарництво, а саме підкуп посадових осіб іноземних держав в ході здійснення багатонаціональним підприємством міжнародних бізнес операцій, а також

за співучасть, підбурювання, сприяння і пособництво та санкціонування цього злочину й визначено, що покарання за нього має бути ефективним, співрозмірним та суворим. Також нею вирішено питання юрисдикції шляхом застосування двох видів юрисдикції – територіальної та особистої (національної), в залежності від того, який вид діє в конкретній державі, а також шляхом визначення правил вирішення колізій між ними. Протидії хабарництву в рамках ОЕСР служить моніторинг виконання державами положень Конвенції 1997 р., що здійснюється органом ОЕСР Робочою групою з питань боротьби з хабарництвом й специфіка здійснення якого висвітлена в дисертаційному дослідженні. В свою чергу, Декларація 1976 р. та її Керівні принципи очікують від багатонаціональних підприємств боротьбу із хабарництвом в цілому, в тому числі передбачають заходи боротьби із пасивним хабарництвом (здирицтвом).

Ключові слова: правотворчість, кодифікація та прогресивний розвиток, міжнародно-правовий стандарт, міжнародна організація, Організація економічного співробітництва і розвитку, іноземне інвестування, багатонаціональне підприємство, відповідальне ведення бізнесу, сталий розвиток, права людини, боротьба з корупцією, охорона довкілля.

SUMMARY

Petrenko A. A. Law-making function of the Organization for Economic Cooperation and Development in the field of investment and multinational enterprises - *Qualifying scientific work on the rights of manuscript*.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 293 "International Law" (29 - International Relations). V. M. Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2022.

The thesis traces the patterns and trends in the development of the law-making function of the OECD on the example of international legal regulation of investment and the activities of multinational enterprises. First, the institutional structure of the OECD and the procedure for approval of decisions and recommendations by its highest governing body, the Council, are described. The types of voting procedures introduced in the OECD have also been studied, namely: mutual consent (consensus); unanimity and voting by qualified majority. As a result, it is concluded that there is a rather flexible system of decision-making and recommendations within this Organization, because, for example, consensus in the process of developing decisions and recommendations in standing committees is equivalent to consensus in the OECD Council; the involvement of third countries in the work of the OECD bodies ensures the development of decisions and recommendations that take into account the interests of a wide range of states, etc. It has also been concluded that the introduction of a decision-making procedure "in the absence of objections from 15% or more of the Member States" is a kind of mutual agreement (consensus), because full unanimity is not a mandatory sign of consensus, and 15% is the critical share of the Member States, the presence of which indicates the absence of consensus.

In the course of the analysis of the legal forms of consolidation of OECD standards, the decisions of the OECD Council, the recommendations of the OECD Council, the OECD declarations, international treaties, agreements and mutual understanding developed within the framework of the OECD were considered. Due to the specific legal nature of the decisions of the OECD Council, which are not international treaties in the sense of the Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, but by virtue of Art. 5 of the OECD

Conventions of 1960 have binding legal force for their participants, a number of factors that contribute to the mandatory implementation of these decisions in practice have been identified, namely: the OECD enlargement process is gradual and brings together states that share common values; Member States, the EU and certain third countries are often involved in the work of various OECD bodies, which gives them the opportunity to participate in the development of various acts of the Organization and determines their further implementation. The question of the content and legal force of the "OECD acquis" in the modern period was also considered, as a result of which it was established that the use of this concept in various acts of the Organization did not affect its acquisition of the meaning that the concept of "EU acquis" has.

The OECD cooperation with third countries is an important area of its work, which ensures not only the broad implementation of the Organization's standards, but also the participation of these countries in the law-making process. The forms of OECD cooperation with third countries and international organizations and forums have been continuously modified and improved, resulting in the functioning of the system of Global Relations with third countries, international economic organizations and forums within the Organization, which is implemented, in particular, at the level of: states that are in the process of becoming members of the OECD; key partnership (there is a system in relations with the 5 largest economies of the world (Brazil, India, Indonesia, China and RSA); cooperation within the framework of regional approaches; country approach (which, compared to the key partnership, is perceived as subsidiary, additional to the main ones, the form of the OECD implementation of its global ambitions, and is carried out only in those areas of the economy in which the particular state sees the need).

The OECD standards on investment issues and the activities of multinational enterprises are now enshrined in the OECD Code on Liberalization of Capital Movements of 1961 and the OECD Code on Current Invisible Transactions of 1961, as well as in the OECD Declaration on International Investment and Multinational Companies of 1976, which consists of the text of the Declaration itself and two annexes thereto: Annex I "Guidelines for Multinational Companies: Recommendations for Responsible Business in a Global Context" and Annex II "Conflict Requirements Relating to Multinational

Enterprises". The specificity of the 1976 OECD Declaration and its Annexes is that their legal force is hybrid, that is, it varies depending on the object and subject of legal regulation, namely, the 1976 Declaration and its Annex II are legally non-binding documents, while the Guidelines contained in its Annex I are binding for the member states of this Declaration and recommendatory for multinational enterprises operating on the territories of these states. The thesis also studied the content of one of the key elements of the 1976 Declaration – the Guidelines, which constitute the standards of responsible business, which is a multidimensional concept focused on the introduction of a humane component in the activities of multinational enterprises, its aim to meet the needs of society, namely the promotion of sustainable development in the countries where the enterprises operate. In addition, the paper analyzes other key elements of the 1976 Declaration, namely: National treatment, International investment incentives and disincentives, Overcoming contradictory requirements. In addition, the thesis considered the reasons for not signing the Multilateral Agreement on Investment, the draft of which was developed within the OECD during 1995-1998.

The paper also analyzes the relationship between OECD standards in the field of investment and the activities of multinational enterprises with sustainable development, in particular their interaction with international legal regulation in the field of human rights, nature protection and anti-corruption. Social development, namely achieving sustainable employment and raising living standards, has been one of the main directions of the OECD's work since its formation as an international organization, which is also reflected in the 1976 Declaration and the OECD Guidelines. In particular, these acts provide for the responsibilities of states and multinational enterprises in the field of human rights, employment, employment, consumer protection and nature protection.

Thus, the OECD Guidelines contain both the obligation of states to protect human rights and the expected behavior from businesses regarding human rights. However, this act does not introduce its own catalogue of human rights, which should protect states and respect businesses, but applies those that have already found international legal recognition by other international organizations specializing in this issue. Also, Section IV "Human Rights" of the OECD Guidelines is based on the Guidelines on Business and Human Rights

2011 developed within the framework of the UNO, which is an additional guarantee of their practical implementation.

According to OECD Guidelines the specificity of the behavior of multinational enterprises in the field of human rights is that they must respect them regardless of the fulfillment by the state of its obligations in this field of interstate relations and, even when the state violates them; in the case of contradiction of national legislation to internationally recognized human rights, enterprises must find a way to implement them without violating the requirements of national legislation.

The way to ensure that multinational enterprises comply with the provisions of the OECD Guidelines on Human Rights, as well as other provisions of the Guidelines, is for an individual, organization or group of individuals to complain to the National Contact Points that a particular corporation is violating the provisions of the Guidelines. The thesis investigates the legal status of the National Contact Points, formulates their definitions, and highlights the procedure for appealing to them and their consideration of specific cases. In addition, the legal status and activities of the National Contact Point of Ukraine have been evaluated.

The OECD has made a significant contribution to the formation of the fundamental principles of international environmental law, in particular, by developing the conceptual background of the "polluter pays" principle and the "preliminary environmental impact assessment" principle. In addition, the OECD Guidelines, considering multinational enterprises as economically powerful entities, the potential of which can both cause significant damage to nature and make a positive contribution to its protection, provide in the Preamble and in a number of Sections provisions, compliance with which contributes to progress in the field of the environment and minimizing the difficulties that may arise from the various operations of these enterprises. The legal framework for the activities of multinational enterprises in the field of environmental protection, in accordance with the Guidelines, includes national regulations and administrative practice of those states in the territory of which they carry out their activities, as well as international agreements, principles, goals and standards, regardless of the participation in them of the state in the territory of which the enterprises carry out their activities.

In general, the obligations of multinational environmental enterprises under the Guidelines are based on the concept of environmental management. Nowadays, this concept is a key factor for sustainable development and the most important corporate priority recognized in this capacity at the UN level, in particular, in Agenda 21. Environmental management is a way of self-regulation, internal policy and program of activities of a multinational enterprise, which focuses on minimizing the harmful effects of their activities on human health and the environment, and provides measures to ensure environmentally sound and responsible production, which are constantly reviewed and evaluated in terms of their effectiveness, as well as measures related to ensuring openness and dialogue with employees and the public. The thesis study shows in detail the implementation of key elements of this concept in the OECD Guidelines.

In the field of combating corruption, recognized at the UNO level as a factor that is a significant obstacle to sustainable development, the OECD focused its attention on the problem of overcoming bribery of foreign officials in international business operations. The results of their work in this direction were expressed in the approval of a legally binding international legal instrument – the Convention on Combating Bribery of Officials of Foreign States in International Business Transactions of 1997, the process of accession to which Ukraine began in the summer of 2022. This Convention is based on the principle of "functional equivalence", and therefore its goals are achieved through the national means and techniques of the participating States, which can be varied. The 1997 Convention establishes the obligation of states to provide criminal liability for active bribery in national legislation, namely bribery of officials of foreign states in the course of international business transactions by a multinational enterprise, as well as for complicity, incitement, aiding and abetting and sanctioning this crime, and determines that the punishment for it should be effective, proportionate, and severe. It also resolved the issue of jurisdiction by applying two types of jurisdictions – territorial and personal (national), depending on the type that operates in a particular state, as well as by determining the rules for resolving conflicts between them. Anti-Bribery within the OECD serves to monitor the implementation by states of the provisions of the 1997 Convention, which is carried out by the OECD body by the Working Group on Bribery, the specifics of which are covered in

the dissertation study. In turn, the 1976 Declaration and its Guidelines expect multinational enterprises to combat bribery in general, including measures to combat passive bribery (extortion).

Keywords: law-making, codification and progressive development, international legal standard, international organization, Organization for Economic Cooperation and Development, foreign investment, multinational enterprise, responsible business, sustainable development, human rights, fight against corruption, environmental protection.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Петренко А. А. Конвенційне регулювання міжнародного співробітництва в рамках ОЕСР. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 477-481;
2. Петренко А. А. Акти ОЕСР як інструменти м'якого міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 398-402;
3. Петренко А. А. Роль Організації економічного співробітництва та розвитку у становленні принципів міжнародного права навколишнього середовища. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 370-376. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260587/256981>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Петренко А. А. Питання прав людини в нормотворчій діяльності ОЕСР. *Нариси науково-практичної конференції, присвяченої проблематиці захисту прав людини (охорони довкілля): Збірник тез доповідей*. Київ, 2021. С. 15-16;
2. Петренко А. А. Правова природа рішень Організації економічного співробітництва та розвитку. *Auctoritatem agisquam imperio: Юридична наука у громадянському суспільстві*. Зб. наук. праць. Матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 жовтня 2019 р.). До 70-ліття Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України / Ред. колегія: Н. М. Пархоменко (голова), О. О.

Малишев(заступник голови), А. М. Гурова (секретар), В. К. Малолітнева, П. С. Демченко. Київ, 2019. С. 188-192.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ОСБЛИВОСТІ ПРАВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ ОЕСР	15
1.1 Характеристика інституційної структури ОЕСР та порядку схвалення рішень і рекомендацій Ради	15
1.2 Правові форми закріплення стандартів ОЕСР	29
1.3 Правотворча діяльність ОЕСР у сфері співробітництва з третіми країнами	44
Висновки до Розділу 1	65
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОТВОРЧОСТІ ОЕСР У СФЕРІ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	69
2.1 Загальна характеристика стандартів ОЕСР з інвестиційних питань та діяльності багатонаціональних підприємств	69
2.2 Характеристика стандартів ОЕСР з питань відповідального ведення бізнесу	93
2.3 Тенденції розвитку подальших ключових елементів Декларації ОЕСР 1976 р.	115
Висновки до Розділу 2	129
РОЗДІЛ 3 ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК СТАНДАРТІВ ОЕСР У СФЕРІ ІНВЕСТИВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ	136
3.1 Особливості правотворчості ОЕСР в сфері захисту прав людини	136
3.2 Правотворчість ОЕСР в сфері охорони довкілля та її вплив на міжнародно-правове регулювання цієї сфери відносин	159
3.3 Діяльність ОЕСР з розробки стандартів в сфері подолання корупції	178
Висновки до Розділу 3	198
ВИСНОВКИ	208
СПСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215
ДОДАТОК А	258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БУІ – Багатостороння угода про інвестиції

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ВРУ – Верховна Рада України

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі

Декларація 1976 р. – Декларація ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р.

Декларація про торгові зобов'язання– Декларація урядів держав-членів про співробітництво з питань загальної економічної політики («Торгове зобов'язання»)1974 р.

ДІД – Двосторонні інвестиційні договори

«Доповідь Нобору»– Доповідь голови Робочої групи глав делегацій із стратегії розширення та охоплення, посла СейчироНобору«Стратегія розширення та охоплення» 2004 р.

ЄС – Європейський Союз

Загальна процедура 2007 р. – Загальна процедура майбутнього приєднання 2007 р.

ISO– Міжнародна організація із стандартизації

Керівні принципи – Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті

Керівні принципи ООН– Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини: здійснення рамок ООН щодо «Захисту, Дотримання і Засобів правового захисту», схвалені Резолюцією Радою з прав людини ООН 17/4 від 16 червня 2011 р.

Керівництво щодо первинної оцінки– Керівництво для національних контактних пунктів щодо первинної оцінки конкретних випадків 2019 р.

КМУ – Кабінет Міністрів України

Кодекси 1961 р. - Кодекс ОЕСР щодо лібералізації руху капіталу 1961 р. та Кодекс ОЕСР щодо поточних невидимих операцій 1961 р.

Конвенція ОЕСР 1960 р. – Конвенція про Організацію економічного співробітництва і розвитку 1960 р.

Конвенція 1997 р.– Конвенція про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях 1997 р.

МБРР – Міжнародний банк реконструкції і розвитку

МВФ – Міжнародний валютний фонд

Меморандум 2014 р. – Меморандум взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва і розвитку щодо поглиблення співробітництва 2014 р.

MENA-OECD – Близький Схід та Північна Африка – ОЕСР

Міжвідомча робоча група– Міжвідомча робоча група щодо забезпечення функціонування Національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства

МОП – Міжнародна організація праці

NEPAD – Нове партнерство для розвитку Африки

НКП – Національний контактний пункт

ОЕСР або **Організація** – Організація економічного співробітництва і розвитку

ООН – Організація Об'єднаних Націй

План заходів до 2030 р. – План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.07.2020 р.

Порядок – Порядок розгляду скарг Національним контактним пунктом України

ПРООН – Програма розвитку ООН

Рамкова програма 2013 р. – Рамкова програма створення програм для окремих держав 2013 р.

Рамкова програма 2017 р.– Рамкова програма розгляду кандидатур перспективних членів 2017 р.

Резолюція 2015 р. – Резолюція Ради з питань управління Організацією 2015 р.

Резолюція про партнерство 2015 р. – Переглянута резолюція Ради про партнерство в органах ОЕСР 2015 р.

Рекомендація 2009 р. – Рекомендація Ради щодо Керівних принципів для інвестиційної політики країни одержувача стосовно національної безпеки 2009 р.

Рекомендація по боротьбі із хабарництвом 2021 р. – Рекомендація Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних ділових операціях

Рішення про НКП – Рішення Ради щодо Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств 2000 р.

Рішення 1991 р. – Рішення Ради про суперечливі вимоги, які ставляться до багатонаціональних компаній 1991 р.

Робоча група щодо боротьби із хабарництвом– Робоча група щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях

СОТ – Світова організація торгівлі

США – Сполучені Штати Америки

Третє рішення– Третє переглянуте Рішення Ради стосовно національного режиму 1991 р.

Угода у формі обміну листами– Угода(у формі обміну листами) щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку 2017 р.

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється тим, що глобалізація міжнародних відносин зумовила виникнення багатофункціональної міжнародної інституційної системи, в тому числі її правотворчої функції, що стало основою для розвитку міжнародного економічного права, особливо в рамках ООН, а також інших міжнародних організацій. Держави, безумовно, залишаючись основними, первинними та універсальними суб'єктами міжнародного права, продовжують відігравати найважливішу роль у процесі міжнародної правотворчості, проте міжнародні організації все більше впливають на обсяг і характер кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права. В рамках цього процесу вони формують стандарти поведінки держав різними правовими засобами, в тому числі й «м'якого» міжнародного права, сприяючи подальшому розвитку співробітництва держав у відповідних сферах.

Значне місце в системі міжнародних організацій економічного характеру належить Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка створена відповідно до Конвенції про Організацію економічного співробітництва і розвитку 1960 р. (Конвенція ОЕСР 1960 р.) і членами якої станом на 2022 рік є 38 держав. Сумарний внутрішній валовий продукт держав ОЕСР за статистичними даними самої Організації за 2021 рік складав близько 66,9 трильйонів доларів США. ОЕСР є свого роду міжнародним форумом, генератором ідей, центром для зібрання статистичних даних та їхнього аналізу, комунікації з Великою сімкою, Великою двадцяткою, Азійсько-Тихоокеанським економічним співробітництвом.

Україна прагне набути членство в цій Організації, проводячи велику роботу з виконання специфічних умов до її вступу, подавши в липні 2022 р. відповідну заявку про вступ.

Правотворча функція є важливою складовою діяльності ОЕСР, яка прагне досягти стійкого економічного та соціального розвитку всіх держав світу і з цією метою вона постійно розширює свою діяльність на різні сфери міжнародних економічних відносин. Найважливішими з них є подальша лібералізація сфери

інвестування та удосконалення правової діяльності багатонаціональних підприємств, як основних донорів іноземних інвестицій. Україна, прагнучи залучити іноземні інвестиції в свою економіку, ще в 2017 р. приєдналася до розроблених в рамках ОЕСР стандартів здійснення інвестиційної діяльності, що зумовило її участь у роботі відповідних органів ОЕСР.

Необхідно відзначити, що ОЕСР рішуче засудила агресію Російської Федерації проти України, війська якої 24 лютого 2022 р. вторглися на її територію, і повністю припинила співробітництво у форматі ОЕСР-Російська Федерація, й, зокрема, офіційно зупинила процес набуття Росією членства в Організації. Також ОЕСР здійснює постійний аналіз економічної ситуації в Україні, який містить прогнози тих негативних наслідків, які можуть бути спричинені в результаті російської агресії світу в цілому та розробляє заходи їх подолання.

Правотворча діяльність ОЕСР в сфері іноземного інвестування та діяльності багатонаціональних підприємств в сучасній вітчизняній науці міжнародного права досліджена недостатньо. Це питання розкривається переважно в навчальній літературі з міжнародного приватного права та міжнародного інвестиційного права Г. М. Вельяминовим, В. Ф. Опришко, Г. С. Фединак тощо, а також в тритомній «Енциклопедії міжнародного права», де було розміщено статтю «Організація економічного співробітництва і розвитку», підготовлену Ю. І. Нипорко та К. О. Савчуком.

Особливої увагу заслуговує дисертаційне дослідження В. П. Тичини, присвячене міжнародно-правовому статусу ОЕСР, в якому досить детально дано аналіз цієї Організації, з притаманною їй специфікою діяльності. В той же час, її правотворча функція в сфері іноземного інвестування та діяльності багатонаціональних підприємств розглянута фрагментарно, що обумовлено обмеженням предмету дослідження. Існують також окремі публікації українських правознавців щодо таких питань, як правотворча діяльність ОЕСР в сфері відповідального ведення бізнесу (М. В. Купчук); уникнення подвійного оподаткування (П. А. Селезень); боротьба з корупцією (М. В. Михайлов; І. С. Ніжинська, Н. Г. Павленко); та застосування принципу

«забруднювач платить» (Р. І. Шабанов).

В зарубіжній міжнародно-правовій літературі ця тематика також не належить до детально досліджених. Серед них, на особливу увагу заслуговує монографія Р. Вудворда «Організація економічного співробітництва та розвитку» (Лондон, 2-е вид., 2022), в якій представлено витoki становлення ОЕСР, правова природа її статусу, разом з критикою діяльності, спрямованою на вдосконалення її роботи. Однак і в ній відсутнє системне викладення правотворчої функції цієї міжнародної організації щодо регулювання інвестиційної сфери діяльності багатонаціональних підприємств, так само як і висвітлення з цієї позиції значення цих сфер правового регулювання для України. Хоча, безумовно, всі вище названі праці, як і роботи інших зарубіжних вчених, зокрема, Дж. Салзмана, М. Вілдера, А. Салехіфара, колишніх посадовців ОЕСР Н. Бонуччі та Дж. Сасердоті, так само як і представників української науки міжнародного права М. В. Буроменського, В. Н. Денисова, О. О. Мережка, Т. Л. Сироїд, О. В. Тарасова, Л. Д. Тимченка, О. Я. Трагнюк, Ю. В. Щокіна, І. В. Яковюка та ін., міжнародного економічного права та права міжнародних організацій Я. М. Вільчак, Д. І. Кулеби, Є. В. Палій, О. О. Харчука та ін., а також права Європейського Союзу М. М. Микієвича, В. І. Муравйова, Р. А. Петрова, Л. Г. Фалалєвої, О. М. Шпакович та ін. були покладені в основу цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до програми науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України і є складовою планових тем відділу міжнародного права та порівняльного правознавства «Міжнародно-правові аспекти захисту суверенітету і територіальної цілісності України» (номер державної реєстрації: РК 0115U001440), «Принцип незастосування сили в сучасних умовах функціонування колективної безпеки» (номер державної реєстрації: РК 0120V105286).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення закономірностей та тенденцій розвитку правотворчої функції ОЕСР на

прикладі міжнародно-правового регулювання сфери інвестицій та діяльності багатонаціональних підприємств.

Для досягнення цієї мети в процесі дослідження були поставлені такі завдання:

- висвітлити специфіку правової природи правотворчої функції ОЕСР;
- здійснити характеристику стандартів ОЕСР;
- розкрити порядок розробки та прийняття стандартів ОЕСР;
- показати правотворчу діяльність ОЕСР у сфері співробітництва з третіми країнами;
- визначити особливості правотворчої функції ОЕСР в процесі прийняття стандартів цієї Організації з інвестиційних питань та діяльності багатонаціональних підприємств;
- дати характеристику правотворчої діяльності ОЕСР в процесі створення стандартів Організації з питань відповідального ведення бізнесу;
- дослідити тенденції подальшого розвитку ключових елементів Декларації 1976 р.;
- з'ясувати особливості правотворчості ОЕСР у сфері захисту прав людини;
- показати вплив правотворчості ОЕСР на розвиток охорони довкілля;
- висвітлити місце і роль правотворчості ОЕСР в боротьбі з корупцією.

Об'єкт дослідження становлять міжнародні правовідносини, що характеризують правотворчу функцію ОЕСР у сфері іноземного інвестування та діяльності багатонаціональних підприємств.

Предмет дослідження становлять норми міжнародного права, що виникають в результаті правотворчості держав в рамках ОЕСР у сфері іноземних інвестицій та діяльності багатонаціональних підприємств.

Методи дослідження. Дисертація базується на комплексному дослідженні її об'єкта та предмета. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у ній застосовано систему принципів та підходів, що засновуються на філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методах, враховуючи специфіку тематики дисертаційного дослідження. Зокрема, звернення до історичного методу дало можливість прослідкувати розвиток положень Декларації 1976 р. (Розділ 2 та Розділ 3); за допомогою діалектичного методу було з'ясовано основний зміст концепцій «відповідального ведення бізнесу» та «корпоративної соціальної

відповідальності» (Параграф 2.2); використання формально-логічного методу сприяло формулюванню визначень таких понять, як «Національний контактний пункт» (Вступ), «відповідальне ведення бізнесу» (Вступ, Параграф 2.2), «екологічний менеджмент» (Параграф 2.3); структурно-функціональний метод характеризує специфіку правотворчої діяльності ОЕСР в сфері інвестицій та багатонаціональних компаній (Параграф 2.1); герменевтичний метод застосовувався в процесі аналізу таких правових актів ОЕСР, як Рішення Ради ОЕСР, Рекомендації Ради ОЕСР, Декларації ОЕСР, а також, укладених в рамках ОЕСР міжнародних договорів (усі розділи дисертації); методи моделювання та прогнозування застосовувалися в процесі виявлення причин неефективності роботи Національного контактного пункту (НКП) України та розробки пропозицій щодо вдосконалення його організаційно-правової структури.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним із перших досліджень в українській науці міжнародного права правотворчої діяльності ОЕСР у сфері іноземного інвестування та упорядкування статусу багатонаціональних підприємств.

Наукову новизну дослідження становлять такі найважливіші положення і висновки:

уперше:

–представлено найважливіші елементи правотворчої функції ОЕСР – швидкість та глобальне охоплення, що характеризуються прийняттям нею рішень та схваленням рекомендацій з урахуванням інтересів і практик якомога більш широкого кола учасників міжнародних економічних відносин, так само визначено форми їх реалізації. Наприклад, консенсус в процесі розробки рішень та рекомендацій в постійних комітетах рівнозначний консенсусу в Раді ОЕСР й це гарантує швидкість прийняття нею необхідних актів і, водночас, до цього процесу можуть залучатися треті країни, що є свідченням широкої суб'єктності правотворчого процесу ОЕСР;

–зроблено висновок, що ОЕСР фактично не застосовує міжнародний договір в процесі своєї діяльності, звертаючись до більш гнучких засобів і прийомів правотворчості для досягнення своїх цілей, а саме: використовує консенсуальну

форму прийняття Рішень та схвалення Рекомендацій Ради ОЕСР; вдається до прийняття гібридних за своєю правовою природою актів ОЕСР (Рішення-Рекомендації Ради ОЕСР, Декларація ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р (Декларація 1976 р.)); звертається до застосування методу «функціональної еквівалентності» для максимального врахування особливостей систем права держав-учасниць ОЕСР; використовує визнані бізнес-середовищем значимі концепції, як «відповідальне ведення бізнесу», «екологічний менеджмент» в якості основних предметів правового регулювання; використовує різноманітні методи систематичного моніторингу, спрямованого як на забезпечення виконання актів ОЕСР, так і на з'ясування ступеню їх ефективності;

– на основі прийнятого Організацією стандарту сформульовано визначення базового для «Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті» (Керівні принципи) поняття «відповідального ведення бізнесу», як комплексу активних та пасивних заходів, що добровільно застосовуються із дотриманням норм міжнародного права та національного законодавства багатонаціональними підприємствами та іншими учасниками ланцюга поставок в сферах дії цих Принципів, в цілях досягнення державами сталого розвитку, в світлі соціально-економічного прогресу, прогресу у сфері екології та прав людини;

– запропоновано визначення Національного контактного пункту, як національного органу, що має створюватися державою-учасницею Декларації 1976 р., як правило, при органах державної влади у складі або представників одного чи кількох органів державної влади, або незалежних експертів, або в змішаному складі з метою підвищення значення та ефективності Керівних принципів шляхом проведення рекламної діяльності, співробітництва із зарубіжними НКП, бізнес-товариством, профспілками, громадськістю, а також сприяння вирішенню питань, що виникли у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках й є підзвітними ОЕСР (Інвестиційному комітету) та уряду відповідної держави;

– дана оцінка правового статусу та діяльності НКП України й пов'язаних з ним органів, зокрема: компетенція НКПУ України, визначена в Положенні про Міністерство

економіки України 2014 р., є, однак, обмеженою, оскільки цей статус не повністю відповідає Рішенню про НКП; покладення на НКП України, що складається виключно з представників державної виконавчої влади, функцій медіації, суперечить вимогам Закону України «Про медіацію» 2021 р. щодо незалежності медіатора від органів державної влади та їх посадових осіб; попри зобов'язання України щодо забезпечення НКП людськими та фінансовими ресурсами, до цих пір цей орган залишається недоукомплектованим; повноваження Міжвідомчої робочої групи щодо забезпечення функціонування Національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства (Міжвідомча робоча група) дублюють повноваження НКП України й не відповідають їй тимчасовому статусу; порядок формування складу Експертної ради вимагає удосконалення і з цього питання розроблено відповідні пропозиції.

удосконалено:

–положення, що юридична сила Декларації 1976 р. та її Додатків має гібридний характер, тобто варіюється в залежності від предмету і суб'єкту правового регулювання, а саме: власне Декларація 1976 р. та Додаток II до неї є рекомендаційними документами, на відміну від Керівних принципів, що містяться в її Додатку I, які є обов'язковими для держав-учасниць даної Декларації та рекомендаційними для багатонаціональних підприємств, які діють на території цих держав;

–визначено місце і роль Керівних принципів в ієрархії джерел правового порядку ОЕСР, які не можуть суперечити ні нормам міжнародного права, ні національному законодавству держав, що підписали Декларацію 1976 р.;

–доведено, що процедура прийняття рішення, згідно якої останнє вважається прийнятим, а рекомендація схваленою за відсутності заперечень з боку 15% й більше держав-членів, є, згідно з правовим порядком ОЕСР, різновидом взаємної згоди (консенсусу), оскільки повна одностайність не вважається його обов'язковою ознакою, а правило про «15% і більше держав, що заперечують» становлять критичну

частку незгодних із рішенням держав, наявність якої переконливо свідчить про відсутність консенсусу.

набули подальшого розвитку:

- концепція «acquisОЕСР», запроваджена з метою відповідності стандартам ОЕСР держав, що претендували на набуття членства в Організації, не сталанеобхідною для процедури набуття членства в ній;
- охарактеризовано три види процедур волевиявлення під час прийняття рішень в рамках ОЕСР (взаємна згода (консенсус); одностайність; голосування кваліфікованою більшістю), з виокремленням ознак, за допомогою яких відмежовується взаємна згода (консенсус) та одностайність, а саме: консенсус не вимагає проведення процедури голосування взагалі, припускаючи можливість нейтрального ставлення держави-члена до того чи іншого рішення або рекомендації, головне, щоб не було заперечень, в той час як одностайність вимагає активної демонстрації державою-членом своєї підтримки рішення/рекомендації й вона має бути абсолютною.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані положення, висновки та рекомендації мають важливе значення для з'ясування ролі ОЕСР в системі міжнародних економічних відносин, розуміння сучасних тенденцій розвитку цих відносин та удосконалення міжнародно-правових аспектів участі України в діяльності цієї важливої Організації. Отримані результати можуть бути застосовані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого аналізу міжнародно-правової практики ОЕСР в сфері розвитку міжнародних економічних та соціальних відносин;
- у навчальному процесі – під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Міжнародне економічне право», «Міжнародне інвестиційне право», «Міжнародне право прав людини», «Право міжнародних організацій», а також при підготовці відповідних підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів із зазначених навчальних дисциплін;
- у правотворчій діяльності – при розробці законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на впровадження в Україні актів ОЕСР, учасницею яких

вона є, і здійснення подальших реформ, необхідних для набуття Україною членства в органах ОЕСР.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дослідження пройшли апробацію шляхом обговорення на: Науково-практичній конференції, присвяченій проблематиці охорони довкілля та захисту прав людини (м. Ірпінь, 21 грудня 2021 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Auctoritatemagisquamimperio: Юридична наука у громадянському суспільстві». До 70-ліття Інституту держави і права ім. В. М. Корецького (м. Київ, 30 жовтня 2019 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 3-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук та тезах 2-х доповідей, виданих у відповідних публікаціях за результатами виступів дисертанта на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації визначаються метою і завданнями дослідження, складаючись зі вступу, трьох розділів, які поділяються на дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 258 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 43 сторінки (337 найменування) і додаток на 1 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ОСБЛИВОСТІ ПРАВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ ОЕСР

1.1 Характеристика інституційної структури ОЕСР та порядку схвалення рішень і рекомендацій Ради

Організація економічного співробітництва і розвитку, пройшовши тривалий еволюційний шлях розвитку від утвореної у 1948 році, з метою розподілу допомоги за Планом Маршала, Організації європейського економічного співробітництва до міжрегіональної організації, яка використовує різноманітні форми співробітництва з державами-членами та третіми країнами, охоплює своєю діяльністю широке коло учасників міжнародних економічних відносин, діючи у формі «міжнародної міжурядової організації економічно розвинених держав, створеної з метою поліпшення економічного та соціального добробуту народів світу»[2, С. 438].

Конвенція ОЕСР 1960 р. визначила інституційно-правову структуру ОЕСР, яка є невід'ємною рисою будь-якої міжнародної міжурядової організації як універсального, так і регіонального чи міжрегіонального характеру і обумовлена перш за все її метою, функціями та завданнями, які поставили держави-засновниці в установчому акті та інших документах цієї Організації. Наявність певної постійної внутрішньої організаційної структури традиційно розглядається як один з основних елементів міжнародної організації, вона, як зазначає німецький дослідник Е. Кляйн, «дозволяє їм забезпечити безперервне виконання масштабних завдань» [3, С. 345]. У зв'язку з цим, важливо розглянути дану сферу міжнародного економічного співробітництва держав через першочергове значення належного їх забезпечення специфіки правотворення в рамках ОЕСР. Як зазначила О. М. Шпакович, «важливим напрямом діяльності МЕО (міжнародних економічних організацій – прим. А. П.) є правотворчість, яка пов'язана з виробленням міжнародних стандартів, створенням правових норм, що сприяють розвитку як самих держав, так і відносин між ними»[4, С. 1].

Правову основу діяльності всіх органів ОЕСР, крім основоположної Конвенції ОЕСР 1960 р., становлять правила організаційно-правової структури цієї Організації, представлені Правилами процедури Організації, а також Резолюцією Ради з питань управління Організацією. Самі Правила процедури були прийняті резолюцією Ради ОЕСР від 30 вересня 1961 р. і діють з доповненнями 1962, 1965, 1970 та 2008 років [5]. В свою чергу, Резолюція з питань управління Організацією 2015 р. (Резолюція Ради 2015 р.) [6]. була підготовлена у зв'язку із збільшенням членського складу ОЕСР та в цілому розширенням співробітництва з державами не членами Організації, міжнародними організаціями та міжнародними економічними форумами для надання більшої організованості та структурованості даному співробітництву. Резолюція 2015 р. становить своєрідну кодифікацію організаційно-правових актів ОЕСР, що регулювали її структуру, повноваження органів та процедуру прийняття ними рішень, замінивши Розділи I, II, III та IV Переглянутої резолюції Ради про нову структуру управління Організацією від 11 травня 2006 р., що діяла із змінами і доповненнями, та включила в свій текст Резолюцію Ради про прийняття рішень Радою та її постійними Комітетами від 17 грудня 2014 р. № C(2014)120/REV2 [7]. Отже, саме ці документи і визначають повноваження відповідних органів ОЕСР в процесі прийняття ними нормативних актів різної юридичної сили.

Українська дослідниця міжнародно-правового статусу ОЕСР В.П. Тичина зауважує, що «організаційно-правова структура Організації економічного співробітництва та розвитку має складну децентралізовану будову, яка зумовлена широкою предметною компетенцією цієї організації» [8, С. 92]. Вищим керівним органом ОЕСР, а згідно Резолюції 2015 р. – стратегічним керівним органом (п. 26), який, відповідно до положень ст. 7 Конвенції ОЕСР 1960 р., складається з представників всіх держав-членів цієї Організації, є Рада ОЕСР. Ця стаття, а також правило 2 Правил процедури та п. 9 Резолюції 2015 р. передбачають, що вона може збиратися на двох рівнях: міністерському (як правило, 1 раз на рік й включає або глав урядів держав-членів, або міністрів зовнішніх справ, економіки, торгівлі, фінансів) та на рівні постійних представників (послів), які представляють позиції урядів своїх держав (як правило, 1 раз на місяць). Варто звернути увагу на важливий аспект:

відповідно до ст. 13 Конвенції ОЕСР 1960 р. та Додаткового протоколу 1 до неї, в роботі ОЕСР бере участь Європейський Союз, що, на практиці, реалізується через Комісію ЄС. Відразу слід підкреслити, що привілейований статус ЄС в ОЕСР виникв результаті компромісу, досягнутого при перетворенні ОЄЕС в ОЕСР. Адже Європейські Співтовариства, як активні учасники роботи ОЄЕС та процесу заснування ОЕСР в його сучасному вигляді, виступили з ініціативою надати їм статус повноправного члена, однак, через супротив неєвропейських держав «отримали згідно з установчим договором ОЕСР статус *suigeneris*в Організації» [9, Р. 321].

Нині, при Раді ОЕСР постійно перебуває представник ЄС, однак, ЄС не має права голосу в цьому органі, оскільки в ч. 2 ст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р. зазначено, що кожен член Організації має один голос, а отже, з цього випливає, що ЄС й не зобов'язується сплачувати внески у бюджет Організації. Це, однак, жодним чином не послаблює ролі ЄС в діяльності ОЕСР, оскільки з її 38 22 є державами-членами ЄС, які, відповідно, беруть участь в прийнятті рішень Радою ОЕСР і у фінансуванні її діяльності. «Крім того, не слід недооцінювати вплив, який ЄС може чинити на остаточне рішення через свої держави-члени, які є членами ОЕСР. Оскільки три чверті членів ОЕСР входять до складу ЄС, координація між останнім та його державами може призвести до того, що члени ЄС будуть представлені в інтересах ЄС» [9, Р. 326.]. До речі, ЄС залучається до інших актів Ради ОЕСР, прийняття яких не потребує голосування. Наприклад, Заява «Спільні цінності: побудова зеленого та інклюзивного майбутнього» [10], прийнята за результатами Зустрічі Ради ОЕСР на рівні міністрів, організованої 5-6 жовтня 2021 р., була проголошена не тільки від імені всіх членів Організації, а й від імені ЄС, яке брало участь в цьому засіданні. Також ряд програмних положень Концепції подальшого розвитку ОЕСР «Довіра в глобальному співробітництві: бачення ОЕСР на наступне десятиліття», прийнятої в жовтні 2021 р. [11], були сформульовані від імені держав-членів ОЕСР та Європейського Союзу. Все це дозволило Ф. Власто-Дімопуло зробити висновок, що «ЄС користується міцною правовою базою в рамках ОЕСР до такої міри, що його можна розглядати як фактичного члена ОЕСР» [9, Р. 336]. Разом з цим, слід враховувати, що згідно Правила 2 Правил процедури, на підставі договору або

резолуції Ради, будь-яка держава не член або міжнародна організація можуть бути запрошені до участі в роботі органів ОЕСР й їх повноваження визначатимуться цим договором або резолюцією, однак Голова Ради, під час засідання, може запросити їх виступити із заявою з певного питання.

Одним з найважливіших повноважень Ради ОЕСР є здійснення правотворчої діяльності, яка знаходить вияв у прийнятті як юридично зобов'язуючих, так і рекомендаційних документів, які також можуть мати певне юридичне значення. Також можна виділити: керівну функцію, оскільки Рада функціонує як орган стратегічного управління організації та інформаційну функцію, яка втілюється в тому, що на її засіданнях сторони обмінюються інформацією щодо стану співробітництва та перспектив розвитку Організації. Відповідно до положень ст. 8 Конвенції ОЕСР 1960 р. вона може засновувати Виконавчий комітет та будь-які допоміжні органи, що можуть виявитися необхідними для досягнення цілей Організації.

Постійно діючим адміністративним органом ОЕСР виступає її Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Як відзначають Т. Портер та М. Вебб, «Секретаріат ОЕСР відіграє вирішальну роль у процесі визначення відповідної політики, хоча не слід перебільшувати його автономію від урядів-членів та соціальних сил» [12, Р. 45]. Відповідно до положень ст. 10 Конвенції ОЕСР 1960 р., Генеральний секретар є підзвітним Раді і призначається нею терміном на 5 років. Згідно Резолюції 2015 р. Генеральний секретар виконує політичні, виконавчі та управлінські функції. Якщо говорити про сферу правотворчості, то виходячи з названих актів, а також підготовленої колишнім Директоратом ОЕСР з правових питань Записки «Обов'язки Генерального секретаря» [13], він виконує ряд адміністративно-технічних функцій, головує на засіданнях Ради, коли останні відбуваються на рівні постійних представників й, зокрема, всіляко сприяє їх роботі та може вносити в Раду пропозиції; складає для затвердження протоколи та короткі звіти про засідання; промульгує та вносить зміни в інструкції для персоналу; вживає заходів в сфері безпеки інформації (організовує засекречування та розсекречування інформації ОЕСР); укладає, після попередніх консультацій з Радою, меморандуми про взаєморозуміння та інші

аналогічні акти; також він є відповідальним за виконання рішень Ради та Програми роботи Організації, в силу чого до його компетенції віднесено укладання всіх технічних документів, якими оформлюється співробітництво ОЕСР з третіми країнами, міжнародними організаціями та міжнародними економічними форумами (дорожні карти, програми, плани тощо).

Правила процедури та Резолюція 2015 р. (п. 11) передбачає ще одну інституційну форму роботи Організації на центральному рівні, яка, однак, носить неформальний характер – неофіційні та нечисленні зустрічі глав делегацій, на яких може відбуватися обмін думками, зближення поглядів з певних питань і, головне для нашого дослідження, підготовка рішень про призначення Генерального секретаря, його заступників та помічників, а також про проведення семінарів представників у Раді. Введення такого рівня співробітництва, на наш погляд, підкреслює наведений нами висновок В. П. Тичини про складну та децентралізовану структуру ОЕСР.

Відповідно до ст. 9 Конвенції ОЕСР 1960 р. Рада може засновувати, зокрема, Виконавчий комітет та будь-які інші допоміжні органи, які можуть знадобитися для досягнення цілей Організації. Згідно даних ОЕСР, нині створено більше 300 комітетів, груп експертів та робочих груп [14]. Всі допоміжні робочі органи ОЕСР, поділяються на: постійні комітети, спеціальні органи та основні (профільні) комітети. Постійними є три комітети: Виконавчий, Бюджетний, Комітет з зовнішніх зв'язків. Їх компетенція визначена в Правилах процедури та Резолюції 2015 р. й, зокрема, в сфері правотворчості, вона зводиться до надання допомоги Раді в підготовці нею рішень: Виконавчим комітетом – з широкого кола питань (ним саме готуються доповіді та пропозиції, включаючи проекти актів ОЕСР та договорів, в тому числі підготовлених основними комітетами); Бюджетним комітетом – з питань, пов'язаних із прийняттям рішень щодо бюджету, а також по дворічній Програмі роботи Організації та бюджету; Комітетом із зовнішніх зв'язків – з питань зовнішніх відносин ОЕСР, зокрема з третіми країнами та міжнародними організаціями.

Варто підкреслити, що в рамках ОЕСР розроблена доволі гнучка система прийняття рішень та винесення рекомендацій її Радою або Постійними комітетами ОЕСР, якщо перша надасть їм такі функції. Передусім, слід зазначити, що Конвенція

ОЕСР 1960 р. та її акти з питань структури виділяють такі види процедур волевиявлення під час прийняття актів ОЕСР: взаємна згода (консенсус) (англ. *mutualagreement*), коли рішення чи рекомендація вважається прийнятим за відсутності заперечення з боку будь-якої держави-члена, тобто за наявності мовчазної згоди всіх держав-членів; одностайність (англ. *unanimity*), коли рішення чи рекомендація вважається прийнятим за наявності згоди всіх держав-членів; голосування кваліфікованою більшістю (англ. *qualifiedmajority*), коли рішення вважається прийнятим, якщо його підтримало 60% держав-членів й, при цьому, проти не виступило три і більше держави-члена, що представляють не менше 25 % від шкали внесків до Частини I бюджету Організації (передбачає видатки на фінансування заходів Частини I Робочої програми ОЕСР й фінансується, в основному за рахунок членських внесків). Щодо останньої процедури слід уточнити, що розмір членських внесків не є однаковим для всіх держав. Він дорівнює частці національного «прибутку, що підлягає оподаткуванню» в загальному «прибутку, що підлягає оподаткуванню» всіх держав-членів. «Прибуток, що підлягає оподаткуванню» кожної держави-члена вираховується шляхом віднімання з її національного прибутку суми в розмірі 875 доларів на душу населення; при цьому, ОЕСР встановлює максимальні розміри членських внесків й можливість їх коригування при включенні нових держав до складу Організації [15].

Основною процедурою голосування – є процедура взаємної згоди (консенсусу), оскільки саме вона передбачена ч. 1 ст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р. для прийняття Радою рішень і винесення рекомендацій. Окрім цього, сама Організація уточнює, що «термін «взаємна згода всіх членів» тлумачиться як такий, що означає консенсус, тобто прийняття без голосування за відсутності заперечень з боку будь-якого члена» [16]. Й, до речі, в п. 8 Резолюції 2015 р. чітко зазначено «взаємна згода, що також називається консенсусом...»[6]. Отже, слід звернути увагу, що сама ОЕСР ототожнює два поняття «взаємна згода» та «консенсус», а отже, в даній роботі ми будемо їх вживати як синоніми. Поруч з цим, ст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р. передбачає можливість в особливих випадках обрати інші процедури, а ст. 16 говорить про прийняття рішення про нових членів за допомогою одностайності, що, згідно п. 8

Резолюції 2015 р. означає «згоду всіх членів з пропозицією» [6]. Тобто, якщо консенсус не вимагає проведення процедури голосування взагалі і припускає можливість нейтрального ставлення держави-члена до того чи іншого рішення, то одностайність вимагає активної демонстрації державою-членом своєї підтримки рішення, вона має бути абсолютною, і недаремно до цієї процедури вдаються саме у випадку прийняття рішення про членство.

З приводу процедури голосування кваліфікованою більшістю відразу зробимо два зауваження: вона є субсидіарною відносно двох перших, однак про це йтиметься нижче, й, на наш погляд, демонструє намагання Організації зберегти баланс сил при прийнятті рішення. Адже ОЕСР зацікавлена в результативності своєї роботи, в її ефективності, чого не може бути досягнуто за відсутності зацікавленості з боку значимої частини потужних економік світу. В свою чергу, формула розрахунку кваліфікованої більшості вказує на нерівномірну розстановку сил в ОЕСР, яка дає можливість економічно-потужним державам заблокувати прийняття рішення із спірного питання.

Якщо говорити про предметну сферу застосування названих процедур голосування, то згідно Правил процедури та Резолюції 2015 р. вони застосовуються щодо прийняття рішень із фундаментальних справ (питань); спеціальних справ (питань) та звичайних справ (питань). Зрозуміло, що до фундаментальних справ (питань), відносяться ключові питання організації діяльності ОЕСР, а саме: її структури, бюджету, прийняття нових членів, визначення рамкових політик щодо держав не членів, прийняття і перегляду обов'язкових рішень та рекомендацій, укладення договорів з членами, а також не членами Організації та міжнародними організаціями, визначення особливих випадків, про які мова йде в ст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р. тощо. Рішення з цих питань приймаються Радою чи, у випадку делегування повноважень, постійними комітетами (Виконавчим комітетом і Комітетом по зовнішнім зв'язкам) шляхом консенсусу або одностайно (п. 10-14 Резолюції 2015 р.; п. 48-49 Правил процедури). При цьому, звертає на себе увагу процедура підготовки рішення для розгляду Радою: питання, підготовлені одним з Постійних комітетів для прийняття рішень Радою й підтримані консенсусом на рівні

цього комітету позначаються його Головою літерою «а» й з цією позначкою вони розміщуються в порядку денному Ради. Це означає, що остання може прийняти рішення по ним без обговорення. За відсутності консенсусу на рівні постійного комітету, питання позначається літерою «b» й тоді воно має прийматися Радою після обговорення. На наш погляд, названий механізм сприяє пришвидшенню процедури прийняття рішень Радою, робить її діяльність більш ергономічною й, відповідно, ефективною. Н. Бонуччі, нині вже колишній Директор Директорату ОЕСР з правових питань, у підготовленій для Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) записці «Правовий статус акту ОЕСР і процедура його прийняття» [17], хоча й коротко, але точно представив основні етапи процесу розробки і прийняття Організацією такого її акту, як рекомендація. Хоча, безумовно, запорукою успіху даної процедури також є те, що членами постійних комітетів є всі держави-члени ОЕСР, а також ЄС, тому й консенсус, досягнутий під час роботи у відповідному постійному комітеті може фактично означати консенсус в Раді (п. 11-12 Резолюції 2015 р.). Окрім цього, на наш погляд, функціонування в ОЕСР такої системи прийняття рішень є однією з підстав, чому Організація не активно залучає до свого складу нових членів – в міжнародних організаціях з великим численним складом значно складніше досягти консенсусу. Водночас, тут слід пам'ятати і про інший бік застосування процедури консенсусу, на яку справедливо в свій час звертав увагу І.І. Лукашук: «...при зовнішньому демократизмі така процедура дає можливість недостатньо зацікавленим в спільному рішенні державам диктувати свою волю більшості» [18, С. 26].

Спеціальні справи (питання), як вже зазначалося, згідно ст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р., визначаються Радою ОЕСР й їх перелік наведено в п. 19 Резолюції 2015 р. та п. 50 Правил процедури, а в п. 20 Резолюції 2015 р. та в п. 51 Правил процедури визначено перелік спеціальних справ (питань), які можуть бути делеговані для вирішення трьом постійним комітетам ОЕСР. Сюди віднесено рішення з усіх питань, пов'язаних із основними комітетами, із прийняттям та переглядом Положень і правил про персонал, із Фінансовими положеннями, із виконанням бюджету тощо. Процедура прийняття рішень з цих питань є також доволі гнучкою: питання,

підготовлені одним з постійних комітетів для прийняття рішень Радою й підтримані консенсусом на рівні цього комітету, позначаються його головою літерою «а» і з цією позначкою вони розміщуються в порядку денному Ради, що означає, що остання може прийняти рішення цієї категорії без обговорення. За відсутності консенсусу на рівні постійного комітету, питання позначається літерою «b» й тоді воно має прийматися Радою кваліфікованою більшістю голосів. Причому, Генеральний секретар спочатку має вжити всіх зусиль для досягнення консенсусу протягом двох сесій, якщо ж такого не буде досягнуто, він оголошує коротку перерву і визначає кінцеву дату прийняття рішення консенсусом. У разі ж не досягнення взаємної згоди до цього часу, Генеральний секретар пропонує застосувати процедуру голосування кваліфікованою більшістю (п. 17-18 Резолюції 2015 р.). Віднесення рішення до категорії «b» означає необхідність його обговорення в Раді, яка або приймає його протягом двох сесій, або повертає на розгляд відповідного постійного комітету. Отже, як бачимо, ОЕСР і в цьому випадку розробила таку процедуру, яка орієнтується на прийняття важливих рішень шляхом консенсусу, що, в свою чергу, гарантує їх легітимність і виконання всіма членами Організації. Водночас, вона намагається робити свою роботу швидко, а тому передбачила додаткову процедуру – процедуру голосування кваліфікованою більшістю, яка намагається не допустити, щоб рішення з певного питання не перетворилося у заручника волі меншості.

Всі інші питання, які не входять до числа основних та спеціальних, вважаються звичайними й приймаються Радою після їх підготовки одним з постійних комітетів, хоча процедура їх прийняття, на наш погляд, характеризується більшою складністю. При підготовці відповідного рішення одним з постійних комітетів, за наявності консенсусу чи широкої підтримки з боку його членів, голова відповідного комітету, як і в попередніх випадках, має позначити його літерою «а»; у разі відсутності такої підтримки – літерою «b»; однак у членів комітету існує додаткова можливість віднести питання до останньої категорії, – якщо прохання про це висловить 15% і більше членів комітету, або якщо буде задіяно так званий «захисний механізм», тобто коли про це просить одна держава у зв'язку з тим, що рішення, яке розглядається комітетом, становить загрозу її життєвим інтересам. Рішення із звичайних питань

вважається прийнятим Радою, якщо 15% і більше членів не висловилися проти і ніхто не задіяв «захисний механізм» (п. 22-26 Резолюції 2015 р.). Отже, ми бачимо, що в даному випадку, процедура прийняття рішення характеризується максимальною швидкістю і простотою, зокрема, вона не потребує згоди всіх держав-членів для прийняття рішення. Натомість державам надається ряд повноважень, які дають можливість приділити розгляду певного питання більше уваги, що також сприяє спрощенню та прискоренню процедури, оскільки ці запобіжні повноваження реалізуються тільки тоді, коли це потрібно державам-членам. Необхідно зазначити підкреслити, що в даній процедурі на самих держав-членів покладається відповідальність за визначення вагомості питання й потреби в більш детальній його розробці.

В руслі зазначеного, необхідно звернути увагу на ще один аспект. В силу того, що акти ОЕСР називають тільки три процедури прийняття рішення (консенсус, одностайність, кваліфікована більшість), важливо здійснити кваліфікацію згаданої вище процедури прийняття рішення за відсутності заперечень з боку 15% й більше держав-членів. На наш погляд, вона є різновидом взаємної згоди (консенсусу). Адже попри загальноприйняте розуміння консенсусу в якості абсолютної підтримки запропонованого рішення, все ж таки, в юридичній літературі консенсус визначається як «...принцип прийняття рішень у рамках міжнародних міжурядових організацій чи міжнародних конференцій, що характеризується одностайністю, тотальною чи переважною підтримкою висунутої пропозиції»[19, С. 726]. Тим більше, що консенсус виступає основою міжнародного правотворення в цілому, і, як підкреслює Ф. Паскуаль-Вівес, «поняття консенсусу, що розуміється як загальна (але не одностайна) згода між суб'єктами міжнародного публічного права, породжує та надає сенс правилу постійного заперечення в міжнародному звичаєвому праві» [20, Р. 14]. Отже, повна одностайність не є обов'язковою ознакою консенсусу, більше того, Є. А. Самойленко в якості одного з видів консенсусу виділяє випадок, коли має місце «одноголосна позиція більшості при незгоді численної меншості» [19, С. 726], щоправда відмічаючи, що цей підхід піддається критиці. В свою чергу, професор міжнародного права Оксфордського університету Д. Аканде доволі докладно

висвітлив проблеми, які виникають в процесі прийняття рішення консенсусом, серед яких, невизначеність впливу заперечень тільки однієї держави на констатацію факту існування консенсусу й, взагалі, відсутності чіткого уявлення про мінімальну кількість держав, заперечення яких можна не брати до уваги при констатації консенсусу. Д. Аканде бачить вихід з цих проблем у формуванні резервної, відносно консенсусу, процедури голосування, що, на його думку «дозволить зберегти консенсус як відсутність заявлених заперечень, і, припустимо, досягнення таким способом згоди буде цінуватися державами, оскільки це буде свідчити про те, що договір, який розглядається є дійсно глобальним. Однак у випадку невдачі, договір все одно має бути прийнятим» [21]. Але у нашому випадку, процедура прийняття рішення за відсутності заперечень 15% і більше держав-членів, не є резервною. Вона є основною й, на наш погляд, 15% це та критична частка, наявність якої свідчить про відсутність консенсусу.

Спеціальними допоміжними органами ОЕСР визначаються органи, діяльність яких стосується вузьких, спеціальних питань роботи Організації, й до їх числа п. 33 Правил процедури та Резолюція 2015 р. відносять: Аудиторський комітет (слідкує за незалежністю та ефективністю проведення зовнішнього та внутрішнього аудиту), Комітет з оцінки (слідкує за проведенням глибокої, систематичної та об'єктивної роботи постійних комітетів), Орган з управління пенсійними бюджетом та резервними фондами. Їх спільною ознакою є те, що їх склад формується з представників окремих держав-членів ОЕСР (а не всього членського складу), які визначаються згідно встановлених процедур.

Визначна роль в сфері правотворчості належить таким допоміжним органам ОЕСР, як основні (профільні) комітети, оскільки вони займаються оперативним вирішенням питань й, зокрема, саме вони розробляють акти ОЕСР, тобто ті акти Організації, що регулюють різні сфери діяльності міжнародної економіки і пов'язані з нею питання. Згідно Резолюції 2015 р., в сфері правотворчості вони займаються тим, що розробляються «м'яке право» (політичні рекомендації, керівництва, принципи) та найкращі практики (п. 16). Ці комітети «...є ключовими учасниками, які відіграють важливу роль у визначенні складного та динамічного порядку денного

ОЕСР»[22, Р. 9]. Основні (профільні) комітети діють згідно мандату, визначеного Радою або одним з постійних комітетів, якщо таку функцію їм було делеговано, а отже, кожен з них має власні повноваження і процедуру підготовки тих чи інших документів та актів, єдиним є тільки те, що всі доповіді, пропозиції і документи, підготовлені основними комітетами для розгляду Радою, спочатку вивчаються постійними комітетами відповідно до сфери їх компетенції (Правило 25).

Варто додати, що в системі допоміжних органів ОЕСР функціонує ще суб- або підрівень, який складається з підкомітетів, груп і підгруп, які підпорядковуються органам, що їх створили, зокрема, основним (профільним) комітетам. У зв'язку з цим цікаво відмітити, що процедура їх створення носить повідомний характер: орган, який приймає рішення про їх створення (звичайно, в межах Програми роботи ОЕСР та її бюджету), інформує про це Виконавчий комітет, який розсилає відповідні повідомлення державам-членам. Останні мають 15 днів з дня отримання повідомлення, необхідні для того, щоб ініціювати обговорення ініціативи створення підоргану в рамках Виконавчого комітету, тобто допоміжного органу, що буде підпорядковуватися йому. Якщо такої ініціативи не надійшло, створення такого органу підтверджується (ч.с Правило 21).

У науковій літературі як вітчизняній, так і зарубіжній, зустрічаються різні пояснення ролі ОЕСР в міжнародному правотворчому процесі. З одного боку, за цілком справедливим зауваженням Р. Вольфа, «ОЕСР не несе регуляторної відповідальності, не має незалежного джерела коштів, немає грошей для позики та ніяких інструментів, що знаходяться під її контролем» [23, Р. 28]. Також, Дж. Зальцман стверджує, що «ОЕСР займає унікальне місце у сфері міжнародної правотворчості, значною мірою тому, що вона не створювалася з пріоритетом на правотворчість» [24, Р. 256]. Дійсно, її засновники намагалися наділити її значенням потужного центру міжнародної правотворчості. На відміну від ООН, системи спеціалізованих установ та допоміжних органів якої діють від імені всього міжнародного співтовариства, чи принаймні його переконливої більшості, ОЕСР створювалася як організація з порівняно обмеженим членським складом, до економічного стану якого пред'являлися високі вимоги. Нагадаємо, що під час свого

заснування вона нараховувала серед своїх членів 20 держав, станом на 1990 рік до її складу входило 24, а нині їх кількість становить 38. Однак, той факт, що вона позиціонує себе в якості міжнародної неуніверсальної, міжрегіональної організації з глобальним охопленням, потужними дослідницькими можливостями, розгалуженою структурою допоміжних органів, що охоплюють практично всі сфери економічного і соціального життя, обумовлює можливість розробки і прийняття ефективних в рамках всього міжнародного співробітництва міжнародно-правових інструментів, відкритих для приєднання і тих держав, які не є членами цієї Організації. Більше того, сучасна світова економіка продовжує потребувати розробки нових інструментів, якісно відмінних від тих, що сформувалися в II пол. XX ст., які мають бути дієвими на глобальному рівні. «Нинішня система та її конфігурація неспроможна ефективно реагувати на глобальні виклики, кризи та загрози, тож можна говорити про потребу розробки та імплементації нового міжнародного порядку в економічній та політичній сферах, що включатиме оновлення інституцій, їхніх повноважень та механізмів їхньої діяльності. Новий порядок, який має прийти на заміну діючому, заради вирішення глобальних проблем сучасності, означатиме становлення оновленої глобальної конфігурації в політичному, економічному, інституційному і соціальних планах» [25, С. 49].

З кінця XX – початку XXI ст. ОЕСР працювала над пошуком та виробленням таких методів та механізмів роботи, які б забезпечили її ефективність в нових умовах глобалізованої світової економіки. Результатом цього стало, зокрема, вдосконалення процедури розробки правових актів ОЕСР, що знайшло відображення в Переглянутій резолюції Ради про партнерство в органах ОЕСР 2015 р. (Резолюції про партнерство 2015 р.) [26] й зводилося до того, що: на фоні порівняно незначної кількості членського складу ОЕСР до роботи постійних комітетів й інших, підпорядкованих їм допоміжних підорганів, в рамках яких, як відомо, розробляють левову частку нормативних актів Організації, могли бути залучені треті країни (партнери), причому співробітництво з ними могло здійснюватися на різних рівнях, а саме: як запрошеної сторони (англ. Invitee); як учасника (англ. Participant); як асоційованого члена (англ. Associate). Для кожного з рівнів Резолюцією про

партнерство 2015 р. був визначений різний ступінь залучення держави до участі в роботі відповідного комітету, зокрема, запрошені сторони можуть брати участь в окремих засіданнях відповідного постійного комітету, залучатися до обговорень, однак не до прийняття рішень, у зв'язку з чим вони не вважаються зв'язаними їх положеннями; учасники – беруть активну участь в усіх засіданнях відповідного комітету протягом безстрокового періоду (за умови проведення двічі на рік огляду результатів їх участі) й, зокрема, можуть робити пропозиції щодо порядку денного, вступати в дискусію, надавати інформацію, яка може знадобитися органу, однак вони не беруть участі в прийнятті рішень і не зв'язані з ними; асоційований член – може безстроково брати участь в усьому спектрі роботи відповідного органу й, в тому числі брати участь в прийнятті рішень та надавати будь-яку статистичну інформацію, що може знадобитися для бази даних цього органу. Окрім цього, Резолюцією про партнерство 2015 р. сформульовані різні вимоги щодо внеску в діяльність ОЕСР: від запрошеної сторони очікується здійснення вкладу у виконання відповідним постійним комітетом його мандату і плану роботи; від учасника – здатність і бажання зробити істотний вклад у виконання мандату і плану роботи комітету; від асоційованого члену – прихильність цілям і практиці відповідного органу.

Інші тонкощі роботи різних рівнів партнерства та процедури залучення їх до роботи (для ключових партнерів вона спрощена) та її припинення також визначені Резолюцією про партнерство 2015 р. Необхідно звернути увагу на те, що попри передбачені цією Резолюцією підстави (несплата внесків, невідвідування засідань протягом 12 місяців) і процедури призупинення участі партнерів в роботі допоміжних органів, 8 березня 2022 р. Рада ОЕСР, у зв'язку із широкомасштабною агресією Росії проти України, прийняла рішення негайно призупинити (англ. suspend) участь Росії і Білорусі в органах ОЕСР[27], після того, як це питання було розглянуто Комітетом із зовнішніх зв'язків. Ці безпрецедентні заходи, на нашу думку, є належною реакцією Організації, що позиціонує себе не тільки як значимий гравець міжнародної економіки, а й провідник стандартів високого рівня життя і прав людини в міжнародну практику, на вчинені Росією та Білоруссю порушення основоположних принципів та норм міжнародного права у сфері безпеки.

Повертаючись до питання залучення третіх країн до роботи допоміжних органів ОЕСР ще раз зазначимо, що їх участь, й, особливо, на рівні асоційованого члена, забезпечує подальше широке визнання і практичне використання розроблених Організацією правових актів, що, відповідно, сприяє реалізації нею її цілей із впровадження таких інструментів, які б мали якомога ширше охоплення і діяли на користь світової економіки в цілому. «Загалом, рекомендації та рішення ОЕСР мають тенденцію до гармонізації різноманітної практики, політики та законодавства країн-членів» [28, Р. 193].

Характеризуючи правотворчу функцію ОЕСР слід зазначити, що з метою здійснення ефективного правового регулювання та досягнення своїх цілей, ця Організація використовує різноманітні правові і квазі правові інструменти. Загалом з моменту заснування ОЕСР у 1961 р. і до 2022 р. за даними офіційного сайту ОЕСР під її егідою було прийнято понад 460 нормативних актів різної правової природи [29]. «В ОЕСР ми встановлюємо міжнародні правила. Члени ОЕСР можуть обрати чи бажають вони перетворити їх в обов'язкові угоди. Але оскільки немає єдиного органу, який би встановлював правила в міжнародному праві, багатьох технічних необов'язкових стандартів ОЕСР дотримуються так, якби вони були обов'язковими» [30], – саме так охарактеризував особливості правотворчої діяльності в рамках цієї Організації її тодішній Генеральний секретар Хосе АнгельГурія у своєму виступі на щорічному зібранні Американської асоціації міжнародного права у 2011 році.

1.2 Правові форми закріплення стандартів ОЕСР

Акти, що розробляються в рамках ОЕСР, можна поділити на дві великі групи – ті, що приймаються на підставі пп. а та б ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р. [31], відповідно до положень яких Організація може приймати рішення, які, якщо інше не передбачено, є обов'язковими для її членів, робити рекомендації для членів, вступати у договірні відносини з державами-членами, державами, які не є членами, та міжнародними організаціями. До другої групи актів ОЕСР відносяться такі правові та

політико-правові інструменти, які не містяться у ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р. Ними можуть бути як не наділені обов'язковою силою декларації, домовленості, порозуміння, а також міжнародні договори в сенсі Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., розробка і укладення яких відбулося під егідою ОЕСР.

Отже, на перше місце ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р. ставить рішення ОЕСР, якімають обов'язкову юридичну силу для всіх держав-членів, за винятком тих, які утримуються під час прийняття. Відразу ж слід зазначити, що відповідно до Правила 18 Правил процедури вони поділяються на 4 категорії: 1) рішення, які є обов'язковими для держав-членів ОЕСР і які мають виконуватисявнаслідок здійснення відповідних внутрішніх конституційних процедур; 2) рішення про затвердження угод з державами-членами, державами-нечленами та міжнародними організаціями; 3) рішення з внутрішніх питань, що стосуються роботи самої Організації, які мають назву резолюції; та 4) рішення, що регламентують співробітництво з державами, які не входять до складу ОЕСР, або з міжнародними організаціями [5, Р. 12].

З точки зору предмету цього дисертаційного дослідження, нас цікавлять передусім рішення, які належать до першої категорії, оскільки саме вони містять узгоджені правила поведінки держав, розраховані на імплементацію у їхнє внутрішнє законодавство. Це зумовлює використання комплексного підходу при розробці заходів, вміщених у відповідних рішеннях та їх детальний опис, що має сприяти найбільш ефективному досягненню мети. Наприклад, в Преамбулі Рішення Ради про заснування Схеми ОЕСР для сертифікації переміщення лісового продуктивного матеріалу у міжнародній торгівлі від 20 червня 2007 р. [32] зазначається, що його прийняття відбулося на підставі ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р., а в Додатку Хпередбачено, що дана Схема імплементується органами, призначеними для цієї мети урядами держав, що приєдналися до неї. На підставі даного Рішення також можна виокремити наступні типові елементи імплементації державами-членами даних рішень: обов'язкове приведення власного законодавства до прийнятих положень (у Рішенні, яким було затверджено згадану вище Схему, передбачено, що

участь держави у ній зобов'язує вжити необхідних заходів для застосування правил і вказівок, що містяться в Схемі, яка є Додатком до Рішення); періодичне звітування перед ОЕСР щодо процесу імплементації; обмін інформацією з іншими учасниками щодо правозастосування положень рішень; перегляд ефективності прийнятих заходів та застосування окремих рекомендацій, бажаних до виконання у процесі імплементації рішень ОЕСР. Наприклад, у Рішенні Ради щодо контролю за транскордонним переміщенням відходів, призначених для утилізації від 30 березня 1992 року (доповнено 1 січня 2021 року) серед іншого було передбачено, що сторони мають подавати інформацію, яка є необхідною для реалізації цього Рішення, зокрема контакти компетентного органу, відповідального за переміщення таких відходів, контактну інформацію, за якою фізичні особи можуть отримати додаткову інформацію, мови, які може використовувати експортер, пункти ввезення таких відходів, попереднє узгоджене підприємство для переробки тощо[33]. У прийнятих за пропозицією Торговельного комітету 18 квітня 1972 р. Радою ОЕСР Рішенні про застосування процедур попередніх консультацій для експортних кредитів терміном більш ніж п'ять років для промислово розвинутих країн[34] та Рішенні про впровадження системи обміном інформацією для експортних кредитів терміном понад п'ять років [35] встановлювалося, що операції, які передбачають надання державних гарантій кредитів постачальників або фінансових кредитів підлягають процедурі консультацій, під час яких мають повідомлятися такі дані, як країна призначення, ідентифікація товарів та опис технічних характеристик, умови кредиту тощо, а також впроваджувалася система обміну такою інформацією. Ці рішення, однак, було скасовано 10 листопада 1992 року, оскільки фактично вони не застосовувалися, а перевага надавалася більш широкій системі, передбаченій у прийнятій 22 лютого 1978 року Домовленості про офіційно підтримувані експортні кредити [36].

Ряд українських дослідників, що займаються вивченням правотворення в рамках ОЕСР асоціюють Рішення Ради ОЕСР саме з цією категорією нормативних актів, хоча й такий підхід представляється спрощеним, оскільки роль рекомендацій ОЕСР є також важливою, підкреслюючи значення цих актів. «Через такі рішення

(прийняті консенсусом й обов'язкові для держав-членів – прим. А. П.) ОЕСР здійснює управлінські впливи на глобальні економічні процеси принаймні за двома напрямками. Першим з них є координація макроекономічної політики... другим напрямом є надання фінансової і технічної допомоги країнам, що розвиваються та країнам з перехідною економікою»[37, С. 9].

Рішення Ради ОЕСР, безумовно, не належать до категорії міжнародних договорів в розумінні Віденської конвенції про міжнародні договори 1969 р., проте, як впливає із Конвенції ОЕСР 1960 р. вони «є юридично обов'язковими для всіх тих держав-членів, які не утрималися при прийнятті акту ... вони тягнуть за собою для держав-членів такі ж юридичні зобов'язання, як і ті, що передбачені міжнародними договорами» [17]. Отже, держави мають їх виконувати та вживати всіх заходів, необхідних для виконання; водночас для держав, які утрималися при їх прийнятті – дані рішення обов'язкової юридичної сили не мають. Оскільки, рішення ОЕСР мають юридичну силу, то «не дивно», зауважує Дж. Зальцман, що «прийняття рішень відбувається значно рідше, ніж прийняття рекомендацій, а переговори відбуваються набагато частіше у близькому контакті з державами-членами» [28, Р. 192]. Зокрема, за весь час існування ОЕСР було прийнято близько 90 таких рішень, з яких на сьогоднішній день чинними є 24 [29].

Слід відмітити, що незважаючи на положення ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р., яка надає обов'язкову юридичну силу Рішенням ОЕСР, в літературі цей аспект дискутується. Наприклад, С. Робінсон в статті «Міжнародні зобов'язання, відповідальність держав та судовий контроль в рамках режиму Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств» [38, Р. 68-81], піднімає питання про міжнародно-правову відповідальність за невиконання державою рішень Ради ОЕСР, в даному випадку Рішення Ради щодо Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств 2000 р (Рішення про НКП). Зокрема, автор проводить паралелі між рішеннями Ради ОЕСР і міжнародними договорами, доводячи, що вони не є тотожними документами і більше того, перші суттєво програють порівняно з другими, зокрема, в плані процедури розробки міжнародних договорів, висловлення державами згоди на їх обов'язковість. Окрім цього, статус

Рішень Ради ОЕСР як таких, що перебувають «поза правом міжнародних договорів», означає, що питання міжнародної відповідальності за невиконання їх положень є неврегульованим і «...держави мають право знати ступінь своєї відповідальності» - зазначає С. Робінсон – «можна сказати, що, ОЕСР сама упустила це питання з виду, оскільки вона, схоже, задоволена тим, що проголосивши обов'язкові міжнародні зобов'язання, накладені на її держави-члени згідно з Рішенням Ради, але робить це без будь-якого розгляду питання про ступінь таких зобов'язань, відповідальність держав, що порушують ці зобов'язання, наслідки таких порушень і про те, на якому форумі можна було б провести таких огляд і зробити таку заяву» [38, Р. 77]. Слід підкреслити, що подібні дискусійні питання ставляться сьогодні не тільки щодо ОЕСР, для України ця дискусія є більш знайомою у зв'язку з обов'язковою силою рішень, що приймаються консенсусом в рамках ОБСЄ. Як відомо, в практиці держав подібні акти часто сприймаються виключно як рекомендаційні і деякі держави не вважають себе зв'язаними їхніми положеннями. Ми вважаємо, що аргументи, наведені С. Робінсоном, є досить логічними, однак, зі свого боку, маємо підкреслити, що ОЕСР не здійснює експансивну політику залучення до числа своїх членів великої кількості держав, а здійснює розширення поступово, намагаючись об'єднуватися з державами, які сповідують спільні з ОЕСР цінності. Отже, який сенс державі проходити складну процедуру приєднання до складу цієї Організації, яка може обумовити суттєву зміну не тільки законодавства, а й економічної, податкової та фінансової політики та систем, а потім не виконувати Рішення Ради ОЕСР? Тим більше, як було зазначено вище, держави-члени беруть участь в роботі постійних комітетів Організації, через які проходять проекти всіх рішень, що виносяться на розгляд Ради й, також, всі вони беруть участь в роботі самої Ради ОЕСР, під час якої можуть висловити свої заперечення проти того чи іншого проекту рішення. У випадку ж прийняття рішення кваліфікованою більшістю, або за процедурою, яка дозволяє його прийняти за відсутності заперечень 15 і більше відсотків держав-членів, згідно правил Організації, воно не є обов'язковим для держав, які висловили заперечення чи утрималися. Слід також пам'ятати, що держави-члени ОЕСР завжди можуть ініціювати розгляд органами Організації питання відповідальності за невиконання Рішень Ради, так само,

як і питання тлумачення їх положень та вирішення спорів, що можуть виникнути між державами у зв'язку з виконанням Рішення. ОЕСР, як організація, що створює регулятори економічних відносин, пропонує швидкий (наскільки це можливо) механізм схвалення цих регуляторів. Хоча не можна не погодитися з С. Робінсоном відносно того, що відсутність відповідальності за невиконання Рішень може призвести до їх неефективності та зниження авторитету Організації в цілому, що, зокрема, ми бачимо на прикладі ОБСЄ.

У зв'язку із згаданим С. Робінсоном Рішенням та окресленим ним проблемами виникає ще одне питання, яке часто пов'язують із діяльністю міжнародних організацій – питання їх втручання в справи, які традиційно належать до суверенітету держави. «Тому досить часто постають ситуації, коли ММУО (міжнародні міжурядові організації – прим. А. П.) хочуть регулювати питання, які раніше перебували у виключній компетенції національних урядів. Такі зазіхання зі сторони ММУО періодично викликають невдоволення держав та антиглобалістів, які борються за збереження більших повноважень у межах державних кордонів» [39, С. 59]. Якщо говорити про Рішення про НКП, то ним передбачається створення кожною державою національних органів – Національного контактного пункту, якому належать, в тому числі функції з вирішення питань, які виникають у зв'язку із застосуванням даних Керівних принципів, що є втручанням у ту сферу, що завжди розглядалася як суто внутрішня справа держави. Щодо цього, ми знову ж зазначимо, що держави-члени входять до складу всіх органів, задіяних в останні етапи прийняття Рішення (постійні комітети і Раду), володіючи повноваженням впливу на його прийняття, в тому числі стосовно випадків, коли вони не бажають бути зв'язаними його положеннями.

Набагато більшу питому вагу серед актів ОЕСР займають рекомендації, тобто такі правові інструменти ОЕСР, які не є юридично обов'язковими документами, накладають на сторони політичні зобов'язання і виступають як джерела м'якого міжнародного права. Вони, як зазначено у п. вправила 18 Правил процедури передаються державам-членам на розгляд з тим, щоб вони, «якщо вважатимуть це за доцільне передбачать їх виконання» [5, Р. 12]. Тобто держави-члени ОЕСР роблять

усе можливе, щоб повністю виконати положення рекомендацій, хоча і не зобов'язані це робити. Рекомендації, за виразом Р. Вудварда, «втілюють норми чи переваги щодо очікуваних стандартів майбутньої поведінки» [40, Р. 75]. Практика свідчить, що держави-члени ОЕСР, які не мають наміру втілювати положення рекомендацій у національне законодавство, зазвичай утримуються під час їх прийняття, хоча це і не потрібно в юридичному плані [17]. Водночас, за слушним зауваженням Н. Бонуччі, «переговори про незобов'язуючий документ не відрізняються від юридично обов'язкового» [41, Р. 248]. Загалом в рамках ОЕСР було прийнято понад 300 рекомендацій, з яких на сьогоднішній день у правовій базі документів ОЕСР чинними є 174 рекомендації ОЕСР, наприклад рекомендація Ради щодо прийняття рішень щодо споживчої політики від 12.03.2014 р., рекомендація Ради з питань державних закупівель від 18.02.2015 р., рекомендація Ради щодо гендерної рівності в суспільному житті від 14.12.2015 р. року. Ця група інструментів ОЕСР належить до найчисельніших за кількістю та охопленням різноманітних сфер регулювання. Дж. Зальцман наголошує на тому, що держави-члени ОЕСР застосовують рекомендації або з метою впливу на внутрішню політику, використовуючи їх як аргумент на користь того, що Організація схвалила той чи інший підхід, або як попередника для прийняття згодом обов'язкового рішення [28, Р. 129]. Пункт вПравила 18 Правил процедури ОЕСР [5, Р. 12] передбачає, що рекомендації передаються державам-членам на розгляд з тим, щоб вони могли в тому випадку, якщо вважають доцільним, імплементувати їх у своє законодавство. Як зазначає В. П. Тичина, «прийняття зазначених документів є значно простішою формою міжнародного співробітництва, адже положення таких актів, зазвичай, не передбачають відповідальності за їх порушення та не містять складних контрольних процедур, що в кінцевому підсумку позитивно відображається на реалізації передбачених ними вимог і правил» [42, С. 125], хоча, як зазначалося, невиконання Рішень Ради ОЕСР також не тягне за собою міжнародно-правової відповідальності.

Поруч із зазначеним, маємо звернути увагу на те, що Рада ОЕСР практикує таку законотворчу практику, як поєднання розглянутих двох правових інструментів в одному документі, тобто на підставі п. а та вст. 6 Конвенції ОЕСР 1960 р. приймає

акт під назвою Рішення-Рекомендація (наприклад, Рішення-рекомендація Ради по спільному дослідженню та зниженню ризику хімічних речовин від 25 травня 2018 р. [43], Рішення-рекомендація Ради по скороченню транскордонних перевезень відходів від 31 січня 1991 р [44]). Слідуючи логіці цієї назви, одні положення такого акту позначаються як рішення, а інші – як рекомендації. На наш погляд, такий гібридний підхід є зручним з юридико-технічного боку, оскільки об'єднує два різних за юридичною силою нормативних акти, прийняті з одного і того ж питання, що спрощує їх використання.

Формами правових інструментів ОЕСР є також декларації – правові інструменти ОЕСР, які розробляються, як правило, в рамках одного з допоміжних органів і приймаються на засіданнях Ради міністрів або комітетів Організації, як підсумковий документ, в якому викладаються базові або програмні положення з певного питання. В деклараціях встановлюються загальні принципи або довгострокові цілі діяльності ОЕСР [45, С. 189]. Наприклад, Декларація про стійке та здорове навколишнє середовище для всіх від 31 березня 2022 р. [46], яку було прийнято в результаті зустрічі міністрів Комітету з екологічної політики ОЕСР. Вони підписуються державами-членами, однак не є юридично обов'язковими. На даний момент в рамках ОЕСР прийнято 28 таких декларацій, які стосуються екологічної політики, освітньої політики, торговельної політики, боротьби з хабарництвом, міжнародного науково-технічного співробітництва тощо.

Характеризуючи багатосторонні міжнародні договори, розроблені та укладені в рамках ОЕСР, слід підкреслити, що вони є міжнародними договорами в розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1961 р. Якщо виходити суто з кількісного показника, то обов'язковим міжнародним договорам належить порівняно невеликий відсоток у всьому нормативному масиві актів, прийнятих в рамках ОЕСР, проте вони, як стверджує Дж. Зальцман, «відіграють важливу роль у формуванні нової архітектури глобального управління» [24, Р. 259]. Протягом всього періоду існування цієї міжнародної міжурядової організації в її рамках розроблено 13 конвенцій, 10 з яких є чинними на сьогоднішній день (Конвенція про встановлення безпекового контролю в сфері ядерної енергії від 20.12.1957 р. [47], Конвенція про

відповідальність перед третьою стороною в сфері ядерної енергії від 29.07.1960 р.[48], відома як Паризька конвенція 1960 р., Конвенція від 31.01.1963 р., що доповнює Паризьку конвенцію від 29.07.1960 р. [49], або Додаткова Брюсельська конвенція, Конвенція про взаємну адміністративну допомогу у податкових справах від 25.01.1988 р. [50] та Протокол про внесення доповнень до неї від 27.05.2010 р. [51], Конвенція про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях від 17.12.1997 р. (Конвенція 1977 р.) [52], Рамкова угода про багатосторонню ядерно-екологічну програму в Російській Федерації (MNEPR) від 21.05.2003 р. [53] та Протокол щодо претензій, судового розгляду та відшкодування шкоди до неї [54], Рамкова угода про міжнародне співробітництво з досліджень та розробок систем ядерної енергетики IV покоління від 28.02.2005 р. [55], Багатостороння конвенція про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування від 24.11.2016 р. [56]), 2 – не набули чинності (Угода про створення фонду фінансової підтримки ОЕСР від 09.04.1975 р. [57] та Угода про нормальні умови конкуренції у комерційній суднобудівній та ремонтній галузі від 21.12.1994 р. [58]), 1 – втратила свою юридичну силу (Європейська валютна угода від 29.07.1955 р. [59]). Розглядаючи конвенційний вимір реалізації правотворчої функції ОЕСР, слід зазначити, що попри порівняно невелику кількість договірних інструментів, розроблених та прийнятих під егідою цієї Організації, деякі з них відіграють досить вагому роль у системі сучасного міжнародного права. Адже міжнародні договори, укладені в рамках ОЕСР, спрямовані на вдосконалення правового регулювання міждержавних відносин в основних напрямках діяльності ОЕСР, зокрема у податковій, антикорупційній сферах та в сфері ядерної енергетики, характеризуються високим рівнем юридичної техніки. Більше того, ряд конвенцій ОЕСР є відкритими для приєднання для будь-якої держави світу, що дозволяє навіть державам, які не є членами ОЕСР, користуватися перевагами міжнародно-правового співробітництва в рамках цієї Організації провідних промислово розвинутих держав світу. Зокрема, Україна приєдналася до Конвенції про взаємну адміністративну допомогу у податкових справах 1988 р. в редакції Протоколу 2010 р. та

Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування 2016 р. [60, Р. 479].

В рамках ОЕСР також застосовуються такі правові інструменти *ad hoc* як Домовленості (наприклад, вже згадана вище Домовленість про офіційно підтримувані експортні кредити від 22 лютого 1978 р[36].) та Взаємоозуміння (наприклад Міжнародне взаєморозуміння принципів морського транспорту від 28 жовтня 1999 р. [61]). Згідно Н. Бонуччі, ознаками цих актів є: невелика кількість держав-членів (хоча згадане Міжнародне взаєморозуміння 1999 р. й налічує 35 держав-учасниць, 5 з яких не є державами членами ОЕСР, однак ми погоджуємося, що ознакою цих актів є їх розробка й прийняття тими державами, які є зацікавленими в них); неофіційний та необов'язковий характер; беруться до відома Радою ОЕСР й щодо їх дотримання здійснюється моніторинг [17]. До цього списку необхідно додати вузькопрофільність предмету регулювання, включення чітких заходів, орієнтованих на подолання конкретних проблем, оперативність розробки цих актів та прийняття. Домовленості та Взаєморозуміння за своєю юридичною природою можуть бути охарактеризовані як джентельменські угоди, під якими в теорії та на практиці міжнародного права розуміються «неформальні угоди (домовленості), на які не поширюється дія права міжнародних договорів» [62, С. 762]. Тобто ці документи з формальної точки зору не є юридично обов'язковими для держав-членів ОЕСР та інших держав, що до них приєдналися, за порушення їхніх положень не може наставати міжнародно-правова відповідальність, також вони не реєструються в Секретаріаті ООН як міжнародні договори, вони не є правовими актами ОЕСР в розумінні ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р., проте вони розглядаються державами-учасницями і Секретаріатом ОЕСР як такі, що породжують морально-політичні зобов'язання, більше того, їм надається адміністративна підтримка Секретаріату ОЕСР [63, С. 400].

Важливим питанням, що має бути розглянуто у зв'язку із характеристикою правотворчого процесу в рамках ОЕСР, є питання змісту та статусу «*acquis OESR*». Концепція «*acquis OESR*» була вперше вжита в Доповіді голови Робочої групи глав

делегацій із стратегії розширення та охоплення, посла Сейчиро Нобору «Стратегія розширення та охоплення» 2004 р. («Доповідь Нобору»), а саме в її Додатку 1 у відповідь на потребу держав, що претендували на набуття членства в Організації, слід розуміти весь комплекс стандартів, яким вони мали відповідати. «...У Доповіді пропонувався новий, більш активний процес приєднання та розширення, при якому ОЕСР сама визначатиме ймовірних кандидатів на вступ в світлі нової концепції «*acquis* ОЕСР», що, очевидно, наслідує зразок ЄС» [64, Р. 60]. Отже, розробники «Доповіді Нобору» наслідували традицію ЄС із впровадження «*acquis* ЄС» (у самій Доповіді зазначено, що «за загальною думкою, цей термін введено як аналог «*acquis* ЄС»» [65, Р. 17, зноска 2]) й позначили під «*acquis* ОЕСР» весь комплекс актів Організації, що встановлювали права і обов'язки її членів, а саме: Конвенцію ОЕСР 1960 р.; внутрішні правила Організації; основні правові інструменти ОЕСР; значимі для ОЕСР міжнародні договори (наприклад, Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1999 р.; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. та Кіотський протокол 1997 р. до неї), позиція держави щодо яких також вивчалася при вирішенні питання членства. Держави-претенденти на членство в Організації мали усвідомлювати їх обсяг й повинні були бути готовими взяти їх на себе. «ОЕСР підготує для кожної такої держави меню, яке допоможе їй досягти необхідних кваліфікацій в якості майбутнього члена ОЕСР, включаючи рівень відповідності актам Організації (так званому «*acquis* ОЕСР»...) та іншим відповідним політикам» [65, Р. 30].

У зв'язку із зазначеним, вважаємо дещо неточним визначення «*acquis* ОЕСР», яке дано В. П. Тичиною в її дисертаційному дослідженні. Зокрема, вона визначає це поняття, як «... сукупність юридично-обов'язкових і рекомендаційних актів, що відображає кращі національні практики або підходи до правового регулювання та має значний вплив на правові системи держав-членів, а також третіх країн. Йдеться про великий масив різних за природою актів, ухвалених у рамках ОЕСР, що не є міжнародними договорами. Такі акти можуть ухвалюватися допоміжними органами Організації, її автономними структурами, або прийматися в рамках окремих програм та ініціатив, що реалізуються за напрямками функціонування ОЕСР» [8, С. 171].

Отже, з одного боку, авторка, порівняно з «Доповіддю Нобору», наділяє «acquisОЕСР» більш широкими функціями. До цього поняття вона відносить всі нормативні акти ОЕСР, що впливають не лише на системи права держав, які набувають членство в Організації, а й на держави-члени та треті країни, які співробітничать з ОЕСР і, за певних застережень, з цим можемо погодитися. Однак, з іншого боку, В. П. Тичина без будь-якого обґрунтування не включила до системи «acquis ОЕСР» важливі для Організації міжнародні договори, які, згідно «Доповіді Нобору», є обов'язковою складовою цієї системи. Нагадаємо, що «в решті решт, по рекомендації Директорату з правових питань ОЕСР, acquis ОЕСР складається з трьох елементів: (1) прийняття зобов'язань за Конвенцією ОЕСР і прийняття всіх внутрішніх правил, (2) прийняття (хоча в рамках ОЕСР допускаються застереження) всіх основних документів ОЕСР і (3) позицію країн-кандидатів щодо інших значних міжнародних угод, які підписала більшість, якщо не всі члени ОЕСР» [64, Р. 60]. Згадана Рекомендація Директорату з правових питань ОЕСР була подана очолюваній С. Нобору Робочій групі з розширення та охоплення й її було покладено в основу Додатку 1 його Доповіді [65, Р. 30]. Отже, вагомі багатосторонні міжнародні договори з важливих для економіки і пов'язаних з нею питань є, хоч і непрямо, складовою правової системи ОЕСР й, більш того, ціннісним орієнтиром та інструментом реалізації Організацією її політики в тих або інших сферах діяльності. Участь в них держави впливає на набуття членства в ОЕСР. Наприклад, в Дорожній карті з приєднання Коста Ріки до Конвенції 1961 р. [66], хоча й не вживається поняття «acquisОЕСР», однак наголошується на ролі міжнародних договорів в процесі її приєднання. Зокрема, в ній зазначається, що при оцінці здатності держави приймати і застосовувати основні правові інструменти ОЕСР комітети можуть також враховувати її позицію відносно правил, стандартів і орієнтирів, яких зазвичай дотримуються члени ОЕСР (наприклад, позицію з основних багатосторонніх природоохоронних угод) (п. 21). Також, згідно Додатку до цієї Дорожньої карти «Перелік основних принципів для технічних перевірок Комітетами ОЕСР» Інвестиційний комітет мав вивчати позицію Коста Ріки щодо ключових інвестиційних угод, Комітет з екологічної політики – участь у багатосторонніх

екологічних угодах, учасниками яких є більшість або всі члени ОЕСР; Комітет з хімічних речовин – відданість держави глобальним угодам, пов'язаним із обходженням з хімічними речовинами. Звісно, нова Рамкова програма розгляду кандидатур перспективних членів 2017 р. (Рамкова програма 2017 р.) також нічого не говорить про вагомні багатосторонні міжнародні договори з важливих для економіки і пов'язаних з нею питань. Однак, згідно Загальної процедури майбутнього приєднання 2007 р. (Загальна процедура 2007 р.) Рада може обговорювати з кандидатом на членство питання, що не входять в компетенцію комітетів, наприклад, питання щодо демократії, верховенства права, прав людини, які «можуть розглядатися як особливо важливі параметри для судження про те, чи варто в решті решт запросити державу-кандидата вступити в ОЕСР...» (п.17) [67]. Також, згідно п. 19 Загальної процедури 2007 р. окремі держави-члени можуть висловити бажання обмінятися з державою-кандидаткою думками з будь-якого важливого політичного чи економічного питання. В цілому ж, досить складно уявити, як ОЕСР прийматиме до свого складу членів, які не зовсім готові виконувати основоположні міжнародно-правові акти в сфері прав людини, екології, із заборонаю хімічної зброї тощо. Отже, важливі багатосторонні міжнародні договори з питань економіки і пов'язаних з нею інших сфер суспільних відносин також належать до права ОЕСР, через яке Організація реалізує свої цілі і, яка, безумовно, впливає на всі пов'язані з цією Організацією держави і обставину слід враховувати при розумінні специфіки нормативної бази ОЕСР.

Як зазначалося, первісно поняття «*acquis* ОЕСР» було значимим, передусім, для процедури набуття членства в Організації, а тому його сучасний стан і зміст слід визначати саме з цієї точки зору. Однак аналіз положень найбільш важливих нормативних актів ОЕСР з питань членства, зокрема, Загальної процедури 2007 р., Рамкової програми 2017 р., Концепції подальшого розвитку ОЕСР «Довіра в глобальному співробітництві: бачення ОЕСР на наступне десятиліття» 2021 р., свідчить про відсутність усталеної традиції цілеспрямованого використання поняття «*acquis* ОЕСР», хоча ряд інших понять, що фігурували в «Доповіді Нобору» продовжують використовуватися ними і зараз. Як зазначалося, Рамкова програма 2017 р. не згадуючи це поняття, використовувала такі категорії як «правові

інструменти Організації» в плані набуття членства в ОЕСР, та «правові інструменти, стандарти, норми та політики ОЕСР» в плані опису нормативної системи цієї Організації. Також, аналіз низки Дорожніх карт з приєднання конкретних держав до Конвенції ОЕСР 1960 р., зокрема, Литви [68], Латвії [69], Колумбії [70], Коста Ріки показав, що в них поняття «*acquis* ОЕСР» не вживається. Натомість, Організація вдається до переліку актів, яким має відповідати держава-претендентка на вступ, який включає в себе, зокрема, основні рішення, рекомендації, декларації, а також міжнародні угоди та домовленості, розроблені в рамках ОЕСР (п. 15 Дорожньої карти Латвії, п. 15 Дорожньої карти Колумбії, п. 15 Дорожньої карти Коста Ріки, п. 15 Дорожньої карти Литви). Це поняття відсутнє і в Меморандумі взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва 2014 р. (Меморандум 2014 р.) [71], хоча використовуються поняття «правові інструменти ОЕСР», «правила і практики ОЕСР» для позначення нормативної системи Організації. Цей аспект є надзвичайно показовим для оцінки значимості «*acquis* ОЕСР», оскільки, наприклад, в ЄС *acquis communautaire* «має забезпечувати цілісність цієї системи, обов'язкове і однакове застосування права ЄС у всіх державах-членах. Зазвичай, термін *acquis communautaire* використовують у міжнародних договорах та актах органів ЄС» [72, С. 74], однак в ОЕСР не спостерігається наділення такою роллю його «*acquis*».

Водночас, говорити про виключення поняття «*acquis* ОЕСР» з права ОЕСР теж було б не правильно. Так, В. П. Тичина, як приклад вжиття даного поняття наводить Звіт про роль ОЕСР у розвитку торговельної політики ЄС 2016 р. [8, С. 130] Також «*acquis*» двічі вжито в такому акті Організації, як «Регіональні підходи: узагальнення та стратегічне керівництво» (п.14-15) [73], який за своїм змістом більше схожий на експертно-аналітичний висновок. На сайті ОЕСР вживається поняття ««*acquis*» стандартів ОЕСР» у сфері міжнародного інвестування для позначення комплексу правил і стандартів політики щодо руху капіталу, міжнародних інвестицій, статистики інвестування та відповідального ведення бізнесу, яких мають дотримуватися всі держави, що прагнуть набути членства в Організації або приєднатися до окремих її інструментів в сфері інвестування [74]. Окрім цього,

Організація часто використовує його в розрізі різних аспектів захисту екології. Наприклад, у підготовленому ОЕСР на замовлення Казахстану Звіті «Вирішення проблеми промислового забруднення повітря в Казахстані. Керівні принципи реформування політики в області екологічних платежів» було визначено три характеристики, яким має відповідати система відшкодування екологічної шкоди для того, щоб наблизитися до «acquis ОЕСР» [див. докладніше: 75, С. 104]. Додатково у підготовленому в 2019 р. ОЕСР Огляді екологічної діяльності Латвії підкреслюється, що «Латвія дотримується «acquis ОЕСР» з біорізноманіття, яким рекомендується використовувати економічні інструменти для збереження та стійкого використання біорізноманіття» [76, Р. 191] й таких прикладів може бути наведено багато. Отже, в згаданих документах поняття «acquis ОЕСР» вже не прив'язується виключно до процедури приєднання держави до членства в Організації; він вживається як збиральний, узагальнюючий юридичний термін, що позначає всю систему регулятивних нормативно-правових актів Організації як обов'язкових, так і актів «м'якого» права. Цей висновок підтверджується тим, що у підготовленому ОЕСР Огляді економічної ефективності Угорщини за 2018 р. було зроблено цікаве уточнення щодо рівня актів, які включаються до складу «acquis ОЕСР». Зокрема, в ній було зазначено, що: «адекватні превентивні заходи, рекомендовані ОЕСР в області хімічної безпеки та управління відходами (як частина «acquis ОЕСР»), в остаточному підсумку можуть сприяти захисту біорізноманіття та довкілля» [77, Р. 198].

Таким чином, концепція «acquis ОЕСР» попри вживаність цього поняття в різних актах Організації, не отримала того значення, яке має концепція «acquis ЄС», де воно «набуло універсальний та міждисциплінарний характер. Все частіше і частіше «acquis communautaire» знаходить широке застосування в політичному, соціологічному, історичному, культурному контекстах європейської інтеграції» [78, С. 36]; органи ОЕСР не вживають його в сучасних базових актах Організації, в тому числі тих, що стосуються питання набуття членства, успішно замінюючи його іншими категоріями. Отже «acquis ОЕСР» не переросло в основу правопорядку ОЕСР і не стало поняттям, що систематично застосовується у внутрішніх та зовнішніх областях

діяльності ОЕСР й не зазнало спроб кодифікації, як це має місце з «*acquis* ЄС». Разом з тим, незалежно від того чи оперує Організація поняттям «*acquis*» чи ні, у ЄС і ОЕСР в сфері правотворчості спостерігається одна і та ж проблема: видана надмірна кількість регулюючих документів, особливо тих, що відносяться до «м'якого права» й носять технічний характер (плани, програми). Якщо говорити про ОЕСР, то дана проблема обумовлюється, зокрема, багатоформатністю Організації її співробітництва з іншими державами, міжнародними організаціями та форумами, а з іншого – багатоаспектною сферою діяльності Організації, адже економіка, сама по собі, включає в себе значну кількість галузей.

1.3 Правотворча діяльність ОЕСР у сфері співробітництва з третіми країнами

Міжнародні економічні процеси кінця ХХ - початку ХХІ ст., передусім глобалізація світового господарства, яка вказала на неможливість розвитку держав у відриві від світу в цілому, внесли значні корективи у діяльність ОЕСР й, зокрема, в інструменти та форми її співробітництва з третіми країнами та іншими міжнародними організаціями й форумами. Якщо до початку 90-х р. ХХ ст. діяльність Організації зосереджувалася, переважно, на досягненні в державах-членах, що становили собою так званий «клуб заможних», максимального, стійкого економічного зростання, зайнятості, фінансової стабільності та підвищення рівня життя, то наразі ОЕСР вже не сповідує таку «вибіркову» в плані підбору учасників співробітництва філософію. Як зауважила В. П. Тичина «... ОЕСР на сучасному етапі в умовах глобалізації не лише розширює та диверсифікує свій членський склад, виробляє новітні стратегії співпраці з країнами не членами та міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями, використовуючи різноманітні формати як правового, так і політичного характеру, але й продовжує розширювати свій мандат, розвиваючи власну компетенцію, що набуває багатопрофільного та міждисциплінарного характеру»[8, С. 2]. Саме глобалізація світової економіки обумовила те, що ОЕСР позиціонує себе в якості неуніверсальної міжнародної організації, діяльність якої, однак, має глобальне

охоплення. Глобалізація світової економіки – ось той ключовий фактор, який визначив не тільки зміст діяльності ОЕСР, а й надзвичайно широкий та різноформатний її суб'єктний склад, в тому числі, відкрив двері для користування Україною результатами роботи Організації.

Функція співробітництва з державами та іншими міжнародними організаціями часто розглядається як складова оперативної функції міжнародної організації і характеризується як «зовнішня оперативна функція». Будь-яка міжнародна організація вступає у найрізноманітніші відносини політичного, економічного, науково-технічного та іншого характеру з третіми країнами та іншими міжнародними організаціями. Якщо говорити про нормативну основу налагодження співробітництва ОЕСР з третіми країнами, міжнародними економічними організаціями та форумами, то, як відомо, вона була закладена ще в 60-ті роки ХХ ст. Адже в п. *b* та п. *c* ст. 1 Конвенції ОЕСР 1960 р., як вже наголошувалося, було визначено такі цілі Організації, як сприяння здоровому економічному зростанню держав, що не є її членами, а також розширенню світової торгівлі в цілому на багатосторонній, недискримінаційній основі згідно з міжнародними зобов'язаннями. В руслі цих цілей перед державами-членами ОЕСР було поставлено ряд специфічних завдань, а саме: проводити політику, скеровану на уникнення такого розвитку подій, які б змогли поставити під загрозу економіку інших держав, а також сприяти економічному зростанню держав, що не є членами Організації (п. *c* та п. *e* ст. 2 Конвенції ОЕСР 1960 р.). В свою чергу, ОЕСР наділялася цією Конвенцією спеціальною компетенцією, яка давала їй можливість налагоджувати співробітництво з третіми країнами та іншими міжнародними організаціями, а саме: направляти їм повідомлення, встановлювати та підтримувати з ними відносини, запрошувати до участі в діяльності ОЕСР (ст. 12 Конвенції ОЕСР 1960 р.). Додатково, рішенням Ради ОЕСР від 23 жовтня 1962 р. [С(62)144(Final)] [79] в рамках Організації було створено окрему інституцію – Центр Розвитку ОЕСР, який мав стати незалежною платформою для діалогу і обміну інформацією між державами-членами ОЕСР та державами, що не є її членами, однак бурхливо розвиваються. Як відомо, ідею формування цього органу висловив Д. Ф. Кенеді й її квінтесенція була викладена (й згодом втілена у відповідних

документах Організації) Адміністрацією США таким чином: «Основною метою Центру розвитку ОЕСР буде стимулювання контактів та обмін інформацією та ідеями між промислово розвиненими і менш розвиненими країнами, а також розширення знань та допомоги досягнення економічного зростання в менш розвинених країнах» [80]. Цей орган продовжує функціонувати й нині, реформувавши свою структуру та форми і напрямки роботи таким чином, щоб ефективно підтримувати діалог між державами з різних регіонів світу (членів і не членів Організації) з будь-яких економічних питань.

Однак, політико-економічні зміни кінця ХХ - початку ХХІ ст., що набули світового масштабу, змусили ОЕСР суттєво переглянути свою роль у формуванні економічної архітектури світу в напрямку її посилення й, зокрема, спираючись на наданий Конвенцією ОЕСР 1960 р. мандат, розробити політику розгалуженого та різноформатного співробітництва з третіми країнами, міжнародними економічними організаціями та форумами. Так, 12 грудня 2002 р. в рамках ОЕСР була створена Робоча група з розширення та охоплення, мандат якої, й на цьому варто окремо наголосити, окрім питань розширення членства організації (англ. enlargement), включав також питання, так званого, охоплення (англ. outreach), тобто встановлення та розвитку більш тісних відносин, а також нових процесів і методів роботи з державами не членами організації, групами таких держав та міжнародними організаціями (п. 2 Глави 1 Доповіді) [65]. В результаті було підготовлено «Доповідь Нобору» [65]. Її було представлено на зустрічі Ради ОЕСР на рівні міністрів 13 травня 2004 р. й схвалено цим органом (п. 31) [81]. Попри те, що даний документ є актом неформального характеру, його вага є безумною. Він став нормативною основою для низки подальших актів ОЕСР із питань співробітництва, наприклад, для Резолюції Ради ОЕСР на рівні міністрів «Про розширення та посилення взаємодії» 16 травня 2007 р [C/MIN(2007)4/FINAL] [82], а отже, його зміст потребує докладного вивчення. Однак перед цим варто звернути увагу на такий характерний для ОЕСР спосіб правотворчості, як схвалення Радою підготовленої робочою групою Доповіді, яку можна сприймати як висновок експертів, в результаті чого вона стає внутрішнім актом Організації, на основі якого будується подальше

правове регулювання певного питання. На наш погляд, це дає можливість уникнення зайвої бюрократизації правотворчого процесу цього рівня.

В сучасних міжнародних відносинах «Доповідь Нобору» є більше відомою через сформульовані в ній 4 ключові критерії набуття членства в ОЕСР, так звані, «критерії Нобору». Зокрема, згідно Глави 3 цієї Доповіді держава-претендент на членство в ОЕСР має: розділяти цінності Організації (англ. like-minded countries); бути «значним гравцем» (англ. a significant player); співробітництво має бути взаємовигідним (англ. mutual benefit) та відповідати вимогам глобальної економіки (англ. global considerations).

Водночас, згідно Доповіді, а саме її Додатку 4, з точки зору поширення стратегії з розширення та охоплення інтерес для ОЕСР, окрім, зрозуміло, держав-членів, могли становити наступні групи держав: не члени ОЕСР, що перебувають на шляху набуття членства; впливові не члени ОЕСР, які становлять особливий інтерес для цієї Організації; не члени ОЕСР, які бажають і є спроможними брати участь у формуванні та реалізації її політико-практичних продуктів; інші не члени ОЕСР [65].

У зв'язку з цим, варто наголосити на окреслених в Доповіді підвалинах побудови співробітництва ОЕСР з третіми країнами (підвалинах так званого охоплення), які ми б охарактеризували як «співпраця, заснована на взаємному інтересі та взаємній вигоді», тобто перспективні в плані економічного розвитку держави-не члени ОЕСР, (які становлять стратегічний інтерес для Організації) братимуть участь у виробленні продуктів ОЕСР, тим самим сприяючи їх актуалізації і, одночасно, застосовуватимуть їх на практиці, сприяючи, в такий спосіб, їх просуванню в світі; при цьому для Організації мав значення і географічний принцип. Зокрема, з цього приводу в Доповіді зазначалося: «Організація перейде до нового етапу своїх відносин з державами, які не є членами, з метою забезпечення того, щоб її інституційні та політичні ноу-хау стали всесвітньо визнаними активами, якими можуть користуватися не члени (поширення) і в які вони можуть зробити свій внесок (участь)» (п. 31 Глави 6) [65].

Окрім цього, в Доповіді визначалися 2 характеристики, згідно яких ОЕСР мала визначати рівень та наповнення співробітництва з конкретною третьою державою, це:

«...(i) потенційний вплив держави; і (ii) потенційний вплив ОЕСР на державу. Ці характеристики будуть використовуватися ... при визначенні виду охоплення, яке буде найбільше підходити і буде взаємовигідним» (п. 4 Глави 6) [65]. Отже, згідно Доповіді, при визначенні форми співробітництва ОЕСР з конкретною державою мав вивчатися складний набір факторів: рівень впливу держави у світовій економіці, її зацікавленість в продуктах ОЕСР та в участі в їх розробці і, відповідно, зацікавленість ОЕСР у здійсненні державою цих дій. Україна, як держава, зовнішньоекономічна політика якої передбачає нарощування форм та інструментів співробітництва з ОЕСР (на наш погляд, після закінчення російсько-української війни, дана обставина не тільки не втратить своєї актуальності, а й отримає нові імпульси й нижче про це буде йти мова більш докладно), має враховувати зазначені фактори.

В свою чергу, згідно зазначених критеріїв, держави, не члени ОЕСР, які не перебували на шляху до набуття її членства, а отже підпадали під стратегію охоплення, могли бути поділені на такі групи: - впливові держави, зацікавлені в участі в роботі Організації та використанні її продуктів; - впливові держави, мало зацікавлені в роботі ОЕСР та використанні її продуктів; - держави, що не мають потужного впливу на світову економіку, однак є зацікавленими в участі в роботі Організації і у використанні її продуктів; - держави, спроможні надати сприяння в розвитку тільки вузької сфери економіки.

Віднесення держави до певної групи мало допомагати визначити зміст відповідної програми співробітництва з нею. А отже, якщо говорити про правотворчість, то згідно Доповіді, з державою, що перебуває на шляху набуття членства, Рада мала, передусім, узгодити так звану «Програму для партнерів з перспективою приєднання», що становила собою програму посиленого співробітництва Організації з відповідною державою на основі спільних інтересів. Також сторонами, відповідно до основних положень програми, мали узгоджуватися такі нормативні документи, як дорожня карта, комплекс конкретних заходів в сфері охоплення; безумовно, що ці акти передбачали не тільки заходи із посилення участі держави в роботі органів ОЕСР, а й заходи по здійсненню внутрішньо-національних реформ. Варто підкреслити, що згідно Доповіді, виконання Програми не гарантувало

набуття державою членства; Організація могла одноосібно призупинити її виконання (Підрозділ В Глави 5 Доповіді).

З впливовими не членами ОЕСР, які становлять особливий інтерес для Організації, мали укладатися покраїнові «Програми співробітництва» (англ. Country-specific «Co-operation Programmes»), які відрізнялися від «Програм для партнерів з перспективою приєднання» тим, що напрямки співробітництва значною мірою визначалися областями та сферами, до яких проявляла інтерес відповідна держава; тільки таким чином могла бути забезпечена її відданість співробітництву з ОЕСР (п. 21 Підрозділ С Глави 5 Доповіді). Якщо говорити про інші групи держав не членів, то, на відміну від попередніх груп, Доповідь не містила такого докладного регулювання нормативної основи організації їх співпраці з ОЕСР. Її головна ідея полягала в тому, що з кожною з державою не членом слід узгоджувати Програму, зміст якої мав визначатися в залежності від рівня бажання держави брати участь в роботі Організації і в застосуванні розроблених нею продуктів (п. 19, 20 Підрозділу С Глави 5 Доповіді). Варто додати, що в Доповіді окремо окреслювалися основи регулювання таких рівнів співробітництва третіх країн з Організацією, як участь в роботі окремих органів в якості спостерігачів (статусу спостерігача в усіх органах ОЕСР не передбачалося); робота в рамках Глобальних форумів, яким, до речі, розробники Доповіді пророкували статус основного засобу співробітництва з країнами не членами ОЕСР, що, на наш погляд, виправдалося не повною мірою. Однак більш важливим є те, що Доповідь включала в політику охоплення також: роботу ОЕСР з групами держав й це, на наш погляд, є більш високим рівнем співробітництва, порівняно з співпрацею на рівні окремих країн, оскільки воно може надати можливість вирішити економічні проблеми окремих регіонів; співробітництво окремих членів ОЕСР з окремими державами не членами Організації, що, за задумом розробників Доповіді, мало стати новою формою співпраці, однак, на наш погляд, не знайшло очевидної реалізації; співробітництво з міжнародними організаціями, зокрема, Міжнародним банком реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовою Організацією Торгівлі (СОТ), спеціалізованими органами ООН (Програма розвитку ООН (ПРООН), Конференція ООН з торгівлі та

розвитку(ЮНКТАД), ЮНЕСКО, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародною організацією праці (МОП)).

Після 2002 р. ОЕСР стала проводити більш послідовну політику в сфері відносин з третіми країнами, заздалегідь прораховуючи перспективних для співробітництва учасників взаємовідносин та глибину співпраці з ними. Форми організації співробітництва ОЕСР з третіми країнами та міжнародними організаціями і форумами, як і уявлення про її роль в цьому процесі, постійно модифікувались і вдосконалювались, в результаті чого в рамках Організації почала функціонувати система Глобальних відносин з третіми країнами, міжнародними економічними організаціями та форумами (англ. Globalrelations). «ОЕСР поступово еволюціонувала від традиційної концепції охоплення в своїх відносинах з рештою світу до двостороннього потоку, де надання доступу і участь в основній роботі ОЕСР ...та процесах є не менш важливим за поширення передового досвіду ОЕСР. З цієї точки зору можна сказати, що відносин ОЕСР, що засновані на «моделі охоплення», перетворилися в «модель глобальних відносин», засновану на численних взаємовідносинах, взаємному впливі та партнерстві» [83].

Нині діє спеціальний внутрішній нормативно-правовий акт, що упорядковує функціонування системи Глобальних відносин – Стратегія Глобальних відносин ОЕСР (OECDGlobalRelationsStrategy) [84]. Вона, до речі, була прийнята в символічний для Організації час – в рік її 60-річчя, на Зустрічі Ради ОЕСР на рівні міністрів 5-6 жовтня 2021 р.й, на наш погляд, є показовим результатом того, що ОЕСР змогла реалізувати на практиці всі напрямки співробітництва, закладені Конвенцією ОЕСР 1960 р.

Цінність Стратегії Глобальних відносинах ОЕСР 2021 р. для нашого дослідження полягає, передусім, в тому, що в ній, виходячи із особливостей економічного розвитку держав та регіонів планети, виділені наступні ключові інструменти побудови глобального співробітництва Організації з третіми країнами, а саме: - майбутнє членство та перебування в процесі набуття членства; - ключове партнерство; - регіональні підходи; - підходи для конкретних держав; - співробітництво з міжнародними організаціями, глобальними форумами та іншими

зацікавленими сторонами; - співробітництво з країнами, що розвиваються; - партнерство в органах ОЕСР (II Розділ Стратегії). На цій основі ми можемо запропонувати різні класифікації третіх країн, міжнародних організацій та форумів, з якими ОЕСР налагоджує співробітництво. Так, в залежності від складу учасників співробітництва їх можна поділити на одноосібні та групові. В свою чергу, одноосібних учасників співробітництва, виходячи із їх економічного потенціалу та рівня взаємної з ОЕСР зацікавленості в співпраці, можна поділити на: - країни, які перебувають в процесі набуття членства ОЕСР; - ключові партнери ОЕСР; - треті країни, що співпрацюють з ОЕСР на двосторонньому рівні (в рамках покраїнового підходу); - співробітництво з країнами, що розвиваються. Групових учасників співробітництва з ОЕСР можна поділити на: - ті, що співпрацюють в рамках регіону (регіональний підхід); - ті, що співпрацюють під егідою міжнародних організацій та міжнародних економічних форумів.

Партнерів ОЕСР, на наш погляд, варто виділити в окрему якісно іншу групу, до складу якої може бути зарахована будь-яка держава не член Організації, що бере участь в роботі її органів на різних рівнях: запрошеної сторони (англ. Invitee); учасника (англ. Participant); асоційованого члена (англ. Associate). Варто наголосити, що В. П. Тичина докладно висвітлила в своїх наукових роботах характерні ознаки кожного рівня партнерства, які були проілюстровані прикладами участі України в різних органах ОЕСР. Однак, в одній із своїх наукових робіт вона висловлює спірну, з нашої точки зору, позицію. Зокрема, вона вважає: «Якщо проаналізувати Конвенцію ОЕСР, то можна побачити, що в ній передбачені дві форми членства: 1) повне; 2) співпраця із третіми країнами як «запрошеної сторони», «учасника» і «асоційованого члена»; 3) співпраця з іншими міжнародними організаціями як «спостерігачами»» [85, С. 134]. До речі, ця цитата звертає на себе вже тому, що спочатку авторка говорить про дві форми членства, однак далі називає три, що ми, однак, сприймаємо за технічну помилку. Водночас, маємо підкреслити, що Конвенція ОЕСР 1960 р. взагалі не оперує такими поняттями, як «запрошена сторона», «учасник» і «асоційований член»; вона чітко і однозначно говорить про членів ОЕСР, якими є держави-учасниці Конвенції ОЕСР 1960 р. та про держави і

організації, які не є її членами, однак можуть бути залучені до діяльності Організації. «Запрошена сторона», «учасник», «асоційований член» та «спостерігач» – це все окремі рівні участі держав не членів ОЕСР в роботі її органів; при чому одна держава може співробітничати з різними органами в різному статусі. Але повні члени ОЕСР не потребують такого різноманіття, оскільки беруть участь в роботі всіх органів як члени Організації.

Можна запропонувати й інші критерії класифікації держав не членів ОЕСР, з якими співпрацює ця міжнародна організація. Зокрема, якщо взяти за основу класифікації запропоновані Д. Кулебою моделі реалізації державами їх права підтримувати відносини з міжнародною організацією, а саме інтеграційну та коопераційну [86, С. 9], то, держави не члени ОЕСР можуть бути поділені на ті, що співпрацюють із нею з метою набуття повноправного членства (передусім, це держави, які перебувають в процесі набуття членства; ключові партнери) й на ті, що не переслідують такої мети.

Однак, на наш погляд, для найбільш повного розуміння особливостей співпраці ОЕСР з третіми країнами, міжнародними економічними організаціями та форумами, й зокрема, нормативну основу побудови такого співробітництва, варто вивчити їх окремі групи з точки зору участі в Глобальних відносинах, оскільки вони є основоположною формою налагодження співробітництва в рамках Організації (англ. Globalrelations). До речі, на підставі положень Рамкової програми створення програм для окремих держав 2013 р. (Рамкова програма 2013 р.) [87]. (англ. AFrameworkfortheEstablishmentofCountryProgrammes) можемо запропонувати поділяти рівні роботи Глобальних відносин на ті, що сприймаються Організацією в якості їх основних компонентів й на ті, що відіграють допоміжну роль в реалізації глобальних устремлінь ОЕСР (покрайнові підходи). До першої групи, згідно п. 3 Рамкової програми 2013 р. слід віднести ключових партнерів; глобальні форуми; регіональні підходи; партнерства в комітетах; однак ми б вважали за необхідне додати сюда і держави, що перебувають в процесі набуття членства. До другої ж групи слід віднести покрайнові підходи.

Ключову роль тут відіграють, безумовно, держави, які перебувають в процесі набуття членства в ОЕСР. Варто підкреслити, що ідеї, висловлені в «Доповіді Нобору», нині викристалізувалися в трьох етапний порядок набуття членства цієї Організації. Так, на першому етапі здійснюється оцінка готовності держави до вступу до складу ОЕСР згідно спеціального внутрішнього нормативного акту – Рамкової програми 2017 р. [88]. Як і «Доповідь Нобору», вона була підготовлена у вигляді Доповіді Голови Робочої групи з питання майбутнього розміру і членства в Організації й схвалена Радою ОЕСР 2 червня 2017 р. Варто зазначити, що в цьому документі вже більш виразно, порівняно з «Доповіддю Нобору», говориться про географічно-збалансований підхід до формування членського складу ОЕСР та глобальну взаємодію (п. 12), а також про нову обставину, що чимдужче звучить нині при оцінці діяльності цієї Організації – необхідності збереження її ефективності (п. 13). «Членський склад організації має залишатися стратегічним і географічно репрезентативним, щоб забезпечувати та підтримувати якість та суворість своєї політики та стандартів, щоб їх можна було застосувати та втілити на міжнародному рівні. Подальший і майбутній успіх організації також потребує постійної уваги до глобальної взаємодії» (п. 12) [88]. Загалом же в Рамковій програмі 2017 р. було заявлено про готовність збільшити її склад до 50 держав-членів.

Критерії Нобору, що було окремо підкреслено в Рамковій програмі 2017 р., зберегли свою значимість і саме в їх руслі мала здійснюватися оцінка готовності держави до вступу до Організації, зокрема: - стан її готовності, тобто результативність участі в інструментах ОЕСР в сфері державного управління економікою, її здатність пройти процес приєднання і виконувати членські обов'язки, її вплив на регіональну чи світову економіку; - відданість держави цінностям Організації і зобов'язанням її члена; - особливості її інституційної структури, що включає структуру органів державної влади, її адміністративний устрій, правову та фінансову системи, антимонопольну діяльність; - ключові економічні показники; - інтенсивність та результативність відносин з ОЕСР, а саме участь в роботі її органів, в інструментах Глобальних відносин, а також дотримання державою правових інструментів (англ. *legalinstruments*) Організації. Тут ми відразу робимо наголос на

двох важливих моментах, а саме на відсутності в Рамковій програмі 2017 р. згадки про «acquisОЕСР» та на наведенні в Додатку до Рамкової програми 2017 р. чіткого переліку актів Організації, з точки зору відданості яким має оцінюватися держава-претендентка на членство (Принципи корпоративного управліннявред.2014/2015 р., Рекомендації з належної статистичної практики 2015 р., Рекомендації з розробки інтернет-політики 2011 р., Декларація 1976 р., Конвенція 1997 р., Кодекс ОЕСР щодо лібералізації руху капіталу 1961 р. та Кодекс ОЕСР щодо поточних невидимих операцій 1961 р. (Кодекси 1961 р.)).

Результат оцінки держави за цими критеріями може стати підставою для прийняття Радою ОЕСР рішення про запрошення відповідної держави до обговорення питання щодо її членства, що, в свою чергу, ознаменує початок другого етапу процедури приєднання – етапу розробки так званої «Дорожньої карти приєднання». За своєю природою «Дорожня карта приєднання» не є юридично обов'язковим документом. В Загальній процедурі 2007 р., що є ще одним внутрішнім актом, що регулює процедуру набуття членства, зазначається, що цей документ «...залишається технічним і процедурним по своїй природі і буде розглядати тільки питання, безпосередньо пов'язані з технічними «стандартами» членства ОЕСР» (п. 15) [67]. Держава-претендентка на членство, в свою чергу, має підготувати спеціальний документ, що визначить її позицію щодо всіх правових інструментів ОЕСР, так званий «Первісний меморандум».

Виконання Дорожньої карти, в свою чергу, може розпочати третій етап приєднання, коли Рада ОЕСР, на підставі підготовлених Генеральним секретарем висновків, одностайно прийме рішення про запрошення до членства відповідної держави, після чого останній слід буде вчинити необхідні внутрішньоправові процедури щодо приєднання до Конвенції ОЕСР 1960 р. Варто зазначити, із врахуванням даної процедури, членами ОЕСР стали вже 8 держав: Естонія, Ізраїль, Колумбія, Коста Ріка, Латвія, Литва, Словенія та Чилі. Водночас, 25 січня 2022 р. Рада ОЕСР прийняла Резолюцію про відкриття дискусії про членство, якою 6 держав з різних регіонів планети (Аргентина, Бразилія (ключовий партнер), Болгарія, Перу,

Хорватія та Румунія) були запрошені до другого етапу набуття членства в Організації [89].

Докладне вивчення положень Загальної процедури 2007 р. та Рамкової програми 2017 р. вказує на цікаві формальні тонкощі організації сучасного процесу набуття членства в ОЕСР: через його конклюдентний характер, Рада уповноважує Генерального секретаря ОЕСР поінформувати згадані держави про її рішення і попросити кожна з них підтвердити свою згоду на участь в процесі дискусії про членство, а також прихильність положенням Концепції подальшого розвитку ОЕСР «Довіра в глобальному співробітництві: бачення ОЕСР на наступне десятиліття», що була прийнята в 2021 р. у зв'язку із 60-річчям Організації [11]. Проекти Дорожніх карт мають розроблятися Генеральним секретарем й прийматися Радою на основі консенсусу; їх положення повинні будуть виконані державою в розумні строки й жодних крайніх строків ніхто не встановлює. Цікаво, що держава повинна також надавати ресурси, необхідні для покриття витрат, пов'язаних із її приєднанням. В подальшому низка комітетів Організації здійснюватиме технічну оцінку виконання державою її Дорожньої карти і їх висновки братимуться до уваги Радою при прийнятті нею рішення про запрошення держави до членства. Водночас Рада може призупинити або взагалі зупинити процес набуття членства певною державою й дане повноваження уже було задіяно цим органом у зв'язку з процедурою набуття членства Російською Федерацією. Зокрема, 13 березня 2014 р. Радою було прийнято Заяву відносно статусу процесу вступу Росії в ОЕСР і співробітництва з Україною [90], згідно якої ОЕСР, без пояснення причин, хоча вони були очевидними, відклала на певний час діяльність, пов'язану з приєднання цієї держави до Організації і, в свою чергу, погодилася з доцільністю зміцнення співробітництва з Україною, в цілях використання останньою досвіду ОЕСР у вирішенні проблем державної політики. Після ж розв'язання Росією повномасштабної війни проти України, Рада ОЕСР рішуче засудила її, назвавши ці дії явним порушенням міжнародного права, що створюють серйозні загрози міжнародному правопорядку [91], та офіційно зупинила процес набуття Росією членства в ОЕСР [92]. Також було вирішено закрити московський офіс ОЕСР, припинити будь-які запрошення російських посадовців до

участі у заходах ОЕСР та її органів, не укласти жодних угод про добровільні внески тощо, що означало повне припинення співробітництва у форматі ОЕСР-Російська Федерація.

Найбільш цікавою формою організації співробітництва ОЕСР з третіми країнами є ключове партнерство. Як відомо, на основі ключового партнерства будується співпраця Організації з такими економічно потужними державами світу, як Бразилія, Індія, Індонезія, Китай, Південно-Африканська Республіка. На наш погляд, саме ці держави ілюструють, передбачені в Додатку 4 «Доповіді Нобору», впливові держави не члени ОЕСР, що становлять особливий інтерес для Організації, з тією лише відмінністю, що остання піднімає питання членства цих держав в її складі й, до речі, 25 січня 2022 р. Рада ОЕСР прийняла Резолюцію про відкриття дискусії про членство з Бразилією.

На особливу вагу співпраці ОЕСР із Бразилією, Індією, Індонезією, Китаєм та Південно-Африканською Республікою вперше було вказано у прийнятій 16 травня 2007 р. Резолюції Ради ОЕСР на рівні міністрів «Про розширення та посилення взаємодії»[C/MIN(2007)4/FINAL] [82] (один з базових внутрішніх нормативних актів в сфері налагодження співпраці ОЕСР з третіми країнами). Зокрема, названа п'ятірка держав була виділена в окрему групу, налагодження співробітництва з якими мало здійснюватися на підставі особливого нормативного документу – Програми розширеної взаємодії (англ. Programme of enhanced engagement), яка, згідно Резолюції, не виключала можливості залучення цих держав в якості членів, що, як вже зазначалося, стало певним відхиленням від ідеї, висловленої в «Доповіді Нобору». Згодом, на 126 сесії Ради від 9 жовтня 2012 р. [93] ці держави були ідентифіковані як ключові партнери. Здійснено це було у зв'язку з тим, що у одному з Проектів Резолюції Ради, а саме «Про партнерство в органах ОЕСР» [94] було вжито поняття «ключові партнери», для яких передбачався спеціальний порядок запрошення до участі в роботі допоміжних органів Організації. Однак нині це поняття отримало більш значне поширення й позначає особливий статус цих держав на всіх рівнях співробітництва з ОЕСР.

Надання згаданим державам особливого статусу обумовлено тим, що вони, особливо Індія та Китай, є вже не просто державами, що демонструють стрімке економічне зростання чи займають визначні лідерські позиції в регіоні; вони є найбільшими економіками світу й здійснюють значний вплив на світову економіку в цілому. Цей фактор й обумовлює зацікавленість, передусім, самої ОЕСР в налагодженні такого рівня співробітництва з ключовими партнерами, яке припускати більше застосування та поширення ними розроблених Організацією продуктів (тому, обов'язковою умовою співробітництва з ними є використання правових інструментів ОЕСР та інтеграція до Статистичної бази даних та показників політики) і якомога ширшу їх участь в розробці цих продуктів (тому, наприклад, усі допоміжні органи ОЕСР, яким дозволено залучати треті країни до участі в їх роботі, можуть без узгодження з Радою ОЕСР запрошувати ключових партнерів співпрацювати з ними на рівні запрошеної сторони чи учасника). «Правда полягає в тому, й це непрямо доводить її (ОЕСР – прим. А. П.) відношення до них (ключових партнерів – прим. А. П.), що ОЕСР потребує ключових партнерів не менше, якщо не більше, ніж вони в ОЕСР» [40, Р. 131].

Також, як підкреслюється в науковій літературі, зростання могутності названих держав відбувалося на фоні спаду економічних показників держав-членів ОЕСР, а значить, підвищення продуктивності Організації могло відбутися тільки шляхом посилення співпраці з найбільшими економіками світу. «Усвідомлення того, що організація зіштовхнулася з відносним економічним спадом в умовах «переміщення багатства», стало поворотним моментом для старших посадових осіб та членів ОЕСР... Розуміючи, що нездатність включити ключові країни, що розвиваються, підірве майбутнє організації як ключової глобальної політичної мережі, ОЕСР вжила програму безпрецедентної організаційної реформи в 2000-х роках. Найважливішим напрямком цієї програми було прагнення залучити невелику кількість ключових економік, що розвиваються в роботу ОЕСР з питань політики» [95].

В силу відмінності рівня готовності ключових партнерів брати участь в роботі ОЕСР з тих чи інших напрямків, оперативне співробітництво кожної з цих держав та Організації після 2007 р. базувалося на окремих програмах які «складається з кількох

елементів: (i) участь в комітетах ОЕСР; (ii) регулярні економічні огляди; (iii) дотримання інструментів ОЕСР; (iv) інтеграція в статистичну звітність та інформаційну систему; і (v) експертні огляди з конкретних питань політики» [96].

Нині ОЕСР пропагує укладення з ключовими партнерами спеціальних міжнародних договорів – Рамкових договорів про співробітництво, якими має передбачатися «створення механізмів для спільного визначення пріоритетних областей співробітництва; зміцнення обміну даними; сприяння більшій координації через контактні пункти в столицях і представництвах в Парижі; заохочення можливостей для відряджень і обмінів» [97]. Укладення міжнародного договору, а не рамкової програми, плану співробітництва чи іншого подібного акту «м'якого» права, свідчитиме про серйозність намірів держави та ОЕСР налагодити співпрацю, оскільки його положення будуть вже юридично обов'язковими для сторін.

Першою державою, яка у 2012 р. уклала такий договір стала Індонезія й, зокрема, на підставі його положень в м. Джакарта було засновано Офіс ОЕСР в цій країні, статус якого регулюється окремим міжнародним договором – Угодою між Урядом Республіки Індонезія та Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) про заснування Офісу ОЕСР в Індонезії 2013 р. [98]. Бразилія уклала такий договір у 2015 р., й, як зазначається в літературі, він «вважається найбільш амбіційним, оскільки передбачає найбільшу кількість можливостей наближення з правовими інструментами ОЕСР, а також прийняття експертних оцінок державної політики» [99]. Натомість з Китаєм у 2021 р. було укладено Стратегічні рамки співробітництва ОЕСР з Китаєм (англ. StrategicFrameworkforOECDCooperationwithChina).

Також Організація практикує укладення з ключовими партнерами дво- / трирічних Спільних робочих програм (англ. JointWorkProgramme), в якості базового робочого технічного документу з налагодження співробітництва. Їх здійснення знаменує проходження партнерами певного рівня посиленого співробітництва; ОЕСР проводить обов'язковий моніторинг стану виконання цих програм кожним ключовим партнером, що дає можливість визначити зміст наступної. Варто зазначити, що складання наступної програми після завершення попередньої не відбувається

автоматично, і в рамках ОЕСР, і органами відповідної держави ретельно обговорюється стан виконання програми, оцінюються її результати та доцільність складання наступної.

Спільні робочі програми є технічними документами, в яких визначаються конкретні заходи, що мають вживатися ключовими партнерами в напрямку посилення співробітництва з Організацією. Для більш яскравого розуміння змісту і значення цих Програм розглянемо низку Спільних робочих програм ОЕСР та Індонезії. Зокрема, така Програма на 2017-2018 рр. [100]. передбачала співробітництво в наступних сферах: бізнес-клімат та динамічне зростання; соціальна політика та інклюзивне зростання; управління; «зелене» зростання. Для порівняння, наступна Спільна робоча програма ОЕСР та Індонезії на 2019-2021 рр. [101]. стосувалася таких сфер, як: макроекономічне управління і розвиток інфраструктури; бізнес клімат; інклюзивне зростання; стійкий розвиток і стійкість; управління. Зрозуміло, що повторення окремих сфер співробітництва демонструє послідовний розвиток співробітництва ОЕСР і Індонезії в певній сфері відносин.

Кожна із зазначених сфер, в свою чергу, розбивалась на ряд дрібних напрямків співробітництва (наприклад, бізнес клімат та динамічне зростання передбачав роботу в напрямку зміцнення ділового клімату через торгівлю та інвестиції; супровід інвестиційної політики в сфері малого та середнього бізнесу; розвиток конкуренції тощо), в рамках яких формулювалися конкретні кроки по їх досягненню. Зрозуміло, що в переважній більшості випадків вони зводилися або до залучення ключових партнерів в тому чи іншому статусі до роботи допоміжних органів ОЕСР, або до застосування ними правових інструментів ОЕСР, або до використання інших продуктів, що розробляються Організацією (наприклад, проведення нею різноманітних оглядів), при чому все це робилося поступово, тобто, спочатку проводилися огляди ОЕСР певної сфери відносин, потім проводилися обговорення доцільності приєднання до того чи іншого інструменту Організації, потім здійснювалося посилення співробітництва у відповідній сфері тощо. Однак, цими Програмами могли передбачатися і інші за змістом заходи, наприклад: відкриття офісів ОЕСР на територіях ключових партнерів (Спільна робоча програма ОЕСР та

Індонезії на 2015-2016 р. [102, р. 21]); підтримка зусиль ОЕСР в рамках G 20 (Спільна робоча програма ОЕСР та Китаю на 2015-2016 рр.[102, р. 21]). Звичайно, що переліченими документами нормативна база налагодження співробітництва ОЕСР з ключовими партнерами не вичерпується, зокрема, вони укладаються низку нормативних актів Комітетами ОЕСР (програми, плани, угоди про взаємодію тощо).

Однак, ми не даремно зробили наголос на тому, що ключове партнерство є найбільш цікавою формою організації співробітництва ОЕСР з третіми країнами. Зрозуміло, що глобальні устремління Організації не можуть бути реалізовані без співробітництва з державами, які є найбільшими економіками світу. Однак, співпраця з ними носить контрверсійний характер. Зокрема, на фоні високої зацікавленості ОЕСР в ключових партнерах, тільки Бразилію можна назвати найбільш активним партнером, який стоїть на початку процесу набуття членства (до речі, її заявка розглядалася кілька років, з травня 2017 р.). Також, як вже зазначалося, тільки Індонезія та Бразилія надали співробітництву з ОЕСР офіційного характеру, закріпивши на рівні міжнародного договору – Рамкових договорів про співробітництво – відповідні міжнародні зобов'язання. Водночас, ПАР тільки у 2018 р. приступила до розробки Спільної робочої програми з ОЕСР. Отже, у відносинах між ОЕСР та ключовими партнерами, окрім хіба що Бразилії, існують проблеми, які ми б назвали «відмінностями менталітету». Зокрема, Організації неодноразово закидали, що вона залишається «західним клубом», члени якої сповідують цінності, що не є близькими для держав з інших регіонів (наприклад, у справі викорінення корупції й формуванні прозорих податкової і судової систем). «Спікер на заході InternationalTaxReviewу Сінгапурі в минулому році пояснив, що якщо Індія приєднається до ОЕСР, то організація припинить своє існування в тому вигляді, в якому вона є відомою сьогодні. Вони сказали, що Індія буде пред'являти вимоги до управління Організацією і привнесе в структуру свою неефективність» [103]. Окрім цього, співробітництву тривалий час заважало те, що ОЕСР використовує «західну систему» передачі своїх політик. Як зазначили Д. Кліфтон та Д. Діаз Фуентес: «Напрямок політичної роботи ОЕСР визначається Радою, розробляється Секретаріатом, а потім вивчається та реалізується через комітети. Цим пояснюється

прозахідна орієнтація політики, яка виробляється з ініціативи клубу західних країн (які оплачують її бюджет), формується персоналом (переважно з Франції, Великобританії та США), а потім реалізується в основному західними членами під керівництвом відносних однодумців. Ми стверджуємо, що саме цей підхід в західному стилі до розробки політики і передачі прав діє як бар'єр, що обмежує потенціал ОЕСР з перетворення себе в справжню глобальну політику» [95]. Звичайно, ОЕСР намагається швидко реагувати на всі виклики та проблеми, що постають перед нею й нині ситуація із залученням представників ключових партнерів до роботи Організації на всіх рівнях суттєво поліпшена. Однак Р. Вудворд все одно дотримується позиції, що «через тринадцять років ключові партнери зв'язані з меншістю в робочій програмі ОЕСР і, за виключенням Бразилії, є периферійними прибічниками її стандартів» [40, Р.130].

Р. Вудвордтакож точно представляє співробітництво ОЕСР з ключовими партнерами, зазначаючи, що, з одного боку, «... до тих пір, поки ключові гравці не стануть членами, ОЕСР буде підлягати обвинуваченням в тому, що вона не є законним форумом, на якому можна встановлювати глобальні правила»[40, Р. 137]. Однак, з іншого боку, «застосовність і ефективність стандартів ОЕСР можуть бути підірвані відмовою впливових держав не членів погодитися з правилами, які вони не розробляли. Але залучення ключових гравців ще більше знизить перспективи просування консенсусу та ризикує зіпсувати репутацію ОЕСР як форуму ринкових демократій» [40, Р. 137].

Варто підкреслити, що співробітництво ОЕСР з третіми країнами посилюється співробітництвом в рамках регіональних підходів. Бачення ОЕСР сутності та структури побудови співпраці на рівні регіонів сформувалося у 2007 р. й було викладено у такому незвичному внутрішньому політичному документі Організації як «Регіональні підходи: узагальнення та стратегічне керівництво» [73]. Його було підготовлено Комітетом по зовнішнім зв'язкам й за своїм змістом він схожий на експертний висновок. Попри те, що Рада ОЕСР затвердила тільки пропозиції, висловлені в п. 31 цього документу, він сприймається нині як нормативна основа побудови співпраці ОЕСР з регіонами[Див. Додаток до 84]. Така форма організації

співробітництва дає чимало переваг: для вирішення спільних для всього регіону проблем краще розробляти спільні рішення; одні держави можуть просувати досвід використання продуктів ОЕСР серед інших держав регіону; ОЕСР, в рамках даного співробітництва, може залучати регіональні міжнародні організації, що надає співзвучності їх роботі і, відповідно, сприяє підвищенню ефективності спільних зусиль тощо. В «Регіональних підходах: узагальнення та стратегічне керівництво» було виокремлено такі форми організації співробітництва в рамках регіону: комплексні регіональні програми; тематичні регіональні програми; тематичні регіональні мережі; серії семінарів; адгосініціативи. Для кожної з них був характерний власний обсяг предмету співробітництва та інституційної організованості. Нині ОЕСР співпрацює з такими регіонами, як: Африка, окрім Північної її частини (реалізується через співробітництво з такими регіональними мережами, як Нове партнерство для розвитку Африки (NEPAD), Африканський форум податкових адміністрацій, Африканський банк розвитку); Євразія (реалізується, зокрема, через спільну Програму з підвищення конкурентноспроможності), Близький Схід та Північна Африка (через регіональну ініціативу Близький Схід та Північна Африка – ОЕСР (MENA-OECD) реалізуються тематичні програми з підвищення конкурентноспроможності та державного управління), Латинська Америка та Карибський басейн (здійснюється на основі Регіональної програми та субрегіональні ініціативи), Південно-Східна Азія (здійснюється на основі Регіональної програми, що реалізується, в тому числі, із залученням таких регіональних організацій, як АСЕАН, АРЕС тощо), Південно-Східна Європа.

З точки зору інтересів України, велике значення має вивчення нормативних основ організації такої форми двостороннього співробітництва ОЕСР з третіми країнами як співробітництво на підставі покраїнових програм, так званий «покраїновий підхід». Нині ОЕСР співпрацює в такій формі, зокрема, з В'єтнамом [104], Єгиптом [105], Марокко [106], Таїландом [107] та Україною; з Перу співробітництво в такому форматі завершено, з Росією – повністю зупинено.

Як вже зазначалося, згідно Рамкової програми створення програм для окремих держав 2013 р.[87], покраїнові підходи сприймаються Організацією в якості субсидіарної, додаткової до основних, форми реалізації її глобальних устремлінь. Порівняно з ключовим партнерством, воно не є таким всеохопним, а здійснюється тільки у тих сферах економіки, в яких конкретна держава бачить таку необхідність.

Нормативною основою реалізації ОЕСР покраїнових підходів є, передусім, згадана Рамкова програма 2013 р., що була прийнята на виконання Заяви про бачення у зв'язку із 50 річчям ОЕСР, схваленої на зустрічі Ради на рівні міністрів 25 травня 2011 р. [108]. В свою чергу, правовою основою практичної реалізації покраїнового співробітництва є міжнародний договір. Наприклад, між Урядом України та ОЕСР у 2014 р. було укладено Меморандум 2014 р. й В. П. Тичина слушно доводить, що цьому документу притаманні ознаки міжнародного договору. Зі свого боку відмітимо, що укладення міжнародного договору надає більшої конклюдентності взаємовідносинам ОЕСР з державою, оскільки обидві сторони мають діяти згідно його положень й Організація не має можливості здійснювати «тиск» на відповідну державу в питанні використання її продуктів. Такий тиск, до речі, спостерігається у відносинах ОЕСР з державами, які прагнуть набути членства в Організації. Адже умови вступу є доволі абстрактними, а «Дорожні карти приєднання» не є документом з незмінним змістом: згідно Загальної процедура 2007 р. та Рамкової програми 2017 р. в ході процедури приєднання до них можуть бути внесені зміни, сформульовані додаткові вимоги, які держава має, щоб набути членство в ОЕСР. Натомість, при організації покраїнового співробітництва, сторони також можуть доповнити перелік сфер його здійснення, однак тільки на підставі письмової згоди (для прикладу абз. 2 Розділу 3 Меморандуму 2014 р. встановлює, що передбачений в ньому перелік сфер співробітництва не є вичерпним і може доповнюватись на підставі письмової згоди обох сторін).

На підставі згаданих міжнародних договорів розробляється інший робочий документ технічного характеру – Програма дій, яка передбачає конкретні заходи по реалізації співробітництва між державою та ОЕСР. Однак, з Україною ОЕСР було укладено План дій з виконання Меморандуму про взаєморозуміння 2015 р. (діє із

змiнами). Разом з тим, Україна ще у 1999 р. уклала з ОЕСР Угоду щодо привілеїв, імунітетів і пільг, наданих Організації [109].

Цілі покраїнового співробітництва можна поділити на глобальні (через розуміння важливих політичних завдань разом вирішувати глобальні політичні проблеми (п. 5 Рамкової програми 2013 р.)) та вузьконаціональні (через імплементацію стандартів та практик ОЕСР реалізувати реформи в чутливих для держави сферах (п. 5 Рамкової програми 2013 р.)). Держави, з якими може бути запроваджено покраїнове співробітництво, мають відповідати 3 критеріям, які, на наш погляд, виражають, зокрема, суть критеріїв, сформульованих в «Доповіді Нобору» (участь в розробці стандартів Організації та їх поширенні): взаємний інтерес і вигода, в тому числі, зацікавленість у проведенні державою ефективних реформ; готовність держави взяти на себе і виконувати довгострокові програми реформ, засновані на стандартах та кращій практиці ОЕСР; можливості держави виступити в якості провідника таких самих реформ в інших державах (п. 13). Рішення про налагодження співробітництва з конкретною державою на основі покраїнової програми приймає Рада, однак вона може його делегувати Комітету із зовнішніх зв'язків, якому, окрім цього, мають надсилатися звіти про виконання програм.

Варто зазначити, що ОЕСР вже підготувала перші оцінки тих потенційних економічних наслідків, які нестиме світу вцілому, розпочата 24 лютого 2022 р. агресія Росії проти України [110]. Лейт-мотив досягнутих Організацією висновків з цього питання добре характеризує наступне: «Хоча Росія та Україна відносно невеликі з точки зору виробництва (така оцінка має бути особливо «почесною» для керівництва багатой на природні ресурси і корисні копалини Росії, яке більше двадцяти років незмінно працює на «благо держави» – прим. А. П.), вони є крупними виробниками і експортерами ключових продуктів харчування, корисних копалин і енергії. Війна вже призвела до значних економічних та фінансових потрясінь, особливо на ринках сировини, коли ціни на нафту, газ та пшеницю злетіли» [110].

Серед негативних наслідків агресії Росії проти України, ОЕСР, зокрема, названо: гальмування відновлення світової економіки після COVID-19; зниження глобального зростання більш ніж на 1 % та збільшенню інфляції на 2,5 %; великий

потік біженців в держави-члени ЄС; збільшення цін на сировинні товари та продукти харчування, а також перебої в їх постачанні, які можуть негативно вплинути на різні сфери виробництва та загрожують світовій продовольчій безпеці; збільшення цін на енергоносії теж можуть завдати збитків як виробництву товарів, так і приватним споживачам. Також ОЕСР прогнозує зниження ВВП в Україні та рівні Іраку, Сирії, Ємена на 25-40 % й зниження внутрішнього попиту на 40 %. В свою чергу, в якості перших можливих рекомендацій, що можуть сприяти подоланню цих проблем, експертами ОЕСР було запропоновано: цільові пом'якшувальні фіскальні заходи в розмірі 0,5 % ВВП, які мають ослабити наслідки кризи без істотного зростання інфляції; здійснення виплат тимчасових допомог біженцям та іншим слабким верствам населення, що сприятиме зменшенню тиску від зростання цін; диверсифікація ринків електроенергії, в тому числі збільшення інвестицій у відновлювальні джерела енергії, що сприятиме зниженню залежності від енергоносіїв, що постачаються з Росії.

Висновки до розділу 1

1. Інституційна структура ОЕСР складається з вищого керівного органу (Ради ОЕСР, яка діє або на рівні міністрів, або на рівні представників держав-членів); адміністративного органу (очолюваного Генеральним секретарем Секретаріату ОЕСР); неформального центрального органу з функціями дорадчої платформи – зустрічей глав делегацій; допоміжних органів (постійних комітетів, спеціальних органів, основних (профільних) комітетів), які можуть створювати підрівні (підкомітети, робочі групи тощо).

2. Правотворчість ОЕСР, як одна з основних функцій її органів, знаходить свій вияв у прийнятті як юридично зобов'язуючих (рішень Ради ОЕСР), так і рекомендаційних нормативних актів (рекомендацій Ради ОЕСР, декларацій Ради ОЕСР та її органів). Також ОЕСР практикує прийняття гібридного за юридичною силою нормативного акту – Рішення-Рекомендації, що спрощує процедуру його застосування та забезпечує комплексне регулювання відповідних відносин. До

системи правових актів ОЕСР, що є юридично обов'язковими для їх держав-учасниць, відносять також розроблені під егідою ОЕСР міжнародні договори. Окрім цього, держави-члени Організації вдаються до укладення домовленостей і взаєморозумінь, які є джентельменськими угодами.

3. В рамках ОЕСР запроваджено 3 типи процедур волевиявлення під час прийняття рішення: взаємна згода (консенсус); одностайність; голосування кваліфікованою більшістю. Перші дві відрізняються одна від одної ступенем активності держави в процесі голосування: консенсус не вимагає проведення процедури голосування взагалі і припускається можливість нейтрального ставлення держави-члена до того чи іншого рішення або рекомендації, головне, щоб не було заперечень; одностайність вимагає активної демонстрації державою-членом своєї підтримки рішення/рекомендації й вона має бути абсолютною (до цієї процедури вдаються у випадку прийняття рішення про членство в ОЕСР).

4. Процедура прийняття рішення за відсутності заперечень з боку 15% й більше держав-членів, передбачена для прийняття рішень і винесення рекомендацій із звичайних справ (питань), є різновидом взаємної згоди (консенсусу), оскільки повна одностайність не є обов'язковою ознакою консенсусу, а правило про «15% і більше держав, що заперечують» є тією критичною часткою незгодних із рішенням держав, наявність якої переконливо свідчить про відсутність консенсусу.

5. Правотворча функція ОЕСР ґрунтується на засадах швидкості та глобального охоплення. Потреба в швидкості прийняття актів ОЕСР, передусім рішень та рекомендацій її Ради, продиктована постійними змінами глобальної системи світової економіки. Ця властивість правотворчості забезпечується, зокрема, такими заходами: консенсус при розробці рішень та рекомендацій в постійних комітетах означає консенсус в Раді; процедура консенсусу при прийнятті рішень з питань, віднесених до спеціальних справ, доповнюється процедурою кваліфікованої більшості, що дозволяє уникнути можливості блокування рішень і рекомендацій з боку меншості; при прийнятті рішень із питань, що відносяться до звичайних справ, застосовується спрощений різновид консенсусу, тобто він констатується за відсутності заперечень з

боку 15% й більше держав-членів; експертні висновки, підготовлені у вигляді доповіді можуть набути статусу нормативного акту у разі їх схвалення Радою ОЕСР.

6. В свою чергу, швидкість діяльності ОЕСР забезпечується за допомогою ряду заходів організаційного характеру, а саме: проведення неекспансивної політики розширення членського складу ОЕСР сприяє швидкому досягненню консенсусу в її органах; повідомний характер процедури створення підорганів (підкомітетів, підкомісій, робочих груп тощо).

7. Глобальне охоплення правотворчої процедури, тобто прийняття рішень та схвалення рекомендацій з урахуванням інтересів і практик якомога більш широкого кола учасників світових економічних відносин, є невід'ємною складовою цієї процедури, оскільки цим забезпечується широка застосовність актів ОЕСР, а отже і ефективність самої Організації. Глобальне охоплення забезпечується такими заходами: консенсус є основною процедурою схвалення Радою ОЕСР рішень і винесення її рекомендацій; ЄС на постійній основі бере участь в роботі Ради ОЕСР та її постійних комітетів (без права голосу) і численних основних комітетів; треті країни та інші міжнародні організації можуть бути залучені до роботи Ради ОЕСР та будь-якого її органу; треті країни можуть залучатися до роботи допоміжних органів та підпорядкованих їм підорганів ОЕСР, які розробляють більшість нормативних актів Організації, на трьох рівнях (запрошеної сторони, учасника та асоційованого члена), кожен з яких володіє власним ступенем інтегрованості в роботу органу.

8. Глобальне охоплення діяльності ОЕСР реалізується також через низку заходів організаційного характеру, а саме: ОЕСР, на фоні проведення не експансивної політики залучення до числа своїх членів великої кількості держав, використовує різні форми співробітництва з третіми країнами (ключове партнерство, покраїнове співробітництво, регіональне співробітництво) та міжнародними організаціями і форумами; введення особливого статусу «ключовий партнер» для п'яти держав з найбільшими економіками світу і потужним впливом на світове господарство; залучення ключових партнерів до роботи допоміжних органів ОЕСР в спрощеному порядку.

9. Принципи та критерії налагодження співробітництва ОЕСР з третіми країнами, як одного з елементів глобального охоплення діяльності цієї Організації, були комплексно викладені в акті неформального характеру – «Доповіді Нобору», яка набула статусу внутрішнього нормативного акту після її схвалення Радою ОЕСР на рівні міністрів. Виділена нами на підставі цього документу основна підвалина побудови такого співробітництва «співпраця, заснована на взаємному інтересі та взаємній вигоді» зводиться до того, що перспективні в плані економічного розвитку держави-не члени ОЕСР, (які становлять стратегічний інтерес для Організації й обрані з урахуванням географічного принципу) братимуть участь у виробленні стандартів ОЕСР, тим самим сприяючи їх актуалізації і, одночасно, застосовуватимуть їх на практиці, сприяючи, в такий спосіб, їх просуванню в світі. Цей принцип втілено й розширено в сучасному спеціальному внутрішньому нормативному акті ОЕСР, що регулює питання співробітництва Організації з третіми країнами – Стратегії Глобальних відносин ОЕСР 2021 р.

10. Концепція «acquis ОЕСР» була запроваджена в «Доповіді Нобору» за аналогією з «acquis ЄС», для позначення того комплексу стандартів ОЕСР, яким мали відповідати держави, що претендували на набуття членства в Організації. Однак, аналіз сучасних документів ОЕСР свідчить, що «acquis ОЕСР» не стало основоположним, значимим поняттям для процедури набуття членства в Організації й не переросло в основу правопорядку ОЕСР, а також, на відміну від ЄС, не набуло систематичного і послідовного застосування у внутрішній та зовнішній діяльності цієї Організації.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОТВОРЧОСТІ ОЕСР У СФЕРІ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1 Загальна характеристика стандартів ОЕСР з інвестиційних питань та діяльності багатонаціональних підприємств

Початок роботи ОЕСР як міжнародної організації ознаменувався розробкою важливих нормативних інструментів в сфері інвестування, що визначили характер подальшої діяльності цієї Організації. Отже, діючи в руслі положень Конвенції ОЕСР 1960 р., яка прямо передбачила лібералізацію руху капіталу як одного з основних напрямків діяльності ОЕСР (п. d ч. 1 ст. 2), а також економічних тенденцій середини ХХст. (коли реальний сектор економіки країн Європи, відновивши свій потенціал після Другої світової війни, вимагав притоку капіталу), Організація розробила ряд важливих документів в сфері інвестицій. До їх числа, передусім, слід віднести Кодекс ОЕСР щодо лібералізації руху капіталу 1961 р. та Кодекс ОЕСР щодо поточних невидимих операцій 1961 р. «ОЕСР, створена у 1961 р. на зміну ОЄЕС і додавши до своїх членів Канаду та Сполучені Штати Америки (поруч з Іспанією), підтвердила зобов'язання розширити лібералізацію руху капіталу, зобов'язання, яке також було сформульовано в самій Конвенції ОЕСР 1960 р. Ця посилена мета прийняла форму подвійних Кодексів лібералізації поточних невидимих операцій і руху капіталу, обидва прийняті 18 грудня 1961 р.»[111, Р. 416].

Природа Кодексів 1961 р. визначається юридичною силою того акту Ради ОЕСР, яким вони були затверджені. Первісна й подальші редакції Кодексів 1961 р. (2011 р. та 2019 р.) схвалювалися рішенням Ради ОЕСР, а отже, вони є юридично обов'язковими для держав-членів цієї Організації. Значимість Кодексів 1961 р. підкреслюється також тим, що згідно Рамкової програми розгляду кандидатур перспективних членів 2017 р., зміст якого аналізувався в Параграфі 1.2, вони є включеними до переліку тих правових актів ОЕСР, до яких обов'язково мають приєднуватися держави, що претендують на членство в Організації. Окрім цього,

починаючи з 2012 р. Кодекси 1961 р. є відкритими і для держав не членів ОЕСР. Щоправда, поки до складу їх учасників входять виключно держави-члени Організації, хоча треті країни вже залучалися до розробки поправок до Кодексів в редакції 2019 р.«Огляд проводився протягом останніх трьох років (2016-19 рр.) за підтримки Консультативної цільової групи по кодексам (КЦГК) – платформи ОЕСР, що включає країни ОЕСР та країни, що не входять в ОЕСР...майже всі держави G20 зробили свій внесок в роботу КЦГК з огляду кодексів ... Після заклику G20 до держав, що не приєдналися до Кодексу з урахуванням специфіки держави, декілька членів G20, що не входять в ОЕСР, почали процес приєднання до Кодексу» [112, Р. 2-3].В цілому ж, в роботі Консультативної цільової групи по кодексам ОЕСР з лібералізації (англ.AdvisoryTaskForceontheOECD CodesofLiberalisation), окрім постійних членів, якими є всі держави-члени ОЕСР та ЄС, беруть участь Аргентина та Бразилія як учасники, а також Болгарія, Гонконг, зі статусом самостійного учасника, Індія, Індонезія, Китай, ПАР, Перу, Румунія, Росія, Саудівська Аравія, Сінгапур як запрошені учасники[113].

Основною метою підготовки даних Кодексів стало формування умов, необхідних для забезпечення свободи руху капіталів та послуг (невидимих угод) в межах тих держав, що приєдналися до їх положень. Філософія лібералізації в даному випадку полягає в тому, що, з одного боку, бар'єри, які існують, ліквідуються поступово, в залежності від економічного становища кожної держави, згідно зроблених ними і узгоджених з ОЕСР застережень (ст. 1-2, 11-12), і без запровадження принципу взаємності (ст. 7, 13-15). З іншого боку, нові обмеження свободи руху капіталів та послуг не можуть вводитися (ч. ест. 1), якщо тільки це не є необхідним для підтримки громадського порядку, охорони здоров'я, моралі, безпеки, виконання міжнародних зобов'язань в сфері миру та безпеки (ст. 3). При цьому, всі переваги відкритого ринку надаються резидентам інших держав-учасниць на недискримінаційній основі (ст. 9) [Про це див. також: 114, Р. 8-12]. Кодексам 1961 р. також притаманний один цікавий момент: через відсутність якого-небудь механізму розв'язання спорів, що виникають у зв'язку із виконанням їх положень, певні посередницькі функції може виконувати сама Організація (ст. 17).

Попри те, що названі Кодекси мали виключно велику вагу для лібералізації міжнародних фінансових та інвестиційних відносин, ОЕСР у 1976 р. розробила ще один правовий акт з цієї сфери, який став своєрідною конституцією для Організації, а саме Декларацію 1976 р. Варто підкреслити, що історичний момент підготовки цього акту змусив його розробників дещо змістити акценти й не фокусуватися виключно на класичних заходах лібералізації. Так, з одного боку, Декларація, як і Кодекси 1961 р., передбачала заходи лібералізації міжнародних фінансових та інвестиційних відносин, що обумовлювалося, зокрема, занепадом Бреттон-Вудської валютної системи й відповідним зростанням державного регулювання валютно-фінансових питань на національному рівні. Однак, з іншого боку, у зв'язку із виникненням в результаті деколонізації великої кількості багатих на природні ресурси незалежних держав, яскраво проявилася проблема правового статусу таких нових, потужних учасників міжнародних економічних відносин, як багатонаціональні підприємства. Як відомо, їх статусу приділялася увага навіть в рамках ООН, під егідою якої в середині 70-х років ХХ ст. розпочалася робота над підготовкою акту м'якого права – Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій, який, до речі, через те, що «учасники перемовин так і не змогли чи не захотіли примирити різні основоположні інтереси розвинених країн і країн, що розвиваються» [115, Р. 55-56] навіть не був винесений на розгляд Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, в ході завершення Комісією ООН з транснаціональних корпорацій підготовки проекту Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій все частіше звучали ідеї про необхідність звернення до нових підходів до регулювання статусу та діяльності багатонаціональних підприємств через відсутності консенсусу з приводу регулювання даного питання. [Див. наприклад: 116, 117]. В решті решт, Генеральна Асамблея ООН Резолюцією від 24 лютого 1995 р. А/RES/49/130 [118] постановила реформувати Комісію ООН з транснаціональних корпорацій в Комісію з міжнародних інвестицій і транснаціональних корпорацій, надавши їй статус комісії Ради з торгівлі і розвитку, однак до питання розробки Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій органи ООН більше не поверталися. Як підкреслив Дж. Летнар Чернік, щодо історичних умов розробки Декларації 1976 р. «час прийняття

Керівних принципів має важливе значення, оскільки вони були прийняті під час обговорення проекту Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій в рамках ООН. Першої спроби створення універсального та повного документа щодо багатонаціональних підприємств як через його глобальний масштаб, так і через його всеохопну тематику» [119, Р. 77].

Однак, в той час, коли Кодекс ООН, як і інші акти цієї Організації з питань статусу багатонаціональних підприємств, так і не перетворилися на дієві юридичні інструменти, Декларація 1976 р. здійснює свою регулятивну функцію і постійно розвивається. Так, текст Декларації 1976 р. та її Додатків неодноразово переглядався, зокрема, у 1979 р., 1984 р., 1991 р., 2000 р. та 2011 р. й нині державами, що приєдналися до її положень є не лише всі держави-члени ОЕСР, а й 12 держав не членів Організації (Аргентина, Бразилія, Єгипет, Йорданія, Казахстан, Марокко, Перу, Румунія, Туніс, з 2017 р. – Україна, Уругвай та Хорватія). Окрім цього, положення Декларації 1976 р. знайшли подальший розвиток у 15 рішеннях та рекомендаціях ОЕСР (учасницями яких є Україна). А деякі з положень Декларації 1976 р. навіть, переросли у самостійні напрямки роботи Організації, кожен з яких отримав відповідне, орієнтоване на вирішення практичних проблем, нормативне регулювання: права людини, охорона природи, боротьба з хабарництвом, зайнятість.

Як було зазначено, основна увага Декларації 1976 р. приділяється діяльності багатонаціональних підприємств. Це, передусім, підтверджується її структурою, оскільки вона складається з власне Декларації, короткого документу, який містить базові положення як щодо лібералізації міжнародних інвестиційних відносин (ч. II національний режим та ч. IV міжнародні інвестиційні стимули і стримуючі фактори), так і щодо статусу багатонаціональних підприємств (ч. III суперечливі вимоги щодо багатонаціональних підприємств). Окрім цього, її невід'ємними частинами є два додатка, причому перший з них охоплює доволі широке коло питань. Мова йде про Додаток I «Керівні принципи для багатонаціональних підприємств: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті», який складається з широкої Передмови та XI глав. Також до структури Декларації 1976 р. входить Додаток II «Колізійні вимоги, що стосуються багатонаціональних підприємств», який

встановлює базові правила подолання колізій між національним законодавством різних держав, що регулює статус та діяльність цих компаній.

Слід підкреслити, що Керівні принципи охоплюють своїм регулюванням широкий спектр питань, в тому числі і тих, що, на перший погляд, прямо не пов'язані з багатонаціональними підприємствами, запровадивши тим самим у міжнародно-правове регулювання питань статусу та діяльності багатонаціональних підприємств стандарт «відповідального ведення бізнесу». Так, тільки Розділи I та II Декларації 1976 р. визначають ті принципові положення статусу та діяльності багатонаціональних компаній, які обумовлюються особливостями їх природи та структури. Розділ III регулює правила надання такими компаніями тієї інформації про їх діяльність, яка є необхідною для органів державної влади; Розділ IV – встановлює обов'язки багатонаціональних підприємств в сфері прав людини; Розділ V – їх обов'язки в сфері зайнятості та виробничих відносин; Розділ VI – в сфері охорони довкілля; Розділ VII – присвячується боротьбі з хабарництвом й відповідним зобов'язанням багатонаціональних підприємств в цій сфері; Розділ VIII – визначає основи роботи цих компаній із споживачами; Розділ IX – присвячується внеску багатонаціональних підприємств в розвиток інновацій; Розділ X – правилам добросовісної конкуренції; Розділ XI – сплаті податків.

Отже, автори Декларації 1976 р., прагнучи досягти балансу між інвестиційною потужністю багатонаціональних підприємств і потребою держав, передусім тих, що розвиваються, в економічному та соціальному зміцненні, розробили своєрідний міжнародно-правовий режим функціонування цих компаній (принципи і стандарти «відповідального ведення бізнесу»), який мав забезпечити їх позитивний вплив на різні сфери суспільних відносин. Однак, зважаючи на особливу природу та структуру багатонаціональних підприємств, звичайно ж, виникає питання щодо юридичної сили Декларації 1976 р., основна частина якої, як було показано, стосується обов'язків даних компаній.

Теорія та практика сучасного міжнародного права свідчить про неоднозначність правової природи міжнародно-правових актів такого типу, як декларації. Як зазначає українська фахівчиня з питань односторонніх актів держав

С. О. Мельник, «декларація .... – форма вираження волі, наміру, принципів або позиції держав чи інших суб'єктів у міжнародних відносинах. У міжнародному праві декларація застосовується для визначення явищ як політичного, так і міжнародно-правового характеру. Переважно вона є формою вираження односторонніх актів держави, однак декларація може бути дво- або багатосторонньою заявою держав. Декларація може виступати і договором міжнародним» [120, С. 684].

Конвенція ОЕСР 1960 р., як відомо, не передбачає такого джерела власного права, як декларація, й не регулює його юридичну силу, приділяючи увагу тільки Рішенням та Рекомендаціям Ради ОЕСР. Однак, ознаки цього міжнародно-правового акту були сформовані самою практикою Організації й, зокрема, узагальнені багаторічним посадовцем ОЕСР Н. Бонуччі у підготовленій для ЮНЕСКО короткій записці «Правовий статус акту ОЕСР і процедура його прийняття» [17], положення якої знайшли широке практичне застосування.

Як зазначалося в Параграфі 1.2, Декларації ОЕСР відносяться до інших ніж рішення і рекомендації Ради ОЕСР форм правових інструментів Організації, не є її офіційним актом, не мають обов'язкової юридичної сили. Вони приймаються не органом ОЕСР, а, наприклад, від імені всіх держав-членів Організації або лише держав-учасниць певної зустрічі в рамках ОЕСР (що може відбуватися і в рамках зустрічей Ради ОЕСР на рівні міністрів), однак беруться до уваги Радою ОЕСР й їх виконання контролюється певним органом Організації. В Деклараціях проголошуються принципи, основоположні для подальшої діяльності Організації засади, в них викладаються доволі точні політичні зобов'язання, прийняті державами членами[17].

На наш погляд, Декларація 1976 р. відповідає цим ознакам, зокрема, вона проголошена від імені держав, в її тексті немає вказівок на участь Ради ОЕСР в якості платформи для підготовки її тексту. Окрім цього, положення Декларації є чіткими, короткими, носять настановчий, рамковий характер, хоча й нею охоплено широке коло питань. Положення Декларації 1976 р. знаходять свій розвиток в рішеннях і рекомендаціях Ради ОЕСР, що, одночасно, свідчить про те, що остання бере до уваги її положення. Також, згідно Декларації 1976 р., періодично має здійснюватися

перегляд всіх питань, що нею піднімаються в цілях підвищення міжнародної економічної співпраці й це, на наш погляд, безумовно включає в себе контроль за виконанням її положень. Окрім цього, Інвестиційний комітет ОЕСР, згідно його мандату, є відповідальним за моніторинг в області міжнародних інвестицій та багатонаціональних підприємств й повинен надавати рекомендації та пропозиції з цього питання Раді ОЕСР чи іншим комітетам (пп. iv п. с Ч. I Резолюції Ради ОЕСР про перегляд мандату Інвестиційного комітету) [121].

Відносно ж юридичної сили Декларації 1976 р. можна сказати, що згідно офіційної точки зору ОЕСР, вона «становить собою політичне зобов'язання урядів держав-учасниць по забезпеченню відкритого та прозорого середовища для міжнародних інвестицій та заохочення позитивного внеску багатонаціональних підприємств в економічний та соціальний прогрес» [122]. Даний висновок підтверджується і основним текстом Декларації 1976 р., зокрема, вказівкою на те, що держави, які приєднуються до неї, декларують закріплені в ній положення. Окрім цього, ними більше не було вжито ніяких інших, передбачених міжнародним правом чи Конвенцією ОЕСР 1960 р. заходів для надання їй положенням юридично-обов'язкової сили. «У результаті угоди з'являється норма МП (міжнародного права – прим. А. П.) як норма компромісу, балансу інтересів ... Тобто юридично обов'язкова природа норми МП створюється добровільним, узгодженим рішенням держав, або за участі міжнародних міждержавних організацій, як їхніх похідних суб'єктів МП ... Тільки суб'єкти МП надають тим чи іншим правилам своєї поведінки якість юридичної обов'язковості» [123, С. 176]. Водночас, на наш погляд, наділення міжнародного акту тільки політичним, необов'язковим характером не означає, що його положення не мають виконуватися; держави, які приєдналися до тих чи інших міжнародних актів, незалежно від їх юридичної обов'язковості, засвідчили тим самим свій намір розділяти закладені ними цінності й, відповідно, виконувати їхні положення. Отже, держави мають, наприклад, надавати іноземним компаніям національний режим так, як це передбачено ч. II Декларації 1976 р.

Специфіка політично-обов'язкових міжнародних актів полягає в тому, що їх положення часто становлять собою орієнтири або стандарти, яких держави можуть

досягати поступово, поетапно й заходи з імплементації у кожній державі можуть бути різними. Також на них не поширюються положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., міжнародні та національні суди не зобов'язані їх використовувати в якості джерела права й за їх невиконання чи порушення не настають наслідки, передбачені правом міжнародної відповідальності. Додамо, що в основному тексті Декларації 1976 р. використовуються також характерні для актів «м'якого права» вирази «визнають необхідність», «розглянуть можливість застосування», «будуть співробітничати», «будуть прагнути».

Варто додати, що природі Декларації 1976 р. як політичного міжнародного акту відповідає процедура приєднання до її положень держав, які претендують на членство в ОЕСР. Справа в тому, що згідно Рамкової програми розгляду кандидатур перспективних членів 2017 р., Декларація 1976 р., так само, як і Кодекси 1961 р., входить до числа правових актів ОЕСР, до яких обов'язково мають приєднуватися держави, які претендують на членство, а якщо говорити більш точно – оцінюється їх прогрес на шляху до приєднання до її положень. Однак, в ході приєднання до положень Декларації 1976 р., органи ОЕСР, хоча й оцінюють інвестиційну та інші сфери економічної політики держави-претендентки, але роблять це тільки для того, щоб встановити рівень її готовності в подальшому дотримуватися Декларації 1976 р., з тими ж правами і обов'язками, що і інші держави-учасниці. Тобто від держави-претендентки не вимагається якої-небудь обов'язкової попередньої підготовки до імплементації положень Декларації 1976 р.; після приєднання вона має виконувати її положення на тих же умовах, що й інші держави.

Слід додати, що процес приєднання держав, що претендують на членство в ОЕСР до Декларації 1976 р. не дуже відрізняється від процесу приєднання до Кодексів 1961 р., які, на відміну від цієї Декларації, схвалені Рішенням Ради ОЕСР, й, головне, що обидва процеси закінчуються обміном листами між Організацією і державою. Однак, все ж таки, при приєднанні до Кодексів ОЕСР, держава має повідомити органи Організації про ті застереження, які вона хотіла б зробити до Кодексу, а отже, цим вона засвідчує готовність обов'язково виконувати його положення. Взагалі, згідно Рамкової програми 2017 р., з актів, до яких обов'язково

мають приєднуватися держави-претенденти на членство в Організації, тільки приєднання до Конвенції 1997 р., окрім обміну листами, потребує також вчинення країною всіх внутрішніх процедур, які свідчитимуть про її згоду на обов'язковість цього міжнародно-правового акту.

На фоні зазначеного варто підкреслити, що існує ряд підстав для окремого вивчення питання юридичної сили власне Керівних принципів. Це обумовлено, передусім, їх значенням, оскільки саме вони закріплюють основи правового статусу та режиму діяльності багатонаціональних підприємств. Разом з цим, і в основному тексті Декларації 1976 р., а саме в її ч. I, і в п. 1 ч. I власне Керівних принципів окремо підкреслюється, що вони є рекомендаціями, сформульованими державами й адресованими багатонаціональним підприємствам. «Вони встановлюють принципи і стандарти належної практики, сумісні із застосовним правом та міжнародно визнаними стандартами. Дотримання Керівних принципів компаніями є добровільним і не забезпечується силою правового примусу» [124] (п. 1 ч. I Керівних принципів). Зазначимо, однак, що слід окремо розглядати питання юридичної сили Керівних принципів для підприємств, для яких вони є необов'язковими, і окремо – для держав, для яких вони є обов'язковими.

На необов'язковий характер для підприємств саме Керівних принципів вказується в численних наукових роботах, присвячених цьому питанню. Наприклад, Ж.-М. Марку зазначив, «навіть якщо Керівні принципи ОЕСР не є офіційними джерелами міжнародного права, вони встановлюють стандарти належної поведінки, які можуть враховуватися різними міжнародними суб'єктами» [125, Р. 262]. Також, Дж. ЛетнарЧерник наголосив, що «попри те, що вони не мають повної юридичної сили, вони, тим не менше, становлять собою очікування держав-учасниць відносно поведінки транснаціональних корпорацій» [119, Р. 79]. Окрім цього, К. Бхатт та Г. Е. Туркеллі підкреслили, що «вони становлять собою необов'язкові стандарти відповідального ведення бізнесу і відповідають діючому законодавству та міжнародно визнаним стандартам, таким як Керівні принципи підприємницької діяльності в аспекті прав людини Організації Об'єднаних Націй» [126, Р. 424]. Отже, держави-члени ОЕСР в міжнародному акті «м'якого» права передбачили правила

поведінки рекомендаційного характеру, які сприймаються як стандарти належної поведінки й мають добровільно виконуватися багатонаціональними підприємствами, які, в свою чергу, не є суб'єктами міжнародного економічного права. Остання обставина, безумовно, ставить питання про ефективність Керівних принципів. Як, наприклад, підкреслюється в науковій літературі: «Керівні принципи не є альтернативою ефективному правовому регулюванню компаній, стратегіям використання трудового капіталу чи укладення колективних договорів, але можуть бути важливим доповненням. В решті-решт, їх ефективність залежить від урядів і від того, чи слідкують вони за тим, щоб у них були НКП. Керівні принципи можуть бути ефективним інструментом, якщо уряди серйозно відносяться до своїх обов'язків» [127, Р. 29]. До речі, сучасні великі багатонаціональні підприємства практикують втілення положень Керівних принципів до власних внутрішніх нормативних актів. Наприклад, компанія Nestle власних «Корпоративних принципах діяльності» віднесла Керівні принципи до нормативних основ побудови своєї політики в сфері прав людини і трудових відносин [128].

Звичайно, нині, якщо компанія не відповідатиме визначеним ОЕСР чи іншими міжнародними організаціями стандартам буде, наприклад, порушувати права жінок і дітей, забруднювати довкілля, підтримувати корупцію тощо, то для неї, окрім юридичних наслідків, можуть настати як моральні – у вигляді втрати іміджу, так і матеріальні – у вигляді зниження її конкурентної спроможності та втрати фінансової стабільності, що послужить серйозним стимулом для припинення такої поведінки.

Водночас, багатонаціональні підприємства, в силу специфіки своєї структури і діяльності можуть опосередковано сприяти порушенню прав людини, екологічних стандартів тощо. Наприклад, Greenpeace International протягом десятиліть привертає увагу держав і громадськості до проблеми непрямого впливу багатонаціональних підприємств на знищення екосистеми планети. Зокрема, на те, що компанія Procter&Gamble закуповує пальмову олію у індонезійських компаній, які заради задоволення потреб цього потужного замовника збільшують плантації пальм, знищуючи тропічні ліси, а отже і всю відповідну екосистему [129]. Інша міжнародна неурядова організація Amnesty International підготувала у 2016 р. звіт [130] про

жахливі порушення трудових прав (праця дітей, примусова праця, неналежні умов праці і соціального забезпечення тощо) однією з потужних індонезійських компаній, у якої купують пальмову олію численні відомі у світі багатонаціональні підприємства, але при цьому особливо не цікавляться методами організації її роботи. Зокрема, в цьому звіті було зроблено висновок, що «всі ці компанії отримують вигоду і сприяють серйозним порушенням трудових відносин в їх ланцюгу поставок пальмової олії» [130].

Разом з цим, справжнім шоком стали підготовлені у 2002 р. Проміжний і у 2003 р. Заключний звіти Групи експертів ООН по незаконній експлуатації природних ресурсів і інших форм багатства ДР Конго, оскільки в додатках до них містився перелік фізичних і юридичних осіб, «залучених до експлуатації природних ресурсів таким чином, що їх можна було напряму зв'язати з фінансуванням конфлікту та викликаной ним гуманітарної і екологічної катастрофи в Демократичній Республіці Конго» (п. 9) [131]. Цікаво, що при оцінці поведінки цих суб'єктів як орієнтирів використовувалися Керівні принципи (які, до речі, були названі тут необов'язковими кодексами ділової етики). Не дивно, що одним з результатів роботи цієї Групи експертів стало залучення ОЕСР до того, щоб привернути увагу світового бізнес-товариства до порушень, допущених в ДРК Конго. Зокрема, Група експертів провела зустріч із Комітетом ОЕСР з міжнародних інвестицій та багатонаціональних підприємств (нині – Інвестиційний комітет), де було «досягнуто загальну згоду в тому, що Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств мають застосовуватися в усьому світі, від найбільш промислових розвинених країн до найменш розвинених» (п. 21) [131], у зв'язку з чим, нагадаємо, що коло держав, які доєдналися до Декларації 1976 р. є порівняно вузьким. До речі, ця обставина, а також те, що: для органів державної влади ДРК ці Керівні принципи нічого не значать; порушення відбувалися під час збройного конфлікту, а Керівні принципи розраховані на мирний час; Група експертів не уточнила, які саме положення Керівних принципів порушувалися, дозволило зробити висновок, що «використання Групою експертів Керівних принципів ОЕСР в якості стандарту для оцінки корпоративної поведінки також викликає сумніви» [132].

Додатково варто навести ще один факт, який вказує як на недоліки необов'язковості Керівних принципів, так і на переваги цього. Наприклад, у 2005 р. норвезький союз неурядових організацій в сфері розвитку, екології та прав людини Форум розвитку та довілля ForUM обвинувачував енергетичну компанію AkerKværner ASA, що виконувала ремонтні роботи у в'язниці Guantanamo Bay, у порушенні норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини [133]. НКП Норвегії (правовий статус та особливості діяльності органів такого типу будуть розкриті нижче), що розглядав цей випадок, зокрема, констатував, що Керівні принципи не були включені в основу оцінок етичних аспектів діяльності AkerKværner. Отже, необов'язковий характер цього міжнародного нормативного акту призвів до того, що дана компанія вважала цілком етичним здійснювати ремонт комунікацій у в'язниці, яка функціонувала поза будь-якою національною юрисдикцією й без дотримання міжнародних стандартів в сфері прав людини. В той же час, НКП Норвегії наголосив, «що норми, вказані в Рекомендації № 2 в Розділі II Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств є міжнародними нормами і тому однаково актуальні та важливі для всіх держав» [133] і попри їх необов'язковий характер, закликав компанію розробити етичні принципи своєї діяльності.

Якщо говорити про юридичну силу Керівних принципів для держав, то тут, передусім, слід згадати, що в 2000 р. Рішенням про НКП (нині діє в ред. 2011) [134] були внесені суттєві зміни до Декларації 1976 р., й саме Керівних принципів. Вони стосувалися певних інституційних перетворень, а саме: зміни повноважень одного з основних (профільних) комітетів ОЕСР – Інвестиційного комітету, та створенню на національних рівнях спеціальних органів – Національних контактних пунктів (англ. National Contact Points). Окрім цього, до Преамбули Керівних принципів було включено правило про обов'язок держав, що приєднуються, виконувати (англ. implement) положення цих принципів й правовою основою цього зобов'язання держав послужило саме Рішення про НКП, тобто, Керівні принципи стали обов'язковими для держав.

Повноваження й діяльність згаданих НКП буде розглядатися в подальших Параграфрах даної роботи. Однак вже зараз важливо відмітити, що ОЕСР в даному випадку відійшла від всіх класичних міжнародно-правових методів та механізмів правотворення, оскільки юридично обов'язковим актом ОЕСР були внесені зміни до політичного акту ОЕСР, в результаті чого серед передбачених Декларацією 1976 р. (в її широкому розумінні) зобов'язань, які держави сприймали як політичні, з'явилися юридично обов'язкові, а саме Керівні принципи. До речі, С. Дж. Рубін писав, що при підготовці в рамках ООН Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій обговорювалася ідея створення ««зебрового» кодексу, в якому деякі положення будуть прийняті в якості обов'язкових міжнародних угод, а інші будуть носити добровільний характер» [135, Р. 1285]. Але його розробники відкинули цю ідею, оскільки «кожна частина кодексу залежить і повинна залежати від всіх інших частин» [135, Р. 1285]. Така логіка є зрозумілою й цілком обґрунтованою, однак, слід відмітити, що договірна практика держав, правда в дещо зміненому вигляді, використовує «зебровий підхід», а саме, коли не всі положення міжнародного договору підлягають обов'язковій імплементації державою, що має місце, наприклад, в Європейській конвенції про усиновлення дітей (переглянутій) 2008 р. ОЕСР також неодноразово випробовувало такий підхід, зокрема, при розробці Рішень-Рекомендацій. Однак у випадку з Декларацією 1976 р., юридична сила її положень залежить від суб'єкту, що має її застосовувати.

Окрему увагу слід приділити зобов'язанням держав, передбаченим саме Рішенням про НКП. Вони зводилися до створення НКП, головними особливостями яких є те, що вони, по-перше, можуть створюватися в рамках органів державної виконавчої влади, а, по-друге, наділяються функцією розв'язання колізійних ситуацій (правда, за допомогою, третейських процедур), пов'язаних із застосуванням Керівних принципів. «Так, Національні контактні пункти не є судовими органами, а скоріше свого роду дискусійними майданчиками, за допомогою яких сторони можуть шляхом примирення та посередництва вирішувати спірні ситуації між корпораціями та особами, але практика свідчить, що такі механізми в деяких випадках можуть мати більшу ефективність ніж розгляд справи у національному чи міжнародному судовому

органі»[С. 16]. Отже, Керівні принципи обзавелися хай і третейським, але механізмом забезпечення/гарантування обов'язковості виконання їх положень багатонаціональними підприємствами й держави зобов'язані здійснювати заходи, націлені на забезпечення функціонування цього механізму.

В Параграфі 1.2 даної роботи зазначалося, що така юридична тактика викликала багато питань у науковців, зокрема, у С. Робінсона, який, розглянувши проблему накладення міжнародно-правової відповідальності на держави за невиконання ними передбачених Рішенням про НКП положень, дійшов висновку про відсутність якого-небудь механізму її накладення [38]. Якщо ж говорити про його погляд на юридичну силу всіх названих нормативних актів, то він пропонує все ж таки розмежовувати юридичну силу Рішення про НКП, як юридично обов'язкового міжнародно-правового акту, та Декларації 1976 р. з її Керівними роз'ясненнями, як рекомендаційного, політичного нормативного акту. «Саме Рішення Ради, а не керівні принципи БНП, накладає на держави зобов'язання в рамках режиму Керівних принципів БНП. На перший погляд, документ Керівних принципів БНП може здатися договором ... Але в остаточному рахунку, Керівні принципи БНП як самостійний документ не є договором, оскільки не володіють необхідними характеристиками для такого статусу» [38, Р. 75]. Подібної позиції дотримується й К. П. Савант [115, Р. 59]. Такий підхід дає ряд переваг для держав, які не є членами ОЕСР, однак є державами, які підписали Декларацію 1976 р. Адже вони можуть не залучатися до розробки того чи іншого Рішення Ради ОЕСР. Однак, у випадку, якщо Рада ОЕСР ще раз внесе зміни до Декларації 1976 р. шляхом прийняття Рішення, то воно не стане автоматично чинним для цих держав й потребуватиме вчинення додаткових процедур по висловленню ними згоди на це.

У зв'язку із зазначеним, також варто приділити увагу питанню юридичної сили названих нормативних актів для України. Для відповіді на нього, передусім, слід зазначити, що 15 березня 2017 р. між Урядом України та ОЕСР було укладено Угоду(у формі обміну листами) щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку(Угодау формі обміну

листами) [137]. Загалом, укладення міжнародних договорів у такій формі передбачено ст. 11 Віденських конвенцій про право міжнародних договорів 1969 р. та про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями 1986 р.

Від імені Уряду України її підписав тодішній Перший Віце-прем'єр-міністрів України та Міністр економічного розвитку і торгівлі України С. Кубів. Водночас, 2 червня 2020 р. Верховною Радою України (ВРУ) було отримано підготовлений Кабінетом міністрів України (КМУ) Проект Закону України «Про ратифікацію Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку» [138]. В Пояснювальній записці до даного законопроекту було зроблено відсилку до Листа Міністерства юстиції України від 15 серпня 2016 р. № 28295/11574-0-26-16/12, згідно якого зазначена Угода підлягає ратифікації ВРУ. При цьому, в ст. 13 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та ст. 13 Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями 1986 р. передбачено, що обмін Листами може мати значення згоди сторін на юридичну обов'язковість для них договору, що складається з цих документів, якщо вони передбачають, що цей обмін повинен мати таку силу. В Угоді у формі обміну листами якраз було передбачено відповідну згоду сторін. Слід відмітити, що такі форми висловлення згоди на юридичну обов'язковість міжнародних договорів «досить широко використовується у сучасній практиці завдяки простоті і зручності, а також тому, що міжнародні договори, укладені у формі обміну нотами здебільшого не потребують ратифікації» [139, С. 402]. Однак, на наш погляд, у випадку з Угодою у формі обміну листами, було б цілком виправдано, якби її положення розглядалися Парламентом України, особливо з огляду на те, що Рішення про НКП накладає на державу зобов'язання створити якщо не квазі-судовий, то квазі-третейський орган з розгляду конкретних ситуацій – НКП. Тим більше, що в Україні завжди з великими складнощами

приймалися нормативно-правові акти, які були пов'язані із третейським розглядом спорів, наприклад, Закон України «Про третейські суди» 2004 р. [140] та Закон України «Про медіацію» 2021 р. [141]. Однак попри те, що згаданий Проект Закону отримав необхідні погодження профільних комітетів ВРУ, поки його не було передано на розгляд Парламенту. Положення Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва 2014 р. не допомагає вирішенню цього питання, оскільки ним передбачено, що така форма співробітництва, як приєднання до правових інструментів ОЕСР може оформлятися окремими письмовими угодами, однак, звичайно ж, Меморандум не може регулювати питання ратифікації, оскільки це внутрішня справа України, регламентована положеннями Закону України «Про міжнародні договори України» 2014 р.

Не зважаючи на це, і Україна, і ОЕСР демонструють якщо не обов'язковість для них Угоди у формі обміну листами, то принаймні готовність її виконувати. Зокрема, згідно Угоди, Україна має приєднатися з такими самими правами і зобов'язаннями, які мають інші держави-підписанти, до Декларації 1976 р. та пакету інших актів ОЕСР, прийнятих на її виконання, в тому числі до Рішення про НКП. Відповідно, згідно з офіційною точкою зору ОЕСР весь пакет згаданих актів є чинними для України з 15 березня 2017 р. [142],[134].

В свою чергу, у Положенні про Міністерство економіки України від 20 серпня 2014 р. (діє в ред. 2021 р.) [143] передбачено пункт, згідно якого цей центральний орган виконавчої влади здійснює «функції національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства» (п. 20 ч. 4 Положення) й такий НКП було введено в структуру Міністерства. В цьому Положенні, однак, мова не йде про те, що цей Контактний пункт буде займатися розв'язанням конкретних випадків, пов'язаних із застосуванням Керівних принципів. Проте, для даного органу був розроблений пакет документів, присвячених виконанню ним такої функції, наприклад, Порядок розгляду

скарг Національним контактним пунктом України (Порядок розгляду скарг) [144]. Цікаво, що над підготовкою даного документу працювала спеціально створена під егідою Міністерства економіки України Міжвідомча робоча група [145].

Таким чином, ми бачимо, що, принаймні, Рішення про НКП, стало для України, фактично, міжнародно-правовим актом прямої дії. Адже, на його підставі, без залучення законодавчої влади держави, за Міністерством економіки України були закріплені функції НКП, й, більше того, Міжвідомчою комісією, яка є всього лише тимчасовим консультативно-дорадчим органом при Міністерстві економіки України, були розроблені правила виконання ним функцій із розгляду спорів щодо виконання Керівних принципів.

Таке пряме регулювання актами ОЕСР відносин на національному рівні, а також випадки поширення актів ОЕСР на держави, які не є їх учасницями без залучення звичних інститутів і механізмів міжнародного права (що мало місце, зокрема, при роботі Групи експертів ООН в справі про природні ресурси ДР Конго), породжує підстави для висновку про формування нових, позадержавних або наддержавних способів регулювання міжнародних відносин. Як зазначив К. Новрот, «якщо в минулому правові норми більш-менш чітко поділялися на внутрішнє право, що створюється державами, і міжнародне публічне право, що також виникає в результаті регулятивної діяльності держав, то глобальне управління привело до того, що називають «тим, що зароджується правовим плюралізмом за межами державного рівня», а також – хоча це все є ще спірним ...до розвитку системи функціональної єдності міжнародного права і національного права» [146, Р. 6]. Й вже ближче до нашої теми, тобто щодо Керівних принципів, цей вчений зазначає: «Крім того, колишня відмінність між так званим «жорстким правом» та не обов'язковими нормативними документами все більше розмивається» [146, Р. 6]. Проводячи дослідження в цьому руслі, німецький вчений К. Шліманн навів серію прикладів, коли Керівні принципи стали обов'язковими на національному рівні та залучалися до регулювання міжнародних економічних відносин, учасники яких не відносилися до числа держав, що підписали Декларацію 1976 р. В результаті цього, він робить висновок, що «Керівні принципи є міжнародним актом, який слугує громадським інтересам та

здійснює юридичний і фізичний вплив на поведінку БНП (багатонаціональних підприємств – А. П.), а також на права і свободи окремих осіб. Цей вплив посилюється в зонах слабого управління, оскільки вони замінюють собою національні механізми, яких не вистачає. Реалізація Керівних принципів становить собою здійснення державної влади на міжнародному рівні. Як і на внутрішньому рівні, таке здійснення повноважень має бути підпорядковано правилам, що гарантують основні процесуальні права осіб та груп, на які поширюється їх вплив» [147, Р. 60].

Слід додати, що питання набуття Керівними принципами загальнообов'язкової юридичної сили не є новим для зарубіжної науки міжнародного права. Наприклад, ще в 1977 р. Р. Шварц, вивчаючи це питання, вважав, що набуття Принципами такої сили є можливим тільки тоді, коли вони стануть настільки загальноновизнаними, що набудуть статусу міжнародного звичаю, однак, як зазначив він, «обмежений і спеціалізований склад ОЕСР робить малоімовірним, що кодекс чи керівні принципи ОЕСР можуть становити собою звичаєве міжнародне право» [148, Р. 636]. З тих пір, звичайно ж, збільшилася кількість держав-членів ОЕСР й сама Організація лібералізувала свої відносини з іншими державами світу, однак аргументи Р. Шварца залишаються значимими й по цей день, оскільки ні кількість держав-учасників Декларації 1976 р., ні уривчасті приклади застосування Керівних принципів на міжнародному і національному рівнях не дають підстави говорити про їх загальнопоширеність і обов'язкову силу.

Безумовно, варто погодитися з тими вченими, які на основі все більшої кількості прикладів звернення різних учасників міжнародних економічних відносин до нових міжнародно-правових способів управління цими відносинами, піднімають питання про зменшення ролі міжнародного права та про все більше обмеження державного суверенітету. Безсумнівним є й поширення авторитетності Декларації 1976 р. і, особливо, її Керівних принципів в сфері регулювання міжнародних економічних відносин. Однак, слід підкреслити, що нині акти «м'якого» права йдуть одночасно і простим, і складним шляхом. Адже, з одного боку, через більш швидку (порівняно з основними джерелами міжнародного права) процедуру їх розробки, прийняття та внесення змін, вони можуть, відповідно, більш швидко реагувати на

потреби міжнародних відносин й, зокрема, заповнювати прогалини там, де відсутнє необхідне «жорстке» міжнародно-правове регулювання. Однак, з іншого боку, їх існування «поза» правом міжнародних договорів, не дозволяє застосовувати щодо них ряд міжнародно-правових інструментів, передбачених Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. та правом міжнародної відповідальності.

Додатково варто враховувати, що при оцінці різних аспектів юридичної сили Декларації 1976 р. та її Керівних принципів сучасні вчені даремно упускають із кола зору ту обставину, що процедура приєднання держави до положень цього міжнародного акту є доволі складною. Адже, ОЕСР запрошує нові держави до приєднання тільки після того, як проведе огляд її інвестиційних показників і стану готовності виконувати Декларацію 1976 р. разом з її додатками. Антагоністи можуть заперечити, що проведення таких оглядів є більш необхідним для реалізації тих положень, що пов'язані із національним режимом й закріплені у тексті власне Декларації 1976 р., а не в Керівних принципах. Однак, не слід сприймати Керівні принципи суто як збірку правил поведінки багатонаціональних підприємств. Ними передбачені й обов'язки держав із заохочення приватних суб'єктів до виконання їх положень, а отже, Організації необхідно розуміти, наскільки держави готові це робити. Тобто, сама ОЕСР не сприймає Декларацію 1976 р. чи її додатки, як акти, що можуть автоматично мати загальнообов'язкову юридичну силу.

У зв'язку із зазначеним, не можна також не згадати про такий етап правотворчості ОЕСР в сфері інвестування, як підготовка протягом 1995-1998 рр. проекту юридично обов'язкового, широкого за предметною сферою і членським складом міжнародного договору – Багатосторонньої угоди про інвестиції (БУІ) [149](англ. Multilateral Agreement on Investment). Дана Угода мала кодифікувати і розвинути правові інструменти, закладені обома Кодексами про лібералізацію 1961 р. та Декларацією 1976 р. й будуватися на таких трьох «китах», як: лібералізація інвестиційних режимів; захист інвестицій, передусім, від політичних ризиків й надмірного національного регулювання; ефективне вирішення інвестиційних спорів між державою та іноземним інвестором, що, як вже зазначалося, в Кодексах лібералізації 1961 р. поки залишається неврегульованим. Окрім зазначеного, успіх

даного міжнародного договору залежав від широти впровадження передбачених ним інструментів, а отже, планувалося, що ця Угода мала бути відкритою не тільки для держав-членів ОЕСР, а й для Європейських Співтовариств та держав, які на той момент не були членами Організації. Однак, забігаючи наперед підкреслимо, що останні мало залучалися до переговорного процесу, виступаючи в найкращому випадку лише спостерігачами, що також істотно вплинуло на хід роботи з розробки проекту БУІ.

Незважаючи на те, що в кінці ХХ ст. інструменти лібералізації руху капіталу розроблялися в рамках багатьох інших міжнародних економічних організацій та форумів (ЄС, МВФ, СОТ тощо), звернення ОЕСР до підготовки проекту Багатосторонньої угоди про інвестиції, безумовно, стало подією для світової економіки, яка привернула увагу не тільки міжнародних організацій та зацікавлених держав не членів Організації, а й ділові кола та широку громадськість. Водночас, у 1998 р. робота над проектом даної Угоди була припинена. В прес-релізі ОЕСР від 3 грудня 1998 р. з цього питання було коротко зазначено, що «перемовини по БУІ більше не ведуться» [150], однак при цьому повідомлялося про необхідність продовження подальшої роботи з питань лібералізації в сфері інвестицій на засадах прозорості й залучення широкого кола учасників. Як зазначив Е. Ноймейер, «це коротке речення, опубліковане Організацією економічного співробітництва та розвитку ... в прес-релізі від 3 грудня 1998 р., інформувало громадськість про провал більше ніж трирічних інтенсивних переговорів про те, що мало стати Багатосторонньою угодою про інвестиції ..., яка прагнула встановити обов'язкові правила поведінки з іноземними інвестиціями в країнах, що їх прийматимуть» [151]. Однак, ОЕСР поки не збирається відновлювати роботу в цьому напрямку, про що свідчить, зокрема, факт розсекречення всіх пов'язаних з цим процесом документів. «Необхідність у загальній конфіденційності відпала, оскільки переговори по БУІ більше не ведуться. А отже, тепер можна передбачити широке розсекречування документів БУІ» [152].

Причини для повного припинення роботи над проектом Угоди були численними та різноплановими: від діаметрально різних поглядів учасників

переговорного процесу на зміст Угоди, до змін внутрішніх економічних політик самих держав-членів ОЕСР та настроїв у суспільстві. «Така угода буде включати основоположні принципи лібералізації та захисту інвестицій і може торкатися суміжних питань, таких як конкуренція, стимули, оподаткування, праця та довкілля. Однак, перемовини по БУІ показали складність деяких з цих питань і продемонстрували необхідність ретельного політичного управління процесом перемовин та діалогу із зацікавленими сторонами з бізнесу, праці та інших частин громадянського суспільства» [153].

Якщо розглядати причини провалу проекту БУІ більш докладно, то тут, передусім, слід вказати на не співпадіння поглядів держав з різним рівнем економічного розвитку на передбачені майбутньою Угодою інструменти лібералізації. Зокрема, ідея ОЕСР полягала в запровадженні свободи руху капіталу на основі національного режиму та принципу недискримінації. Однак держави, економіка яких розвивалася, тобто безпосередні реципієнти іноземних інвестицій, в цілях підтримки власної економіки, бажали залишити чинними певні обмежувальні правила, такі як, наприклад, заборона здійснення іноземного інвестування в певні галузі національної економіки; зобов'язання залучати до співпраці національних товаровиробників; введення квот обов'язкової мінімальної кількості національних працівників тощо. В решті решт, впроекті БУІ був введений вичерпний перелік вимог до ефективності (англ. Performance requirements), що не могли пред'являтися національними урядами до іноземних інвесторів в цілях забезпечення певних переваг для власних економік. Однак, «це було одним з питань, яке неурядові організації (НУО) визначили в БУІ в якості такого, що має ефект потенціального підриву регулятивного потенціалу країн, що приймають, й таким чином зробили свій внесок у громадські дебати» [154, Р. 16]. В руслі зазначеного, також слід підкреслити, що, в цілому, двосторонні інвестиційні договори (ДІД) дозволяли більш гнучко вирішувати питання міждержавних інвестиційних відносин, ніж це намагалися зробити розробники проекту БУІ. «Передусім, наявність великої кількості ДІД не говорить про те, що країни готові до укладення всеохоплюючого багатостороннього договору

щодо інвестицій. Конкретні компроміси, про які можна легко домовитися в ДД, нелегко реалізувати в багатосторонньому контексті» [155, Р. 14].

В свою чергу, не було порозуміння й між економічно потужними державами, оскільки США, серед численних своїх пропозицій, відстоювали, зокрема, ідею залишення чинними низки тих їх законів, що мали екстратериторіальну дію й передбачали санкції щодо будь-якої особи і компанії, які здійснювали інвестиції в економіку Куби, Лівії та Ірану (мова йшла, зокрема, про Закон «Про свободу і демократичну солідарність на Кубі» 1996 р. або Закон Хелмса-Бертон та про Закон «Про санкції проти Ірану та Лівії» або Закон Д'Амато-Кенеді). Звичайно, що інші держави не підтримували цю ідею, натомість ЄС відстоювало власні інтереси і наполягало на включенні до БУІ так званої «клаузули REIO», згідно якої мали залишатися чинними режими найбільшого сприяння, що надавалися одними учасниками організації регіональної економічної інтеграції, англomовна аббревіатура назви яких звучала як REIO, тобто ЄС, іншим. Зрозуміло, що такий підхід йшов врозрід з покладеними в основу БУІ принципами, оскільки ставив у нерівне становище членів і не членів ЄС в питанні доступу до його фінансового ринку. Додатково, держави також не змогли дійти згоди щодо застереження про «культурні виключення», суть якого зводилася до того, що в силу істотної відмінності предметів культури від інших видів товарів, положення БУІ (як і інших лібералізаційних міжнародних договорів) не повинні були поширюватися на національні протекціоністські заходи, що вводилися щодо виробників таких предметів, оскільки протилежне загрожує знищенню культурного різноманіття. «...положення культурного виключення як положення, яке має бути включено до міжнародної угоди економічного характеру, залишається проблематичним з точки зору явної підтримки, яку воно може викликати. В рамках БУІ число країн, які однозначно підтримували французьку пропозицію (Франція є автором концепції «культурних виключень» – прим. А. П.), було обмеженим (пів дюжини із двадцяти дев'яти)» [156].

До речі, саме незгода Франції, яка є розробником і послідовним прихильником концепції «культурних виключень» в рамках лібералізаційних міжнародних

договорів, поставила крапку в переговорному процесі по БУІ. Представники цієї держави заявили про остаточний вихід з переговорів, а отже ОЕСР вже не могла очікувати на консенсус в підтримці БУІ. «Прем'єр-Міністр Ліонель Жоспен оголосив, що Франція «не буде поновлювати перемовини в рамках ОЕСР» по проекту багатосторонньої угоди про інвестиції» [157]. Важливо підкреслити, що причини такого рішення Франції полягали не тільки в дискусії щодо змісту «культурного застереження», хоча, як підкреслив Д. Аткінсон, «той факт, що саме Франція, країна, яка запропонувала поправку про виключення культури із сфери дії угоди, нанесла остаточний удар по БУІ в жовтні 1998 р., відмовившись відновлювати перемовини, свідчить про збереження розбіжностей з цього питання» [156]. Причини відмови Франції від участі в переговорах по БУІ були набагато більше серйознішим викладалися в спеціально присвяченому даному питанню експертному звіті, підготовленому двома французькими політиками К. Лалюм'єр та Ж.-П. Ландау. «...було виявлено ряд фундаментальних проблем Угоди, особливо тих, що стосуються питань національного суверенітету.... В Угоду включено так багато застережень, що будь-яка цінність для французьких інвесторів буде обмеженою...»[158]. Зокрема, розробники Звіту розглядали ті положення БУІ, що стосувалися регуляторних функцій органів влади й можливості звернення за розв'язанням інвестиційного спору між іноземним інвестором та державою до арбітражу, розташованого на території іншої держави, як такі, що можуть істотно обмежити суверенітет держави. «Угода розглядається як серйозна загроза державному суверенітету ... вперше, в багатосторонній угоді з універсальним покликанням накладаються на державу абсолютні зобов'язання: - в ній визначені принципи, які мають визначати відношення до іноземних інвесторів (і тільки іноземних). – вводиться елемент стандартизації національної політики. - вона створює систему врегулювання спорів, яка дозволяє цим інвесторам оспорювати і атакувати держави безпосередньо в міжнародному органі. Таким чином, вона прокладає шлях до створення нового міжнародного права в інтересах виключно іноземних компаній» [159].

Слід підкреслити, що проблеми виникали і з приводу інших положень БУІ, а саме щодо визначення понять «інвестиції», «національний режим», «режим найбільшого сприяння», «експропріація»; повноважень органів влади в федеративних державах; положень про недопущення зниження стандартів праці, довілля охорони здоров'я конкретними інвестиційними проектами. До того ж, з порядку денного переговорів було виключено питання оподаткування, окрім такого його аспекту, як прозорість системи стягнення податків та націоналізація інвестицій, що значно знизило інтерес до БУІ з боку підприємців. Отже, майже всі положення проекту БУІ викликали широкі дискусії й далеко не з усіх питань вдавалося досягти компромісу. Як підкреслили П. Нуненкамп та М. Пант, «все це призвело до появи великої кількості застережень... В поєднанні з виключенням оподаткування із сфери дії БУІ, договір в кращому випадку став би політично обов'язковим» [155, Р. 13].

Варто додати, що крах переговорів по проекту БУІ був також спричинений несприятливими зовнішніми умовами, оскільки в державах-членах ОЕСР в той час зросли антиглобалістські настрої, які вбачали в лібералізації сфери інвестування й, зокрема, у відповідному зниженні регуляторних функцій держави, не тільки, як зазначалося вище, суттєве обмеження суверенітету держави, а й шлях до безробіття, істотного зниження екологічних та трудових стандартів, стандартів захисту прав людини. «Екологічні, щодо розвитку та інші НУО, а також профспілкові активісти виступили проти практично всіх істотних аспектів проекту БУІ та обіцяли з такою ж заповзятістю виступати проти будь-якої майбутньої угоди з аналогічними положеннями» [151].

Безумовно, переговори по проекту БУІ красномовно показали неготовність держав з різним рівнем економічного розвитку одномоментно (не поетапно, як це було передбачено в Кодексах 1961 р.) запровадити уніфіковані (єдині) лібералізаційні заходи в сфері іншій, ніж торгівля товарів, в якій певних успіхів досягло СОТ. Звичайно, що в силу особливого сформованого протягом ХХ ст. типу сучасної світової економіки, залежної від постійного притоку капіталів, більшість держав світу потребують іноземних інвестицій й готові запроваджувати на національному рівні відповідні «заохочувальні» заходи. Однак досягнення компромісу щодо рівня і змісту

таких заходів більш швидко досягається на двосторонньому рівні, ніж на багатосторонньому. У випадку з БУІ держави визнали недієвою формулу, згідно якої національний режим і режим найбільшого сприяння запроваджується для іноземних компаній на фоні суттєвих обмежень регулюючих функцій держави, оскільки для них це означало широкий допуск на національні ринки, передусім, багатонаціональних підприємств, свобода діяльності яких вже ніяк не стримуватиметься з боку урядів, однак надійно захищатиметься судовими та арбітражними механізмами.

Цей висновок не ставить під сумнів існування глобалізаційних процесів в різних сферах економіки (й не тільки економіки, наприклад, в Доповіді, складеній К. Лалюм'єр та Ж.-П. Ландау констатується поява «глобального громадянського суспільства», яке представлено неурядовими організаціями... Цей розвиток, ймовірно, незворотній» [159]). Він показує, що нині складно досягти повної лібералізації в сфері міжнародних інвестиційних відносин шляхом розробки багатостороннього міжнародного договору. Міжнародне уніфіковане лібералізаційне регулювання буде формуватися і розвиватися в цій сфері й в подальшому, але на основі інших методів (ДІД, актів Ради ОЕСР), з різним рівнем інтенсивності (як це передбачено в Кодексах ОЕСР 1961 р.) та в інших масштабах (на двосторонньому рівні, на рівні виключно держав-членів ОЕСР тощо).

2.2 Характеристика стандартів ОЕСР з питань відповідального ведення бізнесу

Якщо говорити про зміст Керівних принципів, то, згідно Передмови до них, вони встановлюють «добровільні принципи та стандарти відповідального ведення бізнесу» [124]. «Керівні принципи ОЕСР – це всеохопний кодекс відповідального ведення бізнесу, який уряди зобов'язалися просувати» [160] – підкреслено у підготовленому чиновником ОЕСР Д. Гаукроджером Консультаційному документі Секретаріату ОЕСР «Відповідальність бізнесу та інвестиційні договори». Також Е. Георг відмітила, що «Керівні принципи ОЕСР є набором добровільних принципів

і стандартів відповідального ведення бізнесу в глобальному контексті» [161, Р. 69]. Отже, поняття «відповідальне ведення бізнесу»(англ. responsiblebusinessconduct) є ключовим для Керівних принципів, таким, що визначає їх суть і зміст.

Відразу слід зазначити, що дане поняття є багатоаспектним і орієнтованим на введення гуманної складової в діяльність багатонаціональних підприємств, на її спрямування на задоволення загальносупільних потреб, а саме сприяння сталому розвитку в тих країнах, в яких ці підприємства діють. ОЕСР сприймає багатонаціональні підприємства як потужних учасників міжнародних економічних відносин, особливості структури та організації роботи яких дозволяють їм впливати на ефективне використання капіталу, технологій, людських і природних ресурсів й, навіть, посилювати та поглиблювати зв'язки, що об'єднують країни та регіони світу (п. 4 Передмови). Е. Георг з цього приводу зауважує, що «Керівні принципи ОЕСР були засновані на посиленні, що міжнародні інвестиції сприяють розвитку та міжнародному співробітництву. Розвиток і міжнародне співробітництво, в свою чергу, можуть поліпшити інвестиційний клімат за рахунок максимального внеску підприємств у прогрес і зведення до мінімуму складностей, які можуть виникнути в результаті діяльності»[161, Р. 69]. Окрім цього, як зазначено в п. 5 Передмови до Керівних принципів, «багатонаціональні компанії мають можливість реалізовувати найкращу політику для сталого розвитку, яка може забезпечити узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів» [124]. Водночас, О. Лааш та Р. Конавей цілком справедливо зазначили, що «стійкий розвиток, що забезпечує виживання людства на планеті Земля, є кінцевою метою будь-якого відповідального бізнесу» [162, Р. 104]. Отже, потужний потенціал багатонаціональних підприємств, а також відсутність комплексного міжнародно-правового регулювання їх правового статусу та діяльності, підштовхнуло ОЕСР до розробки стандартів відповідального ведення цими підприємствами їх бізнесу.

Попри велике значення концепції «відповідального ведення бізнесу», дослідження з цього наукового напрямку вкрай обмежені, залишаючи поза увагою її зміст та сутність. Власне ОЕСР запровадила у міжнародно-правовий вжиток це поняття. Як зазначає Е. Георг, «до прийняття Керівних принципів ООН в 2011 р.,

Керівні принципи ОЕСР були «єдиним взаємно узгодженим та всеохопним кодексом відповідальної ділової поведінки, який уряди зобов'язалися просувати» [161, Р. 69]. Водночас, як підкреслено у Керівних принципах, «чимало багатонаціональних підприємств ... розробляють внутрішні програми, настанови і системи менеджменту, які підтримують їх зобов'язання щодо належної корпоративної соціальної відповідальності, належного ведення бізнесу та управління персоналом» [124] (п. 7 Передмови). Відповідно, окремі багатонаціональні підприємства, усвідомлюючи свій потужний вплив на різні сфери суспільних відносин, розробляють правила поведінки в сфері прав людини, екології, науково-технічного прогресу й їх досвід допомагає «обговоренню питання про необхідні складові успішного ведення бізнесу та роботі із зацікавленими сторонами, в тому числі у контексті багатосторонніх ініціатив, для розробки настанов щодо відповідального ведення бізнесу» [124] (п. 7 Передмови). До речі, фахівці в сфері економіки, О. Лааш та Р. Конавей наводять приклад компанії, яка ще в 70-х р. ХХ ст. самостійно обрала для себе відповідальну поведінку в сфері бізнесу. Зокрема, вони зазначили, що «якби перед відповідальним бізнесом лежала червона доріжка, компанія InterfaceFlor... пройшла б її вже багато раз. Уже в 1973 році компанія почала виготовляти килими, які чинили значно менший вплив на довкілля порівняно із звичайними килимами. Компанія Interface стала піонером в області переробки килимів, є лідером програм по забезпеченню різноманіття співробітників і взяла на себе зобов'язання скоротити вплив на довкілля до нуля до 2020 року» [162, Р. 4]. В результаті, нині на офіційному сайті цієї компанії зазначається, що «Interface охоплює та підтримує права людини, трудові норми, довкілля і етичні методи ведення бізнесу. Ми взяли на себе глобальне зобов'язання вести наш бізнес етично та відповідально» [163]. Окрім цього, компанія повідомила, що виконала своє зобов'язання в сфері охорони природи й «стала першим світовим виробником покриття підлоги, який продає всю продукцію як вуглецево-нейтральну протягом всього її життєвого циклу» [164], звіт про що було розміщено на сайті компанії. Отже, як бачимо, концепція «відповідального ведення бізнесу» була зумовлена не тільки глобальними потребам суспільства, а й усвідомленням цих потреб багатонаціональними підприємствами.

Нині ж комплексні і вузькопрофільні стандарти відповідального ведення бізнесу розробляються багатьма міжнародними організаціями (ООН, МОП, Міжнародною організацією із стандартизації(ISO) тощо). За справедливим зауваженням М.В. Купчук, «Керівні принципи ОЕСР разом із Керівними принципами ООН з питань бізнесу і прав людини і основними конвенціями МОП є серед основних міжнародно-правових джерел, що регулюють питання відповідального ведення бізнесу» [165, С. 30].

Наприклад, у «Керівних принципах підприємницької діяльності в аспекті прав людини: здійснення рамок ООН щодо «захисту, дотримання і засобів правового захисту», схвалених Радою з прав людини ООН резолюцією 17/4 від 16 червня 2011 р. [166] (Керівні принципи ООН) такий основоположний принцип діяльності підприємств, як обов'язок поважати права людини був розтлумачений в руслі відповідального ведення бізнесу, а саме як «загальний стандарт очікуваної поведінки для всіх підприємств, де б вони не провадили свою діяльність» [166]. Варто підкреслити, що цей міжнародний документ вплинув на зміст Керівних принципів в тій його частині, що стосується прав людини. Зокрема, в коментарях до них зазначено, що «ця глава (Розділ IV Керівних принципів «Права людини» – прим. А. П.) відкривається вступною частиною, в якій викладаються рамки для конкретних рекомендацій, що стосуються дотримання підприємствами прав людини. Вона заснована на Рамках ООН для бізнесу і прав людини «Захист, дотримання і засоби правового захисту»» [167, Р. 31].

Звичайно, окремої уваги потребує визначення поняття «відповідальна бізнес поведінка». Як зазначили Б. Шлегельмілх та І. Соц, «уявлення про те, за що саме відповідає бізнес, варіюються від виключної уваги до економічного успіху ... через відповідальність перед зацікавленими сторонами до етично мотивованої поведінки...» [168, Р. 21]. Однак, саме ОЕСР розуміє під ним те, що «всі підприємства, незалежно від їх юридичного статусу, розміру, власності чи сектора, уникають та усувають негативні наслідки своєї діяльності, сприяючи стійкому розвитку в країнах, в яких вони діють» [169]. Більш розгорнуто це поняття розглядається науковцями. Наприклад, О. Лааш та Р. Конавей визначають «відповідальний бізнес – це той, який

бере на себе відповідальність в соціальній, екологічній та економічній сферах, здійснюючи в кінцевому результаті вклад у стійкий розвиток» [162, Р. 3]. В свою чергу, Р. Ньювенкамп вважає, що «відповідальне ведення бізнесу означає, що підприємства мають вносити позитивний вклад в економічний, екологічний і соціальний прогрес з метою досягнення стійкого розвитку, і що підприємства зобов'язані уникати та усувати несприятливі наслідки своєї діяльності» [170, Р. 87].

Однак, на наш погляд, наведені визначення не розкривають повною мірою той зміст, яке ОЕСР вкладає в поняття «відповідальне ведення бізнесу». Для цього потрібно розглянути сутність, характер та зміст окремих його складових. Зокрема, необхідно окреслити коло суб'єктів, які мають підпорядковувати свою поведінку принципам і стандартам відповідального ведення бізнесу. Зрозуміло, що, передусім, вони поширюються на багатонаціональні підприємства, однак в самих Керівних принципах, а саме в їх п. 4 ч. І «Концепції та принципи», підкреслюється, що для дії їх положень не є важливим точне визначення цих компаній, їх структура, а також форма власності та сектор економіки, в якій вони здійснюють свою діяльність; більше того, даний нормативний акт поширюється на всі структурні одиниці такої компанії (материнські компанії, зарубіжні офіси, дочірні компанії, філії тощо). Ми можемо тільки виділити дві важливі для Керівних принципів ознаки багатонаціонального підприємства: територіальну (структурні одиниці такого підприємства мають бути засновані в більш ніж одній країні) та структурну (структурні одиниці такого підприємства мають бути пов'язані одна з одною таким чином, щоб узгоджувати між собою свою діяльність). Між іншим, такий широкий підхід до визначення багатонаціонального підприємства, дає можливість НКП Швейцарії застосувати Керівні принципи навіть до міжнародної неурядової організації – Міжнародного олімпійського комітету. Причому, при оцінці статусу МОК як багатонаціонального підприємства було використано такий додатковий критерій, як комерційний характер діяльності [171]. Зокрема, цим органом було зазначено, що «Керівні принципи ОЕСР прямо встановлюють юридично не обов'язкові принципи і стандарти відповідального ведення бізнесу, яке зазвичай розглядається як відповідальність осіб, залучених до бізнесу чи комерційної діяльності. Таким чином,

хоча в Керівних принципах ОЕСР прямо не говориться про «комерційний характер» операцій багатонаціональних підприємств, ключове питання має полягати в тому, чи носить комерційний характер діяльність, що розглядається» [171]. На наш погляд, НКП Швейцарії не доповнив Керівні принципи новим критерієм визначення багатонаціонального підприємства, ним просто було зроблено логічний висновок про те, що невід'ємною ознакою будь-якого задіяного в економічній діяльності суб'єкта має виступати «здійснення комерційної діяльності» й окремо слід зазначити, що різні НКП неодноразово зверталися до його використання й оцінки.

Водночас, згідно п. 5 ч. I «Концепції та принципи», до числа суб'єктів, на яких поширюється дія Керівних принципів віднесені всі національні підприємства держави (англ. domestic enterprises), що приєдналася до положень Декларації 1976 р. Більш того, ряд підприємств можуть побічно стати суб'єктами, на яких поширюватиметься дія Керівних принципів. Це – малі та середні підприємства, яких держави, що приєдналися до Декларації 1976 р., можуть заохочувати виконувати згаданий нормативний акт (п. 6 ч. I «Концепції та принципи») та ділові партнери (включно з постачальниками і субпідрядниками) багатонаціональних підприємств, яких останні можуть заохочувати до застосування принципів відповідального ведення бізнесу (п. 13 ч. II «Загальна політика»). Наприклад, підприємство з іноземними інвестиціями «Макдональдз Юкрейн ЛТД» здійснює таке заохочення шляхом встановлення вимоги до усіх своїх постачальників харчових продуктів використовувати спеціальну систему аналізу якості їх продукції як «Hazard Analysis and Critical Control Point» [172]. Іноземне підприємство «Кока-Кола Беверіджиз Україна Лімітед» також розробила власний нормативний акт «Керівні принципи роботи постачальників», в якому підкреслюється, що компанія «бере на себе відповідальність не порушувати прямо чи опосередковано права людини» [173] й закріплено ті стандарти поведінки у сфері працевлаштування і зайнятості, охорони довкілля, корупції в середині компанії, ділової і фінансової звітності, боротьби із хабарництвом, захисту інформації та персональних даних, міжнародних санкцій, які вона очікує від своїх постачальників. При цьому, «Кока-Кола Беверіджиз Україна Лімітед»: очікує від постачальників виконання вимог восьми основних Конвенцій

МОП, навіть якщо вони встановлюють вищі стандарти, ніж передбачені національним законодавством; вдається до оцінки відповідності постачальників «Керівним принципам роботи постачальників»; залишає за собою право навіть розірвати договір з постачальником, який не може підтвердити відповідність своєї діяльності вимогам цього документу [173]. У 2019 р. НКП Польщі розглядалася конкретна справа, порушена неурядовою організацією «Frank Bold Foundation» у зв'язку із розміщенням на порталі оголошень Grupa OLX sp. z o.o реклами про продаж печей, призначених для спалювання переробленої нафти та дерев'яних залізничних шпал, що, однак, завдає шкоди довкіллю. В ході розгляду цього конкретного випадку сторони досягли угоди про умови розміщення на порталі оголошень Grupa OLX sp. z o.o реклами, пов'язаної з торгівлею екологічно чистих товарів. Зокрема, компанія спільно із заявником встановила порядок моніторингу реклами, яка може потенційно порушувати законодавчі вимоги щодо охорони довкілля. В результаті цього, НКП Польщі констатував, що Компанія дійсно дотримувалася рекомендацій п. 13 Розділу II «Загальні принципи», який стосувався обов'язку підприємств заохочувати ділових партнерів застосовувати принципи відповідальної ділової поведінки, сумісні з Керівними принципами [174].

У зв'язку з подібною діяльністю слід зробити акцент на важливому моменті – багатонаціональні підприємства не відповідають за діяльність інших учасників ланцюга поставок, яких вони заохочують до відповідального ведення бізнесу. Як наголошується у підготовленому в рамках ОЕСР документі «Відповідальне ведення бізнесу для інституційних інвесторів: актуальні питання з комплексної перевірки відповідно до Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств»: «відповідно до Керівних принципів ОЕСР кожне підприємство в ланцюгу створення цінності несе відповідальність за власні дії та наслідки. Підприємства ... як правило, не несуть відповідальності за дії суб'єкта господарювання, з яким вони мають ділові відносини, а скоріше за власні дії, включаючи зусилля, спрямовані на вплив або заохочення такого суб'єкта господарювання» [175]. Це твердження впливає також з п. А.12 ч. II «Загальна політика», згідно якого не передбачається перекладення

відповідальності суб'єктом, який спричинив негативний вплив, на компанію, з якою він має ділові відносини.

Основною метою відповідального ведення бізнесу багатонаціональних підприємств, як вже зазначалося, є сприяння сталому розвитку, а саме: економічному, соціальному прогресу і прогресу у сфері екології, щоб досягти сталого розвитку (п. А.1 ч. 2 «Загальна політика»). Як зазначено у коментарях до ч. 2 «Загальна політика» Керівних принципів, «не повинно існувати будь-яких суперечностей між діяльністю багатонаціональних підприємств та стійким розвитком, при цьому Принципи покликані стимулювати взаємодоповнення у цьому відношенні. Безумовно, зв'язки між економічним, соціальним та екологічним прогресом є ключовими способами досягнення цілі стійкого розвитку» [167, Р. 21].

Зрозуміло, що особливий інтерес представляють шляхи досягнення цілей, поставлених Керівними принципами. Аналіз положень цього міжнародного нормативного акту, а також низки процитованих вище доктринальних визначень «відповідального ведення бізнесу», дає можливість зробити висновок, що діяльність компаній по досягненню цих цілей може мати як «позитивні», так і «негативні» вияви. Перший зводиться, передусім, до активної поведінки компаній, націленої на здійснення внеску у досягнення сталого розвитку суспільства. Такими діями, наприклад, можуть бути: сприяння економічному, соціальному прогресу і прогресу у сфері екології, щоб досягти сталого розвитку; повага до міжнародно визнаних прав людини; заохочення створення місцевого потенціалу й формування капіталу людських ресурсів; підтримка і дотримання принципів належного корпоративного управління; розвиток і застосування ефективної практики саморегулювання і системи менеджменту; сприяння обізнаності та дотриманню працівниками багатонаціональних підприємств корпоративної політики тощо (п. А ч. II «Загальна політика»). На наш погляд, все це може мати місце й при пасивній поведінці компаній, наприклад, при утриманні нею від: пошуку і отримання пільг, які не передбачені у законах або інших регулятивних нормах, пов'язаних з правами людини, питаннями довкілля, здоров'я, безпеки, праці, оподаткування, фінансових заохочень або іншими питаннями; від дискримінуючих або дисциплінарних дій щодо

працівників, які подають сумлінні звіти керівництву, або, залежно від обставин, компетентним державним органам щодо діяльності, яка суперечать закону, Керівним принципам або політиці компанії тощо (п. А ч. II «Загальна політика»).

«Негативний» вияв полягає, передусім, в запобіганні або пом'якшенні багатонаціональними підприємствами негативного впливу своєї діяльності чи в усуненні його наслідків, якщо такий вплив мав місце в тих сферах суспільних відносин, на які поширюються Керівні принципи. При цьому, в даному випадку мова йде не тільки про власне діяльність багатонаціональних підприємств, а й про негативний вплив, що безпосередньо пов'язаний з діяльністю, продукцією чи послугами цих підприємств внаслідок їх ділових відносин (п. А ч. II «Загальна політика»).

Варто підкреслити, що ОЕСР приділяє цій «зворотній», «негативній» стороні діяльності багатонаціональних підприємств значну увагу й, зокрема, нею розроблено низку власних нормативних актів (Рекомендацій Ради), спеціально присвячених принципам і правилам проведення такими підприємствами належної перевірки з метою виявлення, оцінки та усунення тих ризиків, які можуть становити для суспільства їх діяльність протягом усього ланцюга постачання. Зокрема, у 2018 р. нею розроблено акт загального, установчого характеру – Рекомендацію Ради щодо Керівництва ОЕСР стосовно належної обачності для відповідального ведення бізнесу (налічує 51 державу-учасницю, включаючи Україну). «Це Керівництво покликано допомогти підприємствам в реалізації Керівних принципів для багатонаціональних підприємств і не відноситься ні до видобувної галузі, ні до ризиків в області прав людини. Швидше OEDCRBC (аббревіатура згаданої Рекомендації Ради ОЕСР 2018 р. – прим. А. П.) було випущено для підтримки підприємств в їх зусиллях з мінімізації несприятливого впливу на працівників, права людини, довкілля, хабарництво, споживачів та корпоративне управління відносно їх операцій, ланцюгів поставок та інших ділових відносин» [176, Р. 162] – так охарактеризовано цей нормативний акт у науковій літературі. В свою чергу, власне ОЕСР підкреслило, що «Керівництво, перший стандарт корпоративної комплексної перевірки відповідального ведення бізнесу, що підтримується державами, охоплює всі сектори економіки, скерований на

усунення низки ризиків в бізнес-операціях та ланцюгах поставок, включаючи права людини, трудові відносини, довкілля та корупцію»[177].

Дана Рекомендація, на наш погляд, носить рамковий характер, й передбачає шість базових кроків з належної обачності та повноваження НКП в цій сфері. Вони зводяться до впровадження правил відповідального ведення бізнесу у внутрішні правила компаній, оцінку ризику несприятливого впливу компанії у сферах, визначених Керівними принципами, зупинення, попередження і пом'якшення дії несприятливого впливу, відстеження результатів виконання, поширення інформації про результати виконання, забезпечення ліквідації наслідків, якщо є така можливість. В цілому ж, «Керівні принципи ОЕСР для МНК надають підприємствам певну гнучкість у виборі параметрів, конкретних заходів і процедур належної перевірки, для її пристосування до специфічних умов, в яких підприємство функціонує» [178, С. 9].

Окрім цього, Радою ОЕСР було розроблено галузеві Керівництва стосовно належної обачності, зокрема, в сфері постачання в секторі одягу і взуття 2017 р. (50 держав-учасниць, включаючи Україну); постачання сільськогосподарської продукції 2016 р.; значимого залучення зацікавлених сторін в сфері видобутку 2016 р. (45 держав-учасниць); для відповідальних ланцюгів постачання корисних копалин з регіонів, що охоплені конфліктом, та регіонів підвищеного ризику 2012 р. (48 держав-учасниць, включаючи Україну).

Зі свого боку зазначимо, що концепція «відповідального ведення бізнесу» не націлена виключно на коригування приватної діяльності компаній згідно суспільних інтересів; вона, на наш погляд, орієнтується на досягнення балансу між приватним і суспільним інтересом. Цей висновок ми робимо виходячи з того, що на багатонаціональні підприємства покладається обов'язок сприяти не тільки соціальному та екологічному прогресу, а й економічному, що повністю відповідає суті викладеній в Доповіді Комісії Брундтланда концепції стійкого розвитку. Адже в ній, з-поміж іншого, зазначено, що «стійкий розвиток безперечно потребує економічного зростання в тих місцях, де вказані потреби не задовольняються. В інших місцях воно може відповідати економічному зростанню за умови, що зміст зростання відображає широкі принципи стійкості та неексплуатації інших. Але

одного економічного зростання недостатньо» [179, С. 60]. Також, в п. А.6 ч. II «Загальна політика» на підприємства покладається обов'язок підтримувати та дотримуватися належних принципів корпоративного управління. Вони викладені у розроблених у 2015 р. спільно з G 20 Принципах корпоративного управління до яких, зокрема, віднесені такі орієнтовані виключно на досягнення комерційної мети принципи, як: «структура корпоративного управління повинна захищати права акціонерів та забезпечувати справедливе і рівне відношення до всіх акціонерів, включно з міноритарними та іноземними акціонерами. У всіх акціонерів має бути можливість отримати ефективне відшкодування шкоди за порушення своїх прав» [180, С. 19]; «члени правління повинні діяти в умовах повної інформованості, добросовісно, з належною обачністю та турботою, в найкращих інтересах компанії та акціонерів» [180, С. 58] тощо. В цілому ж, згідно Керівних принципів, багатонаціональні підприємства, діючи в руслі відповідального ведення бізнесу, повинні співпрацювати з державами (без втручання в її політику), місцевими громадами, профспілками, працівниками й всіма іншими зацікавленими суб'єктами, так званими стейкхолдерами.

Вище вже зазначалося, що положення Керівних принципів, згідно Рішення про НКП, мають обов'язковий характер для держав, які до них приєднуються і рекомендаційний – для багатонаціональних підприємств (п. 1 Передмови). На наш погляд, перший аспект викликає питання про способи внутрішньодержавної імплементації положень, закріплених у Керівних принципах, в той час як другий – про місце принципів та норм відповідального ведення бізнесу, тобто власне Керівних принципів, в системі норм права.

Якщо говорити про внутрішньоправову імплементацію Керівних принципів, то вимога, яка б зобов'язувала держави в який-небудь спосіб втілювати їх положення у національне законодавство відсутня; в п. 11 ч. I «Концепції та принципи» тільки коротко зазначено, що держави будуть втілювати їх положення (англ. implement). Водночас, держави йдуть шляхом розробки спеціальних Національних планів дій в сфері бізнесу і прав людини, якими передбачають, в тому числі, заходи з імплементації Керівних принципів. Цікаво, що правовою підставою для розробки цих

Національних планів служить Резолюція Ради ООН з прав людини A/HRC/RES/26/22 «Права людини і транснаціональні корпорації та інші комерційні підприємства» [181], згідно якої Рада ООН з прав людини «закликала всі держави ... розробляти національні плани дій чи інші подібні рамки» (п. 2). В результаті, наприклад, ФРН в Розділі III «Очікування федерального уряду щодо корпоративної належної перевірки при дотриманні прав людини» власного Національного плану дій зазначила, що «центральним елементом прояву належної обачності є встановлення процедури, яка служить для вияву, попередження чи пом'якшення потенційно несприятливого впливу корпоративної діяльності на права людини» [182] й Керівні принципи були віднесені до числа міжнародних стандартів в сфері прав людини, за допомогою яких підприємства можуть оцінити сфери, в яких їх діяльність становить ризик заподіяння шкоди.

В Україні, однак, розробка відповідного Національного плану дій поки триває [183]. Водночас, було прийнято два підзаконних нормативно-правових акти, якими, з-поміж іншого, передбачалися заходи із впровадження принципів та стандартів відповідального ведення бізнесу. Мова йде про Концепцію реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схвалену розпорядженням КМУ від 24 січня 2020 р. [184]. та План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, затверджений розпорядженням КМУ від 01 липня 2020 р. (План заходів до 2030 р.) [185].

Слід зазначити, що згідно Керівних принципів, на держави покладається обов'язок заохочувати компанії дотримуватися якомога повніше їх положень й на підставі п. 8, 9 Передмови та п. 3, 6 ч. I «Концепції та принципи» можемо виділити такі способи заохочення компаній до якомога більш повного дотримання їх положень, що також, на наш погляд, є непрямою внутрішньодержавною імплементацією:

– співробітництво з фірмами, профспілками та іншими неурядовими організаціями. У Плані заходів до 2030 р. було передбачено заходи із підготовки та надання суб'єктам господарської діяльності рекомендацій щодо впровадження

політики соціально відповідального бізнесу; із заохочення суб'єктів господарської діяльності до реалізації відкритої політики щодо розкриття інформації й підвищення рівня знань працівників з питань соціальної відповідальності тощо;

– встановлення ефективних національних рамкових концепцій, основними пріоритетами яких є стійка макроекономічна політика, недискримінаційне ставлення до компаній, застосування відповідного державного регулювання і контролю, неупереджена система судів і правозастосування, компетентна і чесна державна влада. Вважаємо, що прикладом такої концепції може служити вже згадана Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 24 січня 2020 р;

– підтримка і просування стандартів і політики, спрямованих на підтримку сталого розвитку. Наприклад, згідно Плану заходів до 2030 р. органи державної влади України та, за згодою, неурядові структури, представництва міжнародних організацій системи ООН, а також суб'єкти господарювання повинні працювати над розробкою та реалізацією плану національних та регіональних заходів щодо популяризації Цілей сталого розвитку, адаптованих для України, зокрема, популяризувати їх впровадження суб'єктами господарської діяльності;

– проведення реформ, орієнтованих на забезпечення компетентної і ефективної діяльності державного сектора. В Україні, наприклад, було ініційовано проведення реформи корпоративного управління, яка нині здійснюється згідно затвердженого у 2021 р. Урядом України «Плану заходів щодо приведення системи корпоративного управління у найбільших особливо важливих для економіки суб'єктах господарювання у відповідність до стандартів корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку» [186]. Варто додати, що для ОЕСР не є принциповим виконання державою саме положень Декларації 1976 р. та інших документів організації. Наприклад, Україна здійснила реформу публічних закупівель на підставі ст. 152 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р. Однак, дії України в цій сфері були

позитивно оцінені ОЕСР саме з точки зору дотримання нею Декларації 1976 р. Так, Організацією було підкреслено, що «Стратегія реформування системи публічних закупівель на 2016-2022 рр. (дорожня карта) включає більшість згаданих вище цілей ВВП, за винятком, міркувань, пов'язаних з гендерними аспектами, меншинами та тривалою зайнятістю. Однак не включені до нього аспекти відображені чи згадані в галузевих стратегічних документах Уряду України...»[187, Р. 158].Відносно ж внесених у 2020 р. змін до Закону України «Про публічні закупівлі» було наголошено, що ними було введено більше соціальних та природоохоронних аспектів, чого не було у первісній редакції закону[187, Р. 158].

– постійне поліпшення як національної, так і міжнародної політики з метою підвищення рівня добробуту і стандартів життя всіх людей.

Водночас в п. 11 ч. I «Концепції та принципи» мова також йде про обов'язок держав засновувати НКП й діяльність цих пунктів є також одним із способів імплементації положень Керівних принципів. Відповідно до закріплених в Рішенні про НКП Методичних вказівок [134], НКП виконують такі три основні функції: надають інформацію про Керівні принципи, просувають їх та вирішують конкретні питання, пов'язані із застосуванням Керівних принципів на практиці. На наш погляд, всі три функції сприяють втіленню принципів та стандартів відповідального ведення бізнесу у практику багатонаціональних підприємств, зокрема, перші дві – роблять їх відомими і доступними, підвищують обізнаність про них та про порядок їх реалізації; третя – сприяє їх правильній реалізації на практиці. Як підкреслено у підготовленій 23 вересня 2021 р. НКП Швеції Первісній оцінці конкретноговипадку, порушеної Турецькою профспілкою металургів BİRLESİK METAL-İŞпроти виробника вентиляційного обладнання Systemair AB,«НКП відіграють подвійну роль в підвищенні обізнаності та сприянні дотриманню Керівних принципів, а також в сприянні вирішенню питань, що виникають у зв'язку із впровадженням Керівних принципів ОЕСР» [188]. Варто наголосити, що хоча положення Керівних принципів є орієнтованими на підприємства й мають виконуватися ними, однак інформація про них поширюється на більш широке коло зацікавлених суб'єктів: організації

працівників, неурядові організації, громадськість, що відповідає суті будь-якої імплементаційної процедури.

Отже, держава в цьому імплементаційному процесі відіграє дозвільну та наглядову роль, заснувавши на своїй території НКП, вона, таким чином, санкціонує їх діяльність й останні, згідно Методичних вказівок Рішення про НКП мають звітувати перед нею; однак реформувати чи скасувати цей орган або звужити його повноваження держава не може й НКП є самостійними в обранні способів реалізації своїх функцій. Щоправда, певний непрямий важіль впливу на діяльність НКП держава все ж таки має, оскільки згідно п. 4 ч. І Рішення про НКП покриття матеріальних витрат цих пунктів й забезпечення їх людськими ресурсами здійснює саме держава. У зв'язку з цим, хотілося б наголосити, що у підготовленому у 2021 р. Огляді ОЕСР інвестиційної політики України в сфері енергетики зроблено наголос на проблемах виконання Україною своїх зобов'язань саме в сфері організації НКП. Зокрема, зазначено, що на час складання огляду «в штаті НКП тільки неповний робочий день і він, як і раніше, не забезпечений ресурсами. Більш того, хоча НКП взаємодіє з підприємствами, в даний момент, він не взаємодіє з іншими НУО, профспілками чи іншими консультативними органами...» [189]. Таким чином, держава може непрямим впливати на діяльність НКП, навіть, перешкоджати їх здійсненню. Хоча при цьому слід враховувати, що держава в даному випадку зобов'язана вживати особливих заходів для забезпечення неупередженої діяльності НКП. Адже повноваження співробітників, які працюють в Пункті неповний робочий день, можуть конфліктувати з їх повноваженнями, як працівників міністерства. Отже, необхідно особливо ретельно аналізувати повноваження таких співробітників для того, щоб вони не суперечили один одному і робота Пункту була ефективною, на чому також наголошується в підготовленому в рамках ОЕСР Посібнику для національних контактних пунктів щодо формування та підтримки неупередженості [190, Р. 12].

Варто додати, що згідно Плану дій до 2030 р. Міністерство економіки України мало у 2022 р. забезпечити «функціонування офіційного веб-порталу НКП з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та

розвитку (ОЕСР) про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства і розміщення на ньому інформації про діяльність НКП та здійснені заходи щодо популяризації принципів і стандартів соціально відповідального бізнесу» [185]. Даний веб-сайт (<https://ncp.gov.ua/>) працює, однак, виходячи із його наповнення можна судити про недостатньо активну роботу українського контактного пункту.

Загалом же, велика кількість НКП різних держав жодного разу не залучалися до розгляду конкретних випадків, на що звернули увагу, наприклад, Д. Г. Раггі та Т. Нельсон. Ці науковці високо оцінюють потенціал НКП, звертаючи, однак, увагу, що «одна третина НКП (14 з 45) ніколи не отримувала жодної скарги, а деякі отримали тільки одну. Неможливо уявити, що це відображає відсутність порушень Керівництва в кожному випадку; більш ймовірно, що НКП, про які йде мова, невидимі чи не реагують на потенційних заявників» [191, Р. 121-122]. Нині НКП діють на території 50 держав світу й з них: 18 – не розглянули жодної конкретної справи; 3 – по одній конкретній справі, а 10 – по дві [192]. Отже, число «неактивних» НКП залишається досить високим.

Варто також, нагадати, що, згідно офіційної позиції ОЕСР, Рекомендації Ради з належної перевірки, про які йшлося вище, відносяться до інструментів з імплементації положень Керівних принципів [193]. «Керівництво ОЕСР з належної обачності для відповідального ведення бізнесу надає практичну підтримку підприємствам в реалізації Керівних принципів ... Виконання цих рекомендацій може допомогти підприємствам уникнути та усунути несприятливі впливи, пов'язані з працівниками, правами людини, довкіллям, хабарництвом, споживачами та корпоративним управлінням, які можуть бути пов'язані з їх операціями, ланцюгами поставок та іншими діловими відносинами» [194].

Якщо говорити про місце положень Керівних принципів в ієрархії норм права, то, на підставі п. 1, 2, 8 ч. І «Концепції та принципи» можемо зробити висновок, що формально вони стоять нижче обов'язкових норм міжнародного права і національного законодавства та повинні відповідати їм. Одночасно держави можуть запровадити в межах своєї юрисдикції власне регулювання діяльності

багатонаціональних підприємств, однак воно повинно відповідати міжнародному праву (п. 8, 9 ч. I «Концепції та принципи»).

ОЕСР також розроблено правила співвідношення норм Керівних принципів з актами «м'якого» права, прийнятих з одного і того ж питання: вони мають діяти паралельно, взаємодоповнювати один одного. Наприклад, щодо дії Керівних принципів та розробленої під егідою МОП Тресторонньої декларації принципів, що стосуються багатосторонніх корпорацій та соціальної політики 1977 р. (останні зміни 2017 р.), було зазначено, «що ці два документа покликані працювати паралельно, а не конфліктувати один з одним. Тому Декларація МОП про багатонаціональні підприємства може бути використана для розуміння змісту Принципів, враховуючи, що вона становить собою більш глибоко опрацьований документ» [167, Р. 37].

Додамо, що Керівні принципи в своєрідний спосіб вирішують питання колізії норм національного законодавства та їх положень: підприємствам слід шукати шляхи для дотримання принципів і стандартів відповідального ведення бізнесу повною мірою, не порушуючи при цьому національне законодавство (п. 2 ч. I «Концепції та принципи»). Практика НКП певною мірою розтлумачує це правило. Так, згідно Остаточної заяви НКП Австралії від 9 червня 2021 р. в конкретному випадку, порушеній Ендрю та Робертом Старкі щодо діяльності електричної компанії ElectraNetPtyLimited підкреслено, що у разі заборони національним законодавством певної діяльності, підприємство не повинно її вчиняти. «Зазвичай, однак, Керівні принципи можуть бути виконані таким чином, щоб не суперечити внутрішньому законодавству» [195]. Отже, підприємство може вчиняти дії, не передбачені національним законодавством, якщо вони не суперечать йому й відповідають вимогам Керівних принципів.

У зв'язку із визначенням місця Керівних принципів в ієрархії норм міжнародного права, слід зазначити, що практикою НКП було розроблено правила дії різних редакцій цього нормативного акту у часі. Вони залежать не тільки від моменту, коли конкретний випадок мав місце, а й від тривалості негативного наслідку. Зокрема, «у випадках, коли НКП отримували повідомлення, пов'язані з проблемами, що виникли в минулому, вони, як правило, користувалися версією Керівних принципів,

що діяла в період виникнення конкретного випадку... В тих випадках, коли шкода, пов'язана із минулими інцидентами, триває, може бути доцільно також звернутися до відповідної більш старої версії Керівництва» [196, Р. 12].

Вище вже було зазначено, що поняття «відповідальне ведення бізнесу» запроваджено у широкий вжиток саме ОЕСР. Поруч з цим, варто згадати про іншу, споріднену з «відповідальним веденням бізнесу» концепцію – «корпоративної соціальної відповідальності» (англ. *corporatesocialresponsibility*), становлення якої припало на 50-ті роки ХХст. [про історію питання див., наприклад, 197, Р. 3-47; 161, Р. 46-63]. Ї не втрачає актуальності дотепер. Її сучасні дослідники, зокрема, Е. Георг [161, Р. 52], М. А. Каміллері [197, Р. 5] звертають увагу на відсутність єдиного усталеного визначення її сутності. Водночас, Е. Георг зазначає, що «за своєю суттю, концепція CSR (*corporatesocialresponsibility* – прим. А. П.) охоплює ідею про те, що бізнес-співтовариство має турбуватися про суспільство, навіть якщо закон, національний чи міжнародний, прямо не приписує і не вимагає яких-небудь дій» [161, Р. 52]. В свою чергу, М. А. Каміллері відмічає, що корпоративна соціальна відповідальність «зазвичай проявляється, коли підприємства підтримують інші організації і / чи окремих осіб в різних областях, включаючи гуманітарні, медичні і соціальні випадки, екологічні причини, захист культурної спадщини, благодійну діяльність та ініціативи, пов'язані із спортом» [197, Р. 4].

Водночас, Р. Ньювенкампа зазначає, що «в той час, як концепція корпоративної соціальної відповідальності часто асоціюється з філантропічною корпоративною поведінкою, не пов'язаною з бізнес-операціями, RBC (*responsiblebusinessconduct* – прим. А. П.) виходить за рамки цього, підкреслюючи інтеграцію практик відповідальності у внутрішні операції і у всі ділові відносини та ланцюги поставок» [170, Р. 87]. Ми, однак, зі свого боку, наголошуємо, що попри велику кількість визначень концепції «корпоративної соціальної відповідальності», це поняття не може бути відмежоване від запровадженого ОЕСР поняття «відповідального ведення бізнесу», хоча перше має власну історію розвитку і, первісно, дійсно, зводилося значною мірою до філантропії. Обидві концепції орієнтуються на досягнення єдиної мети – принести користь суспільству. При цьому, в Керівних принципах

«корпоративна соціальна відповідальність» застосовується як одне з понять, що передає суть «відповідального ведення бізнесу». Так, в п. 7 Передмови до Керівних принципів поруч з поняттями «передова практика і добросовісний бізнес та поведінка співробітників» (англ. «goodpracticesandgoodbusinessandemployeeconduct») вживається «добросовісне корпоративне громадянство» (англ. goodcorporatecitizenship), яке, згідно М. А. Каміллері, є іншою назвою «корпоративної соціальної відповідальності». Зокрема, він зазначає, що «CSR була перейменована в корпоративний соціальний вплив і добросовісне корпоративне громадянство» [197, Р. 6]. Крім того, ОЕСР відмічає, що «корпоративна соціальна відповідальність займає важливе місце у політичному порядку денному урядів країн ОЕСР» [198, Р. 13] й розглядає Керівні принципи в якості одного із стандартів та загальних кодексів поведінки, що сприяють імплементації соціальної відповідальності [198, Р. 14]. Також, на одному із самітів тоді ще G 8 держави взяли на себе зобов'язання активно просувати Керівні принципи, які вони назвали саме як «узгоджені на міжнародному рівні стандарти корпоративної соціальної відповідальності» (п. 24) [199].

До речі, в рамках Європейського Союзу «відповідальне ведення бізнесу» та «корпоративна соціальна відповідальність» розглядаються як взаємозамінні поняття, про що, зокрема, зазначено у підготовленому Комісією ЄС Звіті, присвяченому огляду прогресу, досягнутого у зв'язку із застосуванням концепцій корпоративної соціальної відповідальності, відповідального ведення бізнесу та захисту прав людини [200]. На нашу думку, ЄС вдалося до поєднання цих двох концепцій з двох причин: через широке практичне поширення концепції «корпоративної соціальної відповідальності» та обов'язковість Керівних принципів для тих держав-членів ЄС, які є також членами ОЕСР.

Слід зазначити, що концепція «корпоративної соціальної відповідальності» отримала більш широке наукове визнання і практичне застосування, ніж концепція «відповідального ведення бізнесу». Велика кількість багатонаціональних підприємств добровільно беруть на себе зобов'язання діяти згідно стандартів «корпоративної соціальної відповідальності». Однак вони, як правило, на свій розсуд обирають напрями і способи реалізації власних ініціатив із сприяння розвитку

суспільства. Наприклад, вживаються заходи в сфері: захисту природи (LEGO, Johnson&Johnson, Google); охорони здоров'я (взуттєва компанія TOMS, Pfizer); працевлаштування (Starbucks) [див. докладніше: 201]. Заходи можуть бути різноманітними: благодійні внески у різні фонди; підтримка новітніх наукових досліджень; запровадження суворих вимог щодо якості (стандартів) продукції; залучення до роботи окремих категорій фізичних осіб (з фізичними вадами, пенсійного віку, жінок, біженців тощо) й інше. Наприклад, підприємство з іноземними інвестиціями «Макдональдз Юкрейн ЛТД», бажаючи діяти відповідально перед суспільством, зосереджується тільки на таких сферах відносин, як якість їжі і джерела постачання; збереження планети; зв'язок з громадою; робочі місця, рівність та розширення можливостей [202]. Зокрема, в цілях зменшення викидів парникових газів компанія віддає використану олію на переробку у біопаливо; поливає клумби і газони біля ресторанів відпрацьованою водою; використовує сонячні батареї як поновлювані джерела електроенергії для ресторанів тощо [203]. Для розширення можливостей працівників із самореалізації, компанія запроваджує у свою діяльність «рівність та інклюзивність і надає однакові можливості для роботи і розвитку кар'єри для всіх, незалежно від віку, статі, віросповідання тощо» [204]. В результаті, в компанії діє єдиний підхід до оплати праці та кар'єрного зростання незалежно від віку; відсоткове співвідношення чоловіків та жінок серед співробітників ресторанів становить: 60 відсотків – жінки, 40 відсотків – чоловіки, а відсоткове співвідношення жінок і чоловіків на керівних посадах 50/50 відсотків; 4 відсотки працівників компанії є людьми з інвалідністю, з яких 64 відсотки люди з вадами слуху [204].

На нашу думку, такий підхід багатонаціональних підприємств не зовсім відповідає ідеї Керівних принципів, які припускають виконання цими підприємствами стандартів «відповідального ведення бізнесу» у всіх сферах, що перелічені в них. Зокрема, в Розділі I Декларації 1976 р. зазначається, що держави, які підписали Декларацію, рекомендують підприємствам на їх території чи за її межами дотримуватися Керівних принципів, з урахуванням міркувань і домовленостей, які викладені у Передмові, тобто мова йде про всі сфери відносин, на які поширюється цей документ. На нашу думку, такий підхід надає діяльності підприємств

організованості, структурованості та цілеспрямованості. Підприємства чітко розуміють свої основні обов'язки, визначені в Розділі II, сфери діяльності, в яких вони мають застосовувати стандарти відповідального ведення бізнесу (розкриття інформації, поширення досягнень науки і техніки, конкуренція, обкладання податками, боротьба з корупцією, права людини, праця і зайнятість, захист інтересів споживачів, охорона довкілля) та остаточну ціль такої своєї діяльності – сприяння сталому розвитку.

Водночас, різноманіття підходів багатонаціональних підприємств до реалізації соціально відповідальної поведінки пояснюється тим, що правила здійснення цієї концепції містяться не лише в Керівних принципах (принагідно нагадуємо про їх необов'язковий для підприємств характер), а й в інших нормативних документах й підприємства можуть обирати один з них як своєрідний зразок. Як зазначено у підготовленому в рамках ОЕСР Річному звіті щодо реалізації Керівних принципів, «при розробці власних підходів до КСВ підприємства керуються стандартами і принципами, що випливають із конвенцій МОП, ООН і ОЕСР та інших актів, які були прийняті на багатосторонньому рівні в рамках міжурядового процесу в ході консультацій з представниками бізнесу, праці і інших зацікавлених сторін» [205, Р. 245]. Окрім цього, самі Керівні принципи визнають, що їх положення є відправним пунктом організації діяльності для компаній та інших зацікавлених сторін; вони доповнюють і підсилюють індивідуальні зусилля для визначення і впровадження відповідального ведення бізнесу (п. 7 Передмови). До речі, ця ж ідея висловлена в Національному плані дій США з відповідального ведення бізнесу, де, зокрема, зазначено, що «Уряд США закликає підприємства розглядати такі інструменти, як Керівні принципи ОЕСР та Керівні принципи ООН, як мінімум, а не як граничну межу для втілення відповідального ведення бізнесу, й визнати, що імплементація RBC має бути безперервним процесом» [206].

Таким чином, багатонаціональні підприємства, бажаючи діяти відповідально перед суспільством, можуть обрати один із запроваджених міжнародними організаціями алгоритм такої поведінки й, зокрема, закріплені Декларацією 1976 р. Керівні принципи. Водночас, компанії можуть обрати і кумулятивний підхід. Тобто,

вони, в силу подібності цілей та суті стандартів відповідального ведення бізнесу, розроблених різними міжнародними організаціями, ставлять собі за мету впроваджувати у власну діяльність кілька таких стандартів. Наприклад, акціонерне товариство Weiersdorf до числа стандартів, на основі яких будується його комерційна діяльність та співробітництво з іншими бізнес партнерами віднесло: Загальну декларацію прав людини 1948 р., Конвенції МОП, Керівні принципи та національне законодавство відповідних держав [207].

Повертаючись до концепції корпоративної соціальної відповідальності нагадаємо, що в Україні 24 січня 2020 р. Розпорядженням КМУ було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, в якій констатовано, що держава «як і кожна країна, що приєдналася до Декларації ОЕСР, запроваджує політику соціально відповідального бізнесу» [184]. Тобто, в Україні на рівні органів державної виконавчої влади закріплено підхід до Керівних принципів як до акту, в якому містяться норми і принципи соціальної корпоративної відповідальності.

Отже, попри існування великої кількості як наукових визначень сутності концепції «корпоративної соціальної відповідальності», так і практичних підходів до її реалізації різними багатонаціональними підприємствами, в рамках ОЕСР вона є тотожною концепції «відповідального ведення бізнесу», а отже має реалізуватися згідно алгоритму, закладеного Керівними принципами.

В свою чергу, на підставі проведеного аналізу можемо запропонувати наступне розгорнуте визначення поняття «відповідальне ведення бізнесу», що пояснює розуміння цього поняття в рамках ОЕСР. Під ним слід розуміти комплекс активних та пасивних заходів (в тому числі, у вигляді запобігання негативному впливу своєї діяльності чи подолання наслідків такої діяльності), що добровільно вчиняються із дотриманням норм міжнародного права та національного законодавства багатонаціональними підприємствами та іншими учасниками ланцюга поставок продукції в сфері розкриття інформації, поширення досягнень науки і техніки, конкуренції, обкладання податками, боротьби з корупцією, прав людини, праці і

зайнятості, захисту інтересів споживачів, охорони довкілля, націлених на сприяння сталому розвитку суспільства.

2.3 Тенденції розвитку подальших ключових елементів Декларації ОЕСР 1976 р.

Декларація 1976 р., доповнена 15 нормативними актами ОЕСР (рішеннями та рекомендаціями Ради), становить нормативну основу для комплексного та багатоаспектного регулювання інвестування та правового режиму діяльності багатонаціональних підприємств. Згідно офіційної позиції Організації, змістовно Декларація 1976 р. може бути розподілена на чотири ключових інструменти (елементи), кожен з яких підкріплюється відповідним Рішенням Ради ОЕСР щодо подальших процедур, так званими процедурними Рішеннями, які, переважно, закладають механізми консультацій по питанням передбаченим Декларацією. При цьому, самі розробники Декларації 1976 р., в її ч. V, заклали такий механізм правотворчості: доповнювати політичний акт, тобто Декларацію, юридично обов'язковими актами, тобто Рішеннями. Отже, цими чотирма ключовими інструментами (елементами) є: Національний режим, Міжнародні інвестиційні стимули та антистимули (інструменти стримування), Керівні принципи для багатонаціональних підприємств (вже розглянуті в § 2.1), Подолання суперечливих вимог [122]. Отже, Декларація 1976 р. є багатоаспектним документом й стосується двох базових питань: іноземних інвестицій та джерела їх надходження – багатонаціональних підприємств. Разом з цим, ми б хотіли підкреслити, що ці два питання не є змістовно відокремленими, між ними існує нерозривний логічний зв'язок. Зокрема, держава створює сприятливі умови для здійснення багатонаціональними підприємствами інвестицій в її економіку, а останні, в свою чергу, мають діяти згідно визначених в Керівних принципах правил й не завдавати своєю діяльністю шкоди державі. Така їх взаємодія сприяє реалізації більш універсальної мети – сталому, гармонійному розвитку не тільки економіки, а й соціальних відносин, принаймні, на територіях тих держав, що приєдналися до

Декларації 1976 р. «Керівні принципи спрямовані на забезпечення того, щоб діяльність таких компаній відповідала державній політиці, на посилення основ взаємної довіри між компаніями і спільнотами, в яких такі компанії ведуть свою діяльність, на надання допомоги у покращенні клімату для іноземних інвестицій і на збільшення внеску багатонаціональних підприємств у сталий розвиток. Керівні принципи є частиною Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, в якій також йдеться про національний режим, про подолання суперечливих вимог до підприємств і про міжнародні інвестиційні стимули і антистимули» [124].

Ключовим політичним зобов'язанням в сфері інвестування, який бере на себе держава згідно Декларації 1976 р., є надання національного режиму іноземним підприємствам, тобто режиму, передбаченого її відповідними національними законами, нормативними актами та адміністративними практиками, що узгоджується з міжнародним правом і є не менш сприятливим, ніж той, що був забезпечений національним компаніям у подібних ситуаціях (абз. 1 ч. II Декларації 1976 р.). Аналіз присвяченої національному режиму ч. II Декларації 1976 р. дає підстави для ряду важливих з точки зору практики висновків.

Зокрема, правило про національний режим не є безумовним, оскільки держави можуть його обмежувати в певних випадках. Їх перелік був виділений органами ОЕСР, виходячи з тих мотивів, якими держави керуються найчастіше при введенні яких-небудь обмежень в економіці й він є спільним для Декларації 1976 р. й для Кодексів ОЕСР 1961 р. Зокрема, до цього переліку входить: підтримка громадського порядку; захист основних інтересів держави в сфері безпеки; виконання державою зобов'язань, що стосуються міжнародного миру і безпеки. Тобто, цей перелік базується на суверенних повноваженнях держав визначати власну безпекову політику та їх міжнародно-правових зобов'язаннях. В якості прикладу обмежень національного режиму, зроблених на підставі Декларації 1976 р., ми можемо навести ті, що були заявлені Україною в 2017 р. Зокрема, нею було задекларовано ряд передбачених різними національними нормативно-правовими актами обмежень прав іноземних юридичних осіб (іноді, виключно, тих, що зареєстровані в офшорних

зонах) щодо: власності на землю та ліси; заснування інформаційних агентств; участі в приватизації державної і комунальної власності; одержання ліцензій на право експлуатації міжнародних авіамаршрутів України; перевезення вантажів між українськими портами; надання суднам українського прапору; створення, участі в якості співзасновників чи акціонерів різних типів компаній в сфері теле- та радіомовлення; участі в державних закупівлях [208].

Водночас, цілком зрозуміло, що названі в ч. II Декларації 1976 р. випадки є абстрактними, широкими за своїм змістом й на це звертається увага у відповідній зарубіжній науковій літературі. В свою чергу, Ю. Каліскан, спираючись на розгорнуту статтю К. А. Джонсона «Протекціонізм відносно трансплантацій та зобов'язань по ГАТТ, договорів про ДСМ (дружба, співробітництво та мореплавство – прим. А. П.) та інструменти ОЕСР: троянський кінь чи двигун зростання?» пропонує їх інтерпретувати залежно від: «економічної і політичної ситуації та культури держави-члена, що висунула ці вимоги» [209, Р. 93]. П. А. Лорфінг, в свою чергу, здійснив вивчення питання, що є надзвичайно важливим для сучасної України – введення державою обмежень прав інвесторів у зв'язку з потребами національної безпеки, а якщо більш точно – заходи, що вживаються нею для перевірки, скринінгу ризиків, які іноземні інвестиції можуть становити для безпеки держави. На досвіді конкретних держав та міжнародних організацій він показав, що обмеження, які вживаються з цих мотивів, стосуються сфери оборони, критичної інфраструктури, гірничої промисловості, участі у приватизації державної та комунальної власності, а також навів ті механізми національної перевірки, що запроваджуються в цілях виявлення загроз національній безпеці (створення спеціальних органів державної виконавчої влади з перевірки, введення зобов'язань для іноземних інвесторів подавати широку інформацію про їх діяльність тощо). Його дослідження приводить нас до цілком логічного висновку про відсутність можливості дати якесь конкретне визначення «інтересів держави в сфері безпеки». Кожна держава, в силу власного суверенітету й багатоаспектності поняття «безпека», як і «громадський порядок», самостійно визначає коло питань, що складають їх зміст і самостійно формує механізми їх захисту. «Механізм перевірки прямих іноземних інвестицій» – пише

автор – «є національним інструментом, який держава може створити для захисту того, що вона вважає інтересами національної безпеки. Цей механізм приймає форму державних заходів, скерованих на залучення іноземних інвестицій, що відносяться до окремих категорій національної економіки, шляхом обмеження чи заборони проникнення ПІІ (прямих іноземних інвестицій – прим. А. П.) на свою територію» [210, Р. 198]. Водночас, основний висновок даного автора зводиться до необхідності досягнення балансу між правами держав і інвесторів, зокрема, шляхом вузького формулювання державою заявлених нею виключень з національного режиму та оцінки цих виключень з точки зору добросовісності, що означає звернення держави до обмежень у виключних випадках і забезпечення нею зв'язку між вжитим заходом і умовами, викладеними у виключенні [210, Р. 197-198].

Якщо говорити про ОЕСР, то ця Організація запровадила окремий механізм узгодження державою введених нею виключень з національного режиму, при чому зробила це на рівні Рішення Ради ОЕСР. Тобто знову, як і у випадку з Рішенням про НКП, було прийнято юридично обов'язковий нормативно-правовий акт, за тим тільки виключенням, що він доповнює Декларацію 1976 р. й не вносить зміни до її тексту. Мова йде про процедурне Третє переглянуте Рішення Ради стосовно національного режиму від 12 грудня 1991 р., що діє в редакції 2020 р. (Третє рішення) [211]. Воно налічує 50 держав-учасниць: 38 держав-членів ОЕСР та 12 держав, що не є її членами, включно з Україною. Згідно Третього рішення, всі держави, які є його учасниками, повинні повідомляти Організацію про запроваджені ними винятки з національного режиму протягом 60 днів з моменту їх ухвалення (ст. 1), в свою чергу Інвестиційний комітет ОЕСР перевіряє кожен виняток з метою подання пропозицій, які б допомогли державі відкликати ці винятки (ст. 2). На наш погляд, Україна, як учасниця даного міжнародно-правового акту, повинна повідомити Організацію про те, що згідно Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» в державі різні сфери суспільних відносин, в тому числі і майнові, будуть регулюватися Законом України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 р. й Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в

умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» 2012 р., хоча окремих правил щодо іноземних інвесторів ці нормативні акти й не передбачають.

Отже, знову ОЕСР задіяла вже знайому юридичну техніку, в результаті якої держави мають політичне зобов'язання запроваджувати на своїх територіях національний режим в сфері інвестування й, при цьому, юридично зобов'язані інформувати ОЕСР про винятки з цього режиму. На відміну від Рішення про НКП, питання співвідношення юридичної сили Декларації 1976 р. та Третього рішення мало аналізується в юридичній літературі, хоча, на наш погляд, одне його положення варте уваги. Зокрема, як неодноразово зазначалося, С. Робінсон звертав увагу на відсутність яких-небудь механізмів притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності за невиконання положень Рішення про НКП. Однак, в Третьому рішенні, хоча й дуже лаконічно, але передбачено можливість звернення держави до Організації у випадку, якщо інша держава, всупереч своїм зобов'язанням щодо національного режиму, зберігає, впроваджує, в тому числі повторно, певні обмеження, за умови що перша вважає, що їй було завдано цим шкоду (ст. 3). Повноваження ОЕСР в згаданому Рішенні більш докладно не врегульовані й тому ми не можемо кваліфікувати цю процедуру з точки зору права міжнародної відповідальності, хоча, безумовно, є підстави вважати її початком розгляду міжнародного спору. Щоправда, в Третьому рішенні також передбачена можливість паралельного розгляду спору між державами шляхом консультацій (двосторонніх дискусій).

Окрім Третього рішення, в рамках Організації було прийнято Рекомендацію Ради про заходи держав-членів стосовно національного режиму відносно підприємств, що перебувають під іноземним контролем в державах-членах ОЕСР, засновані на міркуваннях громадського порядку та істотних інтересах безпеки від 16 липня 1986 р. [212] (її учасниками є всі держави-члени ОЕСР та 12 держав, що не є її членами, в тому числі і Україна). Нею передбачені політичні зобов'язання держав, націлені на максимальну локалізацію їх повноважень із запровадження обмежень національного режиму, а саме: проявляти стриманість у обмеженні національного режиму й, що більш цікаво, розробляти альтернативні заходи захисту громадського

порядку і істотних інтересів безпеки; подавати органам ОЕСР якомога більш докладну інформацію про запроваджені нею обмеження; вивчати можливість зменшення впливу обмежувальних заходів на сфери, що не пов'язані із громадським порядком та безпекою; звужувати сфери дії преференційних режимів, забезпечивши до них доступ підприємств з іноземними інвестиціями.

Водночас, більш важливий документ з даного питання був розроблений в 2009 р. Мова йде про Рекомендацію Ради щодо Керівних принципів для інвестиційної політики країни одержувача стосовно національної безпеки від 25 травня 2009 р. (Рекомендація 2009 р.)[213], учасниками якої є 38 держав-членів ОЕСР і 4 держави не члена цієї Організації. Зокрема, цим актом були визначені принципи, на основі яких має будуватися інвестиційна політика держав в сфері безпеки (недискримінація, прозорість політики і передбачуваності результатів, пропорційність заходів, відповідальність виконуючих органів влади) й їх зміст більш розгорнуто викладається в Додатку до цієї Рекомендації, а саме: в Керівних принципах щодо інвестиційної політики країн одержувачів стосовно національної безпеки. Отже, ми бачимо, що за відсутності можливості сформулювати чітке визначення понять «громадський порядок», «безпека», ОЕСР визначає рамки, в межах яких держави можуть запроваджувати винятки з національного режиму.

Варто додати, що попри те, що Україна не є учасницею Рекомендації 2009 р., на неї були покладені певні юридичні обов'язки у зв'язку з цим. Зокрема, на підставі вже розглянутої Угоди у формі обміну листами вона мала звітувати у 2017 р. перед Інвестиційним комітетом про відповідність своєї інвестиційної політики принципам, передбаченим названою Рекомендацією. Отже, не зважаючи на юридично необов'язковий характер Рекомендації, держави, які навіть не є її учасницями, можуть бути зобов'язані вживати певних заходів, пов'язаних з її положеннями.

Повертаючись до базового правила про національний режим, передбаченого Декларацією 1976 р., варто підкреслити, що він має бути поширений на компанії, контрольовані іноземним капіталом, ознаки яких можуть, на наш погляд, бути визначеними за двома критеріями: за географічним та за часом створення. Згідно географічного критерію, національний режим надається компаніям, що

функціонують на території держави, яка передбачає цей режим, а їх власниками чи пов'язаними особами мають виступати громадяни іншої держави-підписантки Декларації 1976 р., отже, з точки зору міжнародного приватного права, тут використано доктрину контролю.

Тобто, мова йде виключно про реальні, прямі інвестиції, при чому, учасниками компанії можуть виступати й суб'єкти, що належать до держави, яка надає національний режим, головне, щоб ця компанія контролювалася (прямо чи опосередковано) іноземними громадянами. Окрім цього, держави, які приєднуються, мають розглянути можливість встановлення національного режиму й щодо компаній, пов'язаних із державами, які не підписали Декларацію 1976 р. До речі, як було видно з поданого Україною переліку обмежень національного режиму, вона запроваджує єдині для всіх держав правила, незалежно від того, чи належать вони до кола тих, хто підписав Декларацію 1976 р.

Згідно критерію часу створення, національний режим поширюється на компанії, контрольовані іноземним капіталом, які в момент приєднання держави до Декларації 1976 р., вже діяли на її території. Останній аспект підкреслюється в зарубіжній літературі й заслуговує на особливу увагу, оскільки він означає, що національний режим не поширюється на ті компанії, контрольовані іноземним капіталом, які почали інвестувати в державу після того, як вона приєдналася до Декларації 1976 р. Як підкреслив П. Б. Крісті III, «таким чином, в інструмент з національного режиму вводиться принцип обмеженого національного режиму: національний режим надається інвестиціям, що вже існують відносно подальших інвестицій, але не обов'язково надається підприємствам, ще не зареєстрованим в територіальних кордонах держави» [214, Р. 765]. Однак, це не означає, що в межах ОЕСР існують прогалини в наданні національного режиму певним іноземним компаніям, оскільки згідно пп. і ч. в ст. 1 Кодексу з лібералізації руху капіталів 1964 р., держави-учасниці, зокрема, повинні прагнути однаково відноситися до всіх активів, що належать нерезидентам, незалежно від дати їх утворення.

Додатково слід підкреслити, що відповідно до абз. 4 ч. II Декларації 1976 р., вона не поширюється на право держави регулювати умови залучення іноземних

інвестицій, а також на право визначати умови заснування на її території підприємств іноземними юридичними особами. Однак, знову ж таки, це не означає, що в межах держав-членів ОЕСР національний режим не поширюється на певні аспекти здійснення іноземного інвестування, оскільки положення Кодексу з лібералізації руху капіталів 1964 р. також охоплюють згадані вище питання. «Перше розширення в 1984 р. збільшило визначення прямих вхідних інвестицій і включило в нього право на заснування. Таким чином, широкий спектр обмежень на іноземні інвестиції став однозначно підпадати під зобов'язання з лібералізації: ліцензії і концесії, а також вимоги до управління підприємством, обмеження на участь нерезидентів в підприємствах-резидентах та обмеження на форму ведення бізнесу (дочірня компанія, філія, агенція чи інше), доступну для нерезидентів» [215].

Отже, такий симбіоз двох нормативних актів, Кодексу ОЕСР 1961 р. та Декларації 1976 р., дає можливість покрити ліберальним, національним режимом всі питання іноземного інвестування. Вчені констатують, що «в сукупності Кодекс лібералізації руху капіталу та інструмент національного режиму охоплюють режим інвестицій як до, так і після залучення» [216, Р. 20]. Однак, якщо говорити про Україну, то у зв'язку з тим, що вона не є учасницею Кодексів ОЕСР 1961 р., на неї покладаються тільки політичні зобов'язання, передбачені Декларацією 1976 р., а саме: надавати національний режим тим компаніям, контрольованим іноземним капіталом, що діяли на її території на час приєднання держави до цього політичного міжнародного акту.

Положення ч. IV Декларації 1976 р., що стосуються інвестиційних стимулів та стримуючих факторів, є ще одним ключовим елементом правового режиму, запровадженого цією Декларацією. Інвестиційні стимули та стримуючі фактори становлять собою широкий спектр спеціальних, переважно, адміністративних, заходів в сфері економіки, які визначають політику держави із залучення іноземних інвестицій й її інвестиційну привабливість. Хоча в Декларації 1976 р. визначення цих понять не було сформульовано, в одному з підготовлених Організацією у 1983 р. оглядів «Інвестиції та багатонаціональні підприємства: інвестиційні стимули і стримуючі фактори та міжнародний інвестиційний процес» під ними було розглянуто

«будь-який державний захід, направлений на те, щоб вплинути на інвестиційне рішення і збільшити (чи зменшити) прибуток від потенційної інвестиції чи зміну пов'язаних з ним ризиків» [цит. за: 214, Р. 767]. В юридичній літературі ця сфера діяльності ОЕСР є мало дослідженою, хоча економічний ефект стимулів та стримуючих факторів величезний. Адже, наприклад, інвестиційні стимули (податкові канікули, пільгові ставки податків для підприємств з іноземними інвестиціями тощо) можуть призвести до формування в державі надзвичайно сприятливих умов для інвестування, що, в свою чергу, завдасть істотної шкоди економіці інших держав, які втратять інтенсивні потоки іноземних інвестицій. По-суті, ці заходи є таким собі «міжнародним (міждержавним) демпінгом». Однак, незважаючи на вагомість даного питання, Декларація 1976 р. передбачає доволі формальні інструменти в цій сфері: посилення співпраці; приділення належної уваги інтересам інших членів, економіка яких зазнала шкоди через такі заходи; докладання зусиль до того, щоб такі заходи були прозорими. Варто підкреслити, що дані питання, правда в більш вузькому вигляді й стосовно торгівлі товарами, знайшли регулювання на рівні міжнародного договору в рамках СОТ. Розроблена під егідою цієї організації Угода про субсидії та компенсаційні заходи 1994 р. в імперативному порядку визначає заборонені і не заборонені субсидії та право держав-членів СОТ запроваджувати компенсаційні заходи у відповідь на них.

ОЕСР також доповнила положення ч. IV Декларації 1976 р. ще одним юридично обов'язковим актом, процедурним Рішенням, а саме: Рішенням Ради про міжнародні інвестиційні стимули і стримуючі фактори 1984 р. [217] (налічує 38 держав-членів ОЕСР та 12 держав, що не є її членами, включаючи Україну). Ним передбачено процедуру проведення в рамках Інвестиційного комітету ОЕСР такого дипломатичного засобу вирішення міжнародних спорів, як консультації, до яких залучається держава, яка запровадила інвестиційні стимули і стримуючі заходи й держава, яка вважає, що ці заходи можуть вплинути на її потік прямих іноземних інвестицій. Метою проведення цих консультацій є розгляд можливості зведення негативних наслідків до мінімуму. Інвестиційний комітет, в даному випадку, відіграє роль тільки форуму, на основі якого будуть проводитися консультації. В свою чергу,

звертаємо увагу, що ОЕСР знову доповнила політичний акт, тобто Декларацію 1976 р. юридично обов'язковим актом – Рішенням Ради. Однак, дане Рішення не зобов'язує держави звертатися до консультаційних процедур з приводу інвестиційних стимулів та стримуючих факторів. На наш погляд, держави звертаються до цих процедур в силу основоположного принципу міжнародного права – принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Єдині передбачені цим Рішенням зобов'язання стосуються подачі державами в ході консультації необхідної інформації.

Останнім ключовим елементом Декларації 1976 р. є інструменти з подолання суперечливих вимог, встановлених законодавством держав, що підписали цей політичний документ. Він регулюється ч. III Декларації, Додатком 2 до неї та процедурним Рішенням Ради про суперечливі вимоги, які ставляться до багатонаціональних підприємств 1991 р. (Рішення 1991 р.) [218] (налічує 38 держав-членів ОЕСР та 12 держав не членів Організації, включно з Україною). Звернення Організації до цього питання обумовлено специфікою сучасного сприйняття державами територіальної юрисдикції. Адже багато хто з них вдається до прийняття законів з екстратериторіальною дією (наприклад, в США діяв Закон про санкції проти Ірану та Лівії 1996 р. [219]. (так званий Закон Д'Амато-Кеннеді), що передбачав накладення санкцій на будь-яких фізичних чи юридичних осіб, що інвестували в нафтогазовий сектор Ірану чи Лівії) або інших екстериторіальних економічних заходів, які істотно перешкоджають діяльності багатонаціональних підприємств. Про рівень можливого конфлікту, що може виникнути на цій ниві, можна судити, виходячи з наступного прикладу: «ЄС рішуче виступає проти використання екстратериторіального законодавства урядом США ... ЄС також прийняв законодавство, що робить незаконним для європейських компаній чи приватних осіб дотримання Закону Хелмса-Бертон (передбачає відповідальність іноземних компаній, що інвестували в економіку Куби – прим. А. П.). В листопаді 1996 р. були офіційно прийняті Регламент та спільні дії, що дають ЄС правову основу для захисту інтересів, яким загрожує цей закон» [220, Р. 83].

Зрозуміло, що інструмент ОЕСР з подолання суперечливих вимог націлений, передусім, на узгодження законодавства держав, що підписали Декларацію 1976 р.

Окрім цього, він також стосується й інших актів здійснення державою її юрисдикції (англ. *exercise of jurisdiction*). Ш. Басільон добре продемонструвала спектр заходів, на які поширюється чинність згаданого інструменту: «Він охоплює конфлікти, що виникають в результаті двох видів односторонніх економічних заходів екстериторіальної дії: з одного боку, заходи, що вживаються для досягнення цілей економічного регулювання, таких як фінансове регулювання чи регулювання конкуренції; з іншого боку, заходи, що вживаються для досягнення інших цілей, таких як інтереси національної безпеки чи цілі зовнішньої політики, серед яких односторонні економічні санкції (торгові санкції, контроль над активами, заборони на інвестиції)» [221, Р. 242].

Якщо говорити про зміст інструменту ОЕСР з подолання суперечливих вимог, то, передусім, частина III Декларації 1976 р. містить не підкріплене ніякими конкретними механізмами політичне зобов'язання держав співробітничати в цілях уникнення чи зведення до мінімуму випадків пред'явлення до багатонаціональних підприємств суперечливих законодавчих вимог, тобто ОЕСР не бере на себе амбітних завдань із запровадження в державах єдиного законодавства з цього питання, як це робить, наприклад ЄС. Також вона, навіть, не практикує підготовку Типових законів чи яких-небудь подібних уніфікованих рекомендаційних актів, не говорячи вже про розробку багатостороннього міжнародного договору в цій сфері. Організація тільки намагається налагодити міждержавне співробітництво, орієнтоване на подолання конфліктів у правовому регулюванні різних країн та їх економічних заходах.

В свою чергу, Додаток 2 до Декларації 1976 р.: конкретизує правила та принципи прийняття державою нового законодавства та здійснення нею інших актів юрисдикції, що можуть суперечити законодавству та політиці другої держави, зокрема, враховувати принципи міжнародного права, а також такі специфічні, розроблені для даного випадку, принципи помірності і стриманості, поваги та врахування інтересів інших членів; встановлює необхідність інформування зацікавлених держав про нове законодавство, що може породити суперечливі вимоги; передбачає готовність держав укладати двосторонні угоди щодо інформування та консультування відносно законодавства, що конфліктує; говорить про механізм

двостороннього консультивання у випадку виникнення суперечливих вимог, за відсутності між державами відповідних двосторонніх угод. Варто підкреслити, що Ш. Басільон справедливо розкритикувала цей акт, як такий, що дає нечіткі рекомендації. Зокрема, вона писала, що «документ не пропонує правових рамок для вирішення юрисдикційних претензій, що конфліктують, між його учасниками, оскільки в ньому згадується тільки правило ввічливості та державний суверенітет без будь-яких додаткових роз'яснень про те, як визначити законність екстериторіальних санкцій згідно із загальним міжнародним правом» [221, Р. 243]. Водночас, держави-члени ОЕСР неодноразово подавали Інвестиційному комітету інформацію про введені ними екстратериторіальні заходи й навіть доводили дотримання ними принципів помірності і стриманості. Наприклад, «США вказали, що поправки 1985 р. до Закону про експортний контроль включали захист недоторканості контракту, за виключенням випадків, коли президент визначає, що «порушення миру» становить серйозну та пряму загрозу стратегічним інтересам США, і встановили критерії, що суворо обмежували можливості президента здійснювати зовнішньополітичний контроль» [222].

Рішення 1991 р. ґрунтується на положеннях Додатку 2 Декларації 1976 р. й не вносить ясності в згадане питання. Однак, в ньому вже чітко встановлено право держав запитувати про проведення консультацій в Інвестиційному комітеті чи через інший прийнятний для державмеханізм «щодо будь-якої проблеми, яка виникає на підставі того, що багатонаціональні підприємства підпорядковуються суперечливим вимогам» (п. 1). При цьому, передбачалося, що процедурі консультацій сприятиме завчасне подання повідомлень про зміни в законодавстві. Загалом, шляхом консультацій обговорювалися два законодавчі акти США – Закон Хелмса-Бертон та Закон д'Амато-Кеннеді [див. докладніше: 221, Р. 244]. Також, згідно Рішення 1991 р., Інвестиційний комітет повинен проводити періодичні огляди досвіду в сфері подолання суперечливих вимог.

З приводу підходу до вирішення проблеми суперечливих вимог, закладеного Додатком 2 до Декларації 1976 р. та розвиненого в Рішенні 1991 р. слід підкреслити один момент, про який писала Ш. Басільон. Згідно неї, початково планувалося

закріпити в Рішенні 1991 р. принцип територіальної юрисдикції держав, як ключовий для визначення території дії даного закону. Однак не всі держави-члени ОЕСР підтримали цю ініціативу, «вважаючи, що чітких правил на цей рахунок не існує і що територіальний пріоритет є недоречним з урахуванням сучасної еволюції економічних відносин» [221, Р. 243]. Попри беззаперечне панування в сучасному міжнародному праві такого основоположного принципу, як принцип державного суверенітету, названий аргумент не викликає заперечень, зокрема, з огляду на все більше поширення серед держав світу універсальної юрисдикції в кримінальних справах щодо злочинів проти людства. Також, С. В. Перемот підкреслював, що «сучасне міжнародне право, керуючись доктриною екстратериторіальної юрисдикції, не ставить під сумнів територіальну природу юрисдикції держави. Разом з тим, у юрисдикційному значенні територіальна юрисдикція виступає як загальне правило, тоді як екстратериторіальна юрисдикція є, за певних умов і з дотриманням відповідних вимог, винятком з цього правила» [223, С. 49].

В результаті дискусії в рамках ОЕСР, замість територіальної юрисдикції «США підтримали підхід, заснований на міждержавному співробітництві, для вирішення юрисдикційних конфліктів, що виникають через екстериторіальність. Рішення 1991 року про суперечливі вимоги, що пред'являються до багатонаціональних підприємств, закріпило цей підхід, вказавши процедурні принципи міждержавного співробітництва. Члени повинні співробітничати на двосторонній та багатосторонній основі шляхом повідомлення і консультацій для пошуку прийняттого рішення» [221, Р. 243].

Даючи оцінку лібералізаційній діяльності ОЕСР в регулюванні інвестиційних відносин, варто зазначити, що поза її увагою не залишилися й тісно пов'язані з інвестиціями питання лібералізації міжнародної торгівлі, тим більше, що згідно Конвенції ОЕСР 1960 р. метою Організації виступало надання сприяння розширенню світової торгівлі на багатосторонній, недискримінаційній основі згідно з міжнародними зобов'язаннями (п. с ст. 1.). Однак відразу зауважимо, що Організацією не було розроблено такого базового нормативного акту з цієї сфери відносин, який би по своїй вазі і охопленню міг зрівнятися з Декларацією 1976 р.

Зокрема, 30 травня 1974 р. було схвалено Декларацію урядів держав-членів про співробітництво з питань загальної економічної політики («Торговезобов'язання») [224] (налічує 35 з 38 держав-членів ОЕСР (оскільки Коста-Ріка та Колумбія, що набули членства в Організації у 2020 р., не підписали її) та Європейський Союз) (Декларація про торгові зобов'язання). В ній передбачалося здійснення протягом року низки лібералізаційних заходів в сфері торгівлі, а саме уникати запровадження таких обмежувальних заходів, як: односторонні заходи, що обмежують імпорт, штучне стимулювання імпорту, експортні обмеження. При чому ці положення діяли спільно із ст. XIX ГАТТ, яка дозволяє обмежувати імпорт товарів у випадку їх суттєвого надлишку, що може завдати серйозної шкоди внутрішнім товаровиробникам. Проводячи паралелі з Декларацією 1976 р., варто звернути увагу, що в Декларації про торгові зобов'язання держави чітко охарактеризували її, як політичний документ, зазначивши, що вони «висловлюють свою тверду політичну рішучість при здійсненні своєї політики дотримуватися духу Декларації, а також конкретних елементів, що в ній містяться» [224].

Дія даної Декларації продовжувалася щороку й зберігає свою чинність дотепер, однак, 04 червня 1980 р. було підписано ще один політичний документ з цього питання – Декларацію про торгову політику (налічує 40 учасників: 38 держав-членів ОЕСР, 1 держава не член Організації та Європейський Союз). В ній, зокрема, було констатовано, що попри вжиття передбачених Декларацією про торгові зобов'язання заходів, ризики для багатосторонньої торгової системи збільшуються, що пояснювалося кризою в економіці. Як було зазначено фахівцями з приводу даного періоду розвитку світової економіки, «протекціоністський тиск, як правило, посилюється в періоди циклічного занепаду економічної активності і пов'язаного з ним росту безробіття, оскільки підприємства та працівники прагнуть дій уряду, щоб обмежити сектори економіки від конкуренції з імпортом. Такий тиск стає особливо гострим, коли рецесійні умови поширюються по всьому світу, як, наприклад, в періоди 1974-1975 та 1980-1981 років, коли можливості збереження зайнятості за рахунок збільшення експортної діяльності зменшуються» [225, Р. 10].

Декларація 1980 р., на відміну від Декларації про торгові зобов'язання, поставила на перше місце вже питання підтримки й виконання положень ГАТТ та інших зобов'язань, прийнятих в ході багатосторонніх торгових переговорів. Одночасно, в ній було визначено основи співробітництва з країнами, що розвиваються, з урахуванням їх економічного становища та знову підтверджено рішучість уникати обмежувальних заходів в області торгівлі та політики, а також заходів, що викривляють експортну конкуренцію. Отже, державам-членам ОЕСР не було потреби розробляти розгорнуту систему заходів по лібералізації торгівлі, оскільки регулювання в цій сфері вже опрацьовувалося в рамках ГАТТ. Тим більше, що Конвенція ОЕСР 1960 р. не ставила перед державами-членами Організації мету побудови власної системи регулювання цієї сфери міжнародних економічних відносин, зазначаючи, що робота має проводитися в рамках міжнародних зобов'язань

Висновки до Розділу 2

1. Лібералізація руху капіталу, як провідна економічна тенденція середини ХХ ст. та як один з основних напрямків діяльності ОЕСР, передбачений її установчими документами, обумовили роботу цієї Організації над розробкою нормативного регулювання різних аспектів іноземного інвестування. Результати цього виразилися у прийнятті двох Кодексів ОЕСР: Кодексу щодо лібералізації руху капіталу 1961 р. та Кодексу щодо поточних невидимих операцій 1961 р.; Декларації 1976 р., складовою частини якої є важливий нормативний документ – Керівні принципи, та проекту БУІ, робота над яким так і не була завершена. Водночас, державам-членам ОЕСР не було потрібно формувати розгорнуту систему заходів з лібералізації сфери торгівлі товарами, оскільки таке регулювання вже було розроблено в рамках ГАТТ, а тому вони обмежилися тільки розробкою юридично не обов'язкових документів – Декларацій, в яких: висловлювали свою підтримку положень ГАТТ та необхідність їх виконання, брали зобов'язання з уникнення запровадження низки обмежувальних заходів в сфері торгівлі та визначали основи співробітництва з країнами, що розвиваються, з урахуванням їх економічного становища.

2. Кодекси ОЕСР 1961 р. є нормативно-правовими актами, що в силу затвердження їх Рішеннями Ради ОЕСР володіють юридично обов'язковою силою, й орієнтуються на досягнення лібералізації інвестиційних відносин за допомогою трьох засад: поступової ліквідації існуючих бар'єрів, в залежності від економічного становища кожної держави згідно зроблених ними і узгоджених з ОЕСР застережень, без запровадження принципу взаємності; заборони введення нових обмежень свободи руху капіталів та послуг, якщо тільки це не є необхідним для підтримки громадського порядку, охорони здоров'я, моралі, безпеки, виконання міжнародних зобов'язань в сфері миру та безпеки; надання резидентам інших держав-учасниць всіх переваг відкритого ринку на недискримінаційній основі.

3. Розробка Декларації 1976 р. та її Керівних принципів була обумовлена необхідністю регулювання правового статусу та діяльності таких нових, потужних учасників міжнародних економічних відносин, як багатонаціональні підприємства й первісно вона орієнтувалася на досягнення балансу між їх інвестиційною потужністю та потребами держав, передусім тих, що розвиваються, в економічному та соціальному зміцненні. Однак на рубежі ХХ та ХХІ ст. у Декларацію 1976 р. було втілено нове спрямування діяльності багатонаціональних підприємств, яке полягало у реалізації ними найкращої політики для сталого розвитку держав, на території яких вони функціонують, тобто у сприянні їх економічному і соціальному прогресу та прогресу у сфері охорони довкілля.

4. Специфікою Декларації 1976 р. є те, що різні її складові мають різну юридичну силу. Власне Декларація 1976 р. відповідає ознакам, якими володіють ці документи в рамках ОЕСР, а саме: вона проголошена від імені держав, а не органом ОЕСР; її положення є чіткими, короткими, носять настановчий, рамковий характер; Рада ОЕСР бере їх до уваги; її виконання контролює Інвестиційний комітет ОЕСР; вона є політичним документом і не має обов'язкової юридичної сили. В свою чергу положення власне Декларації та її Додатку II знайшли свій подальший розвиток у юридично обов'язкових актах – так званих процедурних Рішеннях Ради ОЕСР, що стосуються правил впровадження національного режиму, а також міжнародних інвестиційних стимулів та антистимулів й подолання суперечливих вимог.

Водночас, Керівні принципи є гібридними з точки зору їх юридичної сили, оскільки вони є обов'язковими для держав-учасниць Декларації 1976 р. (згідно Рішення про НКП), але не обов'язковими для багатонаціональних підприємств. Це, в свою чергу, зумовлює проблеми з їх ефективністю, оскільки підприємства, або їх постачальники не виконують їх положень, завдають масштабної шкоди, наприклад, довкіллю та правам людини. Подоланню цієї проблеми певною мірою служить запроваджений в рамках ОЕСР механізм позасудового розгляду конкретних спірних випадків, пов'язаних із застосуванням Керівних принципів, в рамках НКП, оскільки він, принаймні, сприяє виконанню цих Принципів окремими багатонаціональними підприємствами, щодо яких було порушено конкретний випадок. Водночас, те, що Керівні принципи є необов'язковими для підприємств, надає їм можливість обрати один із запроваджених міжнародними організаціями алгоритм відповідального ведення бізнесу або ж вдатися до кумулятивного підходу і впроваджувати в свою діяльність стандарти відповідального ведення бізнесу, розроблені різними міжнародними організаціями. Однак, дотримання підприємством тільки Керівних принципів надає діяльності підприємств організованості, структурованості та цілеспрямованості, оскільки підприємства чітко розуміють свої основні обов'язки, сфери діяльності, в яких вони мають застосовувати стандарти відповідального ведення бізнесу та остаточну ціль такої своєї діяльності – сприяння сталому розвитку.

5. Декларація 1976 р., разом із Додатками, вважається чинною для України й виконується сторонами на підставі Угоди у формі обміну листами, якою, в тому числі, була закріплена конклюдентна згода сторін на обов'язковість для них цієї Угоди. Щоправда, у 2020 р. в Україні було ініційовано процес її ратифікації, який, однак, не був завершений, хоча такий крок був би цілком виправданим, зокрема, з огляду на те, що Декларація 1976 р. накладає на державу важливе зобов'язання – створити квазі-третейський орган, а саме НКП. Більш того, через відсутність внутрішніх нормативно-правових актів, які б після укладення Угоди у формі обміну листами націлювалися б на імплементацію положень Декларації 1976 р. та Рішення про НКП, їх можна вважати актами прямої дії, оскільки їх положення щодо формування НКП України виконувалися Міністерством економіки України та створеною ним

спеціальною Міжвідомчою комісією. В той час, як в багатьох державах-учасницях Декларації 1976 р. розробляються спеціальні Національні плани дій в сфері бізнесу і прав людини, якими передбачають, в тому числі, заходи з імплементації Керівних принципів, в Україні розробка такого Плану поки триває.

6. Досвід правотворчості ОЕСР в сфері комплексного, багатостороннього міжнародно-правового договірної регулювання питань іноземного інвестування (а саме робота над проектом БУІ, що так і не була завершена) свідчив про неготовність держав з різним рівнем економічного розвитку одночасно (не поетапно, як це було передбачено в Кодексах 1961 р.) запровадити уніфіковані (єдині) лібералізаційні заходи в сфері іншій, ніж торгівля товарів, в якій певних успіхів досягло СОТ. Міжнародно-правове уніфіковане лібералізаційне регулювання буде продовжувати формуватися і розвиватися в цій сфері й в подальшому, але на основі інших методів (ДІД, актів Ради ОЕСР), з різним рівнем інтенсивності (як це передбачено в Кодексах ОЕСР 1961 р.) та в інших масштабах (на двосторонньому рівні, на рівні виключно держав-членів ОЕСР тощо).

7. ОЕСР змістовно розподіляє Декларацію 1976 р. на чотири ключових інструменти (елементи), а саме: Національний режим, Міжнародні інвестиційні стимули та антистимули (інструменти стримування), Керівні принципи для багатонаціональних підприємств, Подолання суперечливих вимог, положення яких розвинені у обов'язкових за їх юридичною силою, процедурних Рішеннях Ради ОЕСР та в низці її Рекомендацій. Керівні принципи, як центральний інструмент Декларації 1976 р., охоплюють своїм регулюванням широкий спектр питань, в тому числі і тих, що, на перший погляд, прямо не пов'язані з багатонаціональними підприємствами (права людини, охорона довкілля) й тим самим запроваджують у міжнародно-правове регулювання питань статусу та діяльності багатонаціональних підприємств стандарт «відповідального ведення бізнесу».

8. Якщо говорити про місце Керівних принципів в ієрархії джерел правового порядку ОЕСР, то вони підпорядковуються джерелам міжнародного права і національного законодавства та повинні відповідати їм, при чому підприємства мають поважати міжнародно-визнані права людини та виконувати визнані на

міжнародному рівні стандарти захисту докiлля, навіть якщо держава не дотримується власних міжнародно-правових зобов'язань в цих сферах або, взагалі, не бере їх на себе. Водночас у разі існування акту «м'якого» права, прийнятого з питання, охопленого Керівними принципами, обидва акти мають діяти паралельно і взаємодоповнювати один одного.

У разі колізії норм Керівних принципів та національного законодавства, підприємства не можуть порушувати національне законодавство, однак мають шукати такий спосiб виконання Керівних принципів, який би не суперечив йому.

9. Практикою НКП визначено правила дії різних редакцій Керівних принципів у часі, які залежать не тільки від моменту, коли конкретний випадок мав місце, а й від тривалості негативного наслідку. Так, НКП використовують ту редакцію Керівних принципів, що діяла у період виникнення конкретного випадку. Якщо ж шкода, що пов'язана із минулими інцидентами, триває, може бути застосовано більш стару версію Керівництв.

10. Національний режим, як ключовий елемент Декларації 1976 р., поширюється на компанії, контрольовані іноземним капіталом, ознаки яких можуть бути визначеними за двома критеріями: за географічним (тобто, мова йде про компанії, що функціонують на території держави, яка передбачає цей режим, а їх власниками чи пов'язаними особами є громадяни іншої держави-підписантки Декларації 1976 р.) та за часом створення (тобто, національний режим поширюється на компанії, які в момент приєднання держави до Декларації 1976 р., вже діяли на її території). Останній аспект означає, що національний режим не поширюється на ті компанії, що почали інвестувати в державу після того, як вона приєдналася до Декларації 1976 р.

Надання національного режиму не здійснюється на безумовних началах. Держави можуть його обмежувати в певних випадках, визначених згідно міжнародно-правових зобов'язань держав та їх суверенного права визначати власну безпекову політику. Однак ці випадки є абстрактними та широкими за своїм змістом, наприклад, складно виділити критерії, які б використовувалися при визначенні факторів, що відповідають «основним інтересам держави в сфері безпеки». ОЕСР долає цю

проблему шляхом визначення рамок, в межах яких держави можуть запроваджувати винятки з національного режиму та запровадження спеціального механізму узгодження державою введених нею виключень з національного режиму. При чому останнє було запроваджено Рішенням Ради ОЕСР, в результаті чого держави юридично не зобов'язані запроваджувати на своїх територіях національний режим в сфері інвестування й, при цьому, юридично зобов'язані інформувати ОЕСР про винятки з цього режиму.

11. Інвестиційні стимули та стримуючі фактори становлять собою широкий спектр спеціальних, переважно, адміністративних, заходів в сфері економіки, які визначають політику держави із залучення іноземних інвестицій й її інвестиційну привабливість й можуть призвести до формування в державі надзвичайно сприятливих умов для інвестування, що, в свою чергу, завдасть істотної шкоди економіці інших держав, які втратять інтенсивні потоки іноземних інвестицій. Однак, Декларація 1976 р. передбачає доволі формальні інструменти в цій сфері: посилення співпраці; приділення належної уваги інтересам інших членів, економіка яких зазнала шкоди через такі заходи; докладання зусиль до того, щоб такі заходи були прозорими. Водночас спеціальним процедурним Рішенням Ради ОЕСР передбачено процедуру проведення в рамках Інвестиційного комітету ОЕСР такого дипломатичного засобу вирішення міжнародних спорів, як консультації, метою проведення яких є розгляд можливості зведення негативних наслідків до мінімуму.

12. Проблема подолання суперечливих вимог, встановлених законодавством держав, що підписали Декларацію 1976 р. виникає у зв'язку з тим, що держави можуть приймати закони з екстратериторіальною дією або запроваджувати інші екстериторіальні економічні заходи, які істотно перешкоджають діяльності багатонаціональних підприємств. ОЕСР, для подолання проблем, що можуть виникнути у зв'язку з цим, конкретизує правила та принципи прийняття державою нового законодавства та здійснення нею інших актів юрисдикції, а також намагається налагодити міждержавне співробітництво, орієнтоване на подолання конфліктів у правовому регулюванні різних країн та їх економічних заходах й, на рівні

процедурного Рішення Ради ОЕСР запроваджує можливість проведення державами консультацій під егідою Інвестиційного комітету.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК СТАНДАРТІВ ОЕСР У СФЕРІ ІНВЕСТУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ

3.1 Особливості правотворчості ОЕСР в сфері захисту прав людини

Характеризуючи діяльність ОЕСР щодо розвитку міжнародних стандартів в сфері прав людини слід, перш за все, зауважити, що ОЕСР жодною мірою не є міжнародною правозахисною організацією, а вплив її правотворчої діяльності на міжнародно-правове регулювання захисту прав людини обумовлюється саме економічною природою цієї Організації. Зокрема, ст. 1 Конвенції ОЕСР 1960 р. серед її цілей називає «проведення політики, спрямованої на досягнення найвищого сталого економічного зростання та зайнятості та підвищення рівня життя в країнах-членах, при збереженні при цьому фінансової стабільності, і таким чином сприяння розвитку світової економіки» [31]. Оскільки, як було показано у першому розділі, характерною особливістю правотворчої діяльності ОЕСР є те, що вона здійснюється переважно за допомогою засобів «м'якого» права, а кількість укладених під її егідою конвенцій та прийнятих відповідно до п. а ст. 5 Конвенції ОЕСР 1960 р. юридично зобов'язуючих рішень є порівняно невеликою, то і в сфері захисту прав людини також не варто шукати якихось фундаментальних юридично зобов'язуючих актів, прийнятих в рамках цієї Організації, тим більше, що первісно права людини взагалі не входили до предметного переліку сфер міжнародного співробітництва щодо яких приймалися відповідні документи в рамках ОЕСР у перші десятиріччя існування цієї Організації. Проте, вже починаючи з 90-х років минулого століття питання прав людини починають знаходити відображення у документах, що приймаються під егідою ОЕСР та її комітетів. Наприклад, у квітні 2001 р. на зустрічі держав-членів Комітету сприяння розвитку ОЕСР були схвалені «Керівні принципи щодо зниження бідності» [226]. Згідно з цими керівними принципами, бідність розглядається як явище, що включає в себе різні позбавлення, пов'язані з людськими можливостями,

включаючи споживання, продовольчу безпеку, здоров'я, освіту, права, безпеку, гідність та гідну працю. Наголошується на тісному зв'язку між зниженням рівня бідності з досягненням екологічної стабільності та підкреслюється, що досягнення гендерної рівності є ключовим у забезпеченні зменшення рівня бідності [136, С. 15-16].

Варто наголосити, що в першій редакції Декларації 1976 р. та її Керівних принципів [227], у відповідності із окресленими в Конвенції ОЕСР 1960 р. спрямуваннями, було зроблено наголос тільки на внеску багатонаціональних підприємств в економічний й соціальний розвиток і, відповідно, включено окремий Розділ «Зайнятість і трудові відносини». Однак ролі держав-членів ОЕСР та власне підприємств в дотриманні прав людини цей акт не торкався. Тільки в Керівних принципах в ред. 2000 р. до Розділу «Основні правила» було включено п. А.2, що передбачав обов'язок підприємств поважати права людини тих осіб, яких зачіпає їх діяльність, відповідно до міжнародних зобов'язань та зобов'язань урядів держав, що приймають ці підприємства [228]. Примітно, що саме в цій редакції Керівних принципів вперше знайшло своє регулювання й питання ролі багатонаціональних підприємств у досягненні сталого розвитку.

В подальшому, у Керівні принципи в ред. 2011 р. були внесені доповнення, що стосуються, зокрема, і підсилення ролі підприємств незалежно від їхнього розміру, виду діяльності та форми власності у забезпеченні захисту прав людини. Також, цей нормативний акт було доповнено новим Розділом IV, що має назву «Права людини» і, знову повторимо, що загалом зобов'язання, які покладаються на багатонаціональні підприємства в сфері прав людини кореспондують з відповідними зобов'язаннями згідно з Керівними принципами ООН. «Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств ... є першим міжнародним документом, що об'єднує повагу до прав людини як корпоративну відповідальність, тим самим узгоджуючись з Керівними принципами бізнесу і прав людини ООН» [194]. Зокрема, включення до Керівних принципів ОЕСР Розділу IV можна розглядати, як реалізацію державами-членами цієї Організації передбачених Керівними принципами ООН зобов'язань щодо: забезпечення в межах своїх територій/юрисдикцій захисту від порушення

підприємствами прав людини, в тому числі шляхом надання підприємствам ефективних керівних вказівок щодо методів поваги до прав людини в ході їх діяльності (Розділ I: Базовий принцип А.1 та Принцип діяльності В.3с), встановлення чіткої заяви про очікування від підприємств, доміцільованих на їх території чи юрисдикцій, поваги до прав людини (Розділ I: Базовий принцип А.2), вимоги від багатонаціональних інституцій, що займаються питаннями, пов'язаними із підприємницькою діяльністю, не перешкоджати державам та підприємствам дотримуватися прав людини, надавати їм сприяння в цій сфері та розвивати відповідне міжнародне співробітництво (Розділ I: Принцип діяльності В.10).

Керівні принципи ОЕСР передбачають, передусім, як зобов'язання держав захищати права людини, так і очікувану поведінку від підприємств щодо прав людини загалом, без конкретизації їх групи чи покоління. Цей підхід відповідає Керівним принципам ООН, які також поширюються на всі міжнародно визнані права людини, а саме на права, передбачені Міжнародним біллем про права людини та Декларацією МОП про основоположні принципи і права в сфері праці 1998 р. як мінімум (Розділ II: Базовий принцип А.12 Керівних принципів ООН). Однак, ОЕСР були роз'яснені причини такого підходу, зокрема, зазначено, що «на практиці окремі види прав людини піддаються більшому ризику порівняно з іншими в окремих галузях чи випадках, тому будуть об'єктом підвищеної уваги. Однак ситуації можуть змінюватися, тому всі права можуть підлягати періодичній перевірці» [167, Р. 32], [див. також 136, С. 16].

Безумовно, що, передусім, в Керівних принципах ОЕСР, як і в Керівних принципах ООН, мається на увазі міжнародно визнані права людини, встановлені в Міжнародному біллі про права людини та Декларації МОП про основоположні принципи і права в сфері праці 1998 р. [167, Р. 32]. Згідно Преамбули Розділу IV Керівних принципів ОЕСР, її положення поширюються і на права людини, що стосуються міжнародних зобов'язань та національного законодавства держав-членів, в яких багатонаціональні підприємства здійснюють свою діяльність.

Отже, в рамках ОЕСР не існує власного каталогу прав людини, який має поважати підприємства в своїй діяльності, а застосовуються ті з них, що вже знайшли

міжнародно-правовевизнання іншими міжнародними організаціями, які спеціалізуються на цьому питанні. Наприклад, Норвезький союз неурядових організацій в сфері розвитку, екології та прав людини «Форум розвитку та довкілля» (ForUM) у 2005 р. обвинуватив енергетичну компанію AkerKværner ASA, дочірня компанія KværnerProcessServicesInc. якої ремонтувала водогін, електромережі тощо у камерах в'язниці GuantanamoBay, у порушенні норм міжнародного гуманітарного права та норм прав людини, в тому числі передбаченої Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р. заборони на тортури та інші форми жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, покарання [133]. ОЕСР в Коментарі до Керівних принципів звертає увагу на те, що «підприємства можуть чинити вплив практично на весь спектр визнаних на міжнародному рівні прав людини» [167, Р. 40] і рекомендує їм «дотримуватися прав людей, які належать до окремих груп чи народностей, які потребують особливої уваги ... Більш того, в ході збройних конфліктів підприємства зобов'язані дотримуватися норми міжнародного гуманітарного права...» [167, Р. 40].

Можемо констатувати, що поділ прав людини на групи, зокрема на індивідуальні та колективні, має значення в процесуальному плані, оскільки при розгляді НКП конкретного випадку, пов'язаного із порушенням підприємством колективних прав окремої групи, заявником повинна виступати група, між членами якої існує «ефективна взаємодія» і відсутні істотні протиріччя. На цьому наголошувалося при розгляді у 2021 р. НКП Австралії конкретного випадку, ініційованої щодо порушення компанією ElectraNetPty Ltd прав корінних народів. Зокрема, зазначалося, що «у випадках, коли існують встановлені домовленості між підприємством і групою, будь-яка скарга на підставі Керівних принципів ОЕСР про вплив на культурні права групи має забезпечувати ефективну взаємодію та участь цієї групи в рамках скарги до НКП. Суперечки в середині групи корінних народів, що стосуються їх угоди та взаємодії з підприємством, рідко коли будуть доречними для процесу добрих послуг з підприємством» [195].

Якщо говорити безпосередньо про зобов'язання, передбачені Керівними принципами, то саме на держави покладається захист прав людини (Преамбула,

Розділ IV «Права людини»), а підприємства поважають (англ. respect) їх, що, згідно цих Принципів, означає не допущення порушень (англ. infringing) прав людини та усунення негативних наслідків таких порушень, в яких вони брали участь (п. 1 Розділ IV «Права людини», який співпадає із Розділом II: Базові принципи A.11). У зв'язку з цим, слід звернути увагу ще на один важливий момент: у коментарі до Керівних принципів дається визначення поняття «порушення (англ. infringing) прав людини» як «несприятливі наслідки, які підприємство може чинити на права людини індивідуумів» [167, Р. 33]. Тут знову звертає на себе увагу узагальненість вжитих понять, а саме «права людини» та «індивідууми» (англ. individuals), що, на наш погляд, сприяє застосуванню Керівних принципів до широкого кола порушень, що можуть мати місце в сфері прав людини.

Окрім цього, це визначення, як і Розділ IV «Права людини» в цілому, дають можливість прослідкувати еволюцію підходу ОЕСР до формулювання підстав відповідальності багатонаціональних підприємств в сфері прав людини. Адже, до 2011 р. ця сфера суспільних відносин регулювалася лише п. 2.А Розділу II «Основні правила», згідно якого, як зазначалося, підприємства мають поважати визнані на міжнародному рівні права людини відносно тих, кого зачіпає діяльність таких підприємств. Отже, до 2011 р. порушення підприємством прав людини не могли бути кваліфіковані як такі, що не відповідають стандартам відповідального ведення бізнесу. Тому, при розгляді у 2005 р. НКП Норвегії конкретного випадку, пов'язаного з діяльністю енергетичної компанії AkerKværner ASA, що діяла через свою дочірню компанію KværnerProcessServicesInc. у в'язниці GuantanamoBay, було підкреслено, що «в даній справі мова йде не про те, чи порушило AkerKværner права людини. Конвенції про права людини застосовуються тільки державами, і тому компанії не можуть нести відповідальність за порушення прав людини. Однак компанії можуть своїми діями чи бездіяльністю бути співучасниками чи отримувати прибуток від порушення прав людини державами» [133]. В результаті, НКП Норвегії прийшов до висновку, що дії AkerKværner «принаймні частково можуть розглядатися як такі, що торкнулися ув'язнених» [133].

Додатково слід підкреслити, що згідно офіційної позиції ОЕСР, підприємства мають поважати права людини незалежно від бажання і можливостей держави виконувати свої зобов'язання в цій сфері міждержавних відносин і, навіть, тоді, коли держава порушує їх. У випадку суперечності національного законодавства визнаним на міжнародному рівні правам людини підприємства мають відшуковувати спосіб виконувати міжнародно визнані стандарти, і не порушувати вимоги національного законодавства [167, Р. 32]. «Повага до прав людини є глобальним стандартом очікуваної поведінки з боку підприємств незалежно від можливостей і/чи бажання держав виконувати свої зобов'язання в області прав людини і не применшують ці зобов'язання» [167, Р. 32] й, до речі, таке само положення міститься в коментарі до розроблених в рамках ООН Керівних принципах підприємницької діяльності в аспекті прав людини 2011 р. [229, Р. 13]. Однак, підприємства мають виконувати ці стандарти таким чином, щоб не порушити вимог національного законодавства. Наприклад, триваючою проблемою законодавства Австралії є його невідповідність вимогам Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., зокрема, щодо представників корінних народів, на що неодноразово робився наголос в рамках Комітету ООН з прав людини [230],[231]. Не зважаючи на це, як було підкреслено НКП Австралії, «чимало підприємств ведуть переговори і укладають угоди з групами корінних народів, які виходять за рамки правових мінімумів, встановлених австралійським законодавством, що дозволяє задовольнити вимоги FRIC (вільної, попередньої та інформованої згоди корінних народів – прим А. П.) відносно міжнародних стандартів та Керівних принципів» [195].

Керівні принципи покладають на багатонаціональні підприємства зобов'язання не тільки не допускати спричинення та не сприяти настанню негативних наслідків щодо дотримання прав людини в контексті власної діяльності, але й відшуковувати шляхи для запобігання або пом'якшення негативних наслідків для прав людини, які напряду пов'язані з їхньою господарською діяльністю, товарами або послугами внаслідок ділових взаємовідносин, навіть якщо вони не сприяли настанню таких наслідків (п. 2, 3 Розділу IV «Права людини», відповідає Розділу II: Базові принципи А.13 Керівних принципів ООН). Передбачено, що на підприємства

накладаються політичні зобов'язання поважати права людини (п. 4 Розділу IV «Права людини»), проводити належну перевірку щодо поваги до прав людини (п. 5 Розділу IV «Права людини», корелюється з Розділом II: Принципи діяльності А. 17, А.18, А.19, А.20 Керівних принципів ООН), а також співробітничати в рамках законних процедур щодо усунення несприятливих наслідків на права людини (п. 6 Розділу IV «Права людини», корелюється з Розділом II: Принципи діяльності А. 22 Керівних принципів ООН).

Безумовно, спорідненою з Розділом IV «Права людини» є й інші Розділи Керівних принципів, зокрема: Розділ V «Зайнятість і трудові відносини» (регулює, наприклад, недискримінацію в сфері зайнятості та трудових відносин; право на організацію та участь в профспілках, в тому числі право на укладення колективних договорів; заборону обов'язкової та примусової, а також дитячої праці тощо), Розділ VI «Довкілля» (стосується, передусім, права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, а також права на вільний доступ до інформації про стан довкілля та права на участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на довкілля), Розділ VIII «Інтереси споживачів» (зокрема, право людини на гідний рівень споживання). Практика НКП також підтверджує цей зв'язок. Наприклад, 20 серпня 2021 р. до НКП Австралії було подане звернення, в якому відзначалося, що австралійське багатонаціональне підприємство, що працює в сфері нерухомості та інфраструктури, не дотримується положень Розділ IV та V Керівних принципів (які, як відомо, стосуються прав людини, працевлаштування та зайнятості), й зокрема, допустило расову дискримінацію на робочому місці [232].

У зв'язку із п. 6 Розділу IV «Права людини», з точки зору розвитку еволюції інституційних механізмів захисту прав людини, великий інтерес становить не маючий аналогів квазі-третейський механізм ОЕСР розгляду спірних питань, пов'язаних із застосуванням Керівних принципів, який здійснюється в рамках органів, які утворюються кожною державою, що приєдналася до Декларації 1976 р. В якості таких органів виступають НКП, що створюються кожною державою, яка приєдналася до Декларації. Як підкреслюється самою ОЕСР, «Керівні принципи є єдиним підтримуваним урядом міжнародним інструментом з питань відповідального ведення

бізнесу з вбудованим механізмом подання та розгляду скарг, і цей механізм є частиною мандату Національних контактних пунктів, починаючи з моменту оновлення Керівних принципів 2000 року» [233].

Не зважаючи на те, що компетенція цього органу охоплює передбачені Керівними принципами сфери суспільних відносин, тісний зв'язок НКП саме з правами людини має особливе значення. Адже НКП є органом, до якого може звернутися окрема особа, організація чи група осіб зі скаргою на те, що певна корпорація порушує положення Керівних принципів. Як зазначається в літературі, «Керівні принципи ОЕСР самі по собі були відповіддю розвинених країн на ініціативу НМЕП (нового міжнародного економічного порядку – прим. А. П.) з реформування транснаціонального управління в 1970-х роках, яке прагнуло відновити баланс структури світової економіки шляхом таких реформ, як регулювання БНП (багатонаціональних підприємств – прим. А. П.). Одним із способів, яким Керівні принципи прагнули досягти цієї мети, було надання механізму врегулювання спорів особам, що постраждали в рамках міжнародного правового порядку, який структурно не допускає таких голосів» [126, Р. 447]. Окрім цього, порушення прав людини відноситься до тих питань, що найчастіше розглядаються НКП. ОЕСР відслідковує істотне збільшення кількості справ, пов'язаних із правами людини після 2011 р., наприклад, було відмічено, що у період з 2011 по 2019 р. більшість справ «стосуються прав людини (57%), за ними слідує загальні політики, які включають очікування, пов'язані з належною обачністю (53%), за якими слідує питання зайнятості та працівників (40%) та довкілля(21%)» [234]. Отже, цей рейтинг демонструє, що велика кількість конкретних випадків стосується сфер, тісно пов'язаних із реалізацією людиною своїх прав.

Положення про НКП були введені до Декларації 1976 р., а саме Керівних принципів, Рішення про НКП 2000 р. (нині діє в ред. 2011 р.). Це Рішення як юридично обов'язковий акт, яким були внесені суттєві зміни до Декларації 1976 р. в ред. 2000 р., що зазначалося в Параграфі 1.2 даної роботи, така юридична тактика викликала чимало питань, зокрема, з приводу міжнародно-правової відповідальності

держав за невиконання положень, передбачених Рішенням про НКП. Зі свого боку, необхідно звернутися до специфіки правового статусу та повноважень НКП.

Згідно Рішення про НКП, держави фінансують Пункти, забезпечують людськими ресурсами й визначають їх організаційну структуру в рамках, визначених Методичними вказівками, які є складовою частиною Рішення. Зокрема, НКП може складатися виключно як з представників одного чи декількох органів державної влади, так і незалежних експертів; до його складу можуть входити представники ділових спільнот, організацій працівників, неурядових організацій (ч. I.A Методичних вказівок). Наприклад, в Аргентині НКП підпорядковується Національному управлінню з багатосторонніх економічних переговорів Міністерства зовнішніх справ, міжнародної торгівлі та культур й складається із співробітників цього Міністерства (3 осіб) [235]. У Швеції НКП організовується Міністерством закордонних справ й він є органом, в якому представлені уряд, підприємці та профспілки [236]. У Норвегії НКП є незалежним експертно-консультативним органом, що складається з 4 незалежних експертів, які призначаються Міністерством закордонних справ та Міністерством торгівлі, промисловості та рибальства за поданням Конфедерації норвезьких підприємців, Конфедерації норвезьких профспілок та громадської організації Форум з довіллята розвитку [237]. В Україні НКП діє при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України й складається з посадових осіб даного Міністерства: директора департаменту залучення інвестицій, заступника директора департаменту залучення інвестицій та заступника начальника відділу формування інвестиційної політики [238]. Отже, ми бачимо, що ці органи не є міжнародними; їх доцільніше характеризувати як національні, внутрішньодержавні.

НКП щорічно мають звітувати перед Інвестиційним комітетом про характер і результати своєї діяльності, в тому числі про імплементаційну діяльність у конкретних випадках (ч. I.D Методичних рекомендацій). Також вони є підзвітними уряду держави, але це не перешкоджає неупередженій діяльності Пунктів (ч. I.A Методичних рекомендацій). Останньому положенню належить велике значення, оскільки, таке звітування є одним із способів налагодження взаємовідносин між НКП та суспільством. Уряду потрібно вживати заходів для того, щоб діяльність Пункту

була неупередженою. На наш погляд, це набуває особливої актуальності тоді, коли НКП побудовані за моделлю, сприйнятою Україною, тобто в рамках органу державної влади. Варто зазначити, що ОЕСР розроблено спеціальний нормативний акт 2021 р. – Посібник для національних контактних пунктів щодо формування та підтримки неупередженості, в якому наводяться різні стратегії її забезпечення, зокрема: чітке визначення повноважень членів НКП, що дозволяє відмежовувати їх від його посадових обов'язків; підзвітність членів НКП тим посадовцям вищого рангу, повноваження яких не пов'язані з інвестиціями чи іншими сферами економічних відносин, згаданими в Керівних принципах; залучення робочих груп з представників інших органів державної влади на різних етапах роботи НКП тощо [190, Р. 10-12].

В Коментарі до Керівних принципів при роз'ясненні змісту такого принципу діяльності НКП, як підзвітність, звертається увага також на роль національних парламентів у залученні уваги громадськості до діяльності НКП [164, Р. 79]. Нагадаємо, що в Україні, її Верховна Рада навіть не розглядала питання про приєднання до нормативних актів ОЕСР, що передбачали заснування Контактного пункту, тому роль вітчизняного парламенту в популяризації діяльності НКП є незначною. Д. Г. Раггі та Т. Нельсон наголошують, що «Керівні принципи ОЕСР становлять собою «бренд» хорошої корпоративної поведінки. Цей бренд має бути захищений всіма членами ОЕСР та державами, що приєдналися, якщо ми хочемо, щоб Керівні принципи і система НКП сприймалися серйозно в цьому просторі у майбутньому. Більш того, вже давно доведено, що чим менше роблять уряди, тим більший тиск на відповідні підприємства і потенціал конфлікту з ними» [191, Р. 122]. До речі, зазначені автори наводять приклад введення урядом Канади правових засобів, націлених на гарантування дотримання багатонаціональними підприємствами вимог Керівних принципів в своїй діяльності, а також їх участь в роботі НКП при розгляді конкретних випадків. Зокрема, в Розширеній стратегії корпоративної соціальної відповідальності Канади «Ведення бізнесу по-канадськи: стратегія розвитку корпоративної соціальної відповідальності у видобувному секторі Канади за кордоном» 2014 р. [239] передбачалася, що багатонаціональні

підприємства, які не братимуть участі в діяльності НКП, втратять підтримку уряду Канади за кордоном, що надається ним в рамках «економічної дипломатії». Також НКП Канади, при розгляді конкретного випадку за повідомленням Канадського тибетського комітету, який діяв від імені групи постраждалих громад, щодо діяльності ChinaGoldInternationalResourcesCorp. Ltd з видобутку корисних копалин у долині Гьяма в Тибетському автономному районі Китаю, рекомендувало цій компанії ознайомитися з Керівними принципами й негайно застосовувати їх у своїй діяльності, нагадавши, що «Канада, як прихильник Керівних принципів ОЕСР, очікує, що всі канадські компанії, які працюють за кордоном, і всі транснаціональні компанії, які працюють у Канаді, поважатимуть і впроваджуватимуть Керівні принципи ОЕСР, а також інші стандарти КСВ (корпоративної соціальної відповідальності – прим. А. П.), як зазначено в документі «Ведення бізнесу по-канадськи: стратегія розвитку корпоративної соціальної відповідальності у видобувному секторі Канади за кордоном»» [240]. Компанія була попереджена, що у разі не участі в розгляді конкретного випадку в рамках НКП, це буде взято до уваги при розгляді її заявки на отримання підтримки уряду Канади за кордоном [240]. Однак, поки вжиття на національних рівнях таких заходів є поодинокими випадками, що істотно впливає на ефективність Керівних принципів.

Також в Коментарях зазначається, що «незалежно від структури, яку держави обрали для своїх НКП, вони також можуть створити консультативні чи наглядові органи, за участю різних зацікавлених сторін, які будуть допомагати НКП в реалізації поставлених задач» [167, Р. 80]. В Україні, як вже було зазначено в Параграфі 2.1 цієї дисертаційної роботи, Наказом Міністерства економіки від 28.02.2018 р. [145]. було створено міжвідомчу робочу групу щодо забезпечення функціонування НКП з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства (Міжвідомча робоча група). Вона є тимчасовим консультативно-дорадчим органом при Міністерстві економіки, метою діяльності якого є підготовка пропозицій щодо нормативно-правого та інформаційно-методологічного забезпечення діяльності НКП.

Однак, у зв'язку з тимчасовим статусом Міжвідомчої контактної групи звертає на себе увагу те, що в Положенні про неї [241] не визначено ні строк роботи, ні час припинення її повноважень. Водночас, іншим нормативним актом, а саме Технічним завданням Експертної ради міжвідомчої робочої групи Національного контактного пункту [242], на цю групу покладаються такі повноваження, які мають виконуватися впродовж всієї діяльності НКП, а саме формування Експертної ради, яка має проводити експертизу конкретних випадків для винесення НКП обґрунтованого рішення по ним. Згадане Технічне завдання передбачає ще ряд повноважень Міжвідомчої контактної групи, які вказують на постійний, а не тимчасовий, характер її роботи, зокрема: Експертна рада збирається тільки на вимогу Міжвідомчої контактної групи, також до компетенції цієї Ради належить розгляд пропозицій від Міжвідомчої робочої групи щодо процедур, яких слід дотримуватися, якщо існують нові або спірні питання для розгляду. Більше того, даний акт вказує на те, що згадана контактна група спільно з Міністерством економіки України може виконувати функції власне НКП. Так, нею готуються пропозиції щодо здійснення заходів з просування та підвищення ефективності Керівних принципів, які носять рекомендаційний характер й подаються на розгляд керівництва Мінекономіки з метою прийняття рішення щодо їх реалізації. Однак, згідно Рішення про НКП, підвищення ефективності Керівних принципів є основною метою створення державами НКП, які досягають її шляхом інформування, просування Керівних принципів та сприяння вирішення питань, які виникають у зв'язку з реалізацією цих Принципів у конкретних випадках. Окрім цього, Експертна рада має надавати цій групі допомогу та консультації у просуванні та підвищенні обізнаності з Керівними принципами, хоча, як було вже зазначено, це входить до компетенції НКП. Водночас, існують не врегульовані питання, пов'язані із статусом Експертної ради. Наприклад, згідно Технічного завдання, Міжвідомча робоча група формує перелік експертів за поданням учасників, однак не зрозуміло про яких саме учасників йде мова. На наш погляд, наявність таких положень суттєво знижує ефективність діяльності НКП.

Варто підкреслити, що обсяг повноважень НКП встановлюється і Декларацією 1976 р. (а саме, Керівними принципами), і Рішенням про НКП. Зокрема, згідно

Декларації 1976 р. – вони мають просувати Керівні принципи та бути форумом для обговорення усіх питань, що виникають у зв'язку з їх застосуванням (п. 10 Розділу I Керівних принципів у ред. 2000 р.; п. 11 Розділу I Керівних принципів у ред. 2011 р.). В свою чергу, у Рішенні про НКП конкретизовано основну роль Пунктів – підвищення ефективності Керівних принципів (ч. I «Національні контактні пункти» Методичних вказівок) й визначено шляхи досягнення цього, серед яких: проведення рекламної діяльності, обробки запитів, сприяння вирішенню питань, що виникли у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках (англ. *specific instances*) (ч. I «Національні контактні пункти» Рішення про НКП). За допомогою останнього шляху НКП саме й виконують свою функцію форуму для обговорення (Ч. I.C «Національні контактні пункти» Методичних вказівок). Додатково, виконання даної функції вказує на непримусовий характер діяльності НКП, що, в свою чергу, дозволяє відмежувати їх від національних судів. «Оскільки конкретні випадки не є судовими справами, а НКП не є судовими органами, НКП не можуть накладати санкції, напругу встановлювати компенсацію чи примушувати сторони до участі і процесі примирення чи посередництва» [244]. На даному аспекті було наголошено і під час розгляду НКП Фінляндії конкретного випадку, порушеного низкою НУО щодо діяльності міжнародної консалтингової та інженерної компанії Рюгу, а саме її дочірньої компанії РюгуEnergy AG в Лаосі. З-поміж інших вимог, заявники вимагали також, щоб компанія компенсувала державі Фінляндія завдані збитки, опублікувала заяву про недоліки проекту греблі та прийняття екологічної оцінки, підготовленої Комісією щодо річки Меконг, створила фонд чи надала гарантії для покриття збитків, заданих будівництвом дамби та щоб було обмежено участь компанії в інших проектах в районі річки Меконг. Однак, з цього приводу НКП Фінляндії було заявлено, що вирішення цих вимог не входить до його компетенції, оскільки він виконує функції органу з переговорів чи арбітражу й не може коментувати ці вимоги [244].

Безумовно, що діяльність НКП із сприяння вирішенню питань, що виникають у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках заслуговує на особливу увагу. Зокрема, саме в силу виконання цієї діяльності, у разі подання заяв до НКП щодо неповаги багатонаціональним підприємством прав людини, заявнику

потрібно не лише уточнити міжнародно- чи національно-правовий акт в сфері прав людини, норм якого це підприємство не дотримується, а й вказати конкретний пункт і розділ Керівних принципів, згідно яких і буде оцінюватися поведінка компанії. До речі, часто компанії обвинувачуються по ряду пунктів різних розділів Керівних принципів, що, на наш погляд, дає можливість більш комплексно оцінити їх дії. Наприклад, 10 грудня 2021 р. корейська філія профспілок працівників сфери обслуговування універмагів та магазинів DutyFreeChanelKorea звернулася до НКП Кореї із заявою про те, що компанія ChanelKorea не дотримується Керівних принципів, а саме Розділу II «Загальна політика», Розділу III «Розкриття інформації», Розділу IV «Права людини», Розділу V «Зайнятість і трудові відносини» [245].

Принципи та процедура здійснення цієї діяльності регулюються частиною «Реалізація Керівних принципів у конкретних випадках» Методичних вказівок Рішення про НКП. Зокрема, НКП мають діяти неупереджено (англ. impartial), передбачувано, тобто зацікавлені особи мають бути поінформовані про роль НКП у вирішенні конкретних випадків (англ. predictable), справедливо (англ. equitable) та згідно принципів і стандартів Керівних принципів.

У разі звернення суб'єкта до НКП, цей орган, передусім, здійснює процедуру, схожу на процедуру встановлення судом підсудності конкретної справи. Зокрема, НКП проводить початкову оцінку того, чи заслуговують порушені питання на подальший розгляд (п. 1.С «Реалізація Настанов у конкретних випадках»). Варто підкреслити, що НКП при цьому враховує ряд критеріїв, визначених у Коментарі до Керівних принципів та в Керівництві для національних контактних пунктів щодо первинної оцінки конкретних випадків 2019 р. (Керівництво щодо первинної оцінки) [196, Р. 5], а саме:

Критерій 1: Особа заявника та її зацікавленість в даному питанні. Слід зазначити, що в Керівництві щодо первинної оцінки мова йде виключно про особу заявника та його представників. Заявником можуть виступати не тільки фізичні особи, профспілки, громадські організації (до речі, два останніх суб'єкта можуть бути як самостійними заявниками, так і представниками фізичних осіб). В такій якості можуть виступати і юридичні особи – господарюючі суб'єкти (приміром,

аргентинська компанія *MaxiconsumoS. A.* звернулася до НКП Аргентини щодо порушення багатонаціональним підприємством *MolinosRíodelaPlata S.A.* положень Передмови, Розділу I «Загальна політика» та Розділу X «Конкуренція» Керівних принципів [246]), асоціації бізнесменів (наприклад, 14 травня 2020 р. бізнес-асоціація *AhTop*, що спеціалізується на сфері туризму, подала до НКП Франції звернення щодо недотримання компанією *Airbnb* положень Розділу XI Керівних принципів, що стосуються оподаткування [247]). Разом з цим, НКП часто вдаються і до з'ясування наявності ознак багатонаціонального підприємства у юридичної особи, щодо якої порушується конкретна справа, зокрема, ними вивчається питання, чи є юридична особа багатонаціональною і чи займається вона комерційною діяльністю. Наприклад, при вивченні НКП Нідерландів конкретного випадку щодо порушення телекомунікаційною компанією *VEON* низки положень Керівних принципів, Пункт зробив висновок, що *VEON* є багатонаціональним підприємством. Це було доведено за допомогою таких обставин: її акції продаються на фондових ринках *NASDAQ GlobalSelectMarketandEuronext* в Нідерландах; звітність стосується 3 бізнес-підрозділів (Основні ринки (Росія та Італія), Ринки, що розвиваються, Євразія), які підпорядковуються штаб-квартирі *VEONy* Амстердамі; компанія *BanglalinkDigitalCommunicationsLtd.* (діяльності якої безпосередньо стосувалася конкретний випадок) належить компанії *TelecomVenturesLtd.*, що на 100% є дочірньою компанією *GlobalTelecomHolding*, 51,9% акцій якої, в свою чергу, належать *VEON* [248]. Водночас, коли в 2016 р. до НКП Латвії звернувся *JSC NorvikBank* відносно ефективності та прозорості судової системи Латвії, дій Генеральної прокуратури Латвії, Комісії ринка фінансів і капіталу Латвії та Служби державних доходів Латвії, Пункт Латвії прийшов до висновку, що ці питання не заслуговують на подальший розгляд. «Причина такого рішення полягає в тому, що державні установи та судові органи... не можуть вважатися багатонаціональними підприємствами для цілей Керівництва, оскільки вони не є міжнародними за своєю діяльністю, та не займаються комерційною діяльністю» [249];

Критерій 2: Істотність та обґрунтованість питання. Згідно Керівництва щодо первинної оцінки, НКП має враховувати те, що для даного етапу немає потреби

ретельно оцінювати всі питання по суті. Головне з'ясувати, що підняті питання є правдоподібними, такими, що вселяють довіру (англ. plausibility). Наприклад, в ході первинної оцінки НКП Нідерландів заяви фізичної особи з України про порушення компанією PhilipsLighting Розділу II «Принципи загальної політики», Розділу IV «Права людини», Розділу V «Працевлаштування і зайнятість» Керівних принципів, було визначено, що надані заявником докази не підтверджували його позиції, натомість аргументи компанії щодо скорочення заявника, питань здоров'я та безпеки під час відряджень та дискримінації при виплаті зарплати були визнані правдоподібними (англ. plausible) [250];

Критерій 3: Зв'язок між діяльністю підприємства та порушеним питанням. У Керівництві щодо первинної оцінки звертається увага на труднощі, з якими може зіштовхнутися НКП при дослідженні цього критерію, обумовлені складністю структури багатонаціональних підприємств та їх ділових відносин. Наприклад, у 2016 р. глобальна федерація профспілок UNI GlobalUnion звернулася до НКП Нідерландів із сповіщенням про недотримання багатонаціональним підприємством VEON Розділу I («Основні принципи»), Розділу IV («Права людини»); Розділу V («Зайнятість і працевлаштування») Керівних принципів. При цьому, сутність конкретного випадку зводилася до того, що компанія BanglalinkDigitalCommunicationsLtd., мажоритарним власником якої є VEON, перешкоджала об'єднанню її співробітників у профспілки, в свою чергу VEON не провела належної перевірки на основі оцінки ризиків для виявлення, запобігання та пом'якшення впливу своєї діяльності на права людини. В результаті, НКП Нідерландів прийшло до висновку про наявність зв'язку між діяльністю VEON і проблемами, про які було заявлено UNI GlobalUnion, зокрема з відповідальністю компанії за запобігання чи пом'якшення несприятливого впливу на права людини і працівників [248];

Критерій 4: Актуальність застосовного законодавства і процедур, особливо судових рішень. Згідно Керівництва щодо первинної оцінки, вивчення цього питання дає можливість з'ясувати практику розгляду порушених перед НКП питань національними органами, що, в свою чергу, допомагає зрозуміти як воно може бути

вирішено у відповідних юрисдикціях. При цьому слід враховувати, що НКП не встановлює відповідність дій багатонаціонального підприємства національному законодавству. Як зазначив НКП Австралії, при первинній оцінці конкретного випадку, порушеного за сповіщенням Асоціації розвитку громади Порт-Хедленда проти багатонаціонального підприємства гірничодобувної промисловості ВНР, «процес розгляду скарг в рамках НКП не передбачає дотримання внутрішнього законодавства – це функція внутрішніх органів влади. Відповідно, твердження Асоціації про те, що ВНР, можливо, не дотримувалася законодавства ЗА (Західної Австралії – прим. А. П.) в області охорони довкілля, не є питанням, що підлягає розгляду в рамках скарги щодо Керівництва ОЕСР» [251]. В результаті ж вивчення НКП Австралії даного четвертого критерію було визначено три природоохоронні аспекти, які заслуговують на додаткову увагу, оскільки закони і процедури, що існують, а також інформація, надана ВНР ... не однозначно демонструє відповідність очікуванням Керівництва ОЕСР» [251]. В свою чергу, НКП Нідерландів, при проведенні первинної оцінки конкретного випадку, ініційованої Міжнародним союзом асоціації працівників харчової промисловості, сільського господарства, готелей, ресторанів, громадського харчування, тютюнової промисловості та суміжних галузей (IUF), Європейською федерацією профспілок харчової промисловості, сільськогосподарських та туристичних профспілок (EFFAT-IUF), Міжнародним союзом працівників сфери обслуговування (SEIU), Загальною профспілкою працівників (UGT) у зв'язку з гендерним насиллям та домаганнями в компанії McDonald's й її інвесторах APG AssetManagement та NorgesBank, встановив численні випадки сексуальних домагань відносно співробітниць компанії McDonald's в різних державах світу. Також ним було визнано прийняту в 2019 р. під егідою МОП Конвенцію про гендерне насилля та домагання, яку слід застосовувати спільно з Конвенцією МОП про дискримінацію в галузі праці і занять № 111, в якості тих основоположних міжнародно-правових актів, що відображені у положеннях Керівних принципах. На основі аналізу цих та інших обставин було зроблено висновок, що дане сповіщення заслуговує на подальший розгляд [252];

Критерій 5: Практика розгляду аналогічних справ в національних чи міжнародних судах. В даному випадку робота НКП пов'язана із важливим правилом їх компетенції – правилом щодо розгляду конкретного випадку, вирішеного в рамках інших органів (іноземним НКП, національними чи міжнародними судами) або такої, що паралельно розглядається національними чи міжнародними судами. Адже Рішення про НКП не є перешкодою для прийняття НКП висновку про можливість подальшого розгляду конкретного випадку. Згідно Керівництва щодо первинної оцінки, НКП має оцінити, чи може його робота зробити позитивний внесок у вирішення піднятих питань і чи не створить воно серйозних перешкод для учасників процесу. Оскільки, четвертий та п'ятий критерії логічно пов'язані між собою, вони оцінюються НКП разом. Наприклад, у вже згаданому конкретному питанні, що розглядалося НКП Нідерландів за сповіщенням фізичної особи з України про порушення компанією Philips Lighting положень Керівних принципів, Пункт визначив, що «заявник порушив судову справу в Україні, яке перебуває на розгляді ... НКП вважає, що процес розгляду скарги згідно з Керівними принципами не принесе додаткової користі для вирішення заявлених питань» [250]. Такий підхід зумовлений функціональним значенням НКП, що підвищує ефективність Керівних принципів;

Критерій 6: Сприяння досягненню цілей та ефективності Керівних принципів. У положеннях Керівництва щодо первинної оцінки зазначається, що при наданні НКП оцінки з відповідності конкретного питання цілям цих Принципів увага зосереджується на виявленні того, чи сприятиме даний розгляд «1) стійкому розвитку чи економічному, екологічному і соціальному прогресу (тобто розділам Керівництва) та 2) діяльності багатонаціональних підприємств» [196, Р. 10]. У зв'язку з цим, необхідно ще раз звернутися до питання суб'єктів підприємницької діяльності, на яких поширюється дія Керівних принципів. Як вже зазначалося, даний нормативний акт є чинним не лише для багатонаціональних підприємств, а й для середніх та малих підприємств і, опосередковано, для всіх учасників всього ланцюгу поставки. В силу цього, в Керівництві підсумовується, що «НКП прийшли до висновку, що різні типи організацій, включаючи державні органи, спортивні асоціації, некомерційні

організації, які займаються комерційною діяльністю, та мікропідприємства, можуть вважатися багатонаціональними підприємствами для цілей Керівництва» [196, Р. 11].

При з'ясуванні питання сприяння досягненню ефективності Керівних принципів ключовим фактором є можливість внесення НКП позитивного внеску у вирішення конкретного випадку. Тому ці органи не розглядають випадки, які виходять за межі передбачених Керівними принципами розділів і є, наприклад, політично вмотивованими. Водночас, сприяння досягненню ефективності застосування даного нормативного акту впливає на те, що НКП займаються випадками, які вже були вирішені іншими органами, а також випадками, в ході розгляду яких одна із сторін не проявляє бажання брати в них участь. Окрім цього, Керівні принципи не встановлюють жодних строків для ініціювання розгляду й тому НКП можуть вивчати конкретні випадки, не зважаючи на час їх виникнення [196, Р. 12-13].

В результаті НКП має прийти до висновку про те, чи відноситься конкретне питання до сфери застосування Керівних принципів чи є воно добросовісним, тобто реальним або правдоподібним [167, Р. 83]; [196, Р. 5]. Позитивна відповідь на це питання може призвести до початку наступної стадії – подальшого розгляду конкретного випадку, натомість, у випадку негативної відповіді – НКП має зробити Заяву, з роз'ясненням причин такого рішення.

Водночас, практика свідчить, що НКП не завжди здійснюють оцінку названих шести критеріїв. Наприклад, НКП Швеції, при розгляді подання Іранського центру міжнародного кримінального права, пов'язаного із припиненням компанією MölnlyckeHealthCare продажу на території Ірану медичної пов'язки Merilex, необхідної для людей з рідкісними шкірними захворюваннями, дало оцінку тільки перших 4 критеріїв, з висновком, що дане питання не заслуговує на подальший розвиток [243]. В свою чергу, НКП України, згідно Порядку розгляду скарг [144], передбачає необхідність оцінки такого критерію, як відповідність поданої скарги одному чи кільком Керівним принципам, не виділяючи такі ознаки, як: особа заявника та її зацікавленість в даному питанні; зв'язок між порушеним питанням і діяльністю підприємства. НКП Колумбії при розгляді 10 травня 2021 р. конкретного питання,

пов'язаного із незаконним звільненням фізичної особи з підприємства гірничодобувної промисловості, додатково вивчив також питання, чи сприяє цей розгляд досягненню цілей і підвищенню ефективності Керівних принципів, включаючи наявність рішень чи судових постанов відносно фактів конкретної справи, як обов'язкових для сторін, прийнявши висновок про те, що дана справа не заслуговує на подальший розгляд [253]. Останній приклад, на наш погляд, узгоджується з положеннями Керівних принципів, хоча, ОЕСР зайняв позицію, що нерідко різні НКП вдаються до використання надмірних критеріїв первинної оцінки конкретних випадків, що, не відповідає принципу доступності організації їх діяльності, а також принципам неупередженості та передбачуваності. «Доступність є одним з основних керівних для НКП; однак це одна з областей, в яких НКП більш за все потребують покращення ... Інші практики, що викликають занепокоєння, включають необґрунтовано високий стандарт доказування, що встановлений багатьма НКП, а також застосування додаткових критеріїв прийнятності, не згаданих в методичних рекомендаціях, наприклад, вимога щодоготовності сторін до посередництва, чи вимога, щоб НКП вважав, що досягнення угоди є ймовірним. Така практика призводить до передчасного відхилення багатьох скарг» [196, Р. 42].

На наступній стадії – стадії подальшого розгляду конкретного випадку, НКП пропонує сторонам належні «добрі послуги» (англ. *good offices*) для вирішення спірного питання, що включають: проведення консультацій з органами влади, представниками ділової спільноти, організаціями працівників, іншими неурядовими організаціями, НКП інших країн, Інвестиційним комітетом ОЕСР (у випадку сумнівів щодо тлумачення Керівних принципів), а також пропозицію полегшення доступу до таких консенсуальних і неконфронтаційних засобів вирішення питань, як примирення або медіація (англ. *conciliation and mediation*) (п. a-d2 С Методичних вказівок Рішення про НКП).

Всі згадані консультації проводяться, зокрема, тоді, коли сторони відмовилися від примирення/медіації або коли не досягли згоди в ході цих процедур. В результаті їх проведення НКП видає Заключну заяву, в якій, в тому числі, зазначаються рекомендації щодо реалізації Керівних принципів (п. с 3С Методичних вказівок

Рішення про НКП). Отже, «добрі послуги», що надаються НКП, включають у себе процедури (консультації з широким колом суб'єктів), що можуть проводитися навіть без згоди на це однієї із сторін в цілях вироблення пропозицій із дотримання багатонаціональним підприємством Керівних принципів.

До примирення/медіації НКП вдається тільки за наявності згоди задіяних сторін. Процедури їх здійснення регулюються відповідними процесуальними документами кожного Пункту. Наприклад, в Україні це – Порядок розгляду скарг (Порядок) [144], про який вже йшла мова в цьому Параграфі, в Швейцарії – Застереження до процедури розгляду повідомлень (Застереженні) [254]. Цікаво, що принаймні в названих нормативних актах чітко не розмежовуються процедури медіації примирення, до того ж в Порядку поняття «примирення» вжито тільки один раз, у п. 3. Натомість, поруч з поняттям «медіація» постійно вживається поняття «посередництво», однак точно не зрозуміло, що саме позначають ці поняття: одну і ту ж саму процедуру чи альтернативні. Отже, кожна держава встановлює власні правила проведення примирення/медіації, які, безумовно, є багато в чому схожими, оскільки мають відповідати природі відповідних процедур, однак для них характерні і відмінності.

Зазначимо, що передбачені в Порядку правила, є досить неточними. Наприклад, незрозуміло в них визначена природа участі НКП в цій процедурі, оскільки, згідно п. 29 Порядку – НКП не тільки сприяє обговоренню, а й може вносити свої пропозиції; водночас, відповідно до п. 34 Порядку – у процесі медіації, що здійснює НКП, позиція останньої завжди є нейтральною, а його роль полягає в тому, щоб надати кожній стороні можливість обговорювати питання, що заявлено в скарзі. Отже, про можливість вносити які-небудь пропозиції тут вже не йде мова, в силу можливого порушення власної нейтральності. Разом з цим, у Застереженні НКП Швейцарії чітко зазначено, що «основне завдання НКП полягає в сприянні діалогу між сторонами та наданні форуму для обговорення, тобто він є нейтральним та дає сторонам можливість пояснити свою позицію із'ясувати поставлені питання» [254].

Не зовсім чітким є процес визначення формату медіації НКП України, оскільки, в п. 32 Порядку встановлено, що НКП та сторони справи погоджуються на найбільш

сприятливий формат медіації. Однак, вже в наступному пункті 33 Порядку, коли йдеться про те, що медіацію може проводити як власне НКП, так і запрошені ним медіатори, вказується, що прийняття остаточного рішення про форма належить до компетенції НКП. В свою чергу, в розріз знову ж із пунктом 33 Порядку йде й пункт 41, згідно якого участь НКП в посередницьких процедурах є обов'язковою. Отже, невизначеним залишається питання, яким чином НКП може бути обов'язково залученим до медіації, коли вона проводитиметься стороннім медіатором. Водночас, у Застереженні НКП Швейцарії зазначається, що Пункт може самостійно проводити діалог або залучити зовнішнього посередника чи медіатора, як і те, що може він спільно із сторонами письмово визначати рамки та умови проведення діалогу.

У випадку досягнення сторонами згоди щодо порушених питань, НКП також складає Заключну заяву, в якій має міститися опис порушених питань та процедур, ініційованих НКП для надання допомоги сторонам, а також інформацію про досягнуту згоду та про її зміст, якщо залучені сторони дали на це погодження (п. в 3 СМетодичних рекомендацій Рішення про НКП). Водночас, практиці НКП відомі випадки, коли жодної заяви взагалі не було винесено. Наприклад, НКП Австралії при розгляді у 2004 р. конкретного випадку, пов'язаної із незаконним видобутком та експортом корисних копалин з конфліктних регіонів Демократичної Республіки Конго, через ситуацію в ДРК не зміг перевірити факти. У зв'язку з цим, а також через недосягнення сторонами консенсусу, НКП не було зроблено ніякої заяви [255]. Поруч з цим, НКП часто передбачають у Підготовлених ними Заключних заявах заходи контролю виконання підприємствами рекомендацій НКП. Як правило, такими є оцінка поданої сторонами інформації про досягнутий прогрес у сфері виконання рекомендацій НКП, яку вони мають надати в строк, визначений Пунктом. Наприклад, в результаті розгляду протягом 2020-2022 р.р. НКП Швейцарії конкретного випадку, розпочатого за заявою п'яти організацій щодо порушення багатонаціональною компанією Syngenta AG низки положень Керівних принципів, Пунктом було встановлено, що «НКП Швейцарії буде відслідковувати цей конкретний випадок, звертається до сторін з проханням надати письмовий звіт протягом дев'яти місяців після закриття конкретного випадку. Ці звіти мають містити інформацію про прогрес,

досягнутий відносно виконання рекомендацій НКП та бути розглянутим Сторонами» [256].

В Україні НКП утворено під егідою центрального органу виконавчої влади, про що йшла мова в Параграфі 2.1. Відповідно за допомогою таких позасудових, консенсуальних та неконфронтаційних засобів, як примирення та медіація, він може надавати допомогу у вирішенні питань, пов'язаних із виконанням Керівних принципів й має це робити неупередженим, передбачуваним, справедливим і сумісним з принципами та стандартами Керівних принципів способом. Це цілком відповідає правовій ідеології ОЕСР, хоча не зовсім узгоджується із законодавством України, і особливо того, що регулює альтернативні, позасудові способи вирішення спорів, такі як третейство, арбітрування, медіація. Між ними існує чимало спільних рис, так і істотних відмінностей, включаючи те, що, в Україні НКП функціонує під егідою органу державної влади й до його складу входять посадові особи. Натомість, згідно національного законодавства України, третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж є недержавними незалежними органами; медіатор, в свою чергу, також має бути незалежним не лише від сторін медіації, а й від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про медіацію»). Додамо, що у разі здійснення медіації не запрошеним медіатором, а власне НКП, особи, що входять до його складу, навряд чи будуть відповідати вимогам, що пред'являються Законом України «Про медіацію» до таких посередників, зокрема, про проходження базової підготовки медіатора в Україні чи за кордоном.

Згідно п. 33 Порядку, сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, однак остаточне рішення про те, який формат буде використано, належить до компетенції НКП. Натомість, відповідно до ст. 8 Закону України «Про медіацію» [141] сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації. У зв'язку з цим, виникає питання про співвідношення положень такого акту, які Рішення про НКП із положеннями Закону України «Про медіацію»,

що регулюють одне і те ж питання по різному, відповідь на яке не так просто дати в силу особливості статусу згаданого Рішення.

Необхідно зазначити, що правове регулювання діяльності НКП не відповідає практиці України, спрямованої на розмежування державних судів і позасудових процедур врегулювання спору (третейства, арбітрування, медіації) наслідком чого, зокрема, стало реформування арбітражних судів України у господарські суди України, розробка окремого законодавчого регулювання обох способів вирішення спорів (судового й позасудового). Крім цього, в той час, коли Верховна Рада України неодноразово відхиляла проект Закону «Про медіацію», прийнявши його лише у 2021 р., процедура розгляду питань шляхом медіації в рамках НКП була запроваджена, хоч і з обмеженого кола питань, без залучення Ради набагато раніше.

3.2 Правотворчість ОЕСР сфері охорони довкілля та її вплив на міжнародно-правове регулювання цієї сфери відносин

На ранньому етапі розвитку міжнародного співробітництва держав в рамках ОЕСР сфера міжнародно-правової охорони довкілля не входили до її компетенції і про неї не було навіть згадки в Конвенції ОЕСР 1960 р. як однієї з цілей міждержавного співробітництва. Як зазначає Р. Вудварт, «якби Конвенція ОЕСР була переписана, то екологічні прагнення напевно з'явилися б серед цілей організації» [40, Р. 105]. Зокрема, на практиці, починаючи з 70-х років минулого сторіччя, ці питання стають важливим напрямком у правотворчій діяльності організації. Британський фахівець з права навколишнього середовища Ф. Сендс пояснює активне залучення ОЕСР до природоохоронних питань трьома факторами: 1) деякі питання охорони довкілля були визнані міжнародними за своїм характером; 2) відмінності у природоохоронних стандартах в державах-членах розглядалися як такі, що впливають на торгівлю та політико-економічні відносини між ними; 3) висловлювалася думка, що деякі держави-члени ОЕСР можуть бути недостатньо підготовленими для розв'язання екологічних проблем, що постають перед ними [257, Р. 103]. Так, у 1971 р. в рамках ОЕСР було утворено Комітет з охорони довкілля, який

нині має назву Комітет з екологічної політики (англ. EnvironmentPolicyCommittee) [258]. Як зауважив німецький дослідник Я.-Х. Мейєр, «зі своїм Комітетом з охорони довкілля, ОЕСР стала першою у світі міжнародною організацією, яка створила інституційний форум для обговорення екологічних проблем» [259, Р. 3]. 26 травня 1972 р. Рада ОЕСР схвалила ініційовану цим Комітетом Рекомендацію про керівні принципи, що стосуються міжнародних економічних аспектів екологічної політики [260], відповідно до положень якої урядам держав-учасниць ОЕСР було рекомендовано дотримуватися відповідних керівних принципів, зміст яких розкривався у додатку до цієї рекомендації. Дана Рекомендація вперше в міжнародній практиці запровадила принцип «забруднювач платить», який на сьогоднішній день визнається як один з основоположних принципів міжнародного права навколишнього середовища. В свою чергу, професор П. Міквіц, фахівець в сфері охорони природи і стійкого розвитку, називає три причини запровадження ОЕСР цього принципу, зокрема: «по-перше, цей принцип вважався необхідною умовою економічної ефективності. По-друге, у довготривалій перспективі інноваційна поведінка має призвести до технічного розвитку. Встановлення принципу «забруднювач платить» спонукає фірми розробляти більш досконалі та менш дорогі технології боротьби із забрудненням довкілля. Нарешті, принцип не має викривляти зовнішню торгівлю» [261, Р. 46].

Як зазначає Р.І. Шабанов, «в документах ОЕСР можна зустріти найбільш повне і всеосяжне визначення цього принципу» [262, С. 66]. У вищезазначеній Рекомендації, а також у схваленій Радою ОЕСР 14 листопада 1974 р. Рекомендації щодо імплементації принципу «забруднювач платить» [263], цей принцип тлумачиться як такий, що покладає на забруднювача витрати, пов'язані зі здійсненням заходів щодо запобігання та контролю над забрудненням з тим, щоб довкілля знаходилося у належному стані. Отже «вартість цих заходів має бути відображена у вартості товарів та послуг, які спричиняють забруднення в процесі їхнього виробництва та/або споживання» [263]. В цій Рекомендації наголошується також, що уніфіковане застосування цього принципу у природоохоронній політиці держав-членів ОЕСР сприятиме раціональному використанню та кращому розподілу

дефіцитних природних ресурсів. Внїзвертається увага на тісний зв'язок між політикою конкретної країни в сфері охорони довкілля та її загальною соціально-економічною політикою, а соціально-економічні проблеми, що можуть виникати внаслідок швидкого запровадження суворих заходів контролю над забрудненням, сприймалися як підстава для розгляду питання про надання державної допомоги. Рекомендація обумовлювала можливість надання такої допомоги виконанням ряду жорстких умов. По-перше, така допомога має обмежуватися тими частинами економіки, такими як промислові райони та заводи, де у разі ненадання її можуть виникнути серйозні складнощі. По-друге, така допомога обмежується чітко визначеними перехідними періодами, заздалегідь встановленими і адаптованими до конкретних соціально-економічних проблем даної держави. Третьою умовою надання державної допомоги було те, що вона не створювала диспропорцій в міжнародній торгівлі та інвестиціях. Встановлювалося правило, відповідно до якого умови надання допомоги новим заводам мали бути більш жорсткими, ніж ті, що застосовуються до вже існуючих підприємств. Звертаємо увагу на те, що принцип «забруднювач платить» не знайшов відображення в Стокгольмській декларації 1972 р. [264], яка, разом з прийнятим на тій же самій Стокгольмській конференції ООН з проблем довкілля, Планом дій стала одним з тих документів, що «поклали початок регулярній міжнародній діяльності з охорони довкілля в рамках ООН» [265, С. 9]. На універсальному рівні цей принцип знаходить нормативне визначення лише у Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р., принцип 16 якої передбачає, що «національні влади мають намагатися сприяти інтернаціоналізації екологічних витрат та використанню економічних засобів, беручи до уваги підхід, відповідно до якого забруднювач має нести витрати, пов'язані з забрудненням, відповідним способом враховуючи суспільні інтереси та не порушуючи міжнародну торгівлю та інвестування» [266]. Таким чином, правотворча діяльність ОЕСР щодо формування юридичного змісту принципу «забруднювач платить» вплинула на становлення цього принципу в універсальних актах, щоправда таких, що в більшості наділені лише рекомендаційною силою і є класичними прикладами так званого «м'якого міжнародного права». Стосовно ж договірних норм,

даний принцип відображено в багатьох міжнародних договорах регіонального характеру, зокрема, у розробленій під егідою Європейської економічної комісії ООН Гельсінській конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р. (набула чинності 19 квітня 2000 р.; станом на початок 2022 року її сторонами-учасницями були 40 держав та Європейський Союз) [267], в преамбулі якої принцип «забруднювач платить» береться до уваги як «принцип міжнародного права навколишнього середовища» [268]. Положення Рекомендації ОЕСР щодо імплементації принципу «забруднювач платить» 1974 р. досить швидко знайшли втілення у праві Європейських Співтовариств. На необхідності запровадження цього принципу у право Співтовариства наголошувалося вже під час прийняття Першої програми дій з навколишнього середовища у листопаді 1973 р. [269], а 3 березня 1975 р. було ухвалено Рекомендацію Ради Європейських Співтовариств щодо розподілу витрат та дій державних органів з питань охорони довкілля [270], в якій були передбачені відповідні процедури його застосування. На рівні первинного права принцип «забруднювач платить» було запроваджено у Договір про заснування Європейського Співтовариства у 1986 р., а у чинній на сьогоднішній день лісабонській редакції Договору про функціонування Європейського Союзу він міститься у пункті 2 статті 191 разом з такими принципами природоохоронної політики Європейського Союзу як принцип перестороги та обережності та принцип усунення джерела шкоди [271].

Повертаючись до питання розвитку змісту принципу «забруднювач платить» у праві ОЕСР зауважимо, що згідно з Рекомендацією, що стосується деяких фінансових аспектів дій державних органів щодо попередження розливів нафти та боротьби з ними від 28 квітня 1981 р. [272], державам-членам ОЕСР було рекомендовано використовувати, за виключенням тих випадків, коли національне законодавство вимагає іншого, цей принцип при покладанні на фізичну чи юридичну особу, відповідальну на внутрішньо-правовому рівні, витрат на розумні заходи щодо виправлення становища, вжиті державними органами після інциденту. Згідно з Рекомендацією ОЕСР про застосування принципу «забруднювач платить» до аварійного забруднення від 7 липня 1989 р. [273] Рада ОЕСР закликала держави-

члени враховувати «Керівні принципи, що стосуються аварійного забруднення» в ситуаціях з аваріями, пов'язаними з небезпечними речовинами. Згідно з «Керівними принципами», застосування принципу «забруднювач платить» у випадках аварійного забруднення передбачається, що оператор небезпечної установки має нести витрати на розумні заходи щодо запобігання та контролю забруднення від цієї установки, які запроваджуються компетентними органами держав-членів відповідно до вимог їхнього законодавства.

Внесок ОЕСР у формування основоположних засад міжнародного права навколишнього середовища не обмежується лише розробкою концептуальних засад принципу «забруднювач платить». Заслуговує на увагу Декларація про екологічну політику, прийнята 14 листопада 1974 р. [274] на зустрічі на міністерському рівні Комітету з охорони навколишнього середовища ОЕСР. В ній представники держав-членів ОЕСР наголосили на тому, що охорона та поступове покращення якості довкілля є однією з цілей співробітництва держав-членів цієї організації. Серед інших її ключових положень варто відмітити наголос на взаємозв'язку між політикою економічного зростання та соціального розвитку з одного боку, та політикою у сфері охорони довкілля, з іншого. Зверталася увага на необхідність подальших дій для вирішення проблеми міст, видобутку та використанні енергії з існуючих та нових джерел з дотриманням умов, які забезпечують збереження екологічних цінностей, захисті довкілля шляхом заохочення просування екологічно чистих технологій, збереження енергії, активізації зусиль з переробки матеріалів, розробки заміників дефіцитних або екологічно шкідливих речовин, співпраці у вирішенні проблем транскордонного забруднення в дусі солідарності з наміром подальшого розвитку міжнародного права в цій сфері, попередній оцінці екологічних наслідків приватної і державної діяльності, ратифікації, імплементації та розробці нових конвенцій в сфері охорони довкілля, співпраці ОЕСР з іншими міжнародними організаціями та державами в природоохоронній сфері з врахуванням особливих обставин у країнах, що розвиваються. В Декларації про навколишнє середовище: ресурс для майбутнього [275], яка була прийнята 20 червня 1985 р. на міністерській зустрічі Комітету з навколишнього середовища державами-членами ОЕСР та Югославією,

країни ОЕСР зазначили, що постійне покращення якості довкілля стає економічне зростання є взаємодоповнюючими цілями держав-членів і наголосили на необхідності активізації глобальних зусиль для розв'язання екологічних проблем як на національному, так і міжнародному рівні, та необхідності розширення міжнародного співробітництва у розв'язанні екологічних проблем глобального і регіонального характеру. Серед заходів, які зобов'язалися вжити держави в цій Декларації, необхідно назвати такі: врахування екологічних міркувань на ранній стадії розробки і реалізації економічної політики у сфері сільського господарства, промисловості, енергетики та транспорту; задоволення потреб в покращенні якості довкілля у міських районах; зменшення загального забруднення з тим, щоб не переносити проблеми з однієї частини навколишнього середовища на іншу; досягнення ефективного скорочення викидів основних забруднювачів повітря; підтримання зусиль щодо запровадження таких автотранспортних засобів, які менше забруднюють довкілля; посилення контролю за створенням та видаленням небезпечних відходів та створення ефективною та юридично зобов'язуючої системи контролю над їх транскордонним переміщенням; забезпечення більшої гнучкості, ефективності та рентабельності при розробці заходів боротьби з забрудненням, зокрема шляхом застосування принципу «забруднювач платить»; забезпечення належних заходів контролю за потенційно небезпечними установками; розв'язання нових проблем екологічного характеру, таких як зміна клімату та проблем, які виникають внаслідок розвитку біотехнологій тощо.

Важливе значення для розвитку засад сучасного міжнародного права навколишнього середовища мала Рекомендація щодо принципів, які стосуються транскордонного забруднення [276], схвалена Радою ОЕСР 14 листопада 1974 р. одночасно із згаданими вище Рекомендацією щодо імплементації принципу «забруднювач платить» та Декларацією про екологічну політику. Дана Рекомендація містить принципи щодо транскордонного забруднення, якими пропонується керуватися державам-членам з метою розробки гармонізованої політики щодо міжнародного співробітництва у боротьбі з таким забрудненням. Згідно з цією Рекомендацією, під забрудненням розуміється «внесення людиною, прямо чи

опосередковано, речовин або енергії в навколишнє середовище, що призводить до шкідливих наслідків такого характеру, який загрожує здоров'ю людини, завдає шкоди живим ресурсам та екосистемам, погіршує або заважає благоустрою та іншим законним видам використання довкілля» [276]. Ключовим моментом цієї Рекомендації є визначення в ній основних елементів принципу ненанесення шкоди довкіллю інших держав та районів за межами національної юрисдикції, що повністю корелює з положенням принципу 21 Стокгольмської декларації 1972 р. Згідно з Рекомендацією, при реалізації узгодженої політики в сфері охорони довкілля держави-члени ОЕСР мають враховувати цілий ряд критеріїв, в тому числі рівні існуючого забруднення та якості довкілля, характер та якість забруднюючих речовин, асиміляційну здатність довкілля тощо. Наголошується також на необхідності складання та актуалізації переліків особливо небезпечних речовин щодо яких необхідно вжити заходів з ліквідації забруднюючих викидів та переліків речовин, викиди яких підлягатимуть суворому контролю, а також запобігання будь-якому збільшенню транскордонного забруднення і зменшення та усунення вже наявного. Серед інших принципів, якими мають керуватися держави-члени ОЕСР у здійсненні політики у сфері запобігання транскордонному забрудненню повітря дана Рекомендація називає принцип недискримінації, тобто на забруднювачів, які вчиняють транскордонне забруднення мають поширюватися принципи не менш суворі, ніж ті, що застосовуються до еквівалентного забруднення в межах країни, принцип рівного права бути вислуханим, згідно з яким у випадку транскордонних наслідків забруднення, особи, яких зачепили наслідки такого забруднення, мають такі ж самі права на участь у судовому чи адміністративному провадженні у державі, з якої походить забруднення, як і у своїй державі, принцип інформування та консультацій відповідно до якого до початку проведення діяльності, яка може створити значний ризик транскордонного забруднення, держава, що планує таку діяльність, має заздалегідь надати інформацію тим державам, яких наслідки такої діяльності можуть зачепити. Важливою складовою частиною Рекомендації є наголос на необхідності враховувати вищезгадані принципи при укладанні двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів щодо боротьби з транскордонним забрудненням, які також

мають включати положення щодо швидкої та справедливої компенсації особам, які постраждали від транскордонного забруднення. Зміст принципів недискримінації та рівного права доступу отримав подальший розвиток в Рекомендації щодо рівного права доступу у зв'язку з транскордонним забрудненням від 11 травня 1976 [277] (втратила силу 12 липня 2017 року) та більш деталізованій Рекомендації щодо імплементації режиму рівного права доступу та недискримінації у зв'язку з транскордонним забрудненням від 17 травня 1977 року [278].

Правотворча діяльність ОЕСР шляхом прийняття юридично незобов'язуючих документів суттєвим чином вплинула також на становлення такого принципу міжнародного права навколишнього середовища, як принцип попередньої оцінки впливу на довкілля. У Рекомендації щодо аналізу екологічних наслідків важливих державних та приватних проектів від 14 листопада 1974 р. [279] (втратила чинність 12 липня 2017 р.) державам-членам ОЕСР було рекомендовано встановити процедури та методи для прогнозування і опису екологічних наслідків важливих державних і приватних проектів, які можуть мати великий вплив на якість довкілля, та здійснювати обмін інформацією, яка допоможе спрогнозувати такий вплив. Положення цієї Рекомендації було значною мірою розвинуто і конкретизовано у Рекомендації щодо оцінки проектів, що мають значний вплив на навколишнє середовище від 8 травня 1979 р., згодом переглянута і перейменована на Рекомендацію щодо оцінки проектів, планів і програм, що мають значний вплив на навколишнє середовище [280], яка у чинній редакції передбачає, зокрема, використання екологічної оцінки в процесі планування, розробки та прийняття рішень, які потенційно здійснюватимуть суттєвий вплив на довкілля, встановлення чітких рамок і процедур для визначення відповідних заходів з пом'якшення такого впливу, вжиття заходів щодо інформування громадськості та моніторингу впливу на довкілля проектів, планів і програм, які підлягають такій оцінці. Цей принцип отримав подальший розвиток у Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р., в якій, зокрема, передбачено, що «оцінка екологічних наслідків як національний інструмент здійснюється щодо передбачуваних видів діяльності, які можуть мати значний негативний вплив на довкіллята які підлягають затвердженню

рішенням компетентного національного органу» [266], а на рівні юридично зобов'язуючого міжнародно-правового документу договірному характеру отримав детальну регламентацію в Конвенції про оцінку впливу на довкілля трансграничному масштабі 1991 р. (Конвенції Еспо) [281], розробленій під егідою Європейської економічної комісії ООН [див. також 282, С. 370-375].

Інші акти ОЕСР рекомендаційного характеру, охоплюють широкий спектр тем в сфері охорони довкілля, наприклад: загальні програми співробітництва держав в сфері екології (приміром, Декларація про очікувану екологічну політику 1979 р.; Рекомендація Ради ОЕСР з комплексного запобігання та контролю забруднення довкілля 1991 р. тощо); загальні заходи в цій сфері, які або мали застосовуватися на територіях з підвищеним ризиком забруднення (міста, прибережні райони) або стосувалися природних катастроф (стихійних лих), або антропогенних забруднень (наприклад, Рекомендація Ради ОЕСР з комплексної політики поводження з відходами 1976 р.); правила поводження (боротьба, попередження, обмін інформацією, утилізація, переробка та інші види екологічного використання) із конкретними формами антропогенних забруднень довкілля (хімічними речовинами загалом, а також свинцем, викидами ртуті, розливами нафти; шумом; вугіллям та іншим викопним паливом, макулатурою, контейнерами); заходи із втілення екологічних стандартів в окремі галузі економіки (туризм, транспорт, інформаційні та комунікаційні технології) тощо.

В рамках ОЕСР розробляються юридично обов'язкові акти, а саме Рішення та Рішення-Рекомендації. Переважна їх більшість стосувалася співробітництва держав-членів ОЕСР в сфері обміну інформацією щодо аварій, взаємного визнання і обміну даними про хімічні речовини, трансграничного перевезення чи експорту небезпечних речовин, координації проведення досліджень в сфері екології тощо. Окремим рішенням запроваджено рекомендований мінімальний набір даних про властивості хімічних речовин, які мають бути відомими до їх появи на ринку. На рівні Рішення-Рекомендації було також запроваджене комплексне регулювання різних аспектів поводження з поліхлорованими біфенілами й продуктами, виробленими з них. Спеціальним Рішенням-Рекомендацією встановлювався обов'язок державних органів

надавати громадськості та іншим особам, які можуть постраждати, інформацію про небезпеки, що можуть виникнути в результаті аварій на небезпечних об'єктах та заходи, які необхідно вжити для пом'якшення негативних наслідків.

Безумовно, Декларація 1976 р., особливо, Керівні принципи не могли оминати питання про участь багатонаціональних підприємств в охороні довкілля, потужна економічна діяльність яких може завдати значну шкоду природі. Зокрема, вже в першій редакції Декларації 1976 р. та її Керівних принципів, одним із елементів Основної політики було названо обов'язок підприємств враховувати економічні і соціальні цілі та пріоритети тих держав-членів, в яких вони здійснюють свою діяльність, включно із захистом довкілля [227].

В чинній редакції Преамбули Декларації говориться про перспективи, які можуть бути відкриті перед багатонаціональними підприємствами в результаті міждержавного співробітництва, зокрема, сприяння їх позитивному внеску в сферу екології. В п. 5 Преамбули Керівних принципів констатується, що багатонаціональні підприємства можуть реалізовувати найкращу політику для сталого розвитку, яка забезпечить узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів й їх внесок може збільшитися у разі використання ними принципів відкритих, конкурентних і належним чином регульованих ринків у їх торговельній та інвестиційній діяльності. В свою чергу, держави, згідно п. 9 Преамбули Керівних принципів, мають заохочувати багатонаціональні підприємства до позитивних внесків в екологічний прогрес і до зведення до мінімуму труднощів, які можуть виникнути в результаті їх різноманітних операцій. Також в цьому нормативному акті були передбачені загальні зобов'язання компаній сприяти прогресу у сфері екології (п. А.1 Розділу II «Загальна політика»); утримуватися від пошуку і отримання пільг, які не передбачені у національних нормативно-правових актах, пов'язаних з питаннями навколишнього середовища (п. А.5 Розділу II «Загальна політика»). Розділ III «Розкриття інформації» передбачає зобов'язання підприємств використовувати високоякісні стандарти екологічного звітування, хоча, як було підкреслено у Заключній заяві НКП Австралії по результатам розгляду скарги неурядової організації «Friends of the Earth Australia» та трьох приватних осіб Ігана, Доддса та Саймонса до

AustraliaandNewZealandBankingGroupLtd, «Керівні принципи ОЕСР не скеровані на регулювання способів, за допомогою яких підприємства, такі як ANZ, прагнуть активно управляти розкриттям інформації про кліматичні ризики» [283].

Розділ VIII Керівних принципів «Інтереси споживачів» характеризується тим, що встановлює обов'язки підприємств надавати достовірну і чітку інформацію, яка може бути перевірена і є достатньою для того, щоб споживачі прийняли поінформоване рішення, включаючи інформацію про екологічні параметри товарів і послуг (п. 2); зобов'язує підтримувати зусилля із сприяння освіті споживачів в областях, які відносяться до їх комерційної діяльності, з метою, зокрема, підвищення здатності споживачів краще розуміти економічні наслідки своїх рішень (п. 5); та спрямований на посилення співпраці з органами влади для усунення і запобігання наслідкам серйозної загрози здоров'ю та безпеці людей або довкілля, що виникла в результаті споживання або використання їх товарів та послуг (п. 7).

До Керівних принципів ще в редакції 2000 р. також було включено спеціальний, окремий Розділ VI «Довкілля», де сформульовані ключові зобов'язання, яким компанії мають підпорядкувати свою діяльність: предметне (належною мірою брати до уваги потребу у захисті довкілля, забезпечення здоров'я і безпеки громадян) та загальне (сприяти своєю діяльністю досягненню більш широкої мети сталого розвитку). Згаданим Розділом визначено також правові рамки діяльності багатонаціональних підприємств в сфері охорони довкілля, а саме: національні нормативно-правові акти та адміністративна практика тих держав, на території яких вони здійснюють свою діяльність, а також міжнародні угоди, принципи, цілі і стандарти, незалежно від участі в них держави, на території якої підприємства здійснюють свою діяльність. При цьому, в Коментарях до Керівних принципів в редакції 2011 р. констатується, що положення Розділу VI відображають базові міжнародно-правові акти, на основі яких могли бути сформульовані основні зобов'язання багатонаціональних підприємств із охорони довкілля, а саме ними є: Декларація Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток 1992 р., Порядок денний на XXI століття, Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що

стосуються довкілля 1998 р. та Стандарт ISO 14000 щодо системи менеджменту довкілля [167, Р. 44].

Зрозуміло, що перелік міжнародно-правових стандартів з охорони довкілля цим не вичерпується і багатонаціональні підприємства мають враховувати всі акти, що діють в названій сфері, адже згідно п. 6 Розділу VI вони повинні постійно шукати нові можливості для підвищення своїх екологічних показників. Водночас, Д. Сетцер, К. Хайєм та В. Мохан, вивчивши Керівні принципи на предмет відображення в них положень Паризької угоди 2015 р., а також відповідну практику НКП, виділили п'ять ключових питань Керівних принципів, які мають бути краще адаптовані до існуючих міжнародних кліматичних стандартів, зокрема: правила належної обачності для відповідального ведення бізнесу у зв'язку із зміною клімату; тлумачення кліматичних обов'язків підприємств в світлі Паризької угоди 2015 р.; формування обов'язку як підприємств фінансового сектору, так і більш широкого корпоративного співтовариства сприяти зниженню викидів у всьому ланцюжку формування вартості; захист від просування неправдивої інформації, яка вводить у оману як інвесторів, так і споживачів; обов'язок компаній адаптувати свою діяльність до проблем, пов'язаних із зміною клімату [284]. До цього варто додати, що у Заключній заяві НКП Австралії за результатами розгляду скарги неурядової організації «Friends of the Earth Australia» та трьох приватних осіб Ігана, Доддса та Саймонса до Australia and New Zealand Banking Group Ltd також було наголошено на тому, що «текст Керівництва, який стосується зміни клімату та екологічних очікувань компаній, відстає від сучасної практики ... В той час, як готувалася ця Заклучна заява, проходила Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Документи та заяви, прийняті на цій конференції, підтвердили вагомість того, що компаніям (та всім сторонам) необхідно скорочувати викиди ПГ (парникових газів – прим. А. П.). Відносно Керівних принципів, однак, не відбулося ніяких змін, що відносяться до питань, які розглядаються в цій заяві» [283]. Водночас, не можна стверджувати, що ОЕСР взагалі залишила без уваги ініціативи Конференції ООН з питань клімату 2015 р. Зокрема, тридцять членів Комітету ОЕСР із сприяння розвитку (до їх числа входить і ЄС) напередодні 26-ї Конференції ООН зі зміни клімату 2021 р.,

проголосили Декларацію про новий підхід до узгодження співробітництва в сфері розвитку з цілями Паризької кліматичної угоди від 27 жовтня 2021 р. [285], в якій викладено узгоджені заходи із реалізації положень Паризької угоди 2015 р. і, зокрема, щодо сприяння інвестуванню у відновлювальні джерела енергії та інші природоохоронні заходи, передусім у державах, що розвиваються. Однак, зрозуміло, що дані положення стосуються держав, а не багатонаціональних підприємств і тому на практику застосування Керівних принципів вони особливо не впливають.

У зв'язку із цим важливо конкретизувати зміст предмету суспільних відносин, що регулюються Розділом VI Керівних принципів. Так, із назви Розділу зрозуміло, що мова йде про довкілля (англ. environment), включаючи здоров'я та безпеку людини, поширюючись й на питання досягнення сталого розвитку. Хоча, більшість сформульованих у ньому зобов'язань стосуються таких загальних понять, як довкілля, здоров'я та безпека, зрозуміло, що мова в цьому Розділі йде саме про екологічну безпеку. Отже, відповідно до Керівних принципів, багатонаціональні підприємства в своїй діяльності мають орієнтуватися на досягнення рівноваги між потребами, з одного боку – навколишнього живого і неживого природного середовища, а з іншого – людини, здорове та екологічно безпечне середовище, існування якої становить окремий предмет правового регулювання, забезпечуючи тим самим умови для сталого розвитку екосистеми в цілому.

Вивчаючи далі зміст Розділу VI Керівних принципів, звертає на себе увагу те, що в ньому прямо згадується тільки один об'єкт природи, а саме біорізноманіття та кілька видів антропогенних забруднень, щодо яких підприємствами мають вживатися ті чи інші природоохоронні заходи, зокрема аварії з екологічними наслідками, викиди парникових газів, використання природних ресурсів, використання токсичних речовин. Зрозуміло, цей перелік прикладів не може привести до обмеженого застосування чи тлумачення Керівних принципів; підприємства мають прагнути до досягнення найвищих стандартів в сфері охорони природи. Згідно з висновком Д. Сетцера, К. Хайэма та В. Мохана, приведеними вище, Керівні принципи потребують більшого врахування специфіки боротьби з різними видами забруднень та їх наслідками. На їх думку, «Керівні принципи – живий інструмент, який може і

має інтерпретуватися в світлі більш широких тенденцій в міжнародному праві. ... хоча це починає відбуватися, все ще залишається ряд відкритих питань, які могли б виграти від подальших роз'яснень» [284].

Стосовно передбачених Керівними принципами зобов'язань підприємств з охорони довкілля, то слід зазначити, що в їх основу покладено концепцію екологічного менеджменту (англ. environmentalmanagement). «Розділ з охорони довкілля тепер заохочує підприємства підвищувати свої екологічні показники за допомогою таких заходів, як покращення внутрішнього екологічного менеджменту, більш активне розкриття екологічної інформації та більш активного планування дій в надзвичайних ситуаціях при впливі на довкілля» [286].

Хоча дана концепція з'явилася у 70-х р. ХХ ст., «корпоративні суб'єкти в основному розглядали її як тенденцію, що перейде і, відповідно, більшість компаній вважали за краще її ігнорувати» [287, Р. 5]. Нині екологічний менеджмент – є ключовим фактором стійкого розвитку та найбільш важливим корпоративним пріоритетом, визнаним таким на рівні ООН, а саме рекомендаційним, програмним міжнародно-правовим актом – Порядком денним на ХХІ століття (п. 30.3) [288]. Зокрема, цей акт передбачає, що транснаціональні корпорації мають забезпечити відповідальне та етично обґрунтоване управління виробництвом і процесами з точки зору, в тому числі, екологічної раціональності і підприємства мають розширювати саморегулювання (п. 30.26) [288], способом здійснення якого є власне екологічний менеджмент. Порядок денний на ХХІ століття не дає чіткого визначення поняття «екологічний менеджмент», однак його сутність можна вивести, проаналізувавши п. 30.3 цього міжнародно-правового акту. Екологічний менеджмент є способом саморегулювання, внутрішньою політикою та програмою діяльності багатонаціонального підприємства, яка орієнтується на мінімізацію шкідливих наслідків їх діяльності для здоров'я людини і довкілля та передбачає заходи із забезпечення екологічно раціонального та відповідального виробництва, що постійно переглядаються та оцінюються з точки зору їх ефективності, а також заходи, що стосуються забезпечення відкритості та діалогу із працівниками та громадськістю.

Слід зазначити, що ISO, починаючи з 1996 р., розробляються стандарти системи

екологічного менеджменту (серії ISO 14000), яким можуть підпорядковуватися підприємства, що бажають діяти екологічно відповідально й це підтверджується спеціальним сертифікатом. «Стандарти серії ISO 14000 орієнтовані на поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємства, мають рекомендаційний характер і містять практичні інструменти для створення ефективної системи екологічного управління та розвитку ініціативного екологічного аудиту» [289, С. 21]. Щоправда, ISO є не єдиною організацією, яка розробляє стандарти в цій сфері. В рамках ЄС, наприклад, підготовлено Схему екологічного менеджменту та аудиту (EMAS). Існують також галузеві системи екологічного менеджменту, окрім цього, самі підприємства можуть розробити власні стандарти та критерії системи екологічного менеджменту. У підготовленій в рамках ОЕСР Доповіді «Навколишнє середовище та Керівництво ОЕСР для багатонаціональних підприємств: корпоративні інструменти і підходи» підкреслюється, що «не варто вважати, що в основі тієї чи іншої системи ЕМП (екологічного менеджменту на підприємстві – прим. А. П.) обов'язково лежить прийняття уніфікованих стандартів чи критеріїв. Швидше, кожна організація розробляє яку-небудь концепцію, проект та зміст всієї системи ЕМП, які відповідають саме її устремлінням, економічним завданням, можливостям та накопиченому досвіду» [290, Р. 10]. При цьому, в даній доповіді виокремлені ключові елементи будь-якої системи економічного менеджменту, а саме: «проведення первісної екологічної оцінки; визначення екологічної політики; розробка природоохоронного плану дій та визначення обов'язків в сфері охорони довкілля; розробка внутрішньої інформації та програм навчання і підготовки; аудит системи екологічного менеджменту та проведення подальшої екологічної оцінки» [290, Р. 10].

Названі ключові елементи відображено й у Розділі VI Керівних принципів. Зокрема, в п. 1 мова йде про заходи із створення та підтримки системи екологічного менеджменту, до яких віднесено:

а) збирання і оцінка адекватної та своєчасної інформації стосовно охорони довкілля, здоров'я та безпеки ведення діяльності цих підприємств, що, безумовно, можна віднести до проведення первісної екологічної оцінки;

б) постановка завдань і цілей, спрямованих на більш ефективну охорону довкілля використання ресурсів, що відповідає таким заходам екологічного менеджменту, як визначення екологічної політики, розробка природоохоронного плану дій і визначення обов'язків в сфері охорони довкілля. Більш конкретно про це йде мова також у п. 5 Розділу VI, де зазначається, що підприємства мають затверджувати плани щодо запобігання, зведення до мінімуму і контролю за нанесенням шкоди довкіллю і здоров'ю в результаті їх діяльності, у тому числі в результаті нещасних випадків і надзвичайних ситуацій, і мати механізми для негайного сповіщення компетентних органів;

в) проведення регулярного спостереження і перевірки досягнень у сфері охорони довкілля, здоров'я і безпеки, що співпадає з аудитом системи екологічного менеджменту та проведенням подальшої екологічної оцінки. З цими заходами є співзвучною передбачена п. 3 Розділу VI діяльність підприємства з оцінки можливих наслідків, які можуть бути завдані його виробництвом, товарами і послугами екології, здоров'ю та безпеці людей, що має здійснюватися протягом всього часу існування підприємства та супроводжуватися направленням висновків у відповідні органи з метою уникнення, або коли це неможливо, пом'якшення цих наслідків. Практика застосування в цьому аспекті може бути проілюстрована на прикладі конкретного випадку, що розглядалася НКП Франції. Так, в результаті використання Цукровою компанією Камеруну (SOSUCAM), заснованою французьким багатонаціональним підприємством – Компанією з організації, управління та розвитку харчової та сільськогосподарської промисловості (SOMDIAA), хімікатів та добрив, було забруднено поверхневі і підземні води на сусідніх ділянках. НКП Франції, який розглядав цей конкретний випадок протягом 2022-2022 рр., з'ясував, що остання проведена компанією оцінка соціального та економічного впливу проекту зрошення датувалася 2012 та 2017 р. У зв'язку з цим, SOSUCAM було рекомендовано негайно провести нове дослідження з оцінки впливу та проводити його на регулярній основі. Результати цих досліджень мали бути прозорими для тих зацікавлених сторін, на умови життя та діяльність яких впливало використання SOSUCAM хімікатів та пестицидів. Їй також було рекомендовано провести консультації з органами охорони

здоров'я та проінформувати їх, а результати досліджень інтегрувати у власну політику сталого розвитку підприємства [291].

Із такою складовою екологічного менеджменту, як аудит системи екологічного менеджменту та проведенням подальшої екологічної оцінки є сумісні передбачені п. 6 Розділу VI заходи щодо постійного пошуку підприємством нових можливостей для вдосконалення діяльності в сфері захисту довкілля як на рівні підприємства, так і всього ланцюга постачання.

Діяльність підприємств з розробки внутрішньої інформації та програм навчання і підготовки відображена у п. 7 Розділу VI, де мова йде про обов'язок підприємства забезпечувати відповідну професійну підготовку працівників з питань екології, здоров'я і безпеки, зайнятих у сфері охорони довкілля (включаючи правильне поводження з небезпечними матеріалами та запобігання екологічним нещасним випадкам), а також з питань більш загального управління у сфері навколишнього середовища, таким як екологічні наслідки застосовуваних процесів, відносини з громадськістю та екологічні технології.

Розділ VI Керівних принципів містить також серію заходів, пов'язаних із наданням працівникам, споживачам, громадськості достовірної інформації про можливі наслідки впливу діяльності підприємств на довкілля, здоров'я та безпеку і проведення консультацій з ними з екологічних питань. Наприклад, НКП Канади, в результаті розгляду конкретного випадку, порушеної природоохоронною групою місцевих жителів «The Southeast Alaska Conservation Council» щодо дотримання Imperial Metals Corporation Керівних принципів, рекомендував компанії переглянути або розглянути можливість впровадження комплексної стратегії консультацій із зацікавленими сторонами, яка до того ж мала включати процес визначення спільнот, на які потенційно може вплинути її діяльність [292]. В свою чергу, у заключній заяві НКП Бельгії в конкретному випадку, порушеній Greenpeace проти anDeNul NV, підкреслювалося, що екологічна інформація не відноситься до конфіденційних даних компанії [293].

У Розділі VI зроблено наголос на тому, що багатонаціональні підприємства мають брати участь у розвитку інновацій на зовнішньому (робити внесок у розвиток

технологій) та внутрішньому (запроваджувати новітні технології у виробництво) рівнях.

Варто звернутися до дискусійного в моральному плані правила, передбаченого в п. 4 Розділу VI Керівних принципів, в якому визначається межа між екологічною доцільністю та науковою обґрунтованістю. Відповідно, дозволяється застосування підприємствами заходів, спрямованих на попередження або зведення до мінімуму серйозної шкоди довкіллю, здоров'ю та безпеці людей, якщо вони не є цілком науково доведеними, однак економічно виправданими (англ. *cost-effectivemeasures*). В цьому правилі звертає на себе увагу те, що в справі запобігання чи зведення до мінімуму екологічної шкоди, економічна вигода є більш переконливим аргументом, ніж цілковита наукова обґрунтованість.

Підстава включення п. 4 до Розділу VI Керівних принципів полягає в тому, що міжнародне співтовариство усвідомило, що екологічні катастрофи краще запобігати, ніж усувати їх шкідливі наслідки. «Все ширше визнається, що недостатньо відшкодувати шкоду, нанесену довкіллю, необхідно запобігати шкоді довкіллю, особливо, якщо вона має незворотній характер» [294, Р. 67]. Такий підхід, однак, може призвести до зловживань з боку багатонаціональних підприємств, які, під приводом доброго наміру, наприклад, прагнення захистити здоров'я та безпеку значної частини населення Землі, можуть використовувати недостатньо досліджені речовини при будівництві (як це було, приміром, з азбестом при зведенні шкіл) чи при виготовленні продуктів харчування (як це було з меламіном в молочних сумішах) тощо. НКП Фінляндії у 2012-2013 р.р. розглядав конкретну справу, порушену рядом НУО щодо компанії Рюугу, а саме її дочірньої компанії РюугуEnergy AG. Зокрема, серед інших звинувачень, їй закидалося, що пропозиції, висловлені нею щодо поліпшення екологічних аспектів проекту греблі Ксаябурі, яку уряд Лаосу планував побудувати на річці Меконг, не були достатньо обґрунтованими і у держав-членів Комісії щодо річки Меконг були сумніви щодо їх адекватності. Однак, компанія Рюугу, захищаючи свою позицію, послалася на п. 4 Розділу VI Керівних принципів, заявила, що підприємства не зобов'язані використовувати відсутність цілковитого наукового доведення як причини для відкладання економічно ефективних заходів з

попередження чи мінімізації шкоди довкіллю. В решті-решт, НКП Фінляндії прийшов до висновку, що компанія Röyry не порушила Керівні принципи, хоча й висловила рекомендацію більше уваги приділяти оцінці ризиків та врахуванню позицій зацікавлених сторін, особливо у заснованих на міжнародному договорі великомасштабних проектах, які становлять серйозні екологічні ризики [244].

Положення п. 4 Розділу VI Керівних принципів текстуально схоже на Принцип 15 Декларації Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток 1992 р., з тією лише відмінністю, що цей Принцип поширюється на держави, а не на підприємства і тим більше – багатонаціональні. Ця відмінність у суб'єктному складі обумовлює різноманітні підходи у застосуванні згаданого положення, зокрема, в той час, як держава діє, здебільшого, в загальнодержавних інтересах, для підприємства велику роль відіграє його приватний бізнес-інтерес, окрім цього, держава здійснює заходи, переважно, в межах власної території, однак багатонаціональне підприємство може діяти на території кількох держав і, навіть, регіонів, підпорядковуючись дії різних національних юрисдикцій. В свою чергу, ОЕСР, у питанні взаємодії Керівних принципів із згаданою Декларацією Ріо-де-Жанейро та співвідношення компетенції держав і підприємств, також наголошує, що «Керівні принципи не призначені для переосмислення чи створення нових зобов'язань чи прецедентів з боку урядів; вони призначені тільки для того, щоб рекомендувати як слід застосовувати попереджувальний підхід на рівні підприємства. Враховуючи ранню стадію цього процесу, визнається, що в його застосуванні необхідна певна гнучкість, залежно від конкретного контексту, в якому він здійснюється. Також визначається, що уряди визначають основні рамки в цій області та зобов'язані періодично консультуватися із зацікавленими сторонами про шляхи просування, які найбільш підходять» [294, Р. 68]. Отже, п. 4 Розділу VI Керівних принципів не може застосовуватися сам по собі; без встановлених державами чітких рамок і відповідного контролю.

В процесі застосування п. 4 Розділу VI Керівних принципів слід також пам'ятати, що його положення, в свою чергу, дають підстави для висновку, що природоохоронні заходи можуть не застосовуватися, якщо: вони не є економічно виправданими або є цілковито науково недоведеними.

3.3 Діяльність ОЕСР з розробки стандартів в сфері подолання корупції

Корупція (від лат. corrumpere – псувати) є таким явищем, що супроводжує людство з моменту виникнення класу професійних управлінців, які отримували від правителя фіксовану платню за здійснення своїх функцій. Згадки про такі діяння, що за сучасною термінологією були би названі корупційними, містяться в багатьох правових джерелах Давнього світу, наприклад Законах Хаммурапі чи Законах XIIтаблиць. В сучасному розумінні, згідно, наприклад, з тлумаченням, яке надає цьому терміну вітчизняна «Енциклопедія міжнародного права», під корупцією прийнято розуміти «протиправну діяльність, що полягає у використанні службовими особами прав і посадових можливостей для особистого збагачення; зловживання владою, підкупність і продажність громадських і політичних діячів, що створює реальну загрозу національній безпеці, демократичному розвитку, економічному зростанню держав і негативно впливає на всі сторони суспільного життя» [295, С. 810].

Нині вже на універсальному рівні, на рівні ООН, визнається шкода, яка може бути заподіяна цим злочином в світовому масштабі й розробляються заходи боротьби з нею. Зокрема, у 2003 р. під егідою цієї міжнародної організації було прийнято Конвенцію ООН проти корупції (що, до речі, налічує 189 учасників, включаючи і Україну [296]), в Преамбулі якої наголошується на серйозності проблем та загроз, породжуваних корупцією для стабільності й безпеки суспільств, що підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість та завдає шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права. В свою чергу, у прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області стійкого розвитку на період до 2030 року» [297] корупція віднесена до факторів, що породжують насилля, відсутність безпеки та несправедливість, що, в свою чергу, є істотною перешкодою для сталого розвитку. Тому, значне скорочення корупції та хабарництва в усіх їх проявах стало ключовим елементом Цілі сталого розвитку № 16, яка полягає в сприянні побудові миролюбного та відкритого

суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Якщо говорити про ОЕСР, то питання боротьби з корупцією почали потрапляти у сферу регулювання цієї Організації у кінці 80-х років минулого століття значною мірою з ініціативи США. Справа у тому, що компанії США «скаржилися, що тільки вони серед фірм, які базуються в провідних торговельних державах, стикалися з кримінальними санкціями за хабарі, сплачені за кордоном, згідно із Законом про боротьбу з корупцією за кордоном 1977 (FCPA). Майже у всіх інших державах злочини корупції спрямовані тільки на захист чесності їх власних державних органів» [298, Р. 29-30]. Такий стан речей став наслідком, передусім, низки гучних корупційних скандалів (зокрема, Уотергейтського скандалу, а також Локхидського скандалу тощо), що мали місце в США в 70-х р. ХХ ст., в результаті чого, в цій державі прийшли до висновку, що «будь-яка спроба знизити стандарти ведення бізнесу шляхом втілення корупційної практики, звичайно ж, чинить негативний вплив не тільки на саму компанію, але і на інші компанії в цій державі і на саму державу, включаючи істотне зниження цілісності ринку» [299, Р. 6-7]. Отже, у 1977 р. в США було прийнято згаданий Закон про боротьбу з корупцією за кордоном, що «було не лише спробою захистити імідж США за кордоном, але і дуже простим та принципово утилітарним кроком, щоб утримати приватний сектор від втручання в справи США, інтереси зовнішньої політики та національної безпеки, що визначаються урядом» [300, Р. 11]. Водночас зрозуміло, що таке «суворе ставлення» тільки до американських компаній знижувало їх конкурентоспроможність на світовому ринку, тому представники США в ОЕСР почали лобіювати ідею запровадження міжнародно-правового регулювання відповідальності за підкуп іноземних офіційних осіб. В результаті, у 1989 р. в рамках ОЕСР було утворено Робочу групу Adhoc, метою діяльності якої було вивчення національного законодавства держав-членів з цього питання.

Варто підкреслити, що правотворчий процес у сфері боротьби з корупцією та хабарництвом відбувався шляхом прийняття спочатку юридично необов'язкових

рекомендацій з подальшим просуванням у сферу *hardlaw* й із самого початку він зосереджувався на такому важливому саме для іноземного інвестування аспекті, як підкуп іноземних офіційних осіб, оскільки цей фактор суттєво перешкоджає формуванню на ринку здорового конкурентного середовища. Так, 27 травня 1994 р. Рада ОЕСР прийняла Рекомендацію про боротьбу з підкупом в міжнародних ділових операціях [301], згідно з якою державам було рекомендовано вживати ефективних заходів для стримування, запобігання та боротьби з хабарництвом іноземних державних службовців у таких операціях.

Під хабарництвом Рекомендація розглядала «пряму або непряму пропозицію або надання будь-яких неправомірних грошових коштів або інших переваг іноземній посадовій особі або для неї в порушення посадових обов'язків такої особи з метою отримання або збереження ділових можливостей» [301]. Отже, вже в цьому акті мова йшла виключно про так зване «активне хабарництво» й на боротьбі з ним ОЕСР зосередила свою подальшу роботу. Рекомендація носила значною мірою рамковий характер і визначала сфери, у яких держави мали вживати конкретні кроки щодо протидії підкупу іноземних посадових осіб. Комплексний характер боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях передбачав як віднесення подібних діянь до кримінальних злочинів, так і внесення відповідних змін до цивільного, комерційного, адміністративного, податкового законодавства, стандартів бухгалтерського обліку, банківських, фінансових та інших положень, а також можливість застосування в якості санкції за хабарництво відмову від переваг, які можуть надаватися державними субсидіями, ліцензіями, контрактами на державні закупки тощо. Попри необов'язковий характер Рекомендації й декларативність багатьох її положень, вчені роблять наголос на її позитивному політичному значенні, яке полягає в тому «щоб викликати довіру в середині ОЕСР та в інших організаціях та НУО, що хабарництво можна подолати за умови співробітництва держав, приватного сектора та громадянського суспільства» [300, Р. 16]. Наступним кроком стало прийняття у 1996 р. Радою ОЕСР Рекомендації щодо податкових відрахувань хабарів, даних іноземним посадовим особам, яка закликала відмовитися від практики

вирахування з бази оподаткування підприємств сум хабарів, сплачених іноземним посадовим особам [302].

Професор Дж. Сасердоті, який в свій час очолював підгрупу Робочої групи щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях наголошував, що головним питанням, що постало в цей період було те, яким шляхом має рухатися подальша робота щодо криміналізації підкупу іноземних посадовців – чи то шляхом прийняття класичного міжнародного договору, чи шляхом рекомендації прийняття державами національних актів, заснованих на моделі, розробленій в рамках ОЕСР [298, Р. 32]. Врешті-решт було вирішено рухатися паралельно і 23 травня 1997 р. Рада ОЕСР ухвалила Переглянуту рекомендацію, яка замінила собою Рекомендацію 1994 р. [303]. В даному документі Рада ОЕСР рекомендувала державам-членам передбачити кримінальну відповідальність за дії щодо підкупу іноземних посадових осіб, подавши відповідні пропозиції своїм парламентам до кінця 1998 р. й розпочати переговорний процес з метою укладання відповідної конвенції, яка мала бути відкритою для підписання до кінця 1997 р. з тим, щоб набути чинності через дванадцять місяців. Розгорнутий Додаток до цієї Рекомендації містив погоджені сторонами загальні елементи кримінального законодавства і пов'язаних з ним дій, яким мали відповідати й національні закони, і майбутня конвенція. Зокрема, в ньому містилися елементи складу злочину та замаху, співучасті й змови; підстави для виправдання та захисту; правила визначення юрисдикції; характеристики покарання; правила проведення розслідування хабарництва; вимоги до покарань за неналежне ведення бухгалтерії та відмивання грошей; умови міжнародного співробітництва в сфері правової допомоги.

В результаті, провідне місце серед прийнятих під егідою ОЕСР міжнародних конвенцій зайняла Конвенція 1997 р., яка набула юридичної чинності 15 лютого 1999 р. Відповідно до положень ст. 15, що передбачає наступну умову набуття чинності цим міжнародно-правовим документом: необхідно щоб п'ять з десяти держав, що мають найбільшу долю в обсязі експорту відповідно до додатку до конвенції (США, Німеччина, Японія, Франція, Велика Британія, Італія, Канада, Південна Корея, Нідерланди, Бельгія разом з Люксембургом) та представляють не

менше ніж 60% комбінованого сумарного експорту цих десяти держав депонували документи про затвердження, прийняття чи ратифікацію Конвенції. Відповідно до ст. 13, Конвенція 1997 р. є відкритою для приєднання не тільки держав-членів ОЕСР, але й будь-якої держави, що стала повноправною учасницею Робочої групи щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях (Робоча група щодо боротьби із хабарництвом). Слід зазначити, що в Україні, у липні 2022 р. під егідою Офісу Президента України було розглянуто питання про приєднання до Робочої групи ОЕСР щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях. В результаті було ухвалено рішення про створення міжвідомчої робочої групи з координації дій щодо імплементації в Україні норм Конвенції 1997 р. та інших стандартів ОЕСР в цій сфері [304]. У зв'язку з цим, варто вивчити досвід приєднання інших держав до участі в згаданій Робочій групі і власне до Конвенції 1997 р. Наприклад, між подачею Латвією звернення до Генерального секретаря ОЕСР про повноправне членство в Робочій групі щодо боротьби із хабарництвом і запрошенням її Радою ОЕСР до асоційованого членства в ній з правом працювати на тих само засадах, що і повноправні члени пройшло майже 13 років: з 12 січня 2000 р. по 19 вересня 2013 р. [305]. В свою чергу, Латвія прийняла це запрошення 3 жовтня 2013 р., протягом березня 2014 р. відбувалися процедури ратифікації Конвенції 1997 р. Парламентом цієї держави й процедури передачі відповідних документів депозитарію і, в решті-решт, 30 травня 2014 р. Конвенція 1997 р. стала чинною для Латвії [306]. Однак, Литва очікувала на приєднання до Робочої групи щодо боротьби із хабарництвом тільки чотири роки: з 30 квітня 2013 р., коли нею було подано відповідну заявку, й до початку 2017 р., коли 26 січня Рада ОЕСР погодилася запросити Литву до робочої групи, що було офіційно оформлено 15 лютого шляхом обміну листами. 16 травня 2017 р. Литва передала документи про приєднання до Конвенції 1997 р. для зберігання депозитарію й 15 липня 2017 р. цей міжнародно-правовий акт набув для неї чинності [307].

Станом на 2022 р. у Конвенції 1997 р. беруть участь 44 держави – всі держави-члени ОЕСР, а також Аргентина, Болгарія, Бразилія, Перу, Росія та ПАР. Однак, як впливає із Коментаря до Конвенції 1997 р. [308], під дію її положень може підпасти

й підкуп офіційних осіб будь-яких організованих іноземних територій чи територіальних утворень, наприклад, автономної території чи окремої митної зони, в якості прикладів яких Р. О'Кіф навів «Тайвань, північний Кіпр, Гонконг та залежні території, які володіють відповідальним урядом» [309, Р. 298]. В останньому випадку мова йде, ймовірно, про території, визначені спеціальними резолюціями ООН як залежні. Однак, з нашої точки зору, на особливу увагу заслуговує згадка про таке невизнане територіальне утворення як Північний Кіпр, у зв'язку з чим виникає питання про юридичні наслідки поширення дії Конвенції 1997 р. на підкуп його офіційних осіб. Згідно позиції авторів «The OECD Convention on Bribery: A Commentary», в даному питанні Конвенція 1997 р. «уникає зайняття позиції відносно юридичних тонкощів. Зокрема, стабілізований де-факто режим здатний наділяти своїх службовців статусом державного чиновника ... Кіпр становить собою стабілізований де-факто режим, і тому його державні посадові особи підпадають під визначення Конвенції» [310, Р. 73]. Звичайно, що цей підхід сприяє максимально широкому застосуванню положень даного міжнародно-правового акту, а також певною мірою убезпечує невизнані держави від перетворення на «сірі зони», управління якими фактично здійснюватиметься потужними багатонаціональними підприємствами. Однак, слід пам'ятати про те, що правоохоронні органи держав-учасниць Конвенції 1997 р. не матимуть можливості налагодити з цими територіями співробітництва із надання взаємної правової допомоги чи щодо екстрадиції, оскільки вчинення таких дій може означати фактичне визнання легітимності цих територій.

Відповідно до положень ст. 1 Конвенції 1997 р., кожна держава-учасниця вживатиме всіх необхідних заходів для того, щоб встановити, що відповідно до національного законодавства підкуп посадових осіб іноземних держав, а саме свідома пропозиція, обіцянка або надання прямо або через посередників будь-яких матеріальних, грошових чи інших переваг з боку будь-якої юридичної або фізичної особи на користь посадових осіб іноземних держав, або для таких посадових осіб, або для третіх осіб в обмін на певні дії або бездіяльність цієї посадової особи в зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків і з метою отримання або збереження ділової

вигоди, а також отримання неналежних переваг при здійсненні міжнародних ділових операцій утворює склад кримінально караного злочину [52].

Отже, як бачимо, окрім класичних елементів, склад даного злочину має й специфічні: його має бути вчинено щодо іноземних офіційних осіб та в ході здійснення компанією міжнародних бізнес операцій, визначення яких не дається ні у Конвенції 1997 р., ні у коментарі до неї. У зв'язку з цим, Р. О'Кіф робить наголос на тому, що бізнес операції юридичної чи фізичної особи мають відбуватися в державі іншій ніж держава їх національності. «...Конвенція не застосовується в контексті комерційної діяльності, що здійснюється чи якої прагнуть юридичні чи фізичні особи в державі національності цієї особи. І навпаки, Конвенція дійсно застосовується в контексті бізнесу, який веде чи прагне вести юридична чи фізична особа в державі, відмінній від держави національності цієї особи, навіть якщо злочинець, що припускається, є громадянином першої держави. Стосовно «бізнесу», звичайне значення цього слова може охоплювати будь-які комерційні операції» [309, Р. 299]. Водночас, І. Карр та О. Оутвейт наголошують на тому, що згідно Преамбули дія Конвенції 1997 р. поширюється на ті бізнес операції, які стосуються торгівлі та інвестицій (в тому числі, передачі технологій, франчайзингових угод та виробництва товарів по ліцензії) й сприймають це як позитивний аспект, який запобігає обмеженому тлумаченню цього міжнародно-правового акту. Однак, вони звертають увагу на те, що невизначеним є питання поширення Конвенції 1997 р. на транскордонне надання послуг вищої освіти, що нині часто є вже комерційними операціями. Наприклад, чи поширюється вона на питання пропозиції хабаря представником університету з держави А державному службовцю Міністерства освіти держави Б? [299, Р. 11-12]. В результаті, вчені роблять логічний висновок, що «фраза «міжнародні ділові операції», ймовірно, набувають нові відтінки в результаті лібералізації та зміни сприйняття і відношення до базових послуг, що надаються державою, такі як освіта і охорона здоров'я» [299, Р. 14].

Пункт 2 статті 1 передбачає кримінальну відповідальність також за співучасть(англ. complicity), підбурювання (англ. incitement), сприяння і пособництво (англ. aidingandabetting) та санкціонування (англ. authorisation) дій, спрямованих на

підкуп посадової особи іноземної держави. Як справедливо підсумовує український дослідник М. В. Михайлов, «у Конвенції ОЕСР поняття «підкуп» використовується у досить широкому значенні, оскільки об'єднує не лише дії з неправомірною перевагою, а й дії, що полягають у співучасті та замаху на підкуп» [307, С. 60] й це на думку автора «доцільно запозичити у контексті розуміння підкупу у законодавчих конструкціях статей КК» [311, С. 60].

Також Конвенцією 1997 р. передбачається вжиття заходів (ведення бухгалтерського обліку, аудиту, розкриття відомостей у фінансових звітах) щодо унеможливлення створення прихованих рахунків та укладення неврахованих або сумнівних угод, запису неіснуючих витрат з метою підкупу посадових осіб іноземної держави (ст. 8). Окрім цього, Конвенція 1997 р. регламентує питання санкцій, передбачаючи у ст. 3, що підкуп посадової особи іноземної держави підлягає ефективному, співрозмірному та суворому кримінальному покаранню. Однак, наприклад, в результаті моніторингу законодавства Литви, Робоча група щодо боротьби із хабарництвом констатувала невідповідність положень Кримінального кодексу цієї держави названим принципам кримінального покарання. Зокрема, за вчинення хабарництва при обтяжуючих обставинах, тобто на суму, що перевищує 9415 євро, в ньому не передбачалося накладення такого виду відповідальності, як штраф; водночас, максимальні штрафи за хабарництво, вчинене без обтяжуючих обставин були визнані низькими, а отже могли бути непропорційними перевагам, отриманим в результаті підкупу. Додатково, тривалість провадження в справах про корупцію часто визнавалася судами Литви в якості пом'якшувальної обставини, однак у справах про хабарництво за кордоном провадження можуть бути затяжними, що пояснюється складним характером цього злочину, отже, на думку Робочої групи щодо боротьби із хабарництвом, це могло вплинути на ефективний, пропорційний і стримуючий характер санкцій за правопорушення [307].

Звичайно, що Конвенція 1997 р., яка стосується «транскордонних» злочинів, не могла бути ефективною, без врегулювання питання юрисдикції держави щодо такого роду злочинів (ст. 4), надання взаємної правової допомоги в інтересах кримінального розслідування та судового переслідування щодо правопорушень, що охоплюються

цією Конвенцією (ст. 9), видачі злочинців (ст. 10). Питання юрисдикції є, на наш погляд, одним із ключових Конвенції 1997 р. й вирішується воно шляхом застосування двох видів національної юрисдикції – територіальної (ч. 1 ст. 4) та особистої (ч. 2 ст. 4), в залежності від того, який вид юрисдикції діє в конкретній державі, а також шляхом визначення правил вирішення колізій між ними (ч. 3 ст. 4). Сутність обох видів юрисдикції держави у кримінальних справах лаконічно і змістовно виклав, наприклад, В. В. Попко, зазначивши, що територіальна юрисдикція «здійснюється у межах певної території. У межах своєї території держава володіє повною юрисдикцією, за виключенням тих випадків, коли відповідними міжнародними угодами передбачається інше. Особиста (національна) юрисдикція здійснюється державою стосовно своїх громадян, що знаходяться за межами її території, наприклад, у відкритому морі. У випадках, передбачених національним законодавством, юрисдикція держави поширюється на громадян даної держави і тоді, коли вони знаходяться на іноземній території, але здійснюватися ця юрисдикція може тільки на території своєї держави, якщо інше не передбачено міжнародною угодою» [312, С. 44]. Наприклад, у Кримінальному кодексі Коста-Ріки було передбачено її юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на території цієї держави, включно із територіальним морем, повітряним простором, кораблями і літаками, а також злочинів, що мали місце за кордоном, якщо їх наслідки повністю чи частково мали місце на території Коста-Ріки. Щодо національної юрисдикції, то законодавством і доктриною Коста-Ріки було передбачено, що її юрисдикція поширюється на злочини, вчинені її громадянином, якщо за його поведінку передбачено кримінальне покарання в державі, де вона мала місце (так зване «подвійне визнання злочину»). Робоча група щодо боротьби із хабарництвом, вважала ці вимоги такими, що узгоджуються з принципами юрисдикції, встановленими в цій державі щодо інших злочинів. Водночас, у Робочій групі виникли питання щодо правового регулювання зробленої Коста-Рікою заяви про поширення її юрисдикції на всіх доміцилійованих в ній юридичних осіб та щодо поширення на них правила про «подвійне визнання злочину» [313].

Те, що ОЕСР не було надано переваги одному з видів юрисдикції, продиктовано, на наш погляд, тим, що розробники Конвенції 1997 р. в цілому «гнучко» підійшли до формулювання зобов'язань держав з криміналізації злочину підкупу. Зокрема, в ній використано один з провідних принципів порівняльного правознавства – принцип «функціональної еквівалентності», згідно якого «увага привертається до загальної роботи систем, а не до окремих установ. Припущення полягає в тому, що кожна правова система має власну логіку і не обов'язково визначається лише правовими текстами. Практики та неформальні правила є частиною цього підходу, а також інші аспекти правової системи, які виконують допоміжні функції. Таким чином, порівняння буде зосереджено на загальних ефектах правової системи країни, а не на окремих нормах» [цит. за 299, Р. 14]. В результаті, ст. 1 цього міжнародно-правового акту «встановлює стандарт, який має бути виконаний Сторонами, але вона не зобов'язує Сторони точно використовувати наведену в ній термінологію при визначенні даного злочину згідно з внутрішнім законодавством. Сторона може використовувати різні підходи до виконання своїх зобов'язань, за умови, що засудження конкретної особи, винної у вчиненні даного злочину не потребує доказів нових елементів поряд з тими ознаками складу злочину, які необхідно буде доводити у випадку, якби даний злочин визначався згідно із даним пунктом» [308]. Також, ст. 3 Конвенції 1997 р., як вже було зазначено, не передбачає чітких санкцій за підкуп іноземних офіційних осіб, а лише встановлює принципи призначення кримінального покарання. Отже, Конвенція 1997 р. не запроваджує уніфікованого міжнародно-правового регулювання, яке має поширюватися на території її держав-учасниць; вона орієнтується на здобуття «співзвучності» різних національних кримінально-правових та інших засобів і прийомів в досягненні передбачених Конвенцією 1997 р. цілей. Тому, і у питанні юрисдикції автори цієї Конвенції надали можливість встановлювати той її вид, що передбачений їх національним законодавством. Як підкреслюється в юридичній літературі, «ще одним важливим аспектом Конвенції ОЕСР є юрисдикція. Країни, в яких домінує цивільне право, такі як Франція, Італія та Німеччина, здійснюють юрисдикцію на основі національності ... Країни загального права, такі як Канада, Сполучені Штати та

Австралія, здійснюють юрисдикцію щодо кримінальних справ на територіальній основі. Таким чином, Конвенція ОЕСР припускає альтернативні підстави для юрисдикції...» [314, Р. 139].

Однак, ми вважаємо за необхідне наголосити на тому, що передбачене ч. 1 ст. 4 правило про запровадження територіальної юрисдикції є обов'язковим для всіх держав-учасників Конвенції 1997 р. При цьому, згідно до Коментаря до Конвенції 1997 р. «територіальна основа для юрисдикції підлягає широкому тлумаченню для того, щоб не було необхідним встановлювати всебічний фізичний зв'язок з актом дачі хабаря» [308]. У зв'язку з цим, американський вчений Д. Р. Уотсон підкреслив, що коментарне наводить ніяких прикладів широкого тлумачення. В свою чергу, він припускає, що це відкриває великі можливості для притягнення винних у підкупі, який часто буває складно довести, до відповідальності. Так, автор, з цього приводу зазначає, що «можливо, йдеться про охоплення хабарів, що відмиваються через банки держави-учасниці, чи дозвіл державі-учасниці встановити юрисдикцію над особою, що дала хабар, єдиний зв'язок якої з цією державою полягає в тому, що особа, яка дає хабар, випускає цінні папери на території цієї держави» [315]. Водночас, закріплене в ч. 2 ст. 4 правило про національну юрисдикцію – стосується тільки тих держав, які передбачають цей вид юрисдикції щодо інших злочинів й тому єдине, що від них вимагається, поширювати на підкуп іноземних офіційних осіб цю юрисдикцію на тих само принципах. На наш погляд, синергія цих двох підходів до визначення юрисдикції надає правоохоронним органам більше шансів до притягнення винних у підкупі осіб до відповідальності.

Характерною рисою конвенційного механізму протидії активному хабарництву в рамках ОЕСР є передбачені у ст. 12 цієї Конвенції зобов'язання держав щодо моніторингу виконання ними положень Конвенції 1997 р., що здійснюється Робочою групою щодо боротьби з хабарництвом. Як підкреслюється в науковій літературі, «система моніторингу, прийнята в Конвенції ОЕСР, є однією з її унікальних особливостей. Природа експертної оцінки системи, зокрема, передбачає високий рівень суворості» [299, Р. 11-12]. Так, згідно Конвенції 1997 р. держави мають співробітничати у виконанні програми систематичних заходів в цілях поточного

контролю та сприяння повній реалізації Конвенції. Нині моніторинг здійснюється в чотири етапи (до 2009 р. їх було два, до 2016 – три) [316], [317], протягом яких використовуються різні методи моніторингу: самооцінка, експертна оцінка іншими державами, виїзди на місце, неформальне спілкування з представниками громадянського суспільства тощо. Серед названих способів моніторингу на особливу увагу заслуговує експертна оцінка іншими державами, потужна сила якої є прихованою й не може бути зрозумілою без знання специфіки злочину, що розглядається. Як підкреслюється в юридичній літературі, «хоча ефективність будь-якого механізму моніторингу залежить від бажання учасників змусити його працювати, у країн має бути сильний стимул, що підштовхується їх фірмами та умовами конкуренції, чинити тиск на інші сторони, щоб вони дотримувалися Конвенції, й таким чином встановити рівне ігрове поле»[314, Р. 145-146].

Кожен з етапів моніторингу завершується звітом Робочої групи щодо боротьби із хабарництвом. Робота з моніторингу організована таким чином, що питання, виявлені на одному етапі, можуть бути з'ясовані на наступному; окрім цього на подальших етапах з'ясовується прогрес, досягнутий країною у подоланні проблем, виявлених на попередніх етапах та стан виконання зроблених Робочою групою рекомендацій. По завершенню четвертого етапу державі можуть запропонувати подати через певний час письмовий звіт про виконання нею рекомендацій, зроблених у Звіті за результатами останнього, четвертого етапу. Наприклад, Німеччині було рекомендовано «подати письмовий звіт про виконання цих рекомендацій і питань для подальших дій через два роки (тобто в червні 2020 року). Робоча група щодо боротьби також запрошує Німеччину надати детальну інформацію про заходи щодо боротьби з хабарництвом за кордоном під час подання нею цього звіту» [318].

У разі ж неналежного виконання державою рекомендацій Робочої групи, щодо неї може бути розпочато додатковий етап – етап 4 bis, в ході якого застосовуватимуться такі заходи: прискорена звітність; створення моніторингової підгрупи; надсилання Головою робочої групи Листа відповідному міністру держави; залучення дипломатичних представників держави до обговорення з Робочою групою проблем з імплементації положень Конвенції 1997 р.; пропозиція розробки державою

плану дій; організація технічної місії, а також місії високого рівня; оприлюднення офіційної публічної заяви Робочою групою, в тому числі про посилену належну перевірку компаній цієї країни; віднесення певних невиконаних рекомендацій до числа рекомендацій високого пріоритету й включення до відповідного онлайн-списку з позначкою про невиконання; призупинення наступного етапу моніторингу [318].

Проходження названих етапів дозволяє не тільки оцінити рівень впровадження положень Конвенції 1997 р. в національне законодавство, а й ефективність їх практичного застосування. На наш погляд, дана робота є вкрай важливою, передусім, з огляду на використання Конвенцією 1997 р. принципу функціонального еквіваленту. Адже, як наголошується в науковій літературі, «важливо, щоб об'єктивний стандарт Конвенції був дотриманий, хоча «функціональну еквівалентність» різних правових інструментів або заходів нелегко отримати» [310, Р. 54].

Безумовно, розробка й прийняття Конвенції 1997 р. стало прогресивним кроком в сфері міжнародно-правової боротьби з таким серйозним проявом корупції як хабарництво. Як підкреслив Дж. Сасердоті «ця Конвенція... стала, таким чином, першим відчутним та найважливішим глобальним результатом міжнародних ініціатив, що розвинулися тоді, коли під тиском світової громадської думки спалахнуло ряд скандалів та розслідувань, що розкрили багато що про корупцію в міжнародних відносинах» [298, Р. 29]. Також, українська дослідниця І.С. Ніжинська справедливо наголосила, що однією з цілей цього документу є «підвищення ролі урядів у запобіганні випадків вимагання хабарів від окремих осіб та компаній при здійсненні міжнародних ділових операцій» [320, С. 99]. Окрім цього, до позитивних аспектів Конвенції 1997 р. вона віднесла такі фактори, як: відновлення здорової конкуренції в бізнес середовищі; збільшення вигоди інвесторів через скорочення значних незаконних платежів закордон тощо [320, С. 100]. В свою чергу, в рамках ОЕСР цей міжнародно-правовий документ охарактеризовано, як такий, що «встановлює юридично обов'язкові стандарти для криміналізації підкупу публічних посадових осіб в міжнародних ділових операціях та передбачає цілий ряд супутніх заходів для забезпечення її ефективності. Це перший та єдиний міжнародний

антикорупційний інструментом, орієнтований на «сторону, що пропонує» в угоді по хабарництву» [321]. До речі, на думку окремих вчених, «прообразом цієї конвенції став Закон США про корупцію за кордоном» [322, С. 323].

За статистичними даними, що наводяться Робочою групою щодо боротьби з хабарництвом з часу набуття чинності Конвенцією до 31 грудня 2020 року у її 25 державах-учасницях 684 фізичні та 245 юридичних осіб були засуджені або піддані санкціям у кримінальному порядку, 87 фізичних та 119 юридичних були притягнуті до адміністративної або цивільної відповідальності за підкуп іноземних посадових осіб [323].

Звичайно, діяльність ОЕСР в сфері боротьби з корупцією не обмежилася виключно прийняттям Конвенції 1997 р. Уже у першій редакції Керівних принципів 1976 р., в якості основних принципів діяльності багатонаціональних підприємств проголошувалося: не надання ними хабаря чи іншої неправомірної вигоди, прямої чи непрямой, будь-якому державному службовцю чи особі, що посідає державну посаду; не внесення пожертвувань на користь кандидатів на державні посади чи політичних партій або інших політичних організацій, якщо це заборонено національним законодавством; утримання від будь-якої неналежної участі в місцевій політичній діяльності [227].

Нині ж, слід згадати про включення в 2000 р. до Керівних принципів окремого Розділу VI «Боротьба із хабарництвом», яка у 2011 р. стала Розділом VII «Боротьба із хабарництвом, вимогою хабарництва і здирництвом». Відразу підкреслимо, що на відміну від Конвенції 1997 р., Керівні принципи не обмежуються тільки підкупом іноземних посадових осіб; тут від багатонаціональних підприємств очікується боротьба із хабарництвом в цілому. Окрім заходів боротьби із хабарництвом в його класичному розумінні, тобто щодо державних службовців, Керівні принципи орієнтуються й на подолання підкупу у приватному секторі, тобто підкупу працівників інших господарюючих суб'єктів. Також Керівні принципи говорять про протизаконність фінансування політичних компаній з метою отримання певних переваг. Під хабарем цей нормативний акт розглядає грошову чи іншу вигоду (англ. *pecuniary or other advantage*).

Окрім цього, як видно із назви Розділу VII Керівних принципів, її положення поширюються не тільки на хабарництво, а й на вимогу хабаря (англ. *soliciting a bribe*) та здирництво (англ. *extortion*). У дослідженні, підготовленому ОЕСР «Антикорупційні інструменти та Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств» роз'яснюється, що включення до Керівних принципів положень про вимогу хабаря й здирництво було відповіддю організації на потреби бізнес-товариства. У зв'язку з цим, К. Гордон та М. Міяке також підкреслили, що «доволі дивно, враховуючи ту увагу, яку бізнес-товариство приділяє цьому питанню, що здирництво зрідка згадується у кодексах про хабарництво (мова йде про кодекси поведінки компаній – прим. А. П.)» [324, Р. 7].

Виокремлення здирництва в якості окремого виду злочину було доволі прогресивним для ОЕСР кроком, оскільки, як підкреслив Ф. Хайман, «здирництву не приділялося порівняної уваги. Ні Конвенція ОЕСР про боротьбу із хабарництвом, ні Закон США про боротьбу з корупцією за кордоном, закон про боротьбу із корупцією, що застосовується найбільш широко, не охоплюють здирництво» [325, Р. 209]. Однак, як цілком справедливо підкреслює цей юрист, «відсутність ефективних дій проти здирництва підриває всю боротьбу із корупцією. Здирництво і хабарництво тісно пов'язані, становлячи собою дві сторони будь-якої корупційної угоди ... Боротьба із корупцією не буде успішною, поки не будуть подолані і здирництво, і хабарництво» [325, Р. 209].

Керівні принципи не називають характерних рис цих видів злочинів, які дали б можливість їх розмежувати. Однак, у дослідженні «Антикорупційні інструменти та Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств» пропонується розглядати вимагання хабаря як «акт вимоги чи схиляння іншої особи до хабарництва» [323, Р. 25, note 11], тоді як здирництво може мати місце у випадку коли ці вимоги супроводжуються погрозами особистій недоторканості чи життю приватних осіб, тому, наприклад, погроза не видати необхідну ліцензію чи знести завод не розглядаються в такій якості [323, Р. 25, note 11]. Однак, якщо для порівняння взяти підготовлену Міжнародною торговою палатою збірку правил поведінки і рекомендацій «Боротьба із здирництвом та хабарництвом» [326], то в ній здирництво

і вимагання хабаря сприймаються як синоніми й під ними розглядається «вимога хабаря, незалежно від того, чи супроводжується вона погрозою у випадку відхилення вимоги» (п. bart. 1) [326]. В свою чергу, в підготовленому під егідою Світового Банку дослідженні «Рушії корупції: короткий огляд», здирництво тлумачиться як «вимога виплати хабаря в обмін на рішення державної установи, яка робить можливим надання послуг, ліцензій чи схвалення іншим чином, безкоштовно або по низькій ціні. Це також може поширюватися на хабар, що вимагається в обмін на можливість уникнути незаслужених незручностей, таких як виплата штрафу, навіть якщо не було вчинено ніяких правопорушень» [327, Р. 2]. Конвенція ООН проти корупції 2003 р., в свою чергу, накладає на держави зобов'язання передбачити кримінальну відповідальність тільки за вимагання хабаря (англ. solicitation) в обмін на вчинення дій чи утримання від їх вчинення під час виконання своїх обов'язків, тобто в ній окремо не виділяється здирництво.

Отже, як бачимо, на міжнародному рівні не вироблено єдиного підходу до розуміння понять «вимагання хабаря» та «здирництво», однак, на наш погляд, виділення в Керівних принципах окремих елементів хабарництва (вимога хабаря, здирництво) без конкретизації їх змісту має сприяти кращій орієнтації багатонаціональних підприємств в стандартах належної поведінки в цій сфері, оскільки останні мають протистояти хабарництву в будь-яких його проявах й не мати можливості не виконувати вимоги Керівних принципів з формальних мотивів.

Поруч з цим, вирішення НКП конкретних випадків, пов'язаних із хабарництвом, не демонструє багатої практики застосування Керівних принципів в цій сфері. Адже у достатньо великій кількості випадків (в 27 із 43 розглянутих різними НКП) [192] було постановлено, що конкретні випадки не заслуговують на подальший розгляд через формальні моменти, а саме: звернення до некомпетентного НКП; відсутність зв'язку між багатонаціональним підприємством і обставинами справи; розгляд справи в паралельному процесі й відсутність підстав вважати, що залучення НКП сприятиме ефективності Керівних принципів; необґрунтованість поданих заяв; не надання документів, які можуть бути перевірені НКП; вихід за межі сфер, врегульованих Керівними принципами; недодержання вимог Керівних

принципів щодо суб'єктів розгляду тощо. В конкретному випадку «Проблеми з корупцією в Іраку, що припускаються» НКП ФРН вважав, що вона не заслуговує на подальший розгляд «оскільки версія Керівництва 2000 р. застосовується тільки до інвестицій та відповідних ланцюгів поставок. Однак, твердження НУО стосувалися лише експорту» [328]. В іншому конкретному випадку «Проект паперової фабрики в Уругваї» НКП Фінляндії не здійснив подальший її розгляд через те, що багатонаціональне підприємство VonitaS не порушила Керівних принципів [329]. У конкретному випадку «Проблеми хабарництва в Ліберії», НКП США не розглядав її через те, що поведінка багатонаціонального підприємства, проти якого було подано запит «ефективно припиняється за допомогою відповідних засобів, включаючи виконання резолюції 1408 Ради Безпеки ООН» [330].

Водночас, подальший розгляд конкретних випадків НКП часто завершався через досягнення сторонами угоди в паралельних процесах або ж, навпаки, коли у зв'язку з відсутністю прогресу у досягненні угоди між сторонами, НКП не бачив іншої можливості у сприянні вирішенню ситуації. В свою чергу, у конкретному випадку «Гірнодобувна діяльність в Демократичній Республіці Конго», що розглядався НКП Австрії за сприяння НКП Німеччини та США, її розгляд було завершено у зв'язку з тим, що через внутрішню ситуацію в Демократичній Республіці Конго НКП не змогла перевірити подане сповіщення, консенсусу між сторонами не було досягнуто і ніякої заяви не було зроблено [255].

Також в ході діяльності ОЕСР, подальшого розвитку зазнала Рекомендація Ради ОЕСР по боротьбі із хабарництвом в міжнародних ділових операціях, черговий перегляд якої відбувся в 2009 р. Нині вона називається Рекомендація Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних ділових операціях, діє із змінами, внесеними у 2010 та 2021 роках й налічує 44 учасників (Рекомендація по боротьбі з хабарництвом 2021 р.) [331]. Дана Рекомендація є одним із ключових документів ОЕСР в сфері боротьби із активним хабарництвом, оскільки вона «доповнює Конвенцію проти хабарництва з метою подальшого зміцнення та підтримки її реалізації» [321]. Зарубіжні науковці підкреслюють, що при розробці тексту Рекомендації в редакції 2009 р. «швидко було

вирішено, що внесення поправок в Конвенцію чи навіть складання додаткового протоколу (звичайні шляхи розвитку права міжнародних договорів) неадекватні. Швидше, РГБХ (Робоча група щодо боротьби із хабарництвом – А. П.) вирішила розробити нову Рекомендацію, щоб замінити своїх попередників 1994 р. та 1997 р.» [300, Р. 26].

Рекомендацією по боротьбі із хабарництвом 2021 р., зокрема, передбачаються подальші заходи, що мають вживатися державами, для боротьби із підкупом іноземних офіційних осіб. З точки зору дослідження правотворчості ОЕСР, на особливу увагу заслуговує передбачене Додатком I до цієї Рекомендації Керівництво з передової практики імплементації певних статей Конвенції 1997 р., а саме: статей 1, 2 та 5. Дана передова практика була зібрана, проаналізована та підсумована Робочою групою щодо боротьби з хабарництвом в міжнародних ділових операціях на підставі результатів моніторингу, проведеного згідно ст. 12 Конвенції 1997 р. Це Керівництво поширюється на держави-учасниці Конвенції 1997 р., перелік яких збігається із переліком учасників Рекомендації, й при цьому їм рекомендується вжити конкретні та значимі кроки із вивчення та подальшого розгляду визначених у Керівництві областей.

Отже, згадане Керівництво з передової практики стосується таких питань, як: виключення можливості уникнення відповідальності за підкуп шляхом зміни компанією своєї ідентичності (через злиття, реструктуризацію, поглинання тощо) чи з причин вимоги хабаря іноземною посадовою особою; всебічне інформування про зміст Конвенції 1997 р. і правил її застосування; моделі визначення повноважень тих керівних осіб, поведінка яких може призвести до притягнення до відповідальності юридичних осіб за дачу хабаря; специфіка визначення юрисдикції у випадку відповідальності юридичної особи.

В цілому ж Рекомендація по боротьбі із хабарництвом 2021 р., містить серію заходів, які орієнтовані на попередження, виявлення та розслідування випадків хабарництва й, зокрема, включають заходи в сферах: введення кримінальної відповідальності за злочини підкупу іноземних посадових осіб та відповідного правозастосування; вирішення проблем зацікавлених сторін щодо підвищенні

обізнаності, діяльності з інформування, співробітництва в сфері боротьби із хабарництвом; накладення санкцій та конфіскації; несудового вирішення (тобто в ході механізму врегулювання справи без повного судового чи адміністративного розгляду на основі угоди, досягнутої в результаті перемовин з фізичною чи юридичною особою та прокуратурою чи іншим органом); міжнародного співробітництва; заборони вирахування із бази оподаткування сум, витрачених на підкуп іноземних фізичних осіб; сприяння повідомленням про підкуп іноземних посадових осіб; бухгалтерського обліку, зовнішнього аудиту, внутрішнього контролю, етики та дотримання нормативних вимог; державних закупівель; експертних кредитів, що підтримуються офіційно; ефективного захисту даних, який би не перешкоджав антикорупційним заходам; повноважень робочих органів ОЕСР; співробітництва з державами-не членами та міжнародними організаціями і приватним сектором.

Рекомендація по боротьбі із хабарництвом 2021 р. має ще один Додаток II, який, на відміну від Додатку I, адресується не державам, а компаніям, включно із державними, та різноманітним бізнес- та професійним асоціаціям й має сприяти запровадженню на підприємстві ефективних програм та заходів внутрішнього контролю, етики та дотримання вимог в цілях попередження та виявлення підкупу іноземних посадових осіб.

Безумовно, що в рамках ОЕСР було продовжено роботу по впровадженню до національного законодавства держав заборони зменшення бази оподаткування юридичної особи на суму хабарів, переданих іноземним офіційним особам. Зокрема, у 2009 р. було підготовлено нову Рекомендацію Ради ОЕСР щодо податкових заходів для подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних ділових операціях [332], в якій містилася рекомендація державам-учасницям Конвенції 1997 р. прямо закріпити на рівні закону чи іншого обов'язкового нормативно-правового акту заборону на вирахування з бази оподаткування хабарів, сплачених іноземним посадовим особам чи інших витрат, понесених в цілях сприяння корупційній поведінці. Також державам рекомендувалося проводити періодичні огляди практики застосування відповідного законодавства та впровадити ефективні

правові та адміністративні механізми інформування податковими органами правоохоронні про підозри в хабарництві іноземних посадових осіб.

В свою чергу, в Декларації про добросовісність, чесність та прозорість у веденні міжнародного бізнесу та фінансів 2010 р. [333], хабарництво, зокрема те, що вчиняється в ході міжнародних ділових операцій, визнано фактором, що підриває належне управління і стійкий економічний розвиток, викривляє умови міжнародної конкуренції. Конвенція 1997 р., Рекомендація по боротьбі із хабарництвом в ред. 2009 р. та Рекомендація щодо податкових заходів 2009 р. віднесені цією Декларацією до ключових антикорупційних інструментів ОЕСР, що стосуються добросовісності, чесності та прозорості у веденні міжнародного бізнесу та фінансів.

Положення Конвенції 1997 р., а також Додатку II до Рекомендації по боротьбі із хабарництвом 2021 р. знайшли розвиток у низці рекомендацій Ради ОЕСР, пов'язаних із організацією управління державного сектору економіки, й, зокрема, у Рекомендації Ради ОЕСР щодо Керівних принципів боротьби з корупцією та забезпеченню добросовісності на державних підприємствах 2019 р. [334]. Цей документ було підготовлено через те, що саме державні підприємства, які перебувають під управлінням органів державної влади, є надзвичайно чутливими до корупції, зокрема, можуть як давати хабарі, так і отримувати їх, наприклад, в цілях привласнення державного майна. Іншою чутливою до корупції та хабарництва сферою є державні закупівлі, для яких Радою ОЕСР було розроблено Рекомендацію про державні закупівлі 2015 р. [335], що передбачає дванадцять принципів забезпечення добросовісності на всіх етапах здійснення закупок. Щодо боротьби із корупцією, цією Рекомендацією передбачено: запровадження торгів на конкурсній основі, виключення з чого мають передбачатися в обмежених випадках, бути обґрунтованими та заздалегідь визначеними; проведення перевірки майбутніх постачальників на предмет їх корумпованості та включення до контрактів на державні закупівлі гарантій «відсутності корупції» постачальників; розробку програм навчання співробітників, що займаються закупками, з метою формування у них культури добросовісності для запобігання корупції шляхом підвищення їх обізнаності про ризики, які становить корупція для добросовісності та про способи

боротьби з ними. Окрім цього, Рада ОЕСР також підготувала Рекомендацію про хабарництво та експортні кредити, що офіційно підтримуються 2019 р. [336], яка радить державам під час надання офіційної підтримки експортних кредитів організувати проведення посиленої перевірки заявок на ці кредити на предмет ризиків, пов'язаних із хабарництвом.

Ідеї попередження корупції та хабарництва на найвищому рівні, на наш погляд, служать нормативні акти ОЕСР, пов'язані із запровадженням правил політичного лобіювання. Згідно Преамбули Рекомендації Ради ОЕСР про принципи прозорості та чесності в лобіюванні 2010 р. [337], політичне лобіювання (усне та письмове спілкування з представником законодавчої чи виконавчої влади з метою впливу на законодавство, політику чи адміністративні рішення) розглядається як легальний політичний засіб, який може сприяти прийняттю обґрунтованих рішень шляхом надання цінних даних для ефективної державної політики. Однак, процес лобіювання має здійснюватися згідно визначених у Рекомендації принципів прозорості та чесності й бути доступним на справедливих і рівноправних умовах для всіх зацікавлених сторін. Якщо продовжувати говорити про подальший розвиток діяльності ОЕСР в сфері боротьби із корупцією, то вона мала місце в серії рекомендацій, присвячених належній обачності, про які мова йшла в Параграфі 2.2 цієї роботи. Як підкреслив Л. А. Пал, «взяті окремо, інструменти управління ОЕСР можуть здатися анемічними, але взяті як набір інструментів, які поступово охоплюють поле діяльності, вони стають такими, що більше вражають» [64, Р. 139], а також слушно додав, що рекомендації Ради ОЕСР хоча й не мають обов'язкової юридичної сили, однак «мають певну вагу, оскільки виходять з консенсусу» [64, Р. 138].

Висновки до розділу 3

1. Соціальна сфера, а саме досягнення сталої зайнятості та підвищення рівня життя, було одним з основних напрямків роботи ОЕСР від моменту її формування як міжнародної організації. Керуючись цим спрямуванням, організація включила до

первісної редакції Декларації і Керівних принципів в їх першій редакції 1976 р. положення про внесок багатонаціональних підприємств в економічний і соціальний розвиток та окрему главу про зайнятість, однак не передбачила положень, напряду пов'язаних з правами людини. Такі з'явилися тут тільки у 2000 р. у Розділі II у вигляді одного із основних правил діяльності багатонаціональних підприємств поважати міжнародно-визнані права людини (п. 2.А), та були розширені у 2011 р. у окремому Розділі IV «Права людини». Це було здійснено, зокрема, в цілях імплементації розроблених в рамках ООН «Керівних принципів підприємницької діяльності в аспекті прав людини» 2011 р. Водночас, зобов'язання підприємств щодо трудових та екологічних прав людини, а також прав споживачів в різні часи були конкретизовані у Розділі V «Зайнятість і трудові відносини», Розділі VI «Довкілля» та Розділі VIII «Інтереси споживачів».

2. В Керівних принципах не наводиться каталог й не конкретизується група чи покоління прав людини, на які вони поширюються. Вони, передусім, стосуються міжнародно визнаних прав людини, й, у період збройних конфліктів, норм міжнародного гуманітарного права, а також тих прав людини, що охоплені міжнародними зобов'язаннями та національним законодавством країн, в яких підприємства здійснюють свою діяльність. Такий підхід дає можливість поширити зобов'язання держав і підприємств на максимально широкий каталог прав людини.

3. Через усталене в рамках ОЕСР сприйняття поваги до міжнародно-визнаних прав людини, як глобального стандарту очікуваної від багатонаціональних підприємств поведінки, ці підприємства повинні виконувати їх вимоги, навіть якщо держава не дотримується власних міжнародно-правових зобов'язань в цій сфері або, взагалі, не бере їх на себе. У разі колізії міжнародно- та національно-правового регулювання питань захисту прав людини, охоплених Керівними принципами, підприємства мають шукати спосіб виконувати вимоги першого і не порушувати вимог другого, зокрема, шляхом вчинення дій, що виходять за межі мінімальних законодавчих вимог, але не суперечать їм (наприклад, шляхом укладення угод з групами корінних народів Австралії про використання їх культурної спадщини, зміст яких виходить за межі мінімальних вимог законодавства цієї держави).

4. Національні контактні пункти є національними органами, які обов'язково створюються державами-учасницями Декларації 1976 р. у складі або представників одного чи кількох органів державної влади відповідної держави, або незалежних експертів, або в змішаному складі з метою підвищення значення та ефективності Керівних принципів шляхом проведення рекламної діяльності, обробки запитів, сприяння вирішенню питань, що виникли у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках; є підзвітними ОЕСР (Інвестиційному комітету) та уряду відповідної держави.

5. Діяльність НКП із сприяння вирішенню питань, що виникають у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках складається із кількох стадій, першою серед яких є стадія первинної оцінки, коли НКП вивчають обставини справи на предмет того, чи заслуговують вони на подальший розгляд чи ні. Ця робота здійснюється згідно рекомендованих ОЕСР шести критеріїв, однак НКП різних держав не завжди дотримуються їх, зокрема, запроваджують додаткові вимоги, що шкодить реалізації принципу доступності їх діяльності.

6. Після стадії первинної оцінки, якщо конкретний випадок заслуговує на подальший розгляд, починається власне стадія подальшого її розгляду, що може здійснюватися або шляхом надання НКП «добрих послуг», тобто проведення консультацій з широким колом суб'єктів, що можуть проводитися навіть без згоди на це однієї із сторін конкретного випадку в цілях вироблення пропозицій із дотримання багатонаціональним підприємством Керівних принципів, або шляхом полегшення доступу до таких консенсуальних, неконфронтаційних, конклюдентних засобів вирішенні питань, як примирення або медіація. В результаті, НКП, як правило, видається Заклучна заява, в якій, зокрема, висвітлюються отримані результати подальшого розгляду конкретного випадку (результати досягнутої між сторонами угоди, інформація про відсутність угоди, рекомендації НКП багатонаціональному підприємству). Також в ній можуть бути передбачені заходи контролю виконання підприємствами рекомендацій НКП у вигляді подачі сторонами відповідної інформації через певний проміжок часу.

7. Мета діяльності НКП – підвищення значення та ефективності Керівних принципів для багатонаціональних підприємств – зумовлює процесуальні особливості звернення до цих органів та розгляду ними конкретних випадків, а саме: НКП обов’язково з’ясовує наявність ознак багатонаціонального підприємства у юридичної особи, щодо якої порушується конкретна справа (наявність пов’язаних між собою компаній, заснованих в більш ніж одній державі, що координують між собою свою діяльність та комерційний характер цієї діяльності); у випадках, пов’язаних із неповагою багатонаціональним підприємством прав людини, заявник має не лише уточнити міжнародно- чи національно-правовий акт в сфері прав людини, норми якого не були дотримані, а й обов’язково вказати конкретний пункт і Розділ Керівних принципів, що були порушені, згідно яких і буде оцінюватися його поведінка; заявник може обвинувачувати компанію по ряду пунктів різних Розділів Керівних принципів, що надає можливість комплексно оцінити їх дії; НКП не розглядають конкретні випадки, що виходять за межі передбачених Керівними принципами розділів, однак можуть займатися випадками, які вже були вирішені іншими органами чи розглядаються паралельно, а також випадками, що мали місце давно.

8. Для упорядкування діяльності НКП з розгляду конкретних випадків необхідно внести до Порядку розгляду скарг такі зміни:

- чітко врегулювати процедури медіації та примирення, дотримуватися єдиної юридичної термінології в усьому документі та уникати використання поняття «посередництво», яке є синонімом «медіації»;

- виключити з речення 4 п. 29 Порядку слова «та може вносити свої пропозиції» й закріпити його в такій редакції «НКП сприяє обговоренню конкретного випадку сторонами»;

- виключити останнє речення п. 33 Порядку, а саме «Остаточне рішення про те, який формат буде використано, є компетенцією НКП».

- виключити речення 2 п. 41 Порядку, а саме «Участь НКП в посередницьких процедурах є обов’язковою»;

9. ОЕСР стала однією з перших міжнародних міжурядових організацій, що звернулася у своїй діяльності до широкого спектру проблем, пов'язаних з охороною довкілля. Зокрема, необов'язковими актами ОЕСР встановлювалися загальні програми співробітництва держав в сфері екології, а також комплексні заходи з охорони довкілля, що мали застосовуватися на територіях з підвищеним ризиком забруднення або у зв'язку із конкретними природними чи антропогенними забрудненнями, а також правила поведіння (боротьба, попередження, обмін інформацією, утилізація, переробка та інші види екологічного використання) із конкретними формами антропогенних забруднень й заходи із втілення екологічних стандартів в окремі галузі економіки. Співробітництва держав-членів ОЕСР в сфері обміну інформацією щодо аварій, взаємного визнання і обміну даними про хімічні речовини, транскордонного перевезення чи експорту небезпечних речовин, координації проведення досліджень в сфері екології регулюються юридично обов'язковими актами – Рішеннями Ради ОЕСР

10. Правотворча діяльність ОЕСР в сфері міжнародного права навколишнього середовища відіграє суттєву роль у поступовому формуванні юридичного змісту принципів цієї галузі міжнародного права, передусім принципу «забруднювач платить», принципу «попередньої оцінки впливу на довкілля», принципу «ненанесення шкоди довкіллю інших держав та районів за межами національної юрисдикції» тощо.

11. Принцип «забруднювач платить» був запроваджений у міжнародну практику юридично незобов'язуючими документами ОЕСР (Рекомендацією про керівні принципи, що стосуються міжнародних економічних аспектів екологічної політики 1972 р., Рекомендацією щодо імплементації принципу «забруднювач платить» 1974 р.) й отримав своє нормативне закріплення як рекомендаційна норма на універсальному рівні в Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. та як договірна норма на регіональному рівні, зокрема, в праві Європейського Союзу та в Гельсінській конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р.

12. Обов'язки багатонаціональних підприємств в сфері захисту довкілля, як вагової складової соціально-економічного розвитку суспільства, були передбачені вже першою редакцією Керівних принципів від 1976 р., що підкреслює потенціал цих підприємств в справі охорони довкілля. Із становленням політики сталого розвитку як ключової стратегії подальшого життя світового співтовариства, багатонаціональні підприємства стали сприйматися ОЕСР в якості тих суб'єктів, що здатні реалізовувати найкращу політику для сталого розвитку, яка забезпечить узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів. Безпосередньо в сфері екології багатонаціональні підприємства мають орієнтуватися на досягнення рівноваги між потребами з одного боку – навколишнього живого і неживого природного середовища, а з іншого – людини, здорове та екологічно безпечне середовище існування якої виділено в Керівних принципах поруч з довкіллям в якості окремого предмету правового регулювання, чим забезпечуються умови для сталого розвитку екосистеми в цілому.

13. Багатонаціональні підприємства мають дотримуватися як національних, так і визнаних на міжнародному рівні стандартів охорони довкілля (передусім, закріплених в Декларації Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток 1992 р., Порядку денному на ХХІ століття, Орхуській конвенції 1998 р., Стандартах ISO 14000 щодо системи менеджменту довкілля), незалежно від участі в них держави, на території якої підприємства здійснюють свою діяльність. Водночас, Керівні принципи потребують адаптації їх положень до Паризької кліматичної угоди 2015 р, оскільки не врахування цих аспектів ускладнює розгляд НКП конкретних справ, пов'язаних із викидами багатонаціональними підприємствами парникових газів в атмосферу. Додатково мають бути визначені рамки і заходи контролю при застосуванні п. 4 Розділу VI Керівних принципів, що дозволяє застосування підприємствами заходів, націлених на попередження або зведення до мінімуму серйозної шкоди довкіллю, здоров'ю та безпеці людей, якщо вони є не повністю науково доведеними, однак економічно виправданими, оскільки реалізація цього положення може призвести до зловживань з боку компаній.

14. Передбачені Керівними принципами зобов'язання підприємств з охорони довкілля побудовані на основі наукової концепції «екологічного менеджменту», яка, згідно запровадженого ООН Порядку денного на ХХІ століття сприймається як ключовий фактор стійкого розвитку та найбільш важливий корпоративний пріоритет. Практична значимість цієї концепції підкреслюється тим, що стандарти екологічного менеджменту нині розробляються Міжнародною організацією із стандартизації в рамках серії ISO 14000 й підприємства, що дотримуються їх, одержують спеціальний сертифікат; Європейським Союзом у рамках Схеми екологічного менеджменту та аудиту; на галузевому рівні щодо різних галузей промислового виробництва. Водночас, підприємства можуть розробити власні стандарти та критерії системи екологічного менеджменту.

15. Екологічний менеджмент є способом саморегулювання багатонаціональних підприємств, втіленим у їх екологічних політиках та програмах діяльності, що реалізуються шляхом запровадження екологічно раціонального та відповідального виробництва, а також діалогу із працівниками, регулярно переглядаються та оцінюються. Згідно Порядку денного на ХХІ століття можна також виділити зовнішній рівень екологічного менеджменту, що реалізується шляхом організації діалогу із громадськістю. ОЕСР названо ключові елементи економічного менеджменту (проведення первісної екологічної оцінки; визначення екологічної політики; розробка природоохоронного плану дій та визначення обов'язків в сфері охорони довкілля; розробка внутрішньої інформації та програм навчання і підготовки; аудит системи екологічного менеджменту та проведення подальшої екологічної оцінки, необхідність регулярного здійснення яких підтверджується практикою НКП), які повністю відображені у визначених Керівними принципами обов'язках підприємств з охорони довкілля.

16. Керівними принципами передбачається обов'язок підприємств надавати не тільки працівникам, а й споживачам та громадськості достовірну інформацію про можливі наслідки впливу діяльності підприємств на довкілля, здоров'я та безпеку і проводити консультації з ними з екологічних питань. При чому, згідно практики НКП, підприємства повинні самостійно визначати коло осіб, на яких може впливати

їх діяльність й екологічна інформація не відноситься до конфіденційних даних компанії.

17. Корупція та хабарництво, як одна з її форм, відносяться до тих видів злочинів, що становлять загрозу для сталого розвитку світу в цілому. У зв'язку з цим, міжнародно-правові заходи боротьби з такими суспільно-небезпечними явищами розробляються на рівні ООН, під егідою якої, зокрема, було схвалено Конвенцію ООН проти корупції 2003 р., а істотне скорочення корупції, як і хабарництва, було визнано одним з ключових елементів Цілі сталого розвитку № 16.

18. В рамках ОЕСР, первісно, основна увага зосереджувалася на розробці міжнародно-правових заходів боротьби із значимим саме для іноземного інвестування проявом цього злочину – підкупом посадових осіб іноземних держав суб'єктами, що займаються міжнародними діловими операціями. При чому, правотворчий процес ОЕСР у сфері боротьби з хабарництвом відбувався шляхом прийняття спочатку юридично необов'язкових рекомендацій з подальшим просуванням у сферу юридично обов'язкових міжнародно-правових норм, що виразилося у прийнятті Конвенції 1997 р. Регулювання цього питання на рівні юридично обов'язкового міжнародно-правового акту було значною мірою пролобійовано США, які, як єдина держава, законодавство якої передбачало відповідальність за підкуп господарюючими суб'єктами іноземних офіційних осіб, були зацікавлені у введенні аналогічних правил на територіях інших держав-членів ОЕСР.

19. Конвенція 1997 р. передбачає запровадження до законодавства її держав-учасниць кримінальної відповідальності за активний підкуп, тобто за підкуп фізичною чи юридичною особою іноземних офіційних осіб (в тому числі тих, що виконують свої обов'язки на організованих іноземних територіях чи територіальних утвореннях, наприклад, автономних територіях чи окремих митних зонах, конкретними прикладами яких є залежні території та невизнані державо-подібні утворення (Тайвань, Північний Кіпр)) в ході здійснення ними міжнародних бізнес операцій, тобто операцій, що вчиняються в державі іншій, ніж держава національності відповідної фізичної чи юридичної особи й стосуються торгівлі та

інвестицій. Поширення Конвенції 1997 р. на підкуп офіційних осіб невизнаних державо-подібних утворень може сприяти максимально широкому застосуванню її положень, а також певною мірою убезпечить від перетворення невизнаних держав на «сірі зони». Водночас це виключає можливість налагодження правоохоронними органами держав-учасниць Конвенції 1997 р. співробітництва з ними в сфері надання взаємної правової допомоги чи екстрадиції, оскільки вчинення таких дій означатиме фактичне визнання легітимності цих територій.

20. Виконання державами положень Конвенції 1997 р. забезпечується системою регулярного чотирьох етапного моніторингу, заснованого на використанні різноманітних методів само- і сторонніх експертних оцінок, побудованого таким чином, що питання, виявлені на одному етапі, можуть бути з'ясовані на наступному, так само як і прогрес, досягнутий державою у подоланні проблем, виявлених на попередніх етапах та стан виконання зроблених їй рекомендацій. По завершенню четвертого етапу державі можуть або запропонувати подати через певний час письмовий звіт про виконання нею зроблених їй рекомендацій, або, у разі неналежного виконання рекомендацій, розпочати додатковий етап (4 bis), методи здійснення якого націлюватимуться на забезпечення виконання державою зроблених їй рекомендацій.

21. Навіть після прийняття Конвенції 1997 р., такий інструмент регулювання міжнародних відносин як Рекомендація Ради ОЕСР продовжує використовуватися в сфері боротьби з активним підкупом, зокрема, для розвитку положень Конвенції 1997 р., а також для регулювання питань, не охоплених цими актами (заборони на вирахування з бази оподаткування хабарів, сплачених іноземним посадовим особам; подолання корупції на державних підприємствах, в процесі державних закупівель та експортного кредитування, що офіційно підтримується; організації політичного лобіювання). При чому їх виконання забезпечується консенсуальною процедурою їх прийняття.

22. На відміну від Конвенції 1997 р., Керівні принципи очікують від багатонаціональних підприємств боротьбу із хабарництвом в цілому, а саме: не вдаватися до підкупу та протистояти вимогам хабаря й здирництву як щодо

державних службовців (класичне хабарництво), так і щодо працівників інших господарюючих суб'єктів (приватне хабарництво); а також утримуватися від фінансування політичних компаній з метою отримання певних переваг. Керівні принципи не називають характерних рис «вимоги хабаря» й «здірництва», які дали б можливість їх розмежувати, що виключає можливість не виконати вимоги Керівних принципів з формальних мотивів.

23. Україні, як державі, що прагне стати повноправною учасницею такого органу ОЕСР як Робоча група щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях та приєднатися до Конвенції 1997 р варто зважати на те, що цей процес може зайняти тривалий період та може складатися з: подачі відповідної заявки Генеральному секретарю ОЕСР, розгляду її робочими органами ОЕСР, запрошення держави Радою ОЕСР до асоційованого членства в цій Робочій групі, ратифікації Конвенції 1997 р. Парламентом України й передачі відповідних документів депозитарію, після чого Конвенція стане чинною для України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, яке полягає у дослідженні правотворчої діяльності ОЕСР у сфері інвестицій та діяльності багатонаціональних підприємств, а також формуванні науково обґрунтованих рекомендацій та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавчого регулювання правового статусу та компетенції Національного контактного пункту України та пов'язаних з ним органів.

В дисертаційному дослідженні з'ясовано, що правотворчість ОЕСР знаходить свій вияв у прийнятті як юридично зобов'язуючих (рішень Ради ОЕСР), так і рекомендаційних нормативних актів (рекомендацій Ради ОЕСР, декларацій Ради ОЕСР). Також ОЕСР практикує прийняття гібридних за юридичною силою нормативних актів (наприклад, Рішень-Рекомендацій Ради ОЕСР), що спрощує процедуру їх застосування. До системи юридично обов'язкових актів ОЕСР відносять також міжнародні договори, розроблені під егідою цієї Організації. Крім того, держави-члени ОЕСР вдаються до укладення домовленостей і взаєморозумінь, які відносяться до категорії джентельменських угод.

ОЕСР не вдається до запровадження однакового правового регулювання суспільних відносин на територіях її держав-членів. Виконання стандартів ОЕСР широким колом суб'єктів забезпечується шляхом використання гнучких правотворчих засобів та прийомів, а саме: залучення до розробки стандартів ОЕСР не тільки держав-членів, а й держав, які не входять до складу Організації; використання різних процедур волевиявлення (взаємної згоди (консенсусу), одностайності, голосування кваліфікованою більшістю) під час прийняття актів ОЕСР; застосування принципу «функціональної еквівалентності» при формулюванні положень Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях 1997 р.; побудова стандартів ОЕСР на основі провідних наукових концепцій, визнаних громадськістю та бізнес-середовищем (концепції «сталого розвитку», «відповідального ведення бізнесу», «корпоративної соціальної відповідальності», «екологічного менеджменту») тощо.

Для забезпечення гнучкості правового регулювання та його адаптивності до потреб міжнародного співжиття, ОЕСР вдається до поєднання актів різної юридичної сили. Наприклад, Радою ОЕСР приймаються Рішення-Рекомендації, в рамках яких закріплюються як юридично обов'язкові, так і рекомендаційні норми. Окрім цього, юридично обов'язковими актами ОЕСР можуть вноситися зміни до рекомендаційних, що, в свою чергу, обумовлює зміну юридичної сили останніх (мало місце, наприклад, привнесенні змін до Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств). В свою чергу, положення юридично обов'язкових актів ОЕСР можуть знаходити розвиток в рекомендаційних актах та навпаки. Приміром, положення Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях 1997 р. знайшли подальший розвиток у актах «м'якого» права, а саме Рекомендації Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних ділових операціях 2021 р. та доданому до неї Керівництві з передової практики імплементації певних статей Конвенції 1997 р. Водночас, положення Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р., які стосувалися національного режиму, міжнародних інвестиційних стимулів та антистимулів й подолання суперечливих вимог знайшли розвиток у ряді процедурних Рішень Ради ОЕСР, які є юридично обов'язковими для їх держав-учасниць.

Моніторинг виконання актів ОЕСР, що здійснюється її допоміжними органами (зокрема, Інвестиційним комітетом ОЕСР, Робочою групою ОЕСР щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях) є невід'ємним елементом запровадженого в її рамках механізму міжнародно-правового регулювання іноземного інвестування, який скеровується як на його розвиток та вдосконалення, так і на підвищення ефективності виконання державами взятих на себе зобов'язань. Наприклад, Декларація ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р. неодноразово переглядалася (у 1979 р., 1984 р., 1991 р., 2000 р. та 2011 р.), в результаті чого Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств одержали нове спрямування на сприяння досягненню цілей сталого розвитку. В свою чергу, чотирьохетапний моніторинг

виконання державами Конвенції про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при міжнародних ділових операціях 1997 р. та інших актів «м'якого» права, що її доповнюють, дозволяє не тільки оцінити рівень їх виконання державами-учасницями, а й вплинути на держави, що неналежно їх виконують.

Декларація ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р. та її складові мають різну юридичну силу. Власне Декларація 1976 р. є актом «м'якого» права і не має обов'язкової юридичної сили. В свою чергу, Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств є гібридними з точки зору їх юридичної сили, оскільки вони є обов'язковими для держав-учасниць Декларації 1976 р. (згідно процедурного Рішення Ради щодо Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств 2000 р.), але не обов'язковими для багатонаціональних підприємств. Однак, невиконання цих Принципів підприємствами або їх постачальниками може завдати шкоди довкіллю, правам людини тощо. Подоланню цієї проблеми певною мірою служить запроваджений в рамках ОЕСР квазі-третейський механізм розгляду конкретних спірних випадків, пов'язаних із застосуванням Керівних принципів, Національними контактними пунктами. Адже він, принаймні, сприяє виконанню цих Принципів тими багатонаціональними підприємствами, щодо яких було порушено конкретний випадок.

Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств не містять нових стандартів поведінки в сфері захисту прав людини та охорони довкілля, а лише закріплюються обов'язки держав та багатонаціональних підприємств виконувати визнані на міжнародному рівні стандарти, передусім, Міжнародний білль про права людини, Декларацію МОП про основоположні принципи і права в сфері праці 1998 р., Декларацію Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток 1992 р., Порядок денний на ХХІ століття, Орхуську конвенцію 1998 р. Одночасно, ОЕСР регулярно переглядає Керівні принципи в цілях їх адаптації до новітніх міжнародно-правових актів, що діють в цій сфері й зокрема, їх Розділ IV «Права людини» було побудовано з урахуванням розроблених у 2011 р. в рамках ООН «Керівних принципів підприємницької діяльності в аспекті прав людини: здійснення рамок ООН щодо «Захисту, Дотримання і Засобів правового захисту». Водночас, нині

існує підтверджена доктриною і практикою Національних контактних пунктів потреба у адаптації Керівних принципів до Паризької кліматичної угоди 2015 р.

Питання поведінки держав у випадку колізії міжнародно- та національно-правового регулювання захисту прав людини та охорони довкілля вирішується за допомогою таких правил: підприємства мають шукати спосіб виконувати вимоги перших (тобто, міжнародного права) і не порушувати вимог другого (тобто, національного законодавства), зокрема, шляхом вчинення дій, що виходять за межі мінімальних законодавчих вимог, але не суперечать їм. Наприклад, підприємства Австралії практикують укладення угод з групами корінних народів Австралії про використання їх культурної спадщини, зміст яких виходить за межі мінімальних вимог законодавства цієї держави, однак не порушує їх, що, одночасно, сприяє виконанню вимог Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. щодо захисту прав корінних народів. Такий само алгоритм діє й у разі колізії національного законодавства та Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств: підприємства не можуть порушувати національне законодавство, однак мають шукати такий спосіб виконання Керівних принципів, який би не суперечив йому. Водночас у разі існування акту «м'якого» права, прийнятого з питання, охопленого Керівними принципами, обидва акти мають діяти паралельно і взаємодоповнювати один одного.

Декларація ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р. вважається чинною для України й виконується нею на підставі укладеної у 2017 р. між Урядом України та ОЕСР Угоди (у формі обміну листами) щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку. У 2020 р. в Україні було ініційовано процес її ратифікації, який, однак, не був завершений, хоча такий крок був би цілком виправданим, зокрема, з огляду на те, що названа Декларація накладає на державу важливе зобов'язання – створити Національний контактний пункт.

Національні контактні пункти є національними органами, які обов'язково створюються державами-учасницями Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і

багатонаціональні підприємства 1976 р., як правило, при органах державної влади у складі або представників одного чи кількох органів державної влади, або незалежних експертів, або в змішаному складі з метою підвищення значення та ефективності Керівних принципів шляхом проведення рекламної діяльності, співробітництва із зарубіжними Національними контактними пунктами, бізнес-товариством, профспілками, громадськістю, а також шляхом сприяння вирішенню питань, що виникли у зв'язку із застосуванням Керівних принципів в конкретних випадках; є підзвітними ОЕСР (Інвестиційному комітету) та уряду відповідної держави. Національні контактні пункти є самостійними в обранні способів реалізації своїх функцій. Держави не можуть реформувати чи скасувати цей орган або звужити його повноваження, однак недостатнє забезпечення державою Національного контактного пункту людськими та матеріальними ресурсами може суттєво перешкоджати його діяльності.

Для забезпечення передбачуваності роботи Національного контактного пункту України слід упорядкувати правовий статус та діяльність пов'язаних з ним органів, а саме: Міжвідомчої робочої групи та Експертної ради. Так, необхідно чітко визначити строк дії повноважень Міжвідомчої робочої групи та їх зміст, відмежувавши такі від повноважень власне Національного контактного пункту. Нині, статус Міжвідомчої робочої групи не відповідає закріпленому за нею статусу тимчасового консультативно-дорадчого органу, оскільки передбачає виконання низки функцій на постійній основі і включає повноваження, які мають входити до компетенції Національного контактного пункту. Також варто вдосконалити порядок формування переліку експертів Експертної ради.

Національний контактний пункт України є структурною частиною органу державної виконавчої влади (Міністерства економіки) та складається виключно із державних службовців, а тому для забезпечення неупередженості його діяльності необхідно враховувати розроблений в рамках ОЕСР Посібник для національних контактних пунктів щодо формування та підтримки неупередженості 2021 р., зокрема, в частині, що стосується повноважень членів цього Національного контактного пункту. Окрім цього, у зв'язку із можливістю проведення процедури

медіації самим Національним контактним пунктом України, який складається з представників органів державної виконавчої влади, мають бути врегульовані колізії між Законом України «Про медіацію» 2021 р. та Порядком розгляду скарг Національним контактним пунктом України, а саме щодо незалежності медіатора від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Також, для вдосконалення діяльності Національного контактного пункту України, потрібно збільшити роль органів державної влади України у підтримці його роботи. Зокрема, враховуючи досвід Канади, варто зважити доцільність введення заходів, націлених на гарантування дотримання багатонаціональними підприємствами України вимог Керівних принципів та їх участі в процесі розгляду Національним контактним пунктом конкретних випадків;

Для упорядкування діяльності Національного контактного пункту України з розгляду конкретних випадків необхідно внести зміни до наступних нормативно-правових актів:

а) п. 20 ч. 4 Положення про Міністерство економіки України від 20 серпня 2014 р. (діє в ред. 2021 р.) викласти в такій редакції «в структурі Міністерства діє Національний контактний пункт, покликаний підвищити значення та ефективність «Керівних принципів для багатонаціональних компаній: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті», які є невід'ємною частиною Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства 1976 р. шляхом широкого інформування про їх зміст, співробітництва із зарубіжними Національними контактними пунктами, діловими спільнотами, профспілками, неурядовими організаціями та громадськістю та сприяння вирішенню питань, які виникають щодо реалізації Керівних принципів у конкретних випадках; є підзвітними ОЕСР (Інвестиційному комітету) та КМУ»;

б) у Порядку розгляду скарг Національним контактним пунктом України:

- чітко врегулювати проведення процедур медіації та примирення;
- в усьому документі вживати поняття «медіація» та «примирення» і уникати використання поняття «посередництво», яке є синонімом «медіації»;

- виключити з речення 4 п. 29 слова «та може вносити свої пропозиції» й закріпити його в такій редакції «НКП сприяє обговоренню конкретних випадків сторонами»;

- виключити останнє речення п. 33, а саме «Остаточне рішення про те, який формат буде використано, є компетенцією НКП».

- виключити речення 2 п. 41, а саме «Участь НКП в посередницьких процедурах є обов'язковою».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. OECD (2022), Grossdomesticproduct (GDP) (indicator). URL:<https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm#indicator-chart> (дата звернення 10.09.2022).
2. Нипорко Ю.І., Савчук К.О. Організація економічного співробітництва та розвитку. *Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М-Я. К., 2019. С. 438-439.*
3. Кляйн Э. Международные и наднациональные организации. *Международное право = Völkerrecht / Вольфганг Граф Витцтум [и др.]; пер. с нем. М., 2011. С. 341-492.*
4. Шпакович О. М. Роль міжнародних економічних організацій в правотворчому процесі : автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.11. К., 2003. 20 с.
5. Rules of Procedure of the Organisation. *Rules of Procedure of the Organisation.* Organisation for Economic Co-operation and Development, October 2013. 69 p. URL:<https://isoe-network.net/docs/general/4616-oecd-rules-of-procedure-oct-2013/file.html>(дата звернення 10.09.2022).
6. Resolutions of the Council on the Governance of the Organisation on the 13.07.2015. № C(2015)100. URL: [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C\(2015\)100&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C(2015)100&docLanguage=En)(дата звернення 10.09.2022).
7. Resolution of the Council on Decision-Making by the Council and its Standing Committees, adopted by the Council on the 17.12.2014. № C(2014)120/REV2. URL: <https://www.oecd.org/legal/Resolution-Governance-Decision-Making.pdf>(дата звернення 10.09.2022).
8. Тичина В.П. Міжнародно-правовий статус Організації економічного співробітництва та розвитку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2019. 247 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Tichina/d_Tichina.pdf
9. Vlastou-Dimopoulou F. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). The EU's position as a de facto

Member. *Research Handbook on the European Union and International Organizations* / eds. R. A. Wessel, J. Odermatt. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2019. 702 p.

10. Shared Values: Building a Green and Inclusive Future. *Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 5-6 October 2021. 2021 Ministerial Council Statement*. OECD. 4 p. URL: <https://www.oecd.org/mcm/MCM-2021-Part-2-Final-Statement.EN.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

11. Trust in Global Cooperation: The Vision for the OECD for the Next Decade. *Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 5-6 October 2021*. Trust in Global Cooperation – The Vision for the OECD for the Next Decade. OECD, 6 p. URL: [https://www.oecd.org/mcm/MCM_2021_Part_2_\[C-MIN_2021_16-FINAL.en\].pdf](https://www.oecd.org/mcm/MCM_2021_Part_2_[C-MIN_2021_16-FINAL.en].pdf) (дата звернення 10.09.2022).

12. Porter T., Webb M. Role of the OECD in the Orchestration of Global Knowledge Network. *The OECD and Transnational Governance* / ed. by R. Mahon and S. McBride. Vancouver: University of British Columbia Press, 2008. P. 43-59.

13. The Responsibilities of the Secretary-General: Note by the Secretariat on the 14.03.2006. № C/WPEG(2006)6. URL: [https://one.oecd.org/document/C/WPEG\(2006\)6/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/WPEG(2006)6/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

14. Organisational structure. URL: <https://www.oecd.org/about/structure/> (дата звернення 10.09.2022).

15. Financial Regulations of the Organisation, in force as of December 2013. № [C(2008)92/REV1]. 20 p. URL: https://www.oecd.org/legal/OECD_Financial_Regulations_EN.pdf (дата звернення 10.09.2022).

16. International Regulatory Co-operation and International Organisations. The Cases of the OECD and the IMO. OECD Publishing, 2014. 133 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/international-regulatory-co-operation-and-international-organisations_9789264225756-en#page55 (дата звернення 10.09.2022).

17. Bonucci N. The legal status of an OECD act and the procedure for its adoption, on the 5-6.04.2004. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/31691605.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

18. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М. : Волтерс Клувер, 2005. 544 с.
19. Самойленко Є. А. Консенсус. *Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Т. 2. Е-Л. К.: Академперіодика, 2017. С. 726-727.*
20. Vives P., José F. *Consensus-Based Interpretation of Regional Human Rights Treaties*. Leiden ; Boston: Brill Nijhoff, 2019. 308 p.
21. Akande D. What is the Meaning of “Consensus” in International Decision Making? *EJIL: Talk!* Blog of the European Journal of International Law. 2013. 8 April. URL: <https://www.ejiltalk.org/negotiations-on-arms-trade-treaty-fail-to-adopt-treaty-by-consensus-what-is-the-meaning-of-consensus-in-international-decision-making/#:~:text=Consensus%20means%20that%20negotiators%20need,procedure%20had%20not%20been%20adopted> (дата звернення 10.09.2022).
22. Carroll P., Kellow A. *The OECD: A Decade of Transformation 2011–2021*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2021. 156 p.
23. Wolfe R. From Reconstructing Europe to Constructing Globalization: The OECD in Historical Perspective. *The OECD and Transnational Governance* / ed. by R. Mahon and S. McBride. Vancouver: University of British Columbia Press, 2008. P. 25-42.
24. Salzman J. The Organization for Economic Cooperation and Development’s Role in International Law. *George Washington International Law Review*. 2011. Vol. 43. № 2. P. 255-276.
25. Кулаковський К. О. Сутність та глобальні детермінанти трансформації міжнародного економічного порядку. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 44-50.
26. Revised Resolution of the Council on Partnerships in OECD Bodies, adopted on 23.11.2015, № C(2012)100/REV1/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(2012\)100/REV1/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2012)100/REV1/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

27. Statement from OECD Secretary-General on further measures in response to Russia's large-scale aggression against Ukraine on 08.03.2022. URL: <https://www.oecd.org/countries/russia/statement-from-the-oecd-council-on-further-measures-in-response-to-russia-s-large-scale-aggression-against-ukraine.htm> (дата звернення 10.09.2022).

28. Salzman J. Decentralized Administrative Law in the Organization for Economic Cooperation and Development. *Law and Contemporary Problems*. 2005. Vol. 68. P. 189-224.

29. OECD Legal Instruments. URL: <https://www.oecd.org/legal/legal-instruments.htm> (дата звернення 10.09.2022).

30. Harmony and dissonance in international law. Remarks by Angel Gurría, OECD Secretary-General, delivered at the annual meeting of the American Society of International Law, Washington D.C. 25 March 2011. URL: <https://www.oecd.org/unitedstates/harmonyanddissonanceininternationallaw.htm> (дата звернення 10.09.2022).

31. Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development, was signed on 14.12.1960. URL: <https://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomicco-operationanddevelopment.htm> (дата звернення 10.09.2022).

32. Decision of the Council establishing the OECD Scheme for the Certification of Forest Reproductive Material Moving in International Trade, adopted on 20.06.2007. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0355> (дата звернення 10.09.2022).

33. Decision of the Council on the Control of Transboundary Movements of Wastes Destined for Recovery Operations, adopted on 30.03.1992. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0266> (дата звернення 10.09.2022).

34. Decision of the Council concerning the Implementation of an Exchange-of-Information System for Export Credits of more than five years' duration, adopted on

18.04.1972.URL:<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0101>(дата звернення 10.09.2022).

35. Decision of the Council concerning the Implementation of a Prior Consultation Procedures for Export Credits of more than Five Years' Duration to Industrialised Countries, adopted on 18.04.1972.URL:<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0100>(дата звернення 10.09.2022).

36. Arrangement on Officially Supported Export Credits, adopted on 22.02.1978. URL:<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-5005>(дата звернення 10.09.2022).

37. Кравченко С. О., Кравченко В. В. Міжнародні організації як суб'єкти глобального управління. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 6-11.

38. Robinson S. International Obligations, State Responsibility and Judicial Review Under the OECD Guidelines for Multinational Enterprises Regime. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2014. 30(78). P. 68-81. URL: https://www.researchgate.net/publication/281039849_International_Obligations_State_Responsibility_and_Judicial_Review_Under_the_OECD_Guidelines_for_Multinational_Enterprises_Regime(дата звернення 10.09.2022).

39. Гуменюк В. Глобалізація та її вплив на діяльність міжнародних міжурядових організацій. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 1. С. 56-61.

40. Woodward R. The Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2nd edition. New York: Routledge, 2022. 176 p.

41. Bonucci N. The OECD at Fifty: Some Observations on the Evolving Nature of an International Organization. *The George Washington International Law Review*. 2011. Vol. 43. P. 239-254.

42. Тичина В. П. Правова характеристика рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 123-126.

43. Decision-Recommendation of the Council on the Co-operative Investigation and Risk Reduction of Chemicals, adopted on 25.05.2018. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0441> (дата звернення 10.09.2022).

44. Decision-Recommendation of the Council on the Reduction of Transfrontier Movements of Wastes, adopted on 31.12.1991. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0260> (дата звернення 10.09.2022).

45. Петренко А. А. Правова природа рішень Організації економічного співробітництва та розвитку. *Auctoritas magis quam imperio: Юридична наука у громадянському суспільстві*. Зб. наук. праць. Матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 жовтня 2019 р.). До 70-ліття Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України / Ред. колегія: Н. М. Пархоменко (голова), О. О. Малишев (заступник голови), А. М. Гурова (секретар), В. К. Малолітнева, П. С. Демченко. Київ, 2019. С. 188-192.

46. Declaration on a Resilient and Healthy Environment for All, adopted on 31.03.2022. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0468> (дата звернення 10.09.2022).

47. Convention on the Establishment of a Security Control in the Field of Nuclear Energy, opened for signature on 20.12.1957. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0020> (дата звернення 10.09.2022).

48. Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy, adopted on 29.07.1960. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0038> (дата звернення 10.09.2022).

49. Convention of 31 January 1963 Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960 (Brussels Supplementary Convention). URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0053> (дата звернення 10.09.2022).

50. Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters, opened for signature on 25.01.1988. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0235> (дата звернення 10.09.2022).

51. Protocol of 18.02.2010 amending the Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0382>(дата звернення 10.09.2022).

52. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, adopted on 21.11.1997. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0293>(дата звернення 10.09.2022).

53. Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation (MNEPR), adopted on 21.05.2003. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0314>(дата звернення 10.09.2022).

54. Protocol on Claims, Legal Proceedings and Indemnification to the Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation (MNEPR), adopted on 21.05.2003. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0315>(дата звернення 10.09.2022).

55. Framework Agreement for International Collaboration on Research and Development of Generation IV Nuclear Energy Systems, entered into force on 28.02.2005. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0332>(дата звернення 10.09.2022).

56. Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting, adopted on 24.11.2016. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0432>(дата звернення 10.09.2022).

57. Agreement Establishing a Financial Support Fund of the Organisation Economic Co-operation and Development, adopted on 07/04/1975. URL:

<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0136> (дата звернення 10.09.2022).

58. Agreement respecting Normal Competitive Conditions in the Commercial Shipbuilding and Repair Industry, opened for signature on 21.12.1994. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0277> (дата звернення 10.09.2022).

59. European Monetary Agreement, adopted on 29.07.1955. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0010> (дата звернення 10.09.2022).

60. Петренко А. А. Конвенційне регулювання міжнародного співробітництва в рамках ОЕСР. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 477-481.

61. International Understanding on Maritime Transport Principles 1999. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-5014> (дата звернення 10.09.2022).

62. Мельник С.О. Джентльменська угода. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Академперіодика, 2014. Т. 1: А-Д. С. 762-763.

63. Петренко А. А. Акти ОЕСР як інструменти м'якого міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 398-402.

64. Pal L. A. *Frontiers of Governance: The OECD and Global Public Management Reform*. Palgrave Macmillan, 2012. 305 p.

65. A Strategy for Enlargement and Outreach: Report by the Chair of the Heads of Delegation Working Group on the Enlargement Strategy and Outreach, Ambassador Seiichiro Noboru, on the 13.05.2004. OECD. Organisation for Economic Co-operation and Development. 55 p. URL: <https://www.oecd.org/global-relations/globalrelationsstrategy/37434513.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

66. Roadmap for the Accession of Costa Rica to the Convention, adopted by Council on 8.07.2015. URL: <https://www.oecd.org/dataoecd/12/42/47812421.pdf>

[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C\(2015\)93/FINAL&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C(2015)93/FINAL&docLanguage=En)(дата звернення 10.09.2022).

67. A General Procedure for Future Accessions, adopted by the Council of 10-13.05.2007, № C(2007)31/FINAL. URL: [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=C\(2007\)31/Final](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=C(2007)31/Final) (дата звернення 10.09.2022).

68. Roadmap for the Accession of Lithuania to the OECD Convention, adopted by Council on 8.07.2015, № C(2015)92/FINAL. URL: [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C\(2015\)92/FINAL&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C(2015)92/FINAL&docLanguage=En)(дата звернення 10.09.2022).

69. Roadmap for the Accession of Latvia to the OECD Convention, adopted by Council on 15.10.2013, № C(2015)92/FINAL. URL: <https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C%282013%29122/FINAL&docLanguage=En>(дата звернення 10.09.2022).

70. Roadmap for the Accession of Colombia to the OECD Convention, adopted by Council on 19.09.2013, № C(2013)110/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(2013\)110/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2013)110/FINAL/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

71. Меморандум взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_003#Text(дата звернення 10.09.2022).

72. Муравйов В. І. Acquis Communautaire ЄС. Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Т. 1. А-Д. К.: Академперіодика, 2014. С. 74-75.

73. Regional Approaches: Synthesis and Strategic Guidance. Council examined and noted this report, and approved the proposals set out in paragraph 31 at its 1146th session held on 14 December 2006 [C/M(2006)20, Item 275]. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(2006\)168/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2006)168/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

74. OECD legal instruments on international investment. URL: <https://www.oecd.org/investment/mne/investmentinstruments.htm> (дата звернення 10.09.2022).
75. Addressing Industrial Air Pollution in Kazakhstan. Reforming Environmental Payments Policy Guidelines. OECD Green Growth Studies. Paris: OECD Publishing, 2019. 162 p.
76. OECD Environmental Performance Reviews: Latvia 2019. Paris: OECD Publishing, 2019. 206 p.
77. OECD Environmental Performance Reviews: Hungary 2018. Paris: OECD Publishing, 2018. 208 p.
78. Петров Р. А. Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран. Монография. К.: «Истина», 2011. 383 с.
79. Decision of the Council Establishing a Development Centre of the Organisation, adopted by the Council on the 23.10.1962, № C(62)144(Final). URL: <https://www.oecd.org/dev/governing-board/OECD-Development-centre-Mandate-governing-board.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
80. The OECD Development Centre: 50 Years of Sharing Knowledge. Working together for a better World. OECD. Development centre. 31 p. URL: https://www.oecd.org/dev/OECD_A4_50A_EN_web.pdf (дата звернення 10.09.2022).
81. OECD Ministerial Council Meeting 13-14 May 2004. Chair's Summary. URL: <http://www.g8.utoronto.ca/oecd/oecd2004.htm> (дата звернення 10.09.2022).
82. Council Resolution on Enlargement and Enhanced Engagement, adopted by Council at Ministerial Level on 16.05.2007, № C/MIN(2007)4/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/c/min\(2007\)4/final/en/pdf](https://one.oecd.org/document/c/min(2007)4/final/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).
83. A Framework for OECD Relations with Non-Members, agreed during the 1123rd session of the Council held on 23 November 2005, № C/M(2005)22, item 299. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(2005\)158/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2005)158/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

84. OECD Global Relations Strategy, adopted on 24.09.2021, № C/MIN(2021)17. URL: https://ris.bka.gov.at/Dokumente/Mrp/MRP_20211215_1/011_002.pdf(дата звернення 10.09.2022).

85. Тичина В. П. Міжнародно-правові особливості набуття членства в Організації економічного співробітництва та розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 47 том 2. С. 132-137.

86. Кулеба Д. І. Реалізація міжнародної правосуб'єктності України шляхом участі в діяльності міжнародних організацій : автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.11. К., 2005. 19 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe(дата звернення 10.09.2022).

87. A Framework for the Establishment of Country Programmes, approved by the Council on the 30.04.2013, № C/MIN(2013)12. URL: [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2013\)12/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2013)12/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

88. Framework for the Consideration of Prospective Members: Report of the Chair of the Working Group on the Future Size and Membership of the Organisation to Council, adopted by the OECD Council on the 2.06.2017. OECD Paris. 19 p. URL: <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2017-13-EN.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

89. Resolution of the Council on the Opening of Accession Discussions, adopted on 25.01.2022, № C(2017)92/FINAL. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/Resolution-of-the-Council-on-the-Opening-of-Accession-Discussions-C-2017-92-final.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

90. Statement by the OECD regarding the Status of the Accession Process with Russia & Co-operation with Ukraine. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/statement-by-the-oecd-regarding-the-status-of-the-accession-process-with-russia-and-co-operation-with-ukraine.htm>(дата звернення 10.09.2022).

91. Statement of OECD Council on the Russian Aggression against Ukraine, on the 04.02.2022. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/statement-of-oecd-council-on-the-russian-aggression-against-ukraine.htm>(дата звернення 10.09.2022).

92. Statement from OECD Secretary-General on Initial Measures taken in Response to Russia's large scale Aggression against Ukraine, on the 25.02.2022. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/statement-from-oecd-secretary-general-on-initial-measures-taken-in-response-to-russia-s-large-scale-aggression-against-ukraine.htm> (дата звернення 10.09.2022).

93. Summary Record of the 1265th Session, held at the Château de la Muette, Paris, on Tuesday, 9 October 2012, № C/M(2012)11. URL: [https://one.oecd.org/document/C/M\(2012\)11/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/M(2012)11/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

94. Resolution of the Council on Partnerships in OECD Bodies, adopted by the Council on the 9.10.2012, № C(2012)100/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(2012\)100/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2012)100/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

95. Clifton J., Díaz Fuentes D. On the limits of policy transfer: The OECD and “The Rest”. *Journal of Comparative Policy Analysis Research and Practice*. 2014. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/259671267_On_the_limits_of_policy_transfer_The_OECD_and_The_Rest (дата звернення 10.09.2022).

96. Human Rights and Taxation in Europe and the World / eds. G. Kofler, M. Poiars Maduro, P. Pistone. Amsterdam, 2011. 549 p.

97. Secretary-General's Report to Ministers 2013, Paris: OECD Publishing, 2013. 105 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/sg_report-2013-en.pdf?expires=1650654500&id=id&accname=guest&checksum=4C98E8E6C945BE3A334ED9C16F8676AB (дата звернення 10.09.2022).

98. Agreement between the Government of the Republic of Indonesia and the Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) on the Establishment of the OECD Country Office in Indonesia 2013. URL: https://www.oecd.org/legal/Agreement_OECD_Country_Office_Indonesia.pdf (дата звернення 10.09.2022).

99. Campos Mellode F. The OECD enlargement in Latin America and the Brazilian candidacy.

Revista Brasileira de Política Internacional. 2020. vol. 63, no. 2, e011. URL: <https://www.redalyc.org/journal/358/35863121010/html/>(дата звернення 10.09.2022).

100. OECD-Indonesia Joint Work Programme: Priority Areas for Co-operation, 2017-2018. URL: https://ditjenppi.kemendag.go.id/assets/files/publikasi/doc_20180626_oecd-indonesia-joint-working-cooperation-2017-2018.pdf(дата звернення 10.09.2022).

101. Update on OECD Engagement with Indonesia and Activity of the Jakarta Office. Note by the Secretariat on 7.01.2019, № ERC(2019)2 URL: [https://one.oecd.org/document/ERC\(2019\)2/en/pdf](https://one.oecd.org/document/ERC(2019)2/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

102. Secretary-General's Report to Ministers 2015. Paris: OECD Publishing, 2015. 124 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/sg_report-2015-en.pdf?expires=1650637671&id=id&accname=guest&checksum=BCD36E046BBF4F4400C460845AD18783(дата звернення 10.09.2022).

103. Grocott J. COMMENT: Why India is not ready to join the OECD. 2012, February 27. URL: <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1fbsfsy6r52b4/comment-why-india-is-not-ready-to-join-the-oecd>(дата звернення 10.09.2022).

104. OECD and Viet Nam sign MoU to deepen co-operation and support reforms. URL: <https://www.oecd.org/countries/vietnam/oecd-and-viet-nam-sign-mou-to-deepen-co-operation-and-support-reforms.htm>(дата звернення 10.09.2022).

105. OECD and Arab Republic of Egypt inaugurate three-year programme to support key reforms. URL: <https://www.oecd.org/development/oecd-and-arab-republic-of-egypt-inaugurate-three-year-programme-to-support-key-reforms.htm>(дата звернення 10.09.2022).

106. OECD strengthens co-operation with Morocco – Renews Morocco Country Programme Agreement. URL: <https://www.oecd.org/countries/morocco/oecd-strengthens-co-operation-with-morocco-renews-morocco-country-programme-agreement.htm>(дата звернення 10.09.2022).

107. A solid partnership between Thailand and the OECD. URL: <https://www.oecd.org/southeast-asia/countries/thailand/#d.en.486312> (дата звернення 10.09.2022).

108. OECD 50th Anniversary Vision Statement, endorsed by Ministers representing OECD Members and the Russian Federation on the Meeting of the Council at Ministerial Level on the 25 May 2011, № C/MIN(2011)6/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/C/MIN\(2011\)6/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/MIN(2011)6/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

109. Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку щодо привілеїв, імунітетів та пільг, наданих Організації 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_010#Text (дата звернення 10.09.2022).

110. OECD Economic Outlook, Interim Report March 2022: Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine. Paris: OECD Publishing, 2022. 13 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4181d61b-en/index.html?itemId=/content/publication/4181d61b-en> (дата звернення 10.09.2022).

111. Wallace C. D. The multinational enterprise and legal control: host state sovereignty in an era of economic globalization. 2nd ed. The Hague ; New York : Martinus Nijhoff, 2002. 1325 p.

112. The Review of the OECD Code of Liberalisation of Capital Movements. The Revised Code and User's Guide OECD Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. June 2019. OECD. 13 p. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/Review-of-OECD-Code-on-Liberalisation-of-capital-movements-June%202019.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

113. Advisory Task Force on the OECD Codes of Liberalisation. URL: <https://oecdgroups.oecd.org/Bodies/ShowBodyView.aspx?BodyID=7587&BodyPID=13518&Lang=en&Book=True> (дата звернення 10.09.2022).

114. OECD Codes of Liberalisation: User's Guide. OECD, 2019. 112 p. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/38072327.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

115. Sauvant K. P. The Negotiations of the United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations Experience and Lessons Learned. *Thejournalofworldinvestment&trade*. 2015. № 16. P. 11-87.

URL: <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D82F7T32>(датазвернення10.09.2022).

116. Rapportde la Commission sur les Travaux de sa Dix-Neuvieme Session, 13 avril 1993, № E/C.10/1993/L.3/Add.4

URL: https://digitallibrary.un.org/record/169721/files/E_C.10_1993_L.3_Add.4-FR.pdf(датазвернення10.09.2022);

117. Chapter V International, Regional and Bilateral Arrangements and Agreements Relating to Transnational Corporations. *Report of the Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting on its 11th session*, on 6.03.1993, № E/C.10/1993/12. P. 21-23 URL: https://digitallibrary.un.org/record/167028/files/E_C.10_1993_12-EN.pdf(дата звернення 10.09.2022).

118. Integration of the Commission on Transnational Corporations into the institutional machinery of the United Nations Conference on Trade and Development: Resolution Adopted by the General Assembly on 24.02.1995, № A/RES/49/130.

URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/768/73/PDF/N9576873.pdf?OpenElement>(дата звернення 10.09.2022).

119. Černič J. L. Corporate Responsibility for Human Rights: A Critical Analysis of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. *Hanse Law Review*. 2008. Vol 4 No. 1. P. 71-100. URL: <http://hanselawreview.eu/wp-content/uploads/2016/08/Vol4No1Art05.pdf>(датазвернення10.09.2022).

120. Мельник С. О. Декларація. Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 1. А-Д., К.: Академперіодика, 2014. С. 684-686.

121. Resolution of the Council Revising the Mandate of the Investment Committee, adopted on 15.10.2013. URL: <https://oecdgroups.oecd.org/Bodies/ShowBodyView.aspx?BodyID=7232&BodyPID=13202&Lang=en&Book=False> (дата звернення 10.09.2022).

122. OECD Declaration and Decision on International Investment and Multinational Enterprises. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/oecddeclarationanddecisions.htm> (дата звернення 10.09.2022).

123. Міжнародне публічне право: підручник : у 2 т. / [В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. 2-ге вид., змін. X: Право, 2020. Т. I : Основи теорії. 2020. 416 с.

124. Declaration on International Investment and Multinational Enterprises, adopted on 21.06.1976. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0144> (дата звернення 10.09.2022).

125. Marcoux J.-M. International Investment Law and the Evolving Codification of Foreign Investors' Responsibilities by Intergovernmental Organizations. A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Law. University of Victoria, 2016. 482 p. URL: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/7942/Marcoux_Jean-Michel_PhD_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 10.09.2022).

126. Bhatt K., Türkelli G. E. OECD National Contact Points as Sites of Effective Remedy: New Expressions of the Role and Rule of Law within Market Globalization. *Business and Human Rights Journal*. 2021. October. Volume 6. Issue 3. P. 423 - 448.

127. Evans J. OECD Guidelines – one tool for corporate social accountability. *Corporate social responsibility: Myth or reality?* Labour Education. 2003/1. No. 130. P. 25-30. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_111459.pdf (дата звернення 10.09.2022).

128. The Nestlé Corporate Business Principles

2010. URL: <https://www.nestle.ua/sites/g/files/pydnoa316/files/asset-library/documents/corporate-business-principles-en.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

129. Procter & Gamble Linked to Rainforest Destruction via Palm Oil. February 26, 2014.

URL: <https://www.greenpeace.org/usa/news/procter-gamble-linked-to-rainforest-destruction-via-palm-oil/> (дата звернення 10.09.2022).

130. The Great Palm Oil Scandal Labour Abuses behind Big Brand Names, 2016,

November 30. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/asa21/5184/2016/en/> (дата звернення 10.09.2022).

131. Final report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of DR Congo, on 23.10.2003, S/2003/1027. URL: <https://reliefweb.int/report/democratic-republic-congo/final-report-panel-experts-illegal-exploitation-natural-resources> (дата звернення 10.09.2022).

132. Kuuya V. The Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth in the Democratic Republic of Congo. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/doc-the-illegal-exploitation-of-natural-resources-and-other-forms-of-wealth-in-the-democratic-republic-of-congo/> (дата звернення 10.09.2022).

133. Enquiry from the Forum for Environment and Development (ForUM) on Aker Kværner's activities at Guantanamo Bay: Statement by the Norwegian National Contact Point on the 29.11.2005. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/38038283.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

134. Decision of the Council on the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, adopted on 27. 06. 2000. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0307> (дата звернення 10.09.2022).

135. Rubin S. J. Transnational Corporations and International Codes of Conduct: A Study of the Relationship Between International Legal Cooperation and Economic Development. *American University International Law Review*. 1995. V. 10, no. 4. P. 1275-1289. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/235402259.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

136. Петренко А. А. Питання прав людини в нормотворчій діяльності ОЕСР. *Нариси науково-практичної конференції, присвяченої проблематиці захисту прав людини (охорони довкілля): Збірник тез доповідей*. Київ, 2021. С. 15-16.

137. Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку 2017 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=bc94e3de-c9a7-4b43-bb0e-bcb515ee6a0c&tag=SpivrobitnitstvoZOrganizatsiiuEkonomichnogoSpivrobitnitstvaTaRozvitku>(дата звернення 10.09.2022).

138. Проект Закону про ратифікацію Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку від 26.06.2020, № 0049. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69291(дата звернення 10.09.2022).

139. Савчук К. О. Обмін нотами. Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 3. М-Я., К.: Академперіодика, 2019. С. 401-402.

140. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. ст.412. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69291(дата звернення 10.09.2022).

141. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. ст.51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>(дата звернення 10.09.2022).

142. Ukrainesigns OECD agreementtostrengtheninvestmentclimate. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/ukraine-signs-oecd-agreement-to-strengthen-investment-climate.htm>(датазвернення10.09.2022).

143. Положення про Міністерство економіки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р., № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10>(дата звернення 10.09.2022).

144. Порядок розгляду скарг Національним контактним пунктом України. URL:<https://ncp.gov.ua/>(дата звернення 10.09.2022).

145. Про утворення міжвідомчої робочої групи щодо забезпечення функціонування Національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28.02.2018, № 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283731-18#Text>(дата звернення 10.09.2022).

146. Nowrot K. GlobalGovernanceandInternationalLaw. *BeiträgezumTransnationalenWirtschaftsrecht* /Hrsg.: Ch. Tietje, G.Kraft, R.Sethe. Heft 33.2004.34 p.

147. Schliemann Ch.Procedural Rules for the Implementation of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises – a Public International Law Perspective. *GermanLawJournal*. 2012. Vol. 13. No. 01. P. 51-85.

148. Schwartz R. Arethe OECD and UNCTAD CodesLegallyBinding. *InternationalLawyer*. 1977. Vol. 11, no. 3. P. 529-536.

149. TheMultilateralAgreementon Investment. DraftConsolidatedText, on 22 April 1998, № DAFFE/MAI(98)7/REV1. URL: <https://www.oecd.org/daf/mai/pdf/ng/ng987r1e.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

150. MultilateralAgreementon Investment. Negotiations at the OECD on a Multilateral Agreement on Investment.EuropeanScrutinyCommitteePublications. SeventhReport. URL:

<https://publications.parliament.uk/pa/cm199899/cmselect/cmeuleg/34-vii/3419.htm#n23>(датазвернення10.09.2022).

151. Neumayer E. Multilateral agreement on investment: lessons for the WTO from the failed OECD-negotiations. *Wirtschaftspolitische Blätter*. 1999. 46 (6). P. 618-628.

URL:

https://www.researchgate.net/publication/48910190_Multilateral_agreement_on_investment_lessons_for_the_WTO_from_the_failed_OECD-negotiations(датазвернення10.09.2022).

152. Declassification of MAI Documents (Note by the Secretariat), № DAFFE/IME(2000)32 URL:

[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME\(2000\)32&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAFFE/IME(2000)32&docLanguage=En)(датазвернення10.09.2022).

153. Workshop on "Foreign Direct Investment Policy and Promotion in Latin America" Report Emerging Market Economy Forum, Lima, 15-17.12.1998, № CCNM/EMEF/CIME(98)3. URL:

[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ccnm/emef/cime\(98\)3](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ccnm/emef/cime(98)3)(датазвернення10.09.2022).

154. Lessons from the MAI. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. New York, Geneva: UNITED NATIONS, 1999. 43 p. URL:

<https://unctad.org/system/files/official-document/psiteiitm22.en.pdf>(датазвернення10.09.2022).

155. Nunnenkamp P., Pant M. Why the case for a multilateral agreement on investment is weak. *Kieler Diskussionsbeiträge*, 2003. No. 400. P. 1-39. URL:

<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/2931/1/kd400.pdf>(датазвернення10.09.2022).

156. Atkinson D. De «l'exception culturelle» à la «diversité culturelle»: les relations internationales au coeur d'une bataille planétaire.

Annuaire français de relations internationales. 2000. Volume I. URL: <https://www.afri-ct.org/article/de-l-exception-culturelle-a-la/>(датазвернення10.09.2022).

157. Riche P. Jospin: adieu l'AMI, salut les copains. En renonçant à faire participer la France aux discussions sur l'accord multilatéral sur l'investissement, le Premier ministre rassure la majorité. *Liberation*. 1998. 15 octobre. URL: https://www.liberation.fr/futurs/1998/10/15/jospin-adieu-l-ami-salut-les-copains-en-renoncant-a-faire-participer-la-france-aux-discussions-sur-l_250782/ (дата звернення 10.09.2022).

158. Multilateral Agreement on Investment. Negotiations at the OECD on a Multilateral Agreement on Investment. European Scrutiny Committee Publications. Twelfth Report. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199899/cmselect/cmeuleg/34-xii/3411.htm> (дата звернення 10.09.2022).

159. Annexe 2 : Rapport intérimaire de Mme Catherine Lalumière et M. Jean-Pierre Landaus sur l'Accord multilatéral sur l'investissement (AMI) septembre 1998. *Rapport d'information* (rapport préliminaire). Déposé par la Délégation de l'Assemblée Nationale pour l'Union Européenne (1), sur les relations économiques entre l'Union Européenne et les États-Unis, et présenté par M. Jean-Claude Lefort, Député. URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/europe/rap-info/2fdi1150.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

160. Gaukrodger D. Business Responsibilities and Investment Treaties. *Consultation paper by the OECD Secretariat*. 2020. 15 January. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/Consultation-Paper-on-business-responsibilities-and-investment-treaties.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

161. George E. Incorporating Rights: Strategies to Advance Corporate Accountability. Oxford University Press, 2021. 416 p.

162. Laasch O., Conaway R. Responsible Business. The Textbook for Management Learning, Competence and Innovation. London and New York: Routledge, 2017. 446 p.

163. Responsible Business. URL: https://www.interface.com/APAC/en-IN/campaign/climate-take-back/Responsible-Business-en_IN

164. Nonegative impact? Mission possible. URL: https://www.interface.com/EU/en-GB/sustainability/our-journey-en_GB

165. Купчук М.В. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств – рекомендації для відповідального ведення бізнесу: площина прав людини. *Зміцнення засад у сфері бізнесу та прав людини: драйвери для України: збірник науково-практичних матеріалів міжнародного проекту*. Наук. ред. В.А. Устименко. К.: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2019. С. 29-36.

166. Руководящие принципы предпринимательской деятельности в аспекте прав человека: осуществление рамок Организации Объединенных Наций, касающихся "защиты, соблюдения и средств правовой защиты": Доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о правах человека и транснациональных корпорациях и других предприятиях Джона Ругги. 21.03.2011, A/HRC/17/31. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/121/92/PDF/G1112192.pdf?OpenElement> (дата звернення 10.09.2022).

167. OECD Guidelines for Multinational Enterprises. OECD Publishing, 2011. 89 p. URL: <https://www.oecd.org/corporate/mne/48004323.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

168. Schlegelmilch B. B., Szöcs I. Rethinking Business Responsibility in a Global Context: Challenges to Corporate Social Responsibility, Sustainability and Ethics (CSR, Sustainability, Ethics & Governance). Springer, 2020. 325 p.

169. Responsible Business Conduct, the new normal for a sustainable future. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/> (дата звернення 10.09.2022).

170. Nieuwenkamp R. CSR is Dead: What should come next? *Corporate Social Responsibility – Sustainable Business: Environmental, Social and Governance Frameworks for the 21st Century*. Edited by R. Lindsay, R. Martella. Kluwer Law International, 2020. P. 87-100.

171. National Contact Point of Switzerland. Initial Assessment. Specific Instance regarding the International Olympic Committee submitted by the Swiss Tibetan Friendship Association, Tibetan Youth Association in Europe, Tibetan Community of Switzerland and Liechtenstein as well as the Tibetan Women's Associatio

nSwitzerlandBerne, November 23, 2021. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ch0023.htm>(дата звернення 10.09.2022).

172. Якість продукції. URL: https://www.mcdonalds.com/ua/uk-ua/quality_and_hygiene/production_quality.html(дата звернення 10.09.2022).

173. Керівні принципи роботи постачальників від 01.01.2021 р. URL: <https://ua.coca-colahellenic.com/content/dam/cch/ua/documents/about-us/politics/SGP%20ukr-eng%202021.pdf.downloadasset.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

174. Polish OECD NCP FinalStatementofallegednon-observanceofthe OECD GuidelinesforMultinationalEnterprises, Warsaw, 13 June 2019. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/pl0005.htm>(дата звернення 10.09.2022).

175. Відповідальне ведення бізнесу для інституційних інвесторів: актуальні питання з комплексної перевірки відповідно до Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств. ОЕСР, 2017. 76 с. URL: <https://ncp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Vidpovidalne-vedennia-biznesu.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

176. Chimisso dos Santos D., Seck S. L. Human Rights due diligence and extractive industries. *Research Handbook on Human Rights and Business* / Ed. by S. Deva, D. Birchall. EdwardElgarPublishing, 2020. P. 151-175.

177. Countriescommittostepupeffortstodrivemoreresponsiblebusinessconductthrough new OECD instrument. URL: <https://www.oecd.org/investment/mne/countries-commit-to-step-up-efforts-to-drive-more-responsible-business-conduct-through-new-oecd-instrument.htm>(дата звернення 10.09.2022).

178. Настанова ОЕСР стосовно процедур належної перевірки у практиці відповідального ведення бізнесу. ОЕСР, 2018. 96 с.

179. Развитие и международноеэкономическоесотрудничество: проблемыокружающейсреды: Доклад Всемирнойкомиссии по вопросамокружающейсреды и развития от 4.08.1987 г., № А/42/427. 412 с. URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

180. Принципы корпоративного управления G20/ОЭСР. Paris: OECD Publishing, 2016. 72 с. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264252035-ru.pdf?expires=1656262089&id=id&accname=guest&checksum=EFB852133EE5E1D7F8F20FF8EDC81330>(дата звернення 10.09.2022).

181. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: Resolution adopted by the Human Rights Council on the 27.06.2014, № A/HRC/26/20. URL: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-26-22/>(дата звернення 10.09.2022).

182. National Action Plan Implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights 2016 – 2020. URL: <https://globalnaps.org/wp-content/uploads/2018/04/germany-national-action-plan-business-and-human-rights.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

183. National Action Plan on Business and Human Rights. Ukraine. URL: <https://globalnaps.org/country/ukraine/>(дата звернення 10.09.2022).

184. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2020 р., № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>(дата звернення 10.09.2022).

185. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2020 р. № 853-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2020-%D1%80#Text>(дата звернення 10.09.2022).

186. План заходів щодо приведення системи корпоративного управління у найбільших особливо важливих для економіки суб'єктах господарювання у відповідність до стандартів корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку : Протокол засідання Кабінету Міністрів від 20.10.2021, № 119. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=acdeb195-fead-413c-b257-flaef0072d89&title=PlanZakhodivSchodoPrivedenniaSistemiKorporativnogoUpravlinnia>

[UNaibilshikhOsoblivoVazhlivikhDliaEkonomikiSubktakhGospodariuvanniaUVidpovidnis
tDoStandativKorporativnogoUpravlinniaOrganizatsiiEkonomichnogoSpivrobitnitstvaTaR
ozvitku-protokolZasidanniaKabinetuMinistrivVid20-10-2021-119-&isSpecial=true](https://www.government.se/4a9e65/globalassets/regeringen/dokument/utrikesdepartement/uzvitku-protokolZasidanniaKabinetuMinistrivVid20-10-2021-119-&isSpecial=true)(дата
звернення 10.09.2022).

187. IntegratingResponsibleBusinessConductinPublicProcurement. Paris: OECD Publishing, 2020. 162 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/integrating-responsible-business-conduct-in-public-procurement_02682b01-en#page162(датазвернення10.09.2022).

188. TurkishMetalWorkersUnion, BİRLESİK METAL-İŞ andSystemair AB. Date (23/09/2021). URL: <https://www.government.se/4a9e65/globalassets/regeringen/dokument/utrikesdepartement/et/turkish-metal-workers-union-brlesk-metal--and-systemair-ab.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

189. OECD EnergyInvestmentPolicyReviewofUkraine, Paris: OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.oecd.org/publications/oecd-energy-investment-policy-review-of-ukraine-6e6e58c6-en.htm>(дата звернення 10.09.2022).

190. GuideforNationalContactPointsonBuildingandMaintainingImpartiality. OECD, 2022. 32 p. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/guide-for-national-contact-points-on-building-and-maintaining-impartiality.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

191. Ruggie J. G., Nelson T. HumanRightsandthe OECD GuidelinesforMultinationalEnterprises: NormativeInnovationsandImplementationChallenges. *TheBrownJournalof WorldAffairs*. 2015. Vol. XXII, Issue I. P. 99-128.

192. Database ofspecificinstances. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/database/>(датазвернення10.09.2022).

193. AboutResponsibleBusinessConduct. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/about.htm>(датазвернення10.09.2022).

194. ResponsibleBusinessConductandthecorporateresponsibilitytorespecthumanrightsURL:

<http://mneguidelines.oecd.org/Responsible-business-conduct-and-human-rights.pdf>(датазвернення10.09.2022).

195. AustralianNationalContactPointforthe OECD
GuidelinesforMultinationalEnterprises. FinalStatement.
ComplaintbyAndrewStarkeyandRobertStarkeyregardingElectraNetPtyLtd.
PublishedWednesday, 9 June 2021 URL: https://ausncp.gov.au/sites/default/files/2021-06/AusNCP_Final_Statement_Starkey_ElectraNet.pdf(датазвернення10.09.2022).

196. GuideforNationalContactsPointsontheInitialAssessmentofSpecificInstances,
OECD GuidelinesforMultinationalEnterprises.OECD, 2019. 43 p. URL:
<https://mneguidelines.oecd.org/Guide-for-National-Contact-Points-on-the-Initial-Assessment-of-Specific-Instances.pdf>(датазвернення10.09.2022).

197. Camilleri M. A. CorporateSustainability,
SocialResponsibilityandEnvironmentalManagement.
AnIntroductiontoTheoryandPracticewithCaseStudies. Springer, 2017. 222 p.

198. Corporate Social Responsibility. Partners for Progress, Local Economic and
Employment Development (LEED). Paris: OECD Publishing, 2001. 152 p.

199. GrowthandResponsibilityintheWorldEconomy: SummitDeclaration,
Heiligendamm, 7.06.2007 URL:
<http://www.g7.utoronto.ca/summit/2007heiligendamm/g8-2007-economy.pdf>(датазвернення10.09.2022).

200. Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business
& Human Rights: Overview of Progress: Commission Staff Working Document. SWD
(2019) 143, 20.3.2019 URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7813-2019-INIT/en/pdf>(датазвернення10.09.2022).

201. Reckmann N. WhatIsCorporateSocialResponsibility? Business News Daily.
2022. Jun 29.URL: <https://www.businessnewsdaily.com/4679-corporate-social-responsibility.html>(датазвернення10.09.2022).

202. Стратегія впливу. URL: https://www.mcdonalds.com/ua/uk-ua/impact_strategy.html(датазвернення10.09.2022).

203. Бережемо планету. URL: https://www.mcdonalds.com/ua/uk-ua/impact_strategy/save_the_planet.html(дата звернення 10.09.2022).

204. Робочі місця, рівність та розширення можливостей. URL: https://www.mcdonalds.com/ua/uk-ua/impact_strategy/working_places.html(дата звернення 10.09.2022).

205. Overview of Selected Initiatives and Instruments Relevant to Corporate Social Responsibility. *Annual Report on the OECD Guidelines for Multinational Enterprises 2008 «Employment and Industrial Relations»*. OECD, 2009. P. 235-260.

206. Responsible Business Conduct: First National Action Plan for the United States of America, on the 16.12.2016. URL: <https://2009-2017.state.gov/e/eb/eppd/csr/naprbc/265706.htm>(дата звернення 10.09.2022).

207. Our Human Rights Engagement. URL: <https://www.beiersdorf.com/sustainability/society/employees-along-our-entire-value-chain/human-rights-engagement>(дата звернення 10.09.2022).

208. National Treatment for Foreign-Controlled Enterprises. Including Adhering Country Exceptions to National Treatment. OECD, 2017. 101 p. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/national-treatment-instrument-english.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

209. Caliskan Y. The Development of International Investment Law: Lessons from the OECD MAI Negotiations and Their Application to a Possible Multilateral Agreement on Investment. USA: Dissertation.com, 2008. 388 p.

210. Lorfin P. A. Screening of Foreign Direct Investment and the States' Security Interests in Light of the OECD, UNCTAD and Other International Guidelines. *European Yearbook of International Economic Law*. Special Issue: Public Actors in International Investment Law. Ed.: C. Titi, 2021. P. 179-199. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-030-58916-5.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

211. Third Revised Decision of the Council concerning National Treatment, adopted on 12.12.1991. URL:

<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0263> (дата звернення 10.09.2022).

212. Recommendation of the Council on Member Country Measures concerning National Treatment of Foreign-Controlled Enterprises in OECD Member Countries and Based on Considerations of Public Order and Essential Security Interest, adopted on 16.07.1986. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0226> (дата звернення 10.09.2022).

213. Recommendation of the Council on Guidelines for Recipient Country Investment Policies relating to National Security, adopted on 25.05.2009. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0372> (дата звернення 10.09.2022).

214. Christy III P. B. Negotiating Investment in the GATT: A Call for Functionalism. *Michigan Journal of International Law*. 1991. Vol. 12. Iss. 4. P. 743-798.

215. OECD Codes of Liberalisation: User's Guide. OECD, 2021. 113 p. <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/OECD-Codes-of-Liberalisation-Users-Guide.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

216. National Treatment. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. New York and Geneva: UNITED NATIONS, 1999. 85 p. <https://unctad.org/system/files/official-document/psiteiitd11v4.en.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

217. Decision of the Council on International Investment Incentives and Disincentives, adopted on 17.05.1984. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0213> (дата звернення 10.09.2022).

218. Decision of the Council on Conflicting Requirements being imposed on Multinational Enterprises, adopted on 05.06.1991. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0261> (дата звернення 10.09.2022).

219. Iran and Libya Sanctions Act of 1996. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/3107> (дата звернення 10.09.2022).

220. Hoeller P., Girouard N., Colecchia A. The European Union's Trade Policies and their Economic Effects: Economics Department Working Papers No. 194.116 p. URL: <https://www.oecd.org/eu/1864940.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
221. Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions /Ed: by Charlotte Beaucillon. 2021. 512 p.
222. Selected Issues concerning Dispute Settlement (Note by the Chairman), on 16.12.1996, № DAF/MAI/EG1(96)1. URL: <https://www.oecd.org/daf/mai/pdf/eg1/eg1961e.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
223. Перемот С. В. Екстратериторіальна юрисдикція. Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 2. Е-Л, К.: Академперіодика, 2017. С. 49-52.
224. Declaration by the Governments of Member Countries on Co-operation on Issues of General Economic Policy ("Trade Pledge"), adopted on the 30.05.1974. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0118> (дата звернення 10.09.2022).
225. Kirmani N., Pérez L. L., Anjaria Sh. J., Iqbal Z. Developments in International Trade Policy. International Monetary Fund, Washington, D. C., 1982. 140 p.
226. Poverty Reduction, The DAC Guidelines. Paris: OECD Publishing, 2001. 125 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264194779-en.pdf?expires=1635143443&id=id&accname=guest&checksum=DBCCF36F4868A1456BA5608EF2997B22> (дата звернення 10.09.2022).
227. Declaration by the Governments of OECD Member Countries and Decisions of the OECD Council on Guidelines for Multinational Enterprises, National Treatment, International Investment, Incentives and Disincentives, Consultation Procedures. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/50024800.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
228. OECD Guidelines For Multinational Enterprises: Review 2000 (Report by the Secretary-General), № C(2000)96/REV1.

URL:[https://one.oecd.org/document/C\(2000\)96/REV1/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(2000)96/REV1/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

229. Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. United Nations: 2011. 35 p. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_ru.pdfhttp://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf(дата звернення 10.09.2022).

230. Concluding observations of the Human Rights Committee. AUSTRALIA. 07.05.2009. № CCPR/C/AUS/CO/5. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FCO%2FAUS%2FCO%2F5&Lang=en(дата звернення 10.09.2022).

231. Concluding observations on the sixth periodic report of Australia, adopted by the Committee at its 121st session (16 October–10 November 2017). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/353/61/PDF/G1735361.pdf?OpenElement>(дата звернення 10.09.2022).

232. Parella Law (on behalf of an individual) & Australian-based multinational enterprise (property and infrastructure sector) URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/au0020.htm>(дата звернення 10.09.2022).

233. Implementation of an Action Plan to Strengthen National Contact Points. 8-9.12.2015, № DAF/INV/RBC(2015)11/FINAL. URL: [https://one.oecd.org/document/DAF/INV/RBC\(2015\)11/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/INV/RBC(2015)11/FINAL/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

234. Cases handled by the National Contact Points for Responsible Business Conduct. URL: <https://mneguidelines.oecd.org/Flyer-OECD-National-Contact-Points.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

235. Argentine National Contact Point. About us. URL: <https://cancilleria.gob.ar/en/initiatives/ancp/about-us>(дата звернення 10.09.2022).

236. AbouttheSwedishNationalContactPoint. URL: <https://www.government.se/government-policy/enterprise-and-industry/national-contact-points2/>(дата звернення 10.09.2022).
237. The National Contact Point for Responsible Business Norway. Aboutus. URL: <https://www.responsiblebusiness.no/about-us/>(датазвернення10.09.2022).
238. Звіт про діяльність Національного контактного пункту 2017–2018. Розбудовуємо потенціал / Укладачі: А.Зінченко, М.Саприкіна. К.: Видавництво «Юстон», 2018. 44 с. URL: https://ncp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/NCP_Annual_Report_ukr.pdf(дата звернення 10.09.2022).
- 239.«Doing Business the Canadian Way: A Strategy to Advance Corporate Social Responsibility in Canada’s Extractive Sector Abroad»: Canada’s enhanced Corporate Social Responsibility (CSR) Strategy.URL: <https://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/topics-domaines/other-autre/csr-strat-rse.aspx?lang=eng>(датазвернення10.09.2022).
- 240.FinalStatementontheRequestforReviewregardingtheOperationsofChinaGoldInternationalResourcesCorp. Ltd., attheCopperPolymetallicMineattheGyamaValley, TibetAutonomousRegionURL: <https://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/ncp-pcn/statement-gyama-valley.aspx?lang=eng>(датазвернення10.09.2022).
241. Положення про міжвідомчу робочу групу щодо забезпечення функціонування Національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28.02.2018, № 283.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283731-18#n15>(дата звернення 10.09.2022).
242. Технічне завдання Експертної ради міжвідомчої робочої групи Національного контактного пункту.URL: <https://ncp.gov.ua/>(датазвернення10.09.2022).

243. Iranian Center for International Criminal Law and Mölnlycke Health Care Date (15/11/2021). URL: <https://www.government.se/4af7eb/contentassets/10e3278b0cef4857b7535cb2a7075bc6/initial-assessment-ncp-matter-december-2021.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
244. Pöyry Plc and the Xayaburi hydropower project in the Lao PDR; OECD's guidelines for multinational enterprises; statement of the national contact point URL: <https://tem.fi/documents/1410877/3104828/P%C3%B6yry+NCP+Final+Statement+EN.pdf/974194d1-3fbd-440d-8c8a-e08e440941e7/P%C3%B6yry+NCP+Final+Statement+EN.pdf.pdf> (дата звернення 10.09.2022).
245. The Chanel Korea Branch of the Korean Department Store and Duty Free Shops Sales Service Workers' Union & Chanel Korea. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/kr0024.htm> (дата звернення 10.09.2022).
246. Molinos Ríodela Plata and Maxiconsumo. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ar0014.htm> (дата звернення 10.09.2022).
247. AirBnB and Ah Top. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/fr0031.htm> (дата звернення 10.09.2022).
248. National Contact Point. OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Initial assessment UNI Global Union vs. VEON. 6 February 2018. URL: <https://www.oecdguidelines.nl/notifications/documents/publication/2018/02/06/initial-assessment-uni-global-union-vs.-veon> (дата звернення 10.09.2022).
249. JSC Norvik Bank regarding efficiency and transparency of Latvia's legal system and public institutions. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/lv0001.htm> (дата звернення 10.09.2022).
250. National Contact Point. OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Initial Assessment Former employee of Philips Lighting vs. Philips Lighting. 25 October 2017. URL: <https://www.oecdguidelines.nl/documents/publication/2017/10/25/ia-former-employee-of-philips-lighting-vs.-philips-lighting> (дата звернення 10.09.2022).

251. Australian National Contact Point for the Guidelines for Multinational Enterprises. Final Statement. Complaint by Port Hedland Community Progress Association regarding BHP. Published 1 September 2021. URL: https://ausncp.gov.au/sites/default/files/2021-09/AusNCP_Final_Statement_Port_Heland.pdf (дата звернення 10.09.2022).

252. Initial Statement 4 Trade Unions vs APG Asset Management Date: 20 May 2021. URL: <https://www.oecdguidelines.nl/documents/publication/2021/05/20/initial-assessment-of-the-notification-of-4-trade-unions-vs-apg-asset-management> (дата звернення 10.09.2022).

253. Evaluación Inicial de una Instancia Específica Presentada Ante el Pnc de Colombia. Persona natural en representación de otra persona natural y dos Empresas del sector minería. Diciembre 13 de 2021. URL: <https://www.mincit.gov.co/mincomercioexterior/temas-de-interes/colombia-en-la-ocde/punto-nacional-de-contacto-pnc-de-las-directrices/presentacion-de-una-instancia-especifica/el-pnc-de-colombia-ha-recibido-instancias-especificas-fueron-rechazadas/ocde-pnc-ie-empresas-mineria-evaluacion-inicial-vf-1.aspx> (дата звернення 10.09.2022).

254. Nationaler Kontaktpunkt der Schweiz. Organisation und Vorgehen. https://www.seco.admin.ch/seco/de/home/Aussenwirtschaftspolitik_Wirtschaftliche_Zusammenarbeit/Wirtschaftsbeziehungen/nachhaltigkeit_unternehmen/nkp/organisation-und-kontaktaufnahme.html (дата звернення 10.09.2022).

255. Mining activities in the Democratic Republic of Congo. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/at0001.htm> (дата звернення 10.09.2022).

256. Maharashtra Association of Pesticide Poisoned Persons (MAPPP), Pesticide Action Network (PAN), Constitutional and Human Rights (ECCHR) and Pesticide Action Network Asia Pacific (PANAP) & Syngenta. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/ch0022.htm> (дата звернення 10.09.2022).

257. Sands P. Principles of International Environmental Law. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1248p.

258.Environment Policy Committee (EPOC). URL: <https://www.oecd.org/env/epoc.htm>(датазвернення10.09.2022).

259.Meyer J.-H. Who should pay for pollution? The OECD, the European Communities and the emergence of environmental policy in the early 1970s. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. 2017. Vol. 24. Issue 3.P. 377-398. URL: https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2450481/170102+ERH+Article_environment_Meyer_final+manuscript-post-print.pdf?sequence=1 (дата звернення 10.09.2022).

260.Recommendation of the Council on Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies, adopted on 26.05.1972. URL:<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0102>(дата звернення 10.09.2022).

261.Mickwitz P. Implementation of Key Environmental Principles: Experiences from the Protection of the Baltic Sea. Copenhagen : Nordic Council of Ministers, 1998. 161 p.

262.Шабанов Р.І. Сутність принципу «забруднювач платить» як принципу міжнародного екологічного права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2017.Вип. 26. С. 63-69.

263.Recommendation of the Council on the Implementation of the Polluter-Pays Principle, adopted on14.11.1974. URL:<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0132>(дата звернення 10.09.2022).

264.ДекларацияКонференцииОрганизацииОбъединенныхНаций по проблемам окружающейчеловекасреды.

ПринятаКонференциейОрганизацииОбъединенныхНаций по проблемам окружающейчеловекасреды, Стокгольм, 1972 год.

URL:https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml(дата звернення 10.09.2022).

265. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., БонайнДж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.

266. Рио-де-Жанейрська декларація по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата звернення 10.09.2022).

267. Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents Helsinki, 17 March 1992. Status as at 10.09.2022. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-6&chapter=27&clang=_en#1 (дата звернення 10.09.2022).

268. Конвенция о трансграничном воздействии промышленных аварий 1992 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_262#Text (дата звернення 10.09.2022).

269. Микиєвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів, 2004. 256 с.

270. 75/436/Euratom, ECSC, EEC: Council Recommendation of 3 March 1975 regarding cost allocation and action by public authorities on environmental matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31975H0436> (дата звернення 10.09.2022).

271. Consolidated Version of The Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN#page86> (дата звернення 10.09.2022).

272. Recommendation of the Council concerning Certain Financial Aspects of Actions by Public Authorities to Prevent and Control Oil Spills, adopted on 28.04.1981. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0191> (дата звернення 10.09.2022).

273. Recommendation of the Council concerning the Application of the Polluter-Pays Principle to Accidental Pollution, adopted on 07.07.1989. URL:

<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0251> (дата звернення 10.09.2022).

274. Declaration on Environmental Policy, adopted on 14.11.1974. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0134> (дата звернення 10.09.2022).

275. Declaration on Environment: Resource for the Future, adopted on 20.06.1985. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0219> (дата звернення 10.09.2022).

276. Recommendation of the Council on Principles concerning Transfrontier Pollution, adopted on 14.11.1974. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0133> (дата звернення 10.09.2022).

277. Recommendation of the Council on Equal Right of Access in Relation to Transfrontier Pollution, adopted on 11.05.1976. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0140> (дата звернення 10.09.2022).

278. Recommendation of the Council for the Implementation of a Regime of Equal Right of Access and Non-Discrimination in Relation to Transfrontier Pollution. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0152> (дата звернення 10.09.2022).

279. Recommendation of the Council on the Analysis of the Environmental Consequences of Significant Public and Private Projects, adopted on 14.11.1974. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0130> (дата звернення 10.09.2022).

280. Recommendation of the Council on the Assessment of Projects, Plans and Programmes with Significant Impact on the Environment, adopted on 08.05.1979. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0172> (дата звернення 10.09.2022).

281. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text(дата звернення 10.09.2022).

282. Петренко А. А. Роль Організації економічного співробітництва та розвитку у становленні принципів міжнародного права навколишнього середовища. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 370-376. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260587/256981>(дата звернення 10.09.2022).

283. Australian National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Final Statement. Complaint by Friends of the Earth, Egan, Dodds and Simons regarding ANZ Group (AusNCP case #20). Published 15 December 2021. URL: https://ausncp.gov.au/sites/default/files/2021-12/AusNCP_Final_Statement_Friends_of_Earth_0.pdf(дата звернення 10.09.2022).

284. Setzer J., Higham C., Mohan V. Reviewing the OECD's Guidelines for Multinational Enterprises: guiding responsible business conduct in the face of climate change. Commentary on 14 September, 2021. URL: <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/news/reviewing-the-oecds-guidelines-for-multinational-enterprises-guiding-responsible-business-conduct-in-the-face-of-climate-change/>(дата звернення 10.09.2022).

285. OECD DAC Declaration on a new approach to align development cooperation with the goals of the Paris Agreement on Climate Change, adopted on 27.10.2021. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0466>(дата звернення 10.09.2022).

286. The OECD Guidelines for Multinational Enterprises. *Policy Brief*. 2001. June. 8 p. URL: <https://www.oecd.org/investment/mne/1903291.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

287. Solitander N., Kovács G. Corporate Environmental Management. A Blueprint for Categorising Environmental Policies. *Corporate Geography and Logistics*. 01.03.2002. 25p. https://www.academia.edu/1855186/Corporate_Environmental_Management(дата звернення 10.09.2022).

288. United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. Agenda 21. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

289. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти. Посібник / С.В. Берзіна, І.І. Яреськовська та ін. К: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 134 с. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/2018-04-02-01.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

290. Окружающая среда и Руководство ОЭСР для транснациональных предприятий: корпоративные инструменты и подходы. ОЭСР. 34 с. URL: <https://www.oecd.org/env/35914666.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

291. Specific Instance of the French NCP. 14 Local Watch Committees (“Comités Riverains de Veille”) and Centre of Actions for Life and Earth (“Centre d’Action pour la Vie et la Terre”) v. COPAGEF, SOMDIAA and SOSUCAM in Cameroon. Final Statement (17 May 2022). URL: <https://www.tresor.economie.gouv.fr/Institutionnel/Niveau3/Pages/902fd2b1-7b77-4429-b4a9-feca3c7dbe23/files/657362b2-dd3c-4a00-a8c4-894b83cd1a7c> (дата звернення 10.09.2022).

292. Canada’s National Contact Point Final Statement - Imperial Metals Corporation and Southeast Alaska Conservation Council. 08.05.2020. URL: <https://www.international.gc.ca/trade-agreements-accords-commerciaux/ncp-pcn/2020-05-07-ncp-pcn.aspx?lang=eng> (дата звернення 10.09.2022).

293. Statement by the Belgian National Contact Point for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/ncp/BE0015.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

294. Environment and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises: Corporate Tools and Approaches. Paris: OECD Publishing, 2005. 143 p. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org/environment/environment-and->

[the-oecd-guidelines-for-multinational-enterprises_9789264009394-en#page14](https://www.oecd.org/governance/anti-bribery/the-oecd-guidelines-for-multinational-enterprises_9789264009394-en#page14)

(дата звернення 10.09.2022).

295. Мельничук О.І. Корупція. *Енциклопедія міжнародного права: у 3 т.* / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 2. Е-Л. К.: Академперіодика, 2017. С. 810-813.

296. United Nations. Treaty Collection. United Nations Convention against Corruption. New York, 31.10.2003. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-14&chapter=18&clang=_en (дата звернення 10.09.2022).

297. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25.09.2015, №A/res/70/1. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення 10.09.2022).

298. Sacerdoti G. To Bribe or not to Bribe? *No Longer Business as Usual. Fighting Bribery and Corruption*. Paris: OECD Publishing, 2000. P. 29-49. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/no-longer-business-as-usual_9789264187788-en (дата звернення 10.09.2022).

299. Carr I., Outhwaite O. The OECD Anti-Bribery Convention Ten Years On. *Manchester Journal of International Economic Law*. 2008. Volume 5. Issue 1. P. 3-35. URL: https://www.researchgate.net/publication/30929562_The_OECD_Anti-Bribery_Convention_Ten_Years_On (дата звернення 10.09.2022).

300. The OECD Convention on Bribery: A Commentary / ed. by: M. Pieth, L. A. Low, N. Bonucci. 2nd Edition, Cambridge University Press, 2013. 858 p.

301. Recommendation of the Council on Bribery in International Business Transactions, adopted by the Council on 27.05.1994. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/1952622.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

302. Recommendation of the Council on the Tax Deductibility of Bribes to Foreign Public Officials, adopted by the Council on 11.04.1996. URL:

[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&coct=e=c\(96\)27/final](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&coct=e=c(96)27/final)(дата звернення 10.09.2022).

303. Revised Recommendation of the Council on Combating Bribery in International Business Transactions, adopted by the Council on 23.05.1997. URL: [https://one.oecd.org/document/C\(97\)123/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C(97)123/FINAL/en/pdf) (дата звернення 10.09.2022).

304. Приєднання України до робочої групи ОЕСР щодо боротьби з хабарництвом сприятиме впровадженню додаткових запобіжників від корупції – Андрій Єрмак. 26.07.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/priyednannya-ukrayini-do-robochoyi-grupi-oesr-shodo-borotbi-76681> (дата звернення 10.09.2022).

305. Latvia: Participation as an Associate in the OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions and Accession to the Anti-Bribery Convention. *Summary record of the 1285th Session*, held at the Château de la Muette, Paris, on Thursday, 19 September 2013. [https://one.oecd.org/document/C/M\(2013\)16/en/pdf](https://one.oecd.org/document/C/M(2013)16/en/pdf)(дата звернення 10.09.2022).

306. Phase 1. Report on Implementing the OECD Anti-Bribery Convention in Latvia. June 2014. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/LatviaPhase1ReportEN.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

307. Phase 1. Report on Implementing the OECD Anti-Bribery Convention in Lithuania. June 2017. URL: <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Lithuania-Phase-1-Report-ENG.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

308. Commentaries on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, adopted by the Negotiating Conference on 21.11. 1997. *Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions and Related Documents*. URL: https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf(дата звернення 10.09.2022).

309. O'Keefe R. *International Criminal Law*. OXFORD University Press, 2015. 688 p.

310. *The OECD Convention on Bribery: A Commentary* / ed. by: M. Pieth, L. A. Low, P. J. Cullen. Cambridge University Press, 2007. 652 p.

311. Михайлов М. В. Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних порушень : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Інститут держави і права

імені В. М. Корецького Національна академія наук України. Київ, 2021. 236 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/2021/mihaylov-m.v.-pidkup-u-zakonodavchih-konstruktsiyah-korupsiyних-kriminalnih-pravoporushen-_d_.pdf(дата звернення 10.09.2022).

312. Попко В.В. Принципи транснаціонального кримінального права у світлі міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 136. С. 36-47.

313. Phase 1. Report on Implementing the OECD Anti-Bribery Convention in Costa Rica. June 2017. URL: <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Costa-Rica-Phase-1-Report-ENG.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

314. Pacini C., Swingen J. A., Rogers H. The OECD convention on combating bribery of foreign public officials in international business transactions: A new tool to promote transparency in financial reporting. *Advances in International Accounting*. 2002. Vol. 15. P. 121-153.

315. Watson G. R. The OECD Convention on Bribery. *A.S.I.L. Insight*. 1998. Issue: 2. Volume: 3. URL: <https://www.asil.org/insights/volume/3/issue/2/oecd-convention-bribery>(дата звернення 10.09.2022).

316. OECD Anti-Bribery Convention. Phase 2: Monitoring Information Resources. <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/37916829.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

317. OECD Anti-Bribery Convention. Phase 3: Monitoring Information Resources. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/Phase3InformationResourcesManualENG.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

318. Implementing the OECD Anti-Bribery Convention. Phase 4 Report: Germany. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Germany-Phase-4-Report-ENG.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

319. OECD Anti-Bribery Convention. Phase 4. Monitoring Guide. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Phase-4-Guide-ENG.pdf>(дата звернення 10.09.2022).

320. Ніжинська І. С. Міжнародні конвенції як засіб боротьби з корупцією. *Наше право*. 2013. № 10. С. 96-100.

321. 2021 OECD Anti-Bribery Recommendation. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/2021-oecd-anti-bribery-recommendation.htm> (дата звернення 10.09.2022).

322. Павленко Н.Г. Протидія підкупу посадових осіб іноземних держав під час проведення міжнародних ділових операцій. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9 грудня 2016 року) 2016 р. С. 323-324.

323. Anti-Corruption Instruments and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, September 2003. 26 p. URL: <https://www.oecd.org/corporate/mne/2638728.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

324. Gordon K., Miyake M. (2000), Business Approaches to Combating Bribery: A Study of Codes of Conduct. *OECD Working Paper on International Investment*. 2000. № 01. OECD Publishing. 18 p. https://www.oecd.org/investment/investment-policy/WP-2000_1.pdf (дата звернення 10.09.2022).

325. Heimann F. High-level reporting: overcoming extortion. *Collective Action: Innovative Strategies to Prevent Corruption* / ed. M. Pieth. Dike Publishers, 2012. P. 209-216. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2019-01/15_heimann-2_0.pdf (дата звернення 10.09.2022).

326. Combating Extortion and Bribery: ICC Rules of Conduct and Recommendations. 2005 edition. URL: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2005/10/Combating-Extortion-and-Bribery-ICC-Rules-of-Conduct-and-Recommendations.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

327. Søreide T. 2014. Drivers of Corruption : A Brief Review. World Bank Study. Washington, DC: World Bank, 2014. 76 p. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/20457> (дата звернення 10.09.2022).

328. Alleged corruption issues in Iraq. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/de0008.htm> (дата звернення 10.09.2022).

329. Paper mill project in Uruguay. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/fi0002.htm> (дата звернення 10.09.2022).
330. Bribery issues in Liberia. URL: <http://mneguidelines.oecd.org/database/instances/us0003.htm> (дата звернення 10.09.2022).
331. Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, adopted on 26.11.2009. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0378> (дата звернення 10.09.2022).
332. Recommendation of the Council on Tax Measures for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, adopted on 25.05.2009. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0371> (дата звернення 10.09.2022).
333. Declaration on Propriety, Integrity and Transparency in the Conduct of International Business and Finance, adopted on 28.05.2010. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0383> (дата звернення 10.09.2022).
334. Recommendation of the Council on Guidelines on Anti-Corruption and Integrity in State-Owned Enterprises, adopted on 22.05.2019. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0451> (дата звернення 10.09.2022).
335. Recommendation of the Council on Public Procurement, adopted on 18.02.2015. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0411> (дата звернення 10.09.2022).
336. Recommendation of the Council on Bribery and Officially Supported Export Credits, adopted on 13.03.2019. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0447> (дата звернення 10.09.2022).
337. Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying, adopted on 18.02.2010. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379> (дата звернення 10.09.2022).

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Петренко А. А. Конвенційне регулювання міжнародного співробітництва в рамках ОЕСР. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 477-481;
2. Петренко А. А. Акти ОЕСР як інструменти м'якого міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 398-402;
3. Петренко А. А. Роль Організації економічного співробітництва та розвитку у становленні принципів міжнародного права навколишнього середовища. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 370-376. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260587/256981>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Петренко А. А. Питання прав людини в нормотворчій діяльності ОЕСР. *Нариси науково-практичної конференції, присвяченої проблематиці захисту прав людини (охорони довкілля): Збірник тез доповідей*. Київ, 2021. С. 15-16;
5. Петренко А. А. Правова природа рішень Організації економічного співробітництва та розвитку. *Auctoritatem agisquam imperio: Юридична наука у громадянському суспільстві*. Зб. наук. праць. Матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 жовтня 2019 р.). До 70-ліття Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України / Ред. колегія: Н. М. Пархоменко (голова), О. О. Малишев (заступник голови), А. М. Гурова (секретар), В. К. Малолітнева, П. С. Демченко. Київ, 2019. С. 188-192.